

SUB LEGE LIBERTAS

Kriminológia MA

Szerkesztette:
BARABÁS A. TÜNDE

Dialóg Campus

KRIMINOLÓGIA MA

[Vákát oldal]

KRIMINOLÓGIA MA

Szerkesztette
Barabás A. Tünde

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú,
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés”
elnevezésű kiemelt projekt keretében jelent meg.

Szerzők
Barabás A. Tünde
Berei Róbert
Gyurkó Szilvia
Herczog Mária
Malét-Szabó Erika
Molnár István Jenő
Németh Zsolt
Rácz József
Sárkány István
Sivadó Máté

Szakmai lektorok
Finszter Géza
Irk Ferenc

A kézirat lezárásának időpontja:
2018. szeptember 30.

© A szerkesztő, 2020
© A szerzők, 2020
© A kiadó, 2020

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalom

ELSŐ FEJEZET A BÜNMEGELŐZÉS ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA	11
Bevezetés a bűnmegelőzésbe (<i>Németh Zsolt</i>)	13
1. A bűnmegelőzés jelentősége	14
2. A bűnmegelőzés fogalma és alapelvei	15
3. A bűnmegelőzés szintjei és irányai	15
3.1. Elsődleges (primer) bűnmegelőzés	17
3.2. Másodlagos (szekunder) bűnmegelőzés	17
3.3. Harmadlagos (tercier) bűnmegelőzés	17
3.4. Az alkalmazható eszközök, módszerek és a résztvevők köre	18
4. A bűnmegelőzés kriminálpolitikai modelljei	18
4.1. A konfrontatív bűnmegelőzés	18
4.2. Szituatív bűnmegelőzés	19
4.3. Társadalmi bűnmegelőzés	19
4.4. Szociatív bűnmegelőzés	19
4.5. Áldozatorientált megelőzés	20
5. A bűnmegelőzési tevékenység megalapozottsága	20
6. A bűnmegelőzés hatékonysága	21
7. Az együttműködés a bűnmegelőzés sine qua nonja	22
8. A rendőri bűnmegelőzés fogalma, területei	24
Felhasznált irodalom	26
Ajánlott irodalom	26
A magyar bűnmegelőzési stratégiák alakulása (<i>Molnár István Jenő</i>)	27
Bevezetés	27
1. A bűnmegelőzés magyarországi intézményrendszerének fejlődése	28
2. A hazai bűnmegelőzési stratégiák bemutatása	32
2.1. A Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája	32
2.2. A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia	34
2.2.1. Településbiztonság	35
2.2.2. Gyermekek- és ifjúságvédelem	36
2.2.3. A bűncselekmények áldozatainak segítése, az áldozattá válás megelőzése	37
2.2.4. A bűnismétlés megelőzése	38
2.2.5. Horizontális intézkedések	38
2.2.6. Monitoring	39
Összegzés	39
Felhasznált irodalom	39
Ajánlott irodalom	39

Közösségi rendészet (<i>Berei Róbert</i>)	41
Bevezető gondolatok	41
1. A hagyományos rendőrségi működési modell	42
2. Fogalmi kérdések	43
3. A rendészet korszakai az Amerikai Egyesült Államokban és a közösségi rendészet generációi	47
3.1. Politikai korszak	48
3.2. Reformkorszak	49
3.3. Közösségiprobléma-megoldó korszak	49
3.4. A közösségi rendészet három generációja	50
3.5. Fejlesztés (Innovation) (1979–1986)	50
3.6. Elterjedés (Diffusion) (1987–1994)	51
3.7. Intézményesülés (Institutionalization) (1995–)	51
Zárógondolatok	52
Felhasznált irodalom	52
Ajánlott irodalom	54
Az épített környezeti bűnmegelőzés helye, szerepe és eszközei a szituációs bűnmegelőzés rendszerében (<i>Barabás A. Tünde</i>)	55
Bevezetés	55
1. Elméleti alapok	56
2. Építészeti bűnmegelőzés	59
3. A korai CPTED-elvek	61
3.1. Természetes felügyelet – átláthatóság	62
3.2. Területhasználat-jogosultság ellenőrzése	64
3.3. A tulajdon határának jelzése – birtokviszonyok	66
3.4. Karbantartás-gondozás	66
4. Második generációs CPTED	67
4.1. A kerület nagysága, sűrűsége és a lakások differenciálása – az emberi léptékű fejlődés	68
4.2. Városi találkozóhelyek	68
4.3. Ifjúsági klubok	69
4.4. Lakosok részvétele	69
4.5. A lakosság felelőssége	69
5. A rendőrség szerepe az építészeti megelőzésben	71
6. Az okos város koncepciója (smart city) és a bűnmegelőzés	72
Felhasznált irodalom	74
Ajánlott irodalom	76
MÁSODIK FEJEZET GYERMEK- ÉS IDŐSKORÚAK KRIMINOLÓGIÁJA	77
A gyermekek és fiatalok kriminológiája (<i>Németh Zsolt</i>)	79
1. A gyermek és a bűnözés	79
2. A gyermekbűnözés morfológiája Magyarországon	81
2.1. A gyermekkorúak kriminalitása	82
2.2. A fiatalok kriminalitása	82

3. A gyermekbűnözés oksága	84
4. A gyermekbűnözés oksági tényezői napjainkban	85
5. Az oksági viszonyok komplexitása: a veszélyeztetettség	86
6. A gyermekbűnözés oksági mechanizmusa	87
7. Az iskolai szintér kiemelkedő jelentősége	88
8. A gyermekbűnözés megelőzése	89
9. A nevelés szerepe a bűnmegelőzésben	89
10. A gyermekvédelmi jelzőrendszer	90
11. A rendőrségi bűnmegelőzés a gyermekek védelmében	91
Felhasznált irodalom	92
Ajánlott irodalom	93
Gyermekbántalmazás (<i>Herczog Mária</i>)	95
Bevezetés	95
1. Szabályozási háttér	95
2. Elméleti megközelítés	97
Felhasznált irodalom	100
Ajánlott irodalom	101
Gyermekbarát igazságszolgáltatás (<i>Gyurkó Szilvia</i>)	103
1. Jogeset	103
2. Fogalmak, definíciók	103
3. Történeti áttekintés	104
4. Szemléletváltás az igazságszolgáltatásban	107
Összegzés	109
Gyermekmeghallgatás a gyakorlatban (<i>Malét-Szabó Erika</i>)	111
Bevezető gondolatok	111
1. Az eset	111
2. A gyermekkorúak kihallgatását befolyásoló fejlődési sajátosságok	112
2.1. Az értelmi fejlődés sajátosságai	112
2.2. Az emlékezeti fejlődés sajátosságainak hatása a kihallgatásra	113
3. A gyermekek kihallgatását befolyásoló további tényezők	114
3.1. A pszichoszociális tényezők szerepe	114
3.2. A stressz és trauma hatása a gyermek kihallgatására	115
4. A gyermekek kihallgatásának menete	116
Összegzés	117
Felhasznált irodalom	118
Az időskorúak bűnözése és áldozattá válása (<i>Sárkány István</i>)	119
1. Demográfiai és kriminológiai előzmények	119
2. Az időskori viktimizáció alaktana	121
2.1. Mennyiségi és minőségi jellemzők	121
2.2. Az időskori viktimitás következményei	122
3. Az időskori viktimizáció oksága	123
3.1. A társadalmi típusú oksági hatások	123
3.2. A szomatikus tényezők jelentősége	124

3.3. A pszichés tényezők szerepe	124
3.4. A sértetti társadalmi beilleszkedési zavarok	124
4. Az időskori viktimizáció megelőzése	124
5. Az időskori viktimizáció aktuális kérdései	126
5.1. A demográfiai helyzet	126
5.2. Az egészségügyi helyzet	127
5.3. A szociális helyzet	128
5.4. A bűnözési helyzet	129
6. Az időskori áldozattá válás jövője	133
Felhasznált irodalom	133
Ajánlott irodalom	134
 HARMADIK FEJEZET KÁBÍTÓSZERES BŰNÖZÉS ÉS DROGHASZNÁLAT	135
A kábítószeres bűnözés kriminológiai aspektusai (<i>Németh Zsolt</i>)	137
Bevezetés	137
1. A drog és az ember	138
2. A drog és a közvélekedés	141
3. A kábítószer és a társadalom	142
4. A kábítószer és a rendőrség	143
5. Konklúzió: Mit kellene megérteni és figyelembe venni?	144
Felhasznált irodalom	147
Ajánlott irodalom	147
A kábítószer-használat okai (<i>Rácz József</i>)	149
Bevezetés – alapfogalmak	149
1. Egyéni tényezők	149
1.1. Gén × Környezet kölcsönhatás	149
1.2. Pszichológiai elméletek	150
1.3. Kognitív elméletek	151
2. Pszichoszociális rendszerek	151
2.1. Családi rendszerek	151
2.2. Kortárs környezet	153
2.3. Drogos karrier és drogos szubkultúra	153
2.4. Kockázati környezet	154
Felhasznált irodalom	155
Ajánlott irodalom	155
Droghasználat és következményei (<i>Sivadó Máté</i>)	157
Bevezetés	157
1. Abúzus szerek	157
1.1. Ópiátok	157
1.2. Depresszánsok	158
1.3. Stimulánsok	159
1.4. Kannabinoidok	162

1.5. Hallucinogének	163
1.6. Inhalánsok	164
1.7. Új pszichoaktív szerek	165
2. A drogfogyasztás következményei	165
2.1. Fertőző betegségek kialakulása	165
2.2. Halálozás	166
2.3. Kábítószer-bűnözés	168
2.4. Kábítószerrel összefüggő társadalmi költségek	169
Felhasznált irodalom	170
A kábítószeres bűnözés szabályozása Magyarországon (<i>Sivadó Máté</i>)	171
1. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről	171
2. 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról	173
3. 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről	173
4. 80/2013. (X. 16.) OGY határozat a Nemzeti Drogellenes Stratégiáról 2013–2020	173
5. A kábítószer-bűnözésre vonatkozó ORFK-utasítások	174
5.1. 4/2014. (II. 21.) ORFK utasítás a Rendőrség Drogellenes Stratégiájáról	174
5.1.1. A Rendőrség Drogellenes Stratégiájának értékelése	175
5.2. A 26/2009. (OT 15.) ORFK utasítás a visszaélés kábítószerrel bűncselekmény nyomozása során a Rendőrség szerveire háruló feladatokról	175
5.3. A 32/2014. (VIII. 29.) ORFK utasítás a bódító hatású szertől befolyásolt állapotú járművezetőkkel, valamint a kábítószerrel összefüggő bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható személyekkel szemben alkalmazandó rendőri intézkedésekről	175
5.4. A 43/2009. (OT 26.) ORFK utasítás a kábítószer-bűnözés elleni rendőri rendészeti tevékenység során végrehajtandó feladatokról	176
6. Az Európai Unió 2013–2020 közötti drogstratégiája	176
6.1. A stratégia értékelése	177
7. Határrendészeti feladatok	177
8. A kínálatcsökkentés	178
9. Kínálatcsökkentés a büntetés-végrehajtás területén	181
Felhasznált irodalom	182

[Vákát oldal]

ELSŐ FEJEZET

A bűnmegelőzés elmélete és gyakorlata

[Vákát oldal]

Bevezetés a bűnmegelőzésbe

Németh Zsolt

Közbiztonságon a legáltalánosabb, egyúttal a legfelületesebb megközelítésben a bűnözés hiányát, vagy legalábbis nagyon alacsony szintjét érti a közvélemény, vagyis alapvetően a közrend tartalmának feleltethető meg. A közbiztonság fogalmának meghatározása a mai napig vitatott kérdés.¹ Ezzel nemcsak az a baj, hogy a bűnözés tényeinek megismerésében komoly nehézségeink vannak (lásd a látens bűnözés becslésének problémáit), így felettebb bizonytalan a kriminalitás valódi veszélyeinek a megítélése, hanem az is, hogy az emberek biztonságát sokkal inkább fenyegetik más kockázatok – például a betegségek, az éghajlati és más katasztrófák, a munkahely vagy a lakhatás elvesztése –, amelyek ráadásul globális dimenziókat öltve szinte elháríthatatlanok, szemben az alapvetően lokális jellegű bűnözéssel. A tisztánlátás pedig azért is fontos, hogy elkerülhessük a „processzuális maximalizmus” csapdáit, jelesül hogy a büntetőjogi normáknak döntő, csaknem kizárólagos szerepe lenne a bűnözés leküzdésében, ahogy erre Cséka Ervin meggyőzően figyelmeztet.² Ugyanis ennél fontosabb a bűnelkövetők leleplezése és az ennek során megismert oksági tényezők (társadalmi-gazdasági, individuális-erkölcsi és pszichológiai) kezelése, befolyásolása.

Cesare Beccaria, a híres olasz jogtudós, a kriminológia tudományának megalapozója 250 évvel ezelőtt írta le máig érvényes, sokat idézett gondolatát: a bűnt jobb megelőzni, mint büntetni. Tapasztalati felismerés vezette: városában, a 120 ezer lakosú Milánóban az 1700-as évek közepén számolatlanul végeztek ki vagy börtönöztek be bűncselekmények elkövetése miatt embereket, de a bűnözési kedv mit sem lanyhult. „Az állam kegyetlen, igazságosztó hatalma vezeti az apagyilkos kezét” – mondta, summázva, hogy az állam büntetőhatalma ugyan félelmetesen nagy, az emberek magatartását büntetéssel mégsem tudja befolyásolni, sőt „az emberi lélek a mind kegyetlenebbé váló büntetés arányában megkérgesedik”. Ezért hát nem érdemes a büntető igazságszolgáltatásra hagyatkozni, hisz az egyént kevésbé vigasztalhatja, hogy a neki kárt okozót megbüntetik, fájdalma, sérelme a maga teljességében soha nem reparálható, az elszenvedett támadás emléke nyomasztó élmény marad, s bizony csökken az életminősége.³

Beccaria arra is rámutatott, hogy „[a] bűnmegelőzés legjobb, és egyben a legnehezebb eszköze a nevelés tökéletesítése”.⁴ Mindannyiunk tapasztalata igazolhatja ezt. Szép volna, ha minden ember jó helyre születvén, egészséges öntudatú, magabiztos, a nap alatt a helyét másokra is tekintettel megtaláló egyeddé válhatna, de ez egyre bajosabbnak tűnik. Ez volna

¹ FINSZTER 2009a.

² CSÉKA 1988.

³ BECCARIA 1998.

⁴ BECCARIA 1998.

a bűnmegelőzés szocializációs stratégiája, és így azzal lenne biztonságos a világunk, hogy nem lenne emberfia, aki a szükségletei kielégítésében és a konfliktusai megoldásában normasértő módon, azaz mások rovására cselekedne. A fejlődés azonban egyelőre vészterhes irányt mutat, nem kevesebb – sőt sokkal több – azoknak az embereknek a száma, akik nem képesek különféle közösségekbe beilleszkedni: alkoholisták, öngyilkosok, mentális betegek (mindezek tüneteként sokan hajléktalanok) lesznek, önmagukat pusztítják, ezenfelül pedig közvetlen károkat is okoznak másoknak, nekünk (szerencsés helyre születetteknek). Ebbe a sorba illeszkedik a bűnelkövető, aki – noha ezt a szabályokat értő, követni tudó ember nem nagyon érti meg – szintén a saját sorsának a foglya. De mindegy is: jogos a kívánság, mentesülni akarunk mások zavaraitól, a biztonság iránti igényünk alkotmányos jog. Mindezek következtében világszerte teret nyer a szituációs bűnmegelőzési stratégia, azaz ha érdemben nem tudunk odahatni, hogy ne teremődjenek bűnös szándékú emberek, akkor legalább akadályozzuk meg a károkozásukat.

1. A bűnmegelőzés jelentősége

Érdemes számba venni, hogy a közbiztonság létrehozásában kinek van felelőssége vagy lehetősége szerepvállalásra. Az első az állam: kötelező feladata rendészeti szerveket (első-sorban, de nem kizárólag a rendőrséget) működtetni, főleg – de nem csak – a közterületek rendjét védeni. Felelős azonban az állampolgár is: sorsáért, életéért, vagyonáért, sőt a közösség viszonyaiért is, amelyek bűnt teremnek. Tudnunk kell, hogy a közbiztonság hiánya lényegében az együttműködés hiányát jelenti emberek és emberek, emberek és intézmények között. Nagyon fontos a jól működő civil szféra is: az emberek öntevékeny közreműködése nélkül semmilyen állami cél nem valósulhat meg, különösen így van ez a kriminalitás kezelésével. S végül ma már semmiképpen nem hagyhatjuk számításon kívül a piacon megvásárolható biztonságot, a személy- és vagyonvédelmi vállalkozások szolgáltatásait. Ekképpen a közbiztonságot joggal nevezhetjük kollektív társadalmi terméknek. A realitás tehát az, hogy a bűnözés a közösségi élet tartozéka, meg nem szüntethető, de törekedni kell (és lehet) a károk és veszélyek mérséklésére, így a bűnözés elleni védekezést szervezni, támogatni kell.⁵ Azzal is tisztában kell lenni, hogy a bűnmegelőzés nem csodaszer, a bűnözés súlypontjai a bűnmegelőzési tevékenység hatására áthelyeződhetnek.

A bűnmegelőzés haszna, előnye sokoldalú:

- mindenekelőtt a potenciális sértett számára, hiszen nem lesz áldozat, nem lesz fájdalma, kára;
- a potenciális elkövető nem lesz megbüntetve, ezzel elkerüljük a megbélyegzést, a kirekesztést, és ami ezekkel jár (például a reintegráció költségeit);
- a büntető igazságszolgáltatás intézményeinek terhe csökken, elviselhető szinten marad;
- és végül általában jól jár a közösség, hisz a bűnözés feszültséget, nyugtalanságot, súlyos egyéni és politikai következményekkel járó bűnözési félelmet generál.

⁵ FINSZTER 2009a.

2. A bűnmegelőzés fogalma és alapelvei

A *bűnmegelőzés* a bűnözés és a bűnözéstől való félelem elleni állami és nem állami beavatkozások összessége, a bűnözés társadalmi és egyéni okainak, valamint a bűnelkövetés feltételeinek befolyásolására alkalmas stratégiák és eszközök rendszere.⁶ A fogalomból kitűnik, hogy nem csupán a jövőben fenyegető bűnözés minél jelentősebb részének megelőzése a cél, hanem a kriminalitás okán kialakuló bűnözési félelem is kezelésre szorul, továbbá hogy a társadalom működésében és szerkezetében ható okok mellett az egyéni kriminogén tényezőkre is kiterjed a bűnmegelőzés. Végül az is világos, hogy stratégiai gondolkodás és rendszerbe foglalt eszközök működtetése szükséges az alapelvek szem előtt tartásával, úgymint:

- *Alkotmányosság, jogállamiság*: az emberi jogok és az emberi méltóság tiszteletben tartása, az egyéni autonómia és a közösségi kontroll egyensúlya; az arányosság elvének érvényesítése; kulturális különbségek (kisebbségek eltérő szokásai) figyelembevétele; megbélyegzés elkerülése; a szegregáció tilalma; kirekesztés elkerülése (vagyis a diszkrimináció tilalma).
- *A bűnmegelőzés a társadalompolitika része*, önmagában a bűnözésmegelőzés nem lehet eredményes (támogatja például a drogstratégia, romastratégia, szegénység és szegregáció felszámolása, népegészségügyi programok, a természetes és az épített környezet védelme stb.).
- *A bűnmegelőzés állami feladat*, de nem valósulhat meg az egyének és közösségeik öntevékeny közreműködése nélkül (együttműködés a civil szférával): az állam feladata a jogszabályi környezet, a finanszírozás megteremtése, a kezdeményezések felkarolása és a támogatása.
- *A gyakorlati bűnmegelőzés helyi ügy*, tipikusan önkormányzati felelősség.
- *A bűnözés a közösségi élet tartozéka*, meg nem szüntethető, de törekedni kell a károk és veszélyek mérséklésére, a bűnözés elleni védekezést pedig támogatni szükséges.

A bűnmegelőzést nem lehet erőszakos módon megvalósítani, az emberek egyetértő részvétele nélkül csak felületes eredményre számíthatunk. Megfigyelhető, hogy egyes bűnmegelőzési intézkedéseket követően a bűnözés súlypontjai áthelyeződnek más területre, illetve más bűnözési formákra. Ha például megakadályozzuk a köztudottan csalásra épülő „itt a piros, hol a piros” nevű játékot vagy a prostitúciót, az ilyen cselekmények elkövetői esetleg rablást vagy betörést fognak elkövetni. Éppen ezért a legfontosabb alapelv, hogy az igazi eredménnyel kecsegtető bűnmegelőzés csak általános devianciamegelőzés lehet, az emberi viszonyok befolyásolása, az életfeltételek javítása.

3. A bűnmegelőzés szintjei és irányai

Az általános bűnmegelőzés igen tág keretben valósul meg, olyan intézkedésekkel, amelyek az egyént és kis közösségeit egyaránt képesek a társadalom egészébe integrálni. A társadalmi kohézió ugyanis normakövetésre ösztönöz, helyesebben a normaszegést a közösségek

⁶ BARABÁS–IRK–KOVÁCS 2005.

számára nemkívánatossá, ugyanakkor az egyén szempontjából szükségtelenné teszi. Mások jogait (életét, testi épségét, vagyonát stb.) tiszteletben tartó, együttműködő polgárok olyan közösségek tagjai lesznek, ahol a tulajdonviszonyok – valamint az ezeket bizonyos tekintetben korrigáló elosztási és egyéb viszonyok – senkit sem tesznek kirekesztetté. E stratégiai megközelítéssel szemben a taktikai feladatok kijelölésénél az egyes devianciák kapcsán a specialitásukat kell figyelembe venni, így a szorosan vett bűnmegelőzésnél is.

A bűnmegelőzés két nagy koncepciója terjedt el világszerte az ezredfordulóhoz közeledve, a *totális* és a *limitált bűnmegelőzés* modellje. A *totális modell* szerint az emberrel foglalkozó tudományok mindenhatósága alapján a bűnözés oksági háttere teljes mértékben megismerhető. A bűnt szociológiai és pszichológiai jelenségként kezelve azt az illúziót táplálta, hogy az ember személyisége megváltoztatható, ezért büntetés helyett terápiákat írtak elő a bíróságok. Ezek valójában határozatlan tartamú szabadságelvonások voltak, ellentétesek a jogállamiság követelményeivel (nem a tettért kapott büntetéskiállásról volt szó, hanem a megjavulás – erősen szubjektív jellegű, ezért nagyon bizonytalan – eredményétől függött a szabadulás), azonkívül elfogadhatatlanul drágák és ráadásul teljesen hatástalanok, hisz minden erőfeszítés ellenére a bűnözés világszerte egyenletesen gyorsuló ütemben növekedett.

Ennek reakciójaként született meg a bűnmegelőzés *limitált modellje*, amely ideológiák helyett a technikai védekezésre (rácsok, riasztók, biztonsági berendezések és szolgáltatások) koncentrált. A koncepcióváltás tehát az jelenti, hogy a szociális taktika helyett ma a szituációs jellegű taktika a vezető irányzat, a hangsúly a városi és az agglomerációs helyszínekre tevődött át. Ezt támogatják az ENSZ és az Európa Tanács ajánlásai is. Újabban fokozott figyelem irányul az úgynevezett társadalmi zárványokra, amelyek főként a nagyvárosok lepusztuló részein alakulnak ki, ahol bár a szituációs taktika (bűnalkalmak korlátozása, a bűnelkövető leleplezési kockázatának maximumra emelése, megnövelt létszámú, egyúttal professzionális rendőrség kifejlesztése) használható rövid távon, végleges megoldást nyilván a szociális megközelítésű intézkedések eredményeznek majd.

A bűnmegelőzés tipológiája további felosztásokat ismer, így az lehet általános és speciális (például fiatalkorúak kapcsán), továbbá megkülönböztetjük szintjeit a beavatkozás jellege és célcsoportjai szerint. Ennek alapján beszélhetünk elsődleges, másodlagos és harmadlagos bűnmegelőzésről. Az *elsődleges megelőzés* szintjén találjuk azokat az állami tevékenységeket, amelyek erősítik a lakosság biztonságérzetét, javítják a társadalmi integrációs esélyeket, ugyanakkor fékezik a devianciák társadalmi reprodukcióját. Ezek főleg segítő jellegű szolgáltatások lehetnek, amelyek nem jelenthetnek beavatkozást az állampolgárok életébe. A *másodlagos megelőzésnél* már konkrét veszélyek elháríthatóságáról van szó, olyan enyhébb devianciák meglétéről, amelyek nagyon közel állnak a bűnözői magatartáshoz. Ilyen tényezők merülhetnek fel például a narkomán vagy alkoholista életvitel kapcsán, vagy a bűnözői környezetben nevelkedő gyermeknél. A veszély ugyan már közvetlenül érzékelhető, azonban itt sem alkalmazhatók büntető jellegű kényszerintézkedések. A *harmadlagos bűnmegelőzésnél* a már megtörtént bűncselekményekre való intézményes reagálásokról van szó, ahol az elkövetőket és a sértetteket konkrét helyzetekben találjuk.

A bűnmegelőzés a szinteket átmetszve irányulhat az elkövetőre, az áldozattá válás megelőzésére, illetve a szituációra, mérlegelve a bűnkeltő-bűncsillapító hatásokat.

1. táblázat
A bűnmegelőzés típusai

	Elkövetővé válás megelőzése	Áldozattá válás megelőzése	Bűnalkalmak csökkentése
Elsődleges bűnmegelőzés	társadalmi integráció növelése, a devianciák reprodukciójának fűkezése		szabályozásjellegű eszközök, egyedi intézkedések
Másodlagos bűnmegelőzés	reagálás az enyhébb devianciákra, veszélyhelyzetekre	potenciális áldozatok kijelölése, védelme	veszélyeztetett zónákban hozott intézkedések
Harmadlagos bűnmegelőzés	bűnismétlés megelőzése, büntetőjogi eszközök alkalmazása	másodlagos viktimizáció megelőzése, áldozatok védelme, kárenyhítés	rendkívüli körülmények kezelése, továbbterjedésük megakadályozása

Forrás: saját szerkesztés

3.1. Elsődleges (primer) bűnmegelőzés

Kriminalitásról itt még nincs szó, a cél a társadalompolitika eszközeivel a lakosság jólétének, biztonságának megszervezése, kiemelten a gyermeknevelés színtereinek (családi élet, iskola, szabadidős elfoglaltságok) biztosítása. Az elkövetővé és áldozattá válás prognózisa sem válik el élesen egymástól. Az általános devianciamegelőzésnek itt van különös jelentősége, ezért a legfontosabb eszköze az egyének beilleszkedésének elősegítése különféle közösségekbe.

3.2. Másodlagos (szekunder) bűnmegelőzés

Ezen a szinten már fennáll valamilyen veszélyeztetettség, veszélyzónák azonosíthatók, a bűncselekmény bekövetkeztének valószínűsége reális. A potenciális elkövetővé válás esetében megjelennek bizonyos devianciák, illetve olyan (például családi) tényezők, amelyek növelik az elkövetővé válás kockázatát, ezért a feladat az ezekre történő reagálás. Az áldozattá válás esetében ki kell jelölni azokat a csoportokat, amelyek valamilyen oknál fogva fokozottan veszélyeztetettek az áldozattá válás szempontjából, és velük kapcsolatban meg kell tenni a szükséges intézkedéseket (például felvilágosítás, tájékoztatás). A bűnalkalmak csökkentése körébe a bűnügyi szempontból fertőzött zónákban hozott intézkedések tartoznak (például fokozott közterületi jelenlét, térfigyelő rendszerek).

3.3. Harmadlagos (tercier) bűnmegelőzés

A harmadlagos bűnmegelőzés szintjén a már bekövetkezett bűncselekmény utáni feladatok találhatók. Az elkövetők körében a visszaesést kell megakadályozni, ennek érdekében büntetőjogi és egyéb eszközöket (például személyiségfejlesztő tréning, gyógykezelés) lehet alkalmazni. Az áldozat tekintetében a másodlagos viktimizáció lehetőségének csökkentése, illetve az áldozat segítése a feladat. A másodlagos áldozattá válás két irányból

közelíthető meg: 1. ha nem segítünk felismerni a konkrét áldozat szerepét a bűncselekmény megtörténtében, ismét kriminális szituációba keveredhet; 2. másodlagos áldozatiság alakulhat ki a hatósági rideg, bürokratikus bánásmód következtében is.

A bűnalkalmak semlegesítése esetében a már folyamatban lévő bűncselekmény megszakítása, illetve a helyzet súlyosbodásának megakadályozása (például utcai zavargások megfékezése, túszejtéses bankrablás kezelése) a cél.

3.4. Az alkalmazható eszközök, módszerek és a résztvevők köre

A bűnmegelőzési modell különböző szintjein eltérő veszélyeztetettséggel találkozunk, így az alkalmazható eszközök köre is differenciált. Elsődleges szinten általában a társadalmi bűnmegelőzés körébe tartozó módszerek említendők, a jogi eszközök közül csak a normatív szabályozás sorolható ide. Mivel konkrét jogsértés nem történt, így beavatkozásra, egyedi jogkövetkezmény alkalmazására nincs szükség. Amennyiben már kialakult valamilyen veszélyhelyzet, akkor a másodlagos bűnmegelőzés eszközeit is fel lehet használni. Itt már lehetőség nyílik közigazgatási jogi eszközök alkalmazására (szabálysértési eljárás, gyermekvédelmi intézkedés), de bűncselekmény hiányában nem lehet büntetőjogi eszközöket bevetni. A harmadlagos szinten a bekövetkezett bűncselekmény miatt megnyílik a lehetőség a büntetőjogi eszközök igénybevételére is.

Természetesen mindhárom szinten alkalmazhatók az alacsonyabb szinteken használt módszerek is. A harmadlagos szinten, kivéve a konkrét fellépést – egy folyamatban lévő bűncselekmény megszakítása és eszkalálódásának megakadályozása esetét –, gyakorlatilag mindenféle szervezet részt vehet a tevékenységben. A kivétel esetében viszont csak rendőri szervek léphetnek fel.

4. A bűnmegelőzés kriminálpolitikai modelljei

A bűnözésre adott állami válasz milyenségét a kriminálpolitika határozza meg. A válasz lehet *reaktív*, tehát utólag reagáló (ez a büntető igazságszolgáltatás területe), és lehet *proaktív*, vagyis megelőző (ez a bűnmegelőzés területe). A kriminálpolitika különböző érdekek mentén határozza meg mind a reaktív, mind a proaktív válaszok tartalmát. A továbbiakban a bűnmegelőzés néhány kriminálpolitikai modelljét mutatjuk be.

4.1. A konfrontatív bűnmegelőzés

A megelőzési modell alapja a potenciális elkövető szembesítése tettének lehetséges következményeivel. A konfrontatív bűnmegelőzés szerint az elkövető mérlegel az elkövetés előtt, számba véve a bűnelkövetésből származó lehetséges előnyöket és hátrányokat, és ennek alapján hozza meg döntését. Ha egy területen eredményesen működik a rendőri felderítés, növekszik a lebukás kockázata, így a potenciális elkövető eláll a tervezett bűncselekmény elkövetésétől. Ebben az elméletben fogalmazódik meg a régi mondás, miszerint „a legjobb megelőzés a felderítés”. A bűnmegelőzés feladata a lehetséges következmények bemutatása

a bűnözési karrierjük elején lévő személyeknek (fiatalkorúak látogatása büntetés-végrehajtási intézményekben). Bár az elmélet nem bizonyította hatékonyságát a gyakorlati megvalósítás során, propagandaereje miatt több országban alkalmazzák, így különösen az Amerikai Egyesült Államokban. A modell és az alapjául szolgáló elmélet másik nagy hiányossága, hogy az elkövetők egy jelentős része nem mérlegel az elkövetés előtt, mivel a bűncselekményt indulatból, racionális megfontolás nélkül követi el.

4.2. Szituatív bűnmegelőzés

E modell a bűnalkalmak csökkentésére koncentrál. Ennek érdekében a bűncselekmény elkövetését lehetővé tevő vagy azt elősegítő körülményeket igyekszik megszüntetni vagy csökkenteni. A szituatív bűnmegelőzés következtében a bűncselekmények elkövetése nehezebbé válik. Az alkalmazott módszerek közé tartozik a közvilágítás kiépítése, a térfigyelő rendszerek működtetése, a fokozott közterületi jelenlét és az építészeti bűnmegelőzés lehetőségeinek kihasználása is.⁷ A modell előnye, hogy viszonylag rövid idő alatt képes komolyan csökkenteni a bűnelkövetést az érintett területen, hátránya azonban az, hogy a bűnözés áttevődik más, szociálisan dezorganizált területekre, ahol a szituatív módszerek alkalmazásának nincsenek meg a szükséges anyagi vagy társadalmi feltételei (például a szomszédfigyelő szolgálatok csak a középosztálybeli negyedekben működnek).

4.3. Társadalmi bűnmegelőzés

A társadalmi bűnmegelőzés lényege, hogy beavatkozik azokba a társadalmi folyamatokba, amelyek az elkövetővé válást eredményezhetik. A bűnözés legnagyobb részét a leszakadó rétegek bűnelkövetése jelenti, így a feladat Gönczöl Katalin szerint „a társadalom kohéziójának növelése, az egyének és természetes közösségeik társadalmi kötelekeinek megtartása, a lazuló kötelekek erősítése, a társadalmi integráció biztosítása”.⁸ A megfelelően szerveződött társadalom a családon, az iskolán, a munkahelyen és a lakókörnyezeten keresztül optimális kontrollt gyakorol az egyén felett, aki így tartózkodik a devianciáktól, amelyek bűnözéshez vezetnének. A társadalmi folyamatokba történő beavatkozás a bűnmegelőzés eredményes módszere lehet, ehhez viszont szükséges a szervezetek közötti együttműködés, és még ezek megvalósulása esetén is hosszabb idő alatt fejt ki érezhető változást.

4.4. Szociatív bűnmegelőzés

A bűncselekmények elkövetésének oka mindig az elkövető személyéhez köthető. Az eredményes bűnmegelőzés érdekében meg kell határozni azokat a szociális és pszichikai kockázati tényezőket, amelyek fennállása növeli egy személy elkövetővé válásának kockázatát.

⁷ Erről részletesen lásd Barabás A. Tünde *Az épített környezeti bűnmegelőzés helye, szerepe és eszközei a szituációs bűnmegelőzés rendszerében* című fejezetét.

⁸ GÖNCZÖL 1994.

A szociatív bűnmegelőzés ezekre a kockázati tényezőkre reagál. Az alkalmazható módszerek közé tartozik a gyógyítás, az oktatás, a nevelés, a felvilágosítás és a tájékoztatás. E módszerek alkalmazása eredményes lehet gyermek- és fiatalok személyek, illetve alkalmi bűnelkövetők esetében, de kevésbé hatásos konok, megrögzött bűnözőknél.

4.5. Áldozatorientált megelőzés

Az áldozatorientált megelőzés a potenciális áldozati szempontokra helyezi a hangsúlyt a bűncselekmények elkerülése érdekében. A viktimológia kellő ismeretanyagot szolgáltat az áldozatok típusainak meghatározásához, illetve az áldozatoknak a bűncselekmény bekövetkeztében betöltött szerepe értékeléséhez. Az áldozati csoportokba tartozó személyekkel ismertetni kell a lehetséges veszélyeket és azok elhárításának módjait. Különösen fontos az áldozatorientált megelőzés azokban az esetekben, ahol a bűncselekmény elkövetése visszatérő (például családon belüli erőszak, szexuális visszaélés). Ilyenkor az áldozatot abban kell segíteni, hogy ezt a folyamatot minél előbb meg tudja szakítani, vagy legalábbis segítséget kérjen.

5. A bűnmegelőzési tevékenység megalapozottsága

Mindig nagy a veszélye annak, hogy a bűnmegelőzési programok nem tényekre, a valóság alapos ismeretére épülnek, hanem megérzésre, felületes általánosításokra. *Nagyon fontos, hogy az intézmények és a lakosok között ne üres, formális kapcsolatok legyenek.* Az érdemi együttműködés lényeges eleme az információ áramlása. A rendőrség legfőbb kötelessége a bűnüldözés – számára a bűnmegelőzés érthetően nem a legfontosabb feladat –, ezért is lenne szerencsésebb, ha az önkormányzat válna főszereplővé a prevenció koordinálásában, mivel a helyi önkormányzatoknak nagy mennyiségű információ, adat áll rendelkezésükre az emberek és közösségeik életkörülményeiről.

A közbiztonság önkormányzati értékelése az állampolgárok szubjektív biztonságérzetét tükrözi, ez pedig gyakran ellentétes a rendőrségi értékelésekkel, ahol sokszor még mindig bűnügyi statisztikára épül az érvelés. Egy-egy területen a konkrétan ismertté vált bűncselekmények elemzése is tévútra vihet, mert azok egy jelentős (több ok miatt változó) részét nem ott lakók követték el, és nem is az ott lakók sérelmére. Emellett napjainkban a rendőrség iránti bizalmatlanság miatt a sértettek a bűncselekmények jelentős részét nem is jelentik a rendőrségnek. Mit kell tenni, hogy jobb legyen a helyzet? Például a bűncselekmények sértettjeivel megkülönböztetett gondossággal és figyelemmel lehetne foglalkozni, többek között folyamatosan informálni őket a megtett intézkedésekről.

A közvélemény több járőrt szeretne látni az utcán, és azt is, hogy több rendőrautó cirkáljon a városban, emellett szigorúbb büntetéseket kíván. A bűnmegelőzést azonban érdemben szervezni és koordinálni kell, jelenleg azonban nincsen megfelelő számban erre alkalmas szakember sem a rendőrségen, sem az önkormányzatoknál. Ennek következtében, amint azt a gyakorlati tapasztalatok mutatják, ma a szituatív bűnmegelőzésen van a hangsúly, ami lényegében tűzoltó munka, nem érinti a gyökereket, ezért csak rövid távú

eredményt hozhat. Ilyen a rendőr közterületi jelenléte vagy a riasztók, biztonsági záruk, rácsok szorgalmazása.

Az érdemi hatáshoz ismerni kell a helyi közbiztonság befolyásoló tényezőit, úgymint:

- a bűnözés helyzete;
- a bűnüldözés eredményei, akadályai;
- a büntető- és szabálysértési eljárások adatai,
- a rendőrség és az önkormányzat jellemzői, képességei, lehetőségei;
- az együttműködésre kész és képes különféle intézmények;
- a civil szféra szervezettsége, résztvevői; és végül
- a lakosok véleménye, szándékai.

Mindezt összevetve az országos helyzettel a helyi viszonyokra kell kidolgozni bűnmegelőzési, közbiztonsági javaslatokat, megnyerve hozzá a média folyamatos figyelmét és támogatását. Ehhez persze nélkülözhetetlen az önkormányzati szemléletváltás; az emberekben, közösségekben való gondolkodás.

6. A bűnmegelőzés hatékonysága

Mint arra már többször is utaltunk, a bűnözés okaira kell koncentrálni, mert a tüneti kezelés, a kriminális magatartásra való szituatív reagálás csak rövid távon hoz eredményt, és az csak addig marad életben, amíg képesek vagyunk az intézkedési készenlétet és aktivitást fenntartani.

Számolni kell azzal is, hogy kriminálpolitika, vagyis a bűnözésre adott társadalmi válaszok nem mindig megalapozottak, ami a végrehajtás során a büntető igazságszolgáltatásban dolgozókat (beleértve a bűnüldözőket és a bűnmegelőzőket is) frusztrálja, és a lakosság is elégedetlen. A rendfenntartás és a rendészet nemzetközi irányzatainak megismerése, hazai adaptálásának tudományos igényű megfontolása és a rendészeti oktatásba történő beépítése ezért most már elodázhatatlan feladat. A bűnözés kezelésének hagyományos formái nyilvánvalóan elégtelenek: a represszió fokozása, a büntetések és azok szigorának növelése elviselhetetlenül költséges és eredménytelen, miközben a hatékony, érdemi bűnmegelőzés eszközei és módszerei is kiforratlanok még. A közösségi problémákkal (kiemelten a kisebbségek konfliktusaival) érdemben foglalkozó rendészeti működés elmozdulási lehetőségeket kínál.

A *közösségi rendőrség (community policing)* nem egyszerűen a megelőzésre fókuszál a megtorlás helyett, hanem a társadalmi folyamatokba való proaktív beavatkozást ambicionálja, ezzel tulajdonképpen a bűnözési félelem csökkentésének intézményévé válik. Nem elégszik meg a lakossági jelzésekre való reagálással; törekszik megismerni a normasértések háttérében meghúzódó problematikus életviszonyokat, sőt részt vesz azok kedvező alakításában is. Fokozott a társadalom előtti felelőssége, törődik az emberekkel és jogaikkal, az országalakókkal és a közösség intézményeivel kölcsönös együttműködést valósít meg. Nem csak a lakosság van befolyással a rendészetre, a rendészet visszahat a közösségre: rámutat a felelősségükre, hibás gyakorlatukra, és ezzel polgári aktivitást hív elő a biztonsági helyzet javítására.⁹

⁹ KORINEK 2006.

A helyi szervek tehát – ahol a lakosság a legszélesebb felületen találkozik a rendőrséggel – gyakran nem felkészültek a lakossággal történő közvetlen kommunikációra, kapcsolatuk sokszor formális, ami nem segíti a tényleges megelőzést a kutatások szerint. A gyermekvédelmi tevékenység bemutatására szolgáló jellemző szavak például a következők: kiadványkészítés (bűnmegelőzési tanácsokkal), nyári tábor, show-műsor, vetélkedő, szabadidős programok gyermekek számára. Szinte minden megyében folyik a DADA-program, amelynek hatásáról, értékeiről meglehetősen vegyes véleményeket kapunk.¹⁰ Rendszeresen felmerül, hogy sok a csellengő gyermek, azonban intézkedésről nem tudósítanak, jelzést nem adnak a problémáról. A rendőrség a veszélyeztetettség tüneteit észelve gyakran passzív marad, akkor lép működésbe, amikor már súlyos a gyermek helyzete, és a represszió nem kerülhető el. A rendőrkapitányságok az illetékességi területükön nem nagyon ismerik a civil szervezeteket, tehát nem is támaszkodnak rájuk. A rendőrök sokszor felületesen ismerik a gyermekvédelmi törvényt (1997. évi XXXI. tv.), különösen az állami gyermekvédelemre, a veszélyeztetettség kezelésére vonatkozó szakmai előírások tekintetében.

7. Az együttműködés a bűnmegelőzés sine qua nonja

Tekintve, hogy a bűnözés rendkívül heterogén jelenség, nagyon sokféle emberi magatartást és aktivitást ölel fel, a bűnmegelőzésnek komplexnek és sokszereplősnek kell lennie. A közösségi rendőr ennek katalizátora lehet, a közösség valamennyi tagjára, egyénekre és különféle csoportjaira támaszkodnia kell.

Az együttműködés lényege a kollektív, helyi, széles körű problémamegoldás; a kriminalitást a társadalmi beágyazottságában szemlélve a rendőrség a bűnmegelőzés alapintézményévé lényegül át, hiszen a rendőrség birtokolja elsősorban a bűnözés keletkezésének összefüggéseire vonatkozó ismereteket. Ebben a rendszerben a lakosság megismeri a rendőrség erőfeszítéseit, korlátait, nehézségeit (esetleg gyengeségeit is), ezért szívesebben támogatja, a kudarcokat pedig megérti. A rendőrség ugyanis soha nem tud olyan profeszionalissá válni, hogy nélkülözni tudja a lakosság segítő együttműködését és információit. Kétségtelenül fennáll a veszélye annak, hogy a rendőri munka parttalanná válik. Hosszú távon azonban, következetesen alkalmazva a közösségi rendészet elvét, társadalmi szinten nagyon is kifizetődővé válik a rendőrség illetén való működtetése. Mindez egyáltalán nem jelenti a bűnüldözési funkció feladását, de a közösséget ebbe is be kell vonni, sőt az ítélkezési folyamatba is (lásd a mediáció hazai intézményesülését mint fontos lépést e tekintetben).

Túlbecsülhetetlen a példamutatás hatása az állam és szervei működésében. Hiteltelen lesz a hatósági bűnmegelőzés, ha az abban részt vevő hatóságok nem rendeltetésszerűen, vagy a törvényeket és a rájuk vonatkozó szabályokat nem betartva működnek. Különösen kényes kérdés a bűnözés „profilgazdájának”, a rendőrségnek a szerepe. Világossá kell tenni, hogy a bűnüldözési eredmények nem kellenek mindenáron: a statisztikai mutatók kizárólagossága a teljesítménymérésben több kárt okoz, mint a felderítésben mutatkozó haszon.

A bűnmegelőzés – különösen a gyermekek és fiatalok körére tekintettel – nem lehet egy vagy több intézmény, illetve kizárólag a bűnmegelőzéssel foglalkozó szervezetek és intézmények, különösen nem a gyermekjóléti és gyermekvédelmi intézmények kizárólagos

¹⁰ Lásd például KEREZSI–KÓ 2009.

feladata. A bűnmegelőzésnek egy olyan társadalom- és szociálpolitikán kell alapulnia, ahol alapelv az ágazatok és a szakemberek együttműködése. Ehhez meg kell erősíteni a gyermekjóléti és gyermekvédelmi ellátórendszert (speciális gyermekotthonok, javítóintézetek), a gyámügyi igazgatás rendszerét (védelembé vétel, gyermekkorúak megelőző pártfogása, elsőfokú gyámhivatalok), a szakembereket fel kell készíteni, a jó gyakorlatok, a hatékony programok alkalmazását elő kell segíteni, és következetesen számon kell kérni valamennyi ágazat intézményétől, szakemberétől a feladatokat.

Rendőrségünk egységes szervezet, a bűnügyi, illetve a közbiztonsági és igazgatásrendészeti szolgálat csak belső munkamegosztás során különül el, ez pedig elvben lehetővé tenné az egységes, az egész országot átfogó hatású tevékenységet. A rendőrségi törvény (1994. évi XXXIV. évi tv.) a feladatok sorában első helyre teszi a bűnözés megelőzését, és csak ezt követi a bűncselekmények felderítése és bizonyítása, továbbá az igazgatási és rendészeti munka. Az érdemi bűnmegelőzés paradox módon mégis botladozva érvényesül, olyan erős a hétköznapi politikai nyomás a bűnözés letörésére, a gyors, látványos eredményekre.

A rendőrségi bűnmegelőzés két irányba torzulhat el, mégpedig homlokegyenest ellenkező töltettel. Az első változatban a bűnmegelőzési intézkedések – hatósági represszióval alátámasztva – visszaélésszerű beavatkozásokat eredményeznek a polgárok életében. A másik oldalról a rendőrség (a rendvédelem helyett) tőle idegen szociális, karitatív jellegbe csap át. Ebben a helyzetben az egyes rendőr, mint a szervezet tagja, alapvetően kétféleképpen viszonyulhat a munkáját szabályozó normákhoz, pontosabban e normák által közvetített értékekhez: vagy profi jogalkalmazóként működik, aki magas szintű szakmai tudás birtokában, szigorúan tartja magát a kötelmeihez, és nem különösebben érdekli munkájának eredménye, vagy pedig – engedve felerősödni a represszív hajlamot – hajszolja az eredményeket, miközben persze a szabályokat lazán kezeli. Miután a rendőr nem légüres térben mozog, meghatározóan a környezet hatásai alakítják. Márpedig a mai Magyarországon a politika és a társadalom erőteljesen igényli az erőskezü rendőrséget.

A rendőri habitus alakulása tehát attól a ténytől függ, hogy a rendőr, illetve a munkája a mindennapi élet, az emberek szociális mozgásterének része, sőt befolyásolója. Az államnak egyszerre kell szavatolnia a rendet és a biztonságot, benne minden egyén biztonságát. A társadalomnak és az egyes embernek ugyanis az kell, hogy előrelátható és kiszámítható legyen minden viszony. E kettős és gyakran bizony egymással szembeeső követelményt talán legjobban a közösségi rendőrség tudja megvalósítani. A közösségi rendőrség ugyanis szociálisan érzékeny, hiszen az általa szolgált közösséget jól ismeri, azzal előítélet-mentes partneri kapcsolatban van, a rendőr itt a közösség egy tagja.

Fontos leszögezni, hogy a rendőrségnek nem önálló szociálpolitikai feladatrészt kell megvalósítania, hanem a már meglévő és eredendően rendőri feladatokat az előbbiek szellemében kell végrehajtania. A bűnmegelőzés fő területeinek a kijelölésénél a rendőrségi bűnmegelőzésre vonatkozó jogszabály alkotója pragmatikus szempontokat, valamint a társadalmi érdekek rangsorolását vette alapul. Egyfelől prioritásként jelölte meg, hogy bűnmegelőző hatást ott érdemes kifejteni, ahol a legtöbb bűncselekmény történik, ilyen a megelőző vagyonvédelem. Másfelől, a jövőre tekintve, a család-, gyermek- és ifjúságvédelmet határozta meg mint még fontosabb terepet.

8. A rendőri bűnmegelőzés fogalma, területei

A bűnmegelőzési feladatok rendőrségre telepítése sokak számára ma is magától értetődőnek tűnik. A rendőrségi törvény elődjének tekinthető, a rendőrség feladatait meghatározó kormányhatározat az 1970-es években is az első helyre sorolta a bűnmegelőzést, de a gyakorlatban ez nem konkretizálódott. Nagyon régi ugyanis az a felfogás, hogy a legjobb bűnmegelőzés a felelősségre vonás, vagyis az eredményes bűnüldözés – ma is sokan ezt vallják. De a rendszerváltozáshoz közeledve a bűnügyi statisztika növekedést jelzett. Itt meg kell jegyezni, hogy tévedés ezt a rendszerváltás következményének vagy árának látni, ugyanis e növekedés azoknak a társadalmi-gazdasági folyamatoknak volt a jele, amelyek a rendszerváltozást is kikényszerítették. Mindenesetre a bűnüldözési deficitek hatására mind sürgetőbbé vált a bűnmegelőzés intézményesítése. Ebben a helyzetben lépett egy nagyot a magyar rendőrség, és 1990-ben létrehozta a bűnmegelőzési szolgálatát.

A rendőrség bűnmegelőzési tevékenységét a 20/2010. (OT 10.) számú ORFK utasítás¹¹ alapján végzi. A dokumentum szerint a bűnmegelőzés összetársadalmi feladat, hatékonyabbá tétele érdekében a rendőri szervezetnek kezdeményezniük kell az állami és önkormányzati szervek, a társadalmi szervezetek, gazdasági társaságok és az állampolgárok, valamint azok közösségei bevonását a bűnmegelőzési tevékenységbe. Különösen figyelemreméltó, hogy deklarálja: a bűnmegelőzési szemléletnek minden rendőri tevékenység során érvényesülnie kell, mégpedig egyidejűleg követve az egyes bűncselekményekre reagáló reaktív megközelítés mellett a bűncselekmények megelőzését célzó proaktív szemléletet.¹²

Az általános feladatok a következők:

- felvilágosító tevékenység, a sajtón keresztüli tájékoztatás az aktuális bűnmegelőzési ajánlásokról, figyelemfelhívás az egyes bűncselekmények megelőzési lehetőségeire;
- szakmai továbbképzések, a jól működő gyakorlatok terjesztése;
- a bűnmegelőzés szempontjából releváns bűnügyek összegyűjtése, a levont következtetések és az azokhoz kapcsolódó megelőzési tanácsok lakossággal való ismertetése az áldozattá válás elkerülése érdekében, valamint az elkövetővé válás megelőzése céljából a jogerősen elítélt elkövetőre kiszabott büntetésekről, illetve egyéb körülményekről;
- évente bűnmegelőzési célú helyi bűnügyi helyzetfelmérés elkészítése, ez alapján a problémák meghatározása az okok megjelölésével;
- megoldások kidolgozása a feltárt problémákra, az állami, önkormányzati és társadalmi szervezetek bevonásával;
- a lakosságot leginkább érintő bűncselekmények, szabálysértések alakulásának folyamatos értékelése, különös tekintettel valamely bűncselekmény elkövetési gyakoriságának ugrásszerű növekedésére vagy a sorozatos elkövetésre.

Mindez arra utal, hogy felismerték: a közbiztonság kollektív társadalmi termék, „előállításában” a rendőrségnek ugyan rendkívül fontos a szerepe, de távolról sem kizárólagos. A közbiztonság az Alaptörvényből eredeztetett, jogilag szabályozott állapot. Magában foglalja az egyén élete, szabadsága és vagyonának a megóvását, valamint az állam és intéz-

¹¹ Elérhető: www.police.hu/sites/default/files/20_2010_0.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)

¹² A rendőrség bűnmegelőzési tevékenységéről szóló 20/2010. (OT 10.) ORFK utasítás, I. fejezet, 3. pont.

ményei működésének biztosítását; világos tehát, hogy a bűnözés csupán egy a veszélyeztető tényezők közül.

A közbiztonság megvalósulásához négy feltétel elengedhetetlen, először is jól működő gazdaság, ez nemcsak az egyének nyugodt életfeltételeit adja, de a rendellenes emberi magatartások kezelésének költségeit is biztosítja. A második pillér a jól működő, mindenki által betartható és be is tartott törvényekkel szabályozott demokratikus államszervezet, amelyben minden állampolgár megbecsült. Harmadszor kiterjedt és jól működő civil szférára van szükség: az emberek öntevékeny cselekvése, a közösség önszerveződő szövete nélkülözhetetlen az állami akaratok és célok megvalósulásához. Végül pedig természetesen szükséges a rendfenntartó, bűnüldöző szervezet, a professzionális rendőrség.

Szükséges hangsúlyozni a szakmaiság fontosságát. A jó rendőrség ereje és teljesítménye a szakmai hozzáértésből ered, és nem a külső megjelenéséből. Célszerű a közbiztonságot egy egyensúlyi állapotnak felfogni, amely a bűnözés mint társadalmi tömegjelenség és a rendőrség mint a társadalom egyik specifikus szerveződése között fennáll. Így talán érzékelhető, hogy nem érdemes a rendőrség teljesítményét a végletekig fokozni, mert a helyzet attól nem fog megváltozni, ám a rendőrségi munkaszervezet tagjai kiégnek, vagy esetleg kilépnek a szervezetből, ami az egyensúly felborulását eredményezheti.

Az általános feladatok sorában a *bűnügyi szolgálat* kötelessége:

- az ismételt áldozattá válás megelőzése érdekében a sértett tájékoztatása a bűncselekmény megelőzési lehetőségeiről, más intézkedésre jogosult szerv, szervezet értesítése (szignalizáció);
- sorozat-bűncselekmény elkövetése, vagy valamely bűncselekmény elszaporodása esetén, illetve új elkövetési mód felbukkanásakor a bűnmegelőzési egység, a bűnmegelőzési előadó vagy koordinátor tájékoztatása a bűncselekmények elkövetési tárgyáról, módjáról, idejéről, helyéről, a sértettek jellemzőiről, esetleges közreható magatartásukról;
- jövőbeni bűncselekmény elkövetésére utaló információk birtokában intézkedések megtétele a bűncselekmény bekövetkezésének megakadályozására, az okozott kár vagy sérülés mérséklésére.

A *közrendvédelmi szolgálat* általános bűnmegelőzési feladatai:

- a prekriminális jelenségek figyelemmel kísérése megszüntetésük érdekében, saját hatáskörben foganatosítható intézkedések megtétele;
- a járőrútvonalak kialakítása során a bűnügyi tapasztalatok és a bűnmegelőzési érdekek figyelembevétele.

A bűnözés, a bűnös emberi magatartás a társadalmi viszonyok származéka, így a rendőrségi bűnmegelőzés sem lehet elszigetelt, kizárólagosan rendészeti szakmai tevékenység. Ezt felismerve a magyar rendőrség a rendszerváltás hajnalán, az 1980-as végén elsőként hozta létre a bűnmegelőzési szolgálatát. A kibontakozó rendészeti bűnmegelőzési gyakorlat bizonyosan hatással volt a jogalkotásra is: parlamentünk a 115/2003. számú országgyűlési határozattal megalkotta a Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiáját, majd ennek folytatásaként megszületett a – jelenleg is hatályos – 2023-ig szóló, Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia.¹³

¹³ 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat.

A végrehajtás feladatait a 2018–2019. évekre szóló intézkedési terv¹⁴ konkretizálja, amelyben több olyan program köszön vissza, amelyekről ebben a fejezetben szó esett.

Felhasznált irodalom

- BARABÁS Tünde – IRK Ferenc – KOVÁCS Róbert (2005): *Félelem, bűnözés és bűnmegelőzés Európa öt nagyvárosában*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- BECCARIA, Cesare (1998): *A bűnökről és a büntetésekről*. Madarász Imre ford. Budapest, Eötvös.
- CSÉKA Ervin (1988): Megjegyzések az új büntetőeljárási kódex koncepciójához. *Acta Juridica et Politica*, Tomus LIV, Fasciculus 5. Szeged, Szegedi József Attila Tudományegyetem ÁJK.
- FINSZTER Géza (2009a): Közbiztonság és jogállam. *Jog, Állam, Politika*, 1. évf. 3. sz. 173–196.
- GÖNCZÖL Katalin (1994): Kontrollált devianciák és bűnmegelőzési stratégiák. *Rendészeti Szemle*, 32. évf. 11. sz. 3–15.
- KEREZSI Klára – KÓ József (2009): 15 éves a DADA: a rendőrségi megelőzési program értékelése. In VÓKÓ György szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok 46*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 216–249.
- KORINEK László (2006): Nomádok és letelepedtek – gondolatok a közösségi bűnmegelőzésről. *Jogtudományi Közlöny*, 61. évf. 7–8. sz. 247–267.

Ajánlott irodalom

- FINSZTER Géza (2009b): A rendészet átalakulásának 20 esztendeje. In SÁNDOR Péter – STUMPF Anna – VASS László szerk.: *Magyarország politikai évhuszadkönyve*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány. Elérhető: www.politikaievkonyv.hu/online/mp20/1-11_finszter.html (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)
- SZABÓ Henrik (2008): A bűnmegelőzés modelljei. In *A bűnmegelőzés elmélete és gyakorlata*. Budapest, Rendőrtisztai Főiskola.

¹⁴ 1838/2017. (XI. 9.) Korm. határozat.

A magyar bűnmegelőzési stratégiák alakulása

Molnár István Jenő

Bevezetés

A bűnmegelőzés tipikusan olyan intézkedések összessége, amely hosszabb időtávokat átölelő, a tudományos eredményekre figyelemmel lévő, végiggondolt stratégiát igényel. Gönczöl Katalin megfogalmazásában: „[A] korszerű társadalmi bűnmegelőzési stratégia olyan célkitűzések összessége, amelyek megvalósulása csökkenti a bűnalkalmak számát, mérsékli a bűncselekményeket előidéző okok hatását és a sértetté válás esélyét, növeli a közösség biztonságát, ezáltal javítja az élet minőségét és az emberi jogok érvényesülését. Olyan államilag vezérelt, illetve támogatott szakmai és civil mozgalom, amely hozzájárul a gazdaság fejlődéséhez, a piac biztonságos működéséhez, a bűnözés okozta erkölcsi és anyagi károk csökkentéséhez.”¹ A bűnmegelőzés ugyanis az állam, az egyén és a társadalmi, civil szervezetek felelősségvállaláson alapuló azon törekvése, amely a bűncselekmények elkövetését lehetővé tevő okok visszaszorítására koncentrálódik, vonatkozzon ez az ok az áldozatra, az elkövetőre vagy éppen a bűncselekmény elkövetését segítő alkalomra.

Nem volt azonban mindig ennyire egyértelmű, hogy a bűnmegelőzési célok eléréséhez stratégiára van szükség, sőt még az sem, hogy egyáltalán szükség van a kriminálpolitika alrendszereként önállóan értelmezett bűnmegelőzésre. A profilaxis ugyanis nem tudhat magáénak több évszázados történelmet. Bár Beccaria már a 18. században megfogalmazta szükségességét,² a mai értelemben vett bűnmegelőzés csak a 20. században jelent meg elfogadott módszerként, Magyarországon pedig csak a század közepét követően merült fel igényként. Ennek egyik – sokak által többször vitatott – oka, hogy a szocialista államfelfogás értelmében a proletariátus győzelmével az osztályharcok megszűnnek, s ezzel együtt a bűnözés is okafogyottá válik majd. Ez a nézet már az 1960-as évek magyar kriminológiai irodalmában is kritikát kapott.

A szocialista büntetőjog a bűnmegelőzési tevékenységet, korabeli szóhasználattal a „bűnözés elleni harcot” a bűnüldözés, valamint a rendészet részének, sajátos szintézisének tekintette, és az elrettentéssel azonosította. A szocialista rendszer bűnmegelőzést elősegítő szervezetei a rendszer védelmét és az ideológiai nevelést szolgálták (Ifjúságárda, Munkásőrség, önkéntes rendőrség).³ A bűnmegelőzésre kizárólag rendőrségi feladatként tekintettek, a rendőrség volt a legfőbb bűnmegelőzési szerv. Ennek súlyos következményei lettek, ugyanis a rendőrségnek kellett ellátnia az ifjúság nevelésével, a kisebbségek

¹ GÖNCZÖL 2004.

² BECCARIA 1998.

³ GRATZER-SÖVÉNYHÁZY 2014, 8.

helyzetének kezelésével, az alkoholizmussal összefüggő társadalmi problémákat, amelyeket értelemszerűen nem oldhatott meg.

Ennek a nézetnek a megdöntéséhez, valamint a 20. században bekövetkező büntető-politikai paradigmaváltáshoz rengeteg tanulmányra és empiriára volt szükség, amelyek végül világossá tették, hogy a deliktumok pönalizálása, a bűn üldözése, a megtorlás önmagában nem vezet eredményre, ugyanis a büntetések, a kiszabott szabadságvesztések sokszor aránytalanok, gazdaságtalanok és károsak is.

1. A bűnmegelőzés magyarországi intézményrendszerének fejlődése

Ahhoz, hogy megérthessük a magyar bűnmegelőzési stratégiák fejlődésének folyamatát, célszerű röviden áttekinteni a bűnmegelőzés magyarországi fejlődésének főbb állomásait.

A rendszerváltást követő első lépésként rögzíthetjük, hogy szinte a rendszerváltás pillanatában, még 1989-ben megalakult az Országos Rendőr-főkapitányság Bűnmegelőzési Osztálya, 1990–1991-ben pedig már a megyei rendőr-főkapitányságokon is megszülettek a bűnmegelőzési osztályok.⁴

Ezt követően a bűnmegelőzés sokáig kereste a helyét a jogi és a szervezeti struktúrában, de igazából csak részsikerek születtek. Annak ellenére, hogy az önálló bűnmegelőzési törvény gondolata már az 1970-es években megfogalmazódott, a demokrácia első éveiben nem sikerült sem törvényi, sem alacsonyabb szintű jogforrásban rendelkezni a bűnmegelőzési feladatok és szereplők rendszeréről, és a stratégiai dokumentum igénye sem merült fel.

Bár bűnmegelőzésről rendelkező norma nem született, 1995 fontos állomás a hazai megelőzés történetében. Ebben az évben hozták létre ugyanis az *Országos Bűnmegelőzési Tanácsot*⁵ (a továbbiakban: OBmT), amely érdekegyeztető, döntés-előkészítő és javaslattevő funkciót töltött be, de még jelentősebb az általa kialakított *Országos Bűnmegelőzési Program*⁶ 1997-es elfogadása. Az Országos Bűnmegelőzési Programra ugyanis a *stratégiai szemlélet első megtestesítőjeként tekinthetünk*, amely maga is használta a stratégia kifejezést, amikor a bűnmegelőzés stratégiai irányait határozta meg. A bűnmegelőzési program alapvető célkitűzése az – olvasható annak bevezetőjében –, hogy sikerüljön kialakítani egy olyan „állami és társadalmi kontrollhálózatot a bűnözés, illetve az azt kiváltó körülmények fölött, amely meg tudja akadályozni a bűncselekmények számának további növekedését”.

Ugyanezen esztendő azonban további eredményekkel is szolgált. Újabb szervként jött létre az *Országos Közbiztonsági és Bűnmegelőzési Közalapítvány*⁷ (a továbbiakban: OKBK), amelynek elsődleges feladata volt az önkormányzatok, a civil szervezetek és az állampolgárok bűnmegelőzési tevékenységének pályázati formában történő támogatása, valamint az áldozatok segítése. Az OKBK alapító okirata⁸ értelmében a közalapítvány célja „a közbiztonság megszilárdításához, javításához és a bűncselekmények megelőzéséhez

⁴ A rendőrség bűnmegelőzési tevékenységéről szóló 16/1991. ORFK intézkedés.

⁵ Az Országos Bűnmegelőzési Tanács létrehozásáról szóló 1040/1995. (V. 17.) Korm. rendelet.

⁶ A kormány átfogó bűnmegelőzési programjának előkészítésével és megvalósításával kapcsolatos feladatokról szóló 1136/1997. (XII. 22.) Korm. határozat.

⁷ Az Országos Közbiztonsági és Bűnmegelőzési Közalapítványt az 1097/1997. (IX. 23.) Korm. határozattal hozták létre.

⁸ *Magyar Közlöny*, 1998/101. sz.

szükséges állami közfeladatok ellátásának támogatása érdekében a polgárok bűnmegelőzési és önvédelmi célú, önkéntes szerveződéseinek létrejöttének, működési feltételeinek szakmai és anyagi segítése, a potenciális áldozatok felkészítése, segítése, oktatás, képzés, tájékoztatás és propaganda támogatása, valamint a konferenciák, kiállítások, rendezvények szervezése, bűnmegelőzési célú együttműködések elősegítése”.

Kronológiai sorrendben haladva, újabb fontos állomásként a kormány 1075/1999. (VII. 7.) számú határozatát jelölhetjük meg, amely az OBmT-ről, valamint az OKBK alapító okiratának módosításáról rendelkezett. A határozat tovább bővítette az OBmT feladatkörét: „A Kormány az OBmT-t a bűnmegelőzés hatékonyságának javítására, a bűncselekmények áldozatainak védelmével kapcsolatos irányítási és egyéb koordinációs feladatok végzésére, a korrupció elleni harc és a kábítószer-fogyasztás elleni felvilágosító munka fokozására, ez irányú tevékenységét segítő, döntés-előkészítő és javaslattevő, valamint a polgári önszerveződéseket ösztönző és munkájukat összehangoló szervként működteti.”

Az OBmT természetesen a fenti feladatokon túl továbbra is koordinálta az Országos Bűnmegelőzési Program végrehajtását, irányította az áldozatok védelmével kapcsolatos feladatokat, elemezte és értékelte a társadalmi, gazdasági és bűnözési folyamatokat, nyomon követte a nemzetközi trendeket, népszerűsítette a bűnmegelőzést, módszertani támogatást nyújtott a civil önszervezéseknek, végezte a fiataloknak szóló, kábítószerrel kapcsolatos felvilágosító tevékenységet. A felsorolás elég hosszú, s mindezt, a határozat 9. pontja értelmében, az öt fővel működő titkárságnak kellett (volna) ellátnia.

Szinte magától értetődő volt, hogy ennyi feladatot az OBmT – és a Belügyminisztérium szervezetrendszerében helyet kapó titkársága – még az OKBK segítségével sem tud ellátni. Ráadásul 2001-ben az OKBK-t megszüntették, helyét a *Biztonságos Magyarországgért Közalapítvány*⁹ (a továbbiakban: BMK) vette át. Az új közalapítvány alapító okirata¹⁰ alapján a BMK folytatta jogelődje munkáját, de a bűncselekmények áldozatainak és hozzátartozóinak védelmét, kárenyhítését sokkal fajsúlyosabb feladatként határozták meg. A feladatok növekedésének mértékét mutatja, hogy amíg az OKBK megalapításakor, 1998-ban 100 millió forint jutott az indulásra, addig a BMK 2001-ben már több mint 633 millió forintot „örökölt” meg a megszűnő szervezettől.

A bűnmegelőzési feladatok, a tevékenységi körök, a beavatkozási területek száma tehát fokozatosan növekedett, amely tény a Belügyminisztérium – vélelmezhetően – felismerve 2002-ben megalkotta a minisztériumon belül helyettes államtitkár irányításával, főcsoportfőnökségű jogállású szervként működő *Országos Bűnmegelőzési Központot* (a továbbiakban: OBmK). Az OBmK az OBmT igazgatási és adminisztratív feladatainak ellátását szolgálta, s a fentebb felvázolt összetett és sokirányú feladat szervezeti hátterét biztosította.

Nagy kérdés, hogy 2002-ben végül milyen megfontolásból került sor a bűnmegelőzési tevékenységet szolgáló szervezeti egység létrehozására. 2002-ben ugyanis egyszerre két tárcában kezdődött meg a bűnmegelőzés reformációja. Az Igazságügyi Minisztériumban (IM) miniszteri biztost neveztek ki a feladat felelősenek, ahol a bűnmegelőzés elméleti előkészítése folyt, a Belügyminisztériumban (BM) pedig a bűnmegelőzéssel is foglalkozó helyettes államtitkárságot hoztak létre, amely a gyakorlati munkát folytatta.

⁹ A Biztonságos Magyarországgért Közalapítvány létrehozásáról szóló 1070/2001. (VII. 10.) Korm. határozat.

¹⁰ *Magyar Közlöny*, 2001/137. sz.

A kettősségből fakadó rendezetlenséget kívánta normalizálni a bűnmegelőzés hatékonyságának növelése érdekében szükséges egyes kormányzati feladatokról szóló 1002/2003. (I. 8.) kormányhatározat. A határozat az OBmT létszámát 41 főre emelte, amelynek nemcsak elnöke és társelnökei lettek, hanem ügyvezető elnöke is, a Belügyminisztérium bűnmegelőzési helyettes államtitkára személyében. Az OBmT titkársági feladatait az OBmK részeként, a BM erre létrehozott belső szervezeti egysége látta el. A határozathoz tartozó cselekvési terv a kettősséget továbbra is fenntartotta, amikor a feladatok túlnyomó többségét a belügyminiszterre delegálta, kivéve a bűnmegelőzés, valamint az áldozatvédelem tárgyában korábban alkotott kormányhatározatok felülvizsgálatát, amelynek fő felelőseként az igazságügyi minisztert jelölték ki.

Nyíri Sándor *Kérdések a bűnmegelőzésről* című írásában (2004) ekképp fogalmaz a kérdéses időszakról: „A vezetés- és szervezéstudomány oldaláról feltehető a kérdés, hogy egy kormányon belül jó-e az, ha két tárcánál is foglalkoznak a bűnmegelőzés elméleti és gyakorlati kérdéseivel. Nem lesz-e konkurencia a két tárca között?”

Egyszerre tehát két malomban őröltek a közigazgatás kerekerei, sajnos összhang nélkül. Talán az összhang hiányának köszönhetően került sor egy újabb kormányhatározat meghozatalára. A bűnmegelőzés hatékonyságának növelése érdekében szükséges egyes kormányzati feladatokról szóló 1002/2003. (I. 8.) kormányhatározat módosítására vonatkozó 1066/2003. (VII. 18.) kormányhatározat ugyanis megszüntette az éppen nyolc éve működő OBmT-t, s jogutódjaként létrehozta az *Országos Bűnmegelőzési Bizottságot* (a továbbiakban: OBmB). Az OBmB élére az Igazságügyi Minisztériumban miniszteri biztosi pozíciót is betöltő Gönczöl Katalin került, ennek megfelelően az OBmB Titkársága is az Igazságügyi Minisztériumhoz tartozott.

Az OBmB 2003. július 18-án történt tényleges megalapításával „soha ennyire kézzel fogható nem volt a bűnmegelőzés komplex rendszerét kialakító magas szintű jogszabály megszületése”.¹¹ Tulajdonképpen ez a magas szintű norma Magyarország első bűnmegelőzési stratégiája lett. A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló 115/2003. (X. 28.) OGY határozat (a továbbiakban: TBNS) olyan dokumentum volt, amelyben a „megfogalmazott elvek és célkitűzések új hangsúlyokat jelöltek ki és új szemléletet vártak el nemcsak a szakemberektől, hanem a társadalom egészétől”. A TBNS végrehajtásának koordinációjáért az OBmB lett a felelős, amelynek Gönczöl megfogalmazásában „nem deklarációkkal, hanem akciókkal kell felhívnia magára a figyelmet”.¹²

A 2003-as évhez további adalék, hogy mivel az 1002/2003. kormányhatározat a belügyminiszter felelősségi körébe utalta a bűnmegelőzés felvilágosító, tájékoztató, képzési és továbbképzési programjának kidolgozását és végrehajtását, 2003. december 1-jével létrejött a Belügyminisztérium *Bűnmegelőzési Akadémiája*, amely az Adyligeti Rendészeti Szakközépiskola területén lelt otthonra, s tartott éveken keresztül különféle képzéseket.

A TBNS végrehajtásáról külön kormányhatározat¹³ rendelkezett, amely egyfajta cselekvési tervként értelmezhető. A cselekvési terv *Intézkedések* című része az ágazati prioritások mentén határozott meg feladatokat, felelősökkel és határidőkkel. Gönczöl Katalin

¹¹ ROSTA 2006.

¹² GÖNCZÖL 2004.

¹³ A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája rövid, közép- és hosszú távú céljainak végrehajtásával kapcsolatos kormányzati feladatokról szóló 1009/2004. (II. 26.) Korm. határozat.

meglátása szerint „a cselekvési program szándékosan nem tartalmazott sok feladatot”, hiszen a 2004-es év kísérleti időszak volt.¹⁴ Nemcsak e tekintetben, hanem az újabb szervezeti és strukturális változtatások tekintetében is, ugyanis 2004 novemberében a BM Bűnmegelőzési Helyettes Államtitkárság feladata kiszélesedett, s létrejött a Rendészeti és Bűnmegelőzési Helyettes Államtitkárság, ezen belül helyezkedett el a továbbiakban az OBmK.

2006-tól, az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium létrejöttétől a bűnmegelőzéssel a minisztériumon belül létrehozott, a kabinetfőnök irányítása alatt álló Bűnmegelőzési Osztály¹⁵ foglalkozott, amely ellátta az OBmB titkársági feladatait, és koordinálta a TBNS végrehajtását is.

Az eddig vázolt, folyamatosan bővülő feladatok generálta lendület 2009-ben fogyott el, ugyanis ettől kezdve az OBmB *de facto* nem látta el feladatait, ülést nem tartott, nem készített elő újabb cselekvési tervet.

A 2010-es kormányváltás után, a Belügyminisztérium és az Igazságügyi Minisztérium újbóli létrehozását követően került sor az új testület létrehozására. A Nemzeti Bűnmegelőzési Tanácsról rendelkező 1087/2011. (IV. 12.) kormányhatározat (a továbbiakban: NBT) újfent nyolc év után váltotta fel a jogelődöt. Az NBT szerepe nem sokban tér el a jogelődökétől, szintén javaslattevő, véleményező és tanácsadó testület, amelynek feladata többek között a legújabb tudományos eredményekre figyelemmel a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájának kidolgozása, javaslatok megfogalmazása a kormány részére. Az NBT élén elnök áll, társelnökei a rendészetért felelős miniszter és a kormányzati tevékenység összehangolásáért felelős miniszter. Tagjai – a teljesség igénye nélkül – az egyes minisztériumok delegáltjai, az országos rendőrfőkapitány, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka, valamint különféle civil szervezetek (például Országos Polgárőr Szövetség, Fehér Gyűrű Közhasznú Egyesület).

Az NBT igazgatási és adminisztratív feladatait a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács Titkársága (Főosztály)¹⁶ (a továbbiakban: Titkárság) a közbiztonsági főigazgató alárendeltségében látja el, a Belügyminisztérium önálló, főosztály jogállású szerveként, három osztállyal:

- Stratégiai Osztály,
- Oktatási és Koordinációs Osztály,
- Támogatáskezelési Osztály.

A Titkárság 2013. február 4-én történt megalakulását követően szinte azonnal nekilátott a Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiájáról szóló 115/2003. (X. 28.) OGY határozatot (a továbbiakban: TBNS) felváltó, a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023) szóló 1744/2013. (X. 17.) kormányhatározat (a továbbiakban: NBS) kidolgozásának.

¹⁴ GÖNCZÖL 2004.

¹⁵ Az igazságügyi és rendészeti miniszter 1/2006. (MK. 94.) határozata.

¹⁶ A Belügyminisztérium Szervezeti és Működési Szabályzatáról szóló 11/2018. (VI. 12.) BM utasítás 2.5.1.3. pontja.

2. A hazai bűnmegelőzési stratégiák bemutatása

A történeti áttekintés során láthattuk, hogy bár az igény korán felmerült, egy valódi stratégiai tervdokumentum megszületésére 2003-ig várni kellett. Ennek talán az lehet az oka, hogy az 1980-as évektől a kriminológia egyre divatosabb bűnmegelőzési teóriákkal állt elő, amivel párhuzamosan a bűnözés megállításaival kapcsolatos ígéretek politikai eszközzé váltak. *Utóbbi veszélye, hogy a választási érdekeket szem előtt tartó politika gyors és látványos intézkedéseket szorgalmaz, amelyek többnyire represszív jellegű, a bűnözéskontroll eszköztárába tartozó megoldások, s amelyek szembemennek a hosszabb távon eredményt hozó, stratégiai gondolkodást igénylő intézkedésekkel.*

Ha rövid kitekintést teszünk a nemzetközi szintéren, akkor azt láthatjuk, hogy komolyabb lemaradás alapvetően az ENSZ ajánlásaihoz képest állapítható meg. Mindamellett, hogy az ENSZ már az 1950-es években is hangsúlyozta a bűnmegelőzés fontosságát, igazi mérföldkőnek az 1980-ban elfogadott, a bűnözés megelőzéséről és a bűnözők kezeléséről szóló jelentést tekinthetjük, amelyet a *Caracasi Deklarációban* emeltek határozati szintre. A deklaráció a bűnmegelőzés cél- és eszközrendszerének megfogalmazása mellett hangsúlyozta a stratégiai szemlélet fontosságát, és stratégia készítését írta elő a társadalmi, gazdasági, szociális és politikai viszonyokat figyelembe vevő bűnmegelőzési programok végrehajtására. Az ENSZ Közgyűlés 1991-ben a 46/152. számú ajánlásában azután konkrét bűnmegelőzési prioritásokat határozott meg, *a városi bűnözés, a fiatalkori elkövetés, valamint az erőszakos bűncselekmények* elleni fellépésre hívva fel a tagállamokat.

Az Európai Unió 2001-ben hozta létre az *Európai Bűnmegelőzési Hálózatot (EUCPN)*, amely az ENSZ Közgyűléshez hasonlóan, a létrehozásáról rendelkező 2001/427/IB határozatában szintén a városi bűnözést, a fiatalkorúak által elkövetett cselekményeket, valamint a kábítószerrel kapcsolatos teendőket emelte ki.

2.1. A Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája

Magyarország első bűnmegelőzési stratégiáját ugyan évtizedes késéssel, de a nemzetközi elvárásoknak megfelelően dolgozták ki. A TBNS nagy és máig hangoztatott erőnye, hogy országgyűlési határozat volt, amely ily módon valamennyi párt támogatottságát élvezte.

A TBNS ténylegesen az országgyűlési határozat mellékletét képezi, amelynek kezdő gondolatai a bűnmegelőzésről mint a társadalom közügyéről szólnak. Kinyilatkoztatják benne többek között azt, hogy a bűnmegelőzés nem valósítható meg kizárólag a bűnüldözés és büntető igazságszolgáltatás rendszerében, illetve hogy szükség van a bűnmegelőzés három pillérének, azaz a bűnokok hatását csökkentő, a sértetté válást befolyásoló és a bűnalkalmak számát redukáló intézkedések harmonizálására.

A második részben a TBNS bemutatja a magyarországi bűnözés helyzetét egészen az 1970-es évektől kezdődően, a kezdeti általános megállapításokat követően bűncselekmény-típusok szerinti bontásban, majd egy SWOT-analízist¹⁷ (harmadik rész) találhatunk az aktuális rendszer erősségeiről és gyengeségeiről. Ezt követi a negyedik rész, amely

¹⁷ A SWOT-analízis a stratégiaalkotás folyamatának egyik lépése, egy mozaikszó, amely a következőkből áll: *Strengths* – erősségek, *Weaknesses* – gyengeségek, *Opportunities* – lehetőségek, *Threats* – veszélyek.

a hazai előzményeket, bűnmegelőzési fejlődési utat, valamint a nemzetközi elvárásokat mutatja be.

Az ötödik részben az alap- és működési elvek felsorolását olvashatjuk. Nevesítik a *megbélyezés és kirekesztés elkerülésének elvét, valamint az arányosság követelményét*. Mindhárom elvárás az alkotmányosságot volt hivatott biztosítani. Az elvek között még megtalálhatjuk az együttműködés elvét, és kiemelték a források felelős tervezésének igényét is. Külön elvárás volt a helyi bűnmegelőzés helyi közügyként történő kezelése, s fontosnak tartotta az akkori jogalkotó a büntető igazságszolgáltatásban, valamint a büntetés-végrehajtásban felmerülő igényeket is azonosítani.

A hatodik pontban az átfogó és vertikális célokat fogalmazták meg, s végül elérkezünk a hetedik ponthoz, amely – a stratégia lényegét adva – meghatározza a fő prioritásokat és a beavatkozási területeket. A legfontosabbként megjelölt, nevesített beavatkozási területek a következők:

- a gyermek- és fiatalkori bűnözés csökkentése;
- a városok biztonságának fokozása;
- a családon belüli erőszak megelőzése;
- az áldozattá válás megelőzése, az áldozatsegítés, az áldozat kompenzációja;
- a bűnisméltés megelőzése.

A TBNS ezt követően azonban nem konkrét intézkedések végrehajtását írja elő, hanem az imént felsorolt prioritások mentén különböző megállapításokat tesz úgy általánosságban, mint az ágazati szereplők vonatkozásában. Ezeknél a megállapításoknál nem jelöltek meg sem határidőt, sem tényleges felelőst, sem forrást.

Ennek folyományaként a stratégia e ponttól kezdve deklaratív jelleget ölt, hosszas felsorolásokkal, s többnyire meghatározott alany nélküli kinyilatkoztatásokkal, ajánlásokkal.

Sikerre azon feladatok voltak ítélve, amelyek mögött komolyabb politikai vagy szakmai akarat húzódott meg. Ilyen volt a kiemelkedő jelentőségű áldozatvédelmi törvény (a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. tv.) megalkotása, amelyhez szorosan kapcsolódik az *Áldozatsegítő Szolgálat* 2006-os felállítása, illetve az áldozatokat segítő 24 órás diszpécser-szolgálat, valamint az *Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat* létrehozása.

Szintén kimagasló teljesítményként értékelhető a *Pártfogó Felügyelői Szolgálat* szervezetrendszerének modernizálása, szervezeti reformja.

A TBNS végrehajtóinak sikerült eredményeket elérniük a bűnisméltés megelőzésére irányuló tevékenységeik során is, nevezetesen megjelentek a büntetés-végrehajtási intézetekben a reintegrációs célokat szolgáló módszerek, összefogásban börtönmissziós, egyházi és civil szervezetekkel.

Érdemes megemlíteni a pályáztatási rendszert is, amely különféle nagyságú források biztosításával tette lehetővé, hogy a lokális problémákra helyi szinten maguk az érintettek reagálhassanak. Ez a gyakorlat a mai napig tovább él.

A TBNS hiányosságaként említhető meg, hogy bár a bűnmegelőzésben szereplők körét kitágította, az együttműködés mélysége és rendszerbe ágyazottsága nem valósult meg. A pályázatok vonatkozásában a fenntarthatóság hiánya állapítható meg, ugyanis *a pályázati források elapadása a jó kezdeményezések elhalását vonta maga után*. (Ez a veszély szinte

valamennyi pályáztatási rendszer esetében fennáll, mivel források nélkül nagyon nehéz a projektek életben tartása.)

A TBNS nyolcadik pontjában rögzített *Finanszírozás* című fejezetben láthatjuk, hogy a célok és feladatok végrehajtásához szükséges forrást elsődlegesen az Igazságügyi Minisztérium fejezeti költségvetése tartalmazta, évente maximum 500 millió forint összegben.

Emellett a Belügyminisztérium fejezetében kellett tervezni a Biztonságos Magyarországért Közalapítvány rendelkezésére bocsátandó összeget, amely a működési költségek és támogatások fedezetét képezi. Ennek mértéke azonban nem volt meghatározva.

A TBNS-hez később több végrehajtásáról rendelkező, cselekvési tervként értelmezhető kormányhatározat is kapcsolódott:

- 1009/2004. (II. 26.) kormányhatározat a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája rövid, közép és hosszú távú céljainak végrehajtásával kapcsolatos kormányzati feladatokról;
- 1036/2005. (IV. 21.) kormányhatározat a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája céljainak végrehajtásából származó 2005-ben és 2006-ban megvalósítandó feladatokról;
- 1016/2007. (III. 20.) kormányhatározat a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája végrehajtásából származó 2007-ben megvalósítandó feladatokról;
- 1035/2008. (V. 30.) kormányhatározat a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája végrehajtásából származó 2008-ban megvalósítandó feladatokról.

E kormányhatározatok pótolták a TBNS konkrét feladat-, felelős- és határidő-meghatározással kapcsolatos „hiányosságát”. Bár forrást és indikátort a cselekvési tervek sem jeleltek meg, a TBNS-ben található, végtelennek tűnő feladatlistát tematikusan feldolgozták, s prioritásonként jóval világosabb célkitűzéseket és végrehajtási módokat határoztak meg.

A feladatok végrehajtásának módjaként gyakran határozta meg a jogalkotó a pályázati úton történő ösztönzést, támogatást, s gyakori volt a kutatások, mérések, tanulmányok készítésére történő felhívás is.

A TBNS cselekvési tervei külön fejezetet szenteltek a jogalkotási feladatoknak, és meghatározták az ezzel kapcsolatos célkitűzéseket is.

2.2. A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia

Az NBS a végrehajtását biztosító forrásról már a kormányhatározat harmadik szakaszában rendelkezik: „A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia (2013–2023) céljainak megvalósításához biztosított forrás évenkénti összege a tárgyévet megelőző évben a központi költségvetésbe befizetett szabálysértési bírságok és az üzembentartó objektív felelősségén alapuló közigazgatási bírságolási eljárásban megfizetett bírságok összegének négy százaléka, amely nem lehet kevesebb 700 millió forintnál.”

Az NBS középtávú, stratégiai tervdokumentum, szakpolitikai stratégia, amely a 2013–2023 közötti időszakra határoz meg feladatokat az NBT és a Titkárság számára. A tényleges stratégiai szöveg a kormányhatározat mellékletét képezi. A melléklet elsőként időtávjáról rendelkezik, majd vázolja megalkotása módszertanát, úgymint a TBNS felülvizsgálata, a bűnügyi statisztikák elemzése, a nemzetközi trendek és jó gyakorlatok feltér-

képezése. Ezt követően megjelöli alapelveit, amelyek közül talán a leghangsúlyosabb a más szakpolitikákkal való együttműködés nélkülözhetetlensége. Bemutatja továbbá a bűnmegelőzés szereplőit, többek között *az önkormányzatokat, a nevelési-oktatási intézményeket, a gyermekvédelmi intézményrendszert, a családsegítő szolgálatokat, az egészségügyi ellátórendszert, az igazságügyi szolgálatokat, a büntetés-végrehajtási intézeteket, az egyházakat és vallási közösségeket, a civil szervezeteket, a polgárőrséget, a sportegyesületeket, a családokat és végül az egyént.*

Az NBS legfontosabb része a beavatkozási területeket és prioritásokat taglaló, 2013 és 2015 közötti időszakra vonatkozó intézkedési terv. Az NBS beavatkozási területei a következők:

- településbiztonság;
- gyermek- és ifjúságvédelem;
- a bűncselekmény áldozatainak segítése, az áldozattá válás megelőzése;
- a bűnisméltás megelőzése;
- horizontális intézkedések.

A részfeladatokat az NBS mellett az intézkedési tervek tartalmazzák. Jelenleg hatályban van a 2020–2021. évekre szóló intézkedéseket tartalmazó 1585/2019. (X. 16.) Korm. határozat.

Az átfogó célkitűzéseket specifikus célkitűzések elérésével lehet konkretizálni. A stratégia átfogó célkitűzéseit a prioritások, specifikus célkitűzéseit a beavatkozási területek jelentik. A prioritások és az azokon belül található beavatkozási területek adják azt a keretrendszert, amelyben a konkrét feladatként jelentkező intézkedések definiálhatók – fogalmaz az NBS.

Az egyes beavatkozási területek az alábbiak szerint alakulnak.

2.2.1. Településbiztonság

A TBNS korábban ezt a „városok biztonságának fokozása” prioritásként jelölte meg, arra a kriminológiai megállapításra alapozva, miszerint a bűncselekmények túlnyomó többségét városi környezetben követik el. Ezt a tényt maga az NBS is megerősíti, ugyanakkor úgy fogalmaz: „[A] közbiztonság csak kellő körültekintéssel és óvatos következtetésekkel ragadható meg. Különösen igaz ez akkor, amikor több, egymástól különböző adottságú és népességű, sok esetben eltérő gazdasági-társadalmi fejlettségű (földrajzi) terület, régió alkotta ország közbiztonságának értékeléséről van szó.” Amennyiben tehát csak a városokra fókuszálunk, úgy könnyen figyelmen kívül maradhatnak olyan kisebb településeket érintő problémák, amelyek a lakosság általános biztonságérzetét rontják.

Itt érdemes megjegyezni a prioritások megfogalmazásában rejlő veszélyt. *A prioritás nem más, mint a célok közül kiemelt, jelentőségteljesebbnek ítélt cél. Amint egy cél prioritássá válik, önálló életre kel, s látókörön kívülre helyezi a kiemelés nélküli célokat. A fókuszban csak a prioritás fog állni, így egyéb célok „megszűnnek” létezni. Ez óriási veszélyt hordoz magában.*

Éppen ezért az NBS a településbiztonság kifejezést preferálja, amely lehetővé teszi, hogy ne csak a városokra koncentráljunk, hanem figyelmünk ráirányuljon a kisebb településekre, vagy éppen a tanyavilágra.

A prioritáson belül jelenleg kiemelt helyet foglal el az *építészeti eszközökkel végzett bűnmegelőzés*. Ennek célja, hogy az épített környezet tudatos ki- vagy átalakításával csökkentsük a bűncselekmény elkövetését lehetővé tevő bűnalkalmakat, s egyúttal olyan környezetet alakítsunk ki, amelynek biztonságáért az ott lakók is felelősséget éreznek, és a felelősségérzet mentén cselekedni is képesek. Az intézkedés célja a módszer népszerűsítése, a szereplők (önkormányzat, iskolák, felsőoktatási intézmények) bevonása, végül egy olyan tanulmány elkészítése, amely lehetővé teszi a módszer szempontrendszerének vonatkozó jogszabályokba történő illesztését. Jelenleg utópia, de a végső célkitűzés annak elérése lenne, hogy valamennyi építkezés, városrehabilitációs és településrendezési törekvés figyelemmel legyen a bűnmegelőzési ajánlásokra.

A prioritás másik fontos beavatkozási területe a vagyonvédelem, amelynek keretében előtérbe kerülnek a szituációs bűnmegelőzési technikák. E technikák bemutatására és megismertetésére alakult a *Bűnmegelőzési Centrum*, amely a rendőrség Teve utcai székházában kapott helyet. A centrum különféle biztonsági eszközök (riasztók, biztonsági záruk, ajtók) alkalmazhatóságát mutatja be, de lehetővé teszi interaktív bemutatók lebonyolítását is.

Ezzel párhuzamosan forgalomba álltak a *Mobil Bűnmegelőzési Centrumok* is, jelenleg három ilyen mobil központ üzemel az országban. A modern bűnmegelőzési tartalmakat közvetítő eszközökkel, tájékoztató füzetekkel, szórólapokkal ellátott kisbuszok alkalmasak arra, hogy a rendőrség bűnmegelőzési munkatársai kivonulhassanak a legkisebb településre is, s ott látványos, közönségbarát módon hívják fel az emberek figyelmét a biztonságukat célzó intézkedések megtételére.

A fentiekén túl, az intézkedési tervek alapján elkészült a *Pre-Stat térinformatikai rendszer*, amely különféle gazdasági, társadalmi és bűnügyi adatok térképi megjelenítésével segíti egyrészt a bűnmegelőzési szakemberek munkáját, másrészt lehetővé teszi a nyilvánosság számára azt, hogy meggyőződhesse a lakókörnyezetük biztonságáról.

Végül, de nem utolsósorban érdemes megemlíteni az *idegenforgalmi szezonban jelentős terheket viselő régiók támogatását*, amelyek az intézkedési tervben is rögzített feladatként kapnak folyamatos segítséget, hogy a nyári időszakban eredményes megelőzési munkát végezhesse.

2.2.2. Gyermekek- és ifjúságvédelem

A gyermekek és az ifjúság védelme, nevelése a társadalom legalapvetőbb feladata, hiszen ez a jövőnk záloga. Az NBS ennek megfelelően még a prioritásokon belül is kiemelt szerepet tulajdonít e témakörnek.

Első körben nagyon fontosnak tartották a jogalkotók azok képzését, fejlesztését, bevonását, akik a gyermekekkel foglalkoznak. A nevelési-oktatási intézmények másodlagos szocializációs színtérként a beavatkozási lehetőségek tárházát biztosító olyan pontok, amelyekre építeni kell.

A pedagógusok képzése, információkkal történő ellátása ezért központi célkitűzés. Ennek megfelelően beavatkozási területként jelölték meg a pedagógusok bűnmegelőzési képzését. A *bűnmegelőzés az iskolában* című akkreditált képzés állandó túljelentkezés mellett zajlik immáron évek óta, de ugyanennyire sikeres a tanárok *mediációs*, vagy éppen *élménypedagógiai képzése* is. Az NBS emellett támogatja a már alkalmazott iskolai bűnmegelőzési programok, úgymint a *DADA*- és az *ELLEN-SZER*-képzések fejlesztését és foly-

tatását is. Ezek hatékonysága érdekében a Titkárság megújította a tananyagokat, s évről évre megszervezi az Országos Rendőr-főkapitánysággal együttműködésben a rendőrök ez irányú képzését.

Közben – a Testnevelési Egyetemmel együttműködésben – megindult a leendő *testnevelő tanárok és edzők bűnmegelőzési képzése* is, akik mint mentor, modell és példakép állnak a gyerekek előtt, és a sport eszközeinek felhasználásával megannyi területen segíthetik a prevenció célkitűzéseket.

Természetesen nem elegendő csak a pedagógusok megszólítása, szükség van a kortársak bevonására is. Megindult a *kortársak képzésének modellprogramja*, ennek tanulságai feldolgozás alatt állnak.

Az Emberi Erőforrások Minisztériumával folytatott folyamatos együttműködés keretében évről évre forrást biztosít az NBS a *családok védelmi funkciójának* növelésére. Az első szakaszban a családokkal foglalkozó szakemberek képzésére került sor, most folyik azon intézkedések kidolgozása, amelyek a családokat már közvetlenül is képesek megszólítani.

Érdekesség, hogy az NBS teret ad az innovatív és néhol szokatlan megoldásoknak is, így kerülhetett be az NBS intézkedései közé a *mesékkel végzett bűnmegelőzés*. Ennek során a cél a legkisebbek megszólítása, a mesék révén információk célba juttatása. A mesék nemcsak a gyerekeket érzékenyítik, de a szülőket is segítik abban, hogy tisztában legyenek a fiatalokat érintő problémás élethelyzetekkel.

További érdekesség a *Re-akció program*, amely olyan, középiskolákban szervezett interaktív bűnmegelőzési bemutató, amely komplex módszerekkel több célcsoportot (diákokat, pedagógusokat, szülőket) megszólítva ad át bűnmegelőzési ismereteket intézkedéstaktikai szituációkon és bemutatókon keresztül. A roadshow jellegű eseményre egyre nagyobb az igény.

Végül, de nem utolsósorban az intézkedési terveknek köszönhetően előtérbe kerültek az online térben a fiatalokat érintő bűncselekmények is. Ezek kezelésére készültek már kisfilmek, és szerveződnek újabb kampányok is.

2.2.3. A bűncselekmények áldozatainak segítése, az áldozattá válás megelőzése

E témakör fókuszában alapvetően a veszélyeztetett csoportok állnak, többek között a fiatalok és az idősek. Mindkét csoport esetében fontos a megfelelő kommunikációs csatornák azonosítása. Az elmúlt időszakban ilyen eszközként jelent meg a *színház*. A fiatalokat a *Taurin trauma* című bűnmegelőzési musical jelenetein keresztül próbálta meg a Titkárság megszólítani. A darabot már több megyében előadták, nagy sikerrel.

A színház az idősek esetében is jó közvetítőnek bizonyult. Több vidéki projekt is egyedi támogatásban részesült, például a Kecskeméti Rendőrkapitányság *Őszikék* című darabja, vagy éppen a Kiskunfélegyházi Rendőrkapitányság *Nyugdíjas akták* című előadása. Mindkét esetben az időseket érintő gyakori bűncselekményeket mutatták be hol vicces, hol komolyabb köntösben.

Természetesen az áldozatok segítése, valamint az áldozattá válás megelőzése rendszerszintű fejlesztéseket is igényel. Ezért aztán az NBS folyamatosan támaszkodik az Igazságügyi Minisztériumra (korábban az Igazságügyi Hivatalra). Feladatként jelöli meg számukra – természetesen a forrás biztosításával – a *pártfogó felügyelők folyamatos képzését, valamint az áldozatsegítő szolgáltatások népszerűsítését*.

2.2.4. A bűnisméltés megelőzése

Azt már régóta tudjuk, hogy a represszív, megtorlásokon alapuló intézkedések hatékonysága megkérdőjelezhető. A büntetés soha nem lehet cél, még a büntetőjog szerint is csak azért van rá szükség, hogy a társadalom védelme érdekében megelőzzük, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el.

Az igazságszolgáltatásnak éppen ezért arra kell törekednie, hogy a bűncselekménnyel okozott anyagi, erkölcsi kárt és a társadalom intézményeinek működésébe vetett bizalmat helyreállítsa.

A prioritáson belül ezért fokozott támogatásban részesülnek a *jóvátételi programok*, amelyeknek alapja a fogvatartotti foglalkoztatás, hiszen a jóvátétel is többnyire valamilyen munkavégzésben nyilvánul meg. Ilyen lehet egy kórház, egy templom falainak a lefestése, bizonyos területek, parkok rendbehozatala. A jóvátétel történhet másképp is, például karácsonykor sokszor járnak a fogvatartottak beteg gyerekekkel foglalkozó kórházakba, ajándékokat visznek, vagy éppen karácsonyi műsort adnak elő. Az ilyen események még a „legkeményebbeket” is megérintik.

A resztoratív szemléletet természetesen először az állomány körében kellett meghonosítani. Az NBS végrehajtásának első éveiben a források egy részét *büntetés-végrehajtási állomány képzésére* fordították.

Ezzel egy időben azonban megannyi *érzékenyítő, művészetterápiás és egyéb kompetenciafejlesztő képzés* indult meg a fogvatartottak számára. Ezek közül kiemelkedő szerepet tölt be a jobb agyféltekés rajzolás, amely a rövid időn belül elért sikerek átélése révén fejleszti a fogvatartott önbecsülését, s ezzel párhuzamosan koncentrációképességét is.

Külön forrás áll rendelkezésre a *közösségi foglalkoztatók fenntartására és üzemeltetésére*, amelyek a szabadulást követő újrakezdést segítik. Korábban csak egy, a miskolci Zöld Pont közösségi foglalkoztató kapott támogatást, jelenleg azonban az NBS végrehajtására szánt forrásból működtetik a Baranya megyei foglalkoztatót, és a legújabb intézkedési terv alapján most lát neki az Igazságügyi Minisztérium a budapesti intézmény kidolgozásának is.

2.2.5. Horizontális intézkedések

E pontban azon intézkedések találhatók, amelyek valamennyi prioritáson átívelnek, eredményeik több beavatkozási ponton is alkalmazhatók. Itt találjuk többek között a *bűnmegelőzési pályázatokat*, amelyeket a Titkárság minden évben meghirdet, ezzel biztosítva a korábban már többször is említett helyi szintű problémakezelés lehetőségét. A pályázók köre a civil egyesületekből, az önkormányzatokból, rendőrségekből, nonprofit szervezetekből, oktatási intézményekből áll.

Idetartoznak a *kutatások* is, ilyen az ifjúság problémáit feltáró, valamint a látenciában maradt bűncselekményeket feltérképező kutatás.

Végül pedig itt érdemes megemlíteni, hogy Magyarország tagja az *Európai Bűnmegelőzési Hálózatnak (EUCPN)*, amelynek *nemzeti képviselőt* a Titkárság látja el.

2.2.6. Monitoring

Az NBS természetesen rendelkezik a Titkárság folyamatos önellenőrzési és felülvizsgálati kötelezettségéről, amely szerint a Titkárság két évente köteles felülvizsgálati jelentést készíteni az NBT számára. Az ebben foglaltak, a teljes időtávra vonatkozó feladatok, a korábbi monitoringjelentések tapasztalatainak, valamint az egyes intézkedések szinergiáinak figyelembevételével készülnek el az egyes intézkedési tervek.

Összegzés

A magyar bűnmegelőzési stratégiák hozzávetőlegesen 20 éves múltjában első próbálkozásként tekinthetünk az 1997 és 2003 között meghatározó jelentőséggel bíró Országos Bűnmegelőzési Programra, amelyet aztán 2003-ban valódi stratégia váltott le, a Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája elnevezésű dokumentum formájában. A TBNS kiváló munka volt, amely teljesítette a vele szemben a nemzetközi szintén támogatott elvárásokat. Tudományos megközelítése, komplex szemléletmódja sokáig, de mondhatjuk, hogy a mai napig meghatározza a bűnmegelőzés mindennapjait. Fennmaradó, máig élő jogintézmények kiindulási alapja volt, s bevezette azt a pályáztatási rendszert is, amely biztosította a szereplők széles körű bevonását, forrással történő ellátását, s azt is, hogy a helyi problémák helyi bűnmegelőzési technikákkal, helyi közügyként kezelve kerülhessenek orvoslásra.

A TBNS fundamentuma volt a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiának is. Az NBS folytatta a megkezdett utat, de új prioritásokat megfogalmazva, és más feladatmeghatározási módszertannal, méltó jogutódként látott neki az elmúlt évek bűnmegelőzési céljai érvényre juttatásának. Az NBS végrehajtása nagy lendülettel zajlik, s csak remélni tudjuk, hogy e lendület ezúttal nem fog el.

Felhasznált irodalom

- BECCARIA, Cesare (1998): *A bűnökről és a büntetésekről*. Madarász Imre ford. Budapest, Eötvös.
- GÖNCZÖL Katalin (2004): Partnerség a közbiztonság javításáért – Nemzeti stratégia és cselekvési program a hatékonyabb közösségi bűnmegelőzésért. *Belügyi Szemle*, 52. évf. 10. sz. 5–14.
- GRATZER-SÖVÉNYHÁZY Gábor (2014): *A bűnmegelőzés rendszere*. Elérhető: <http://biztonsagpiac.hu/wp-content/uploads/2014/04/Gratzer-Sovenyhazy-Gabor-A-bunmegelozes-rendszere.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 07. 11.)
- NYÍRI Sándor (2004): Kérdések a bűnmegelőzésről. *Belügyi Szemle*, 52. évf. 10. sz. 31–39.
- ROSTA Andrea (2006): A bűnmegelőzés története. *Magyar Rendészet*, 6. évf. 4. sz. 84–104.

Ajánlott irodalom

- SZABÓ András (1985): Bűnmegelőzési stratégiák. *Belügyi Szemle*, 23. évf. 6. sz. 3–16.

[Vákát oldal]

Közösségi rendészet

Berei Róbert

Bevezető gondolatok

„A hagyományos bürokratikus kormányzás a szolgáltatások nyújtására összpontosít, hogy megoldja a problémáit. A betegségek gondjainak megoldására egészségügyi szolgáltatásokat szubvencionál. A bűnüldözés érdekében nagyobb rendőri erőt. Hogy felvegye a harcot a tűzzel, több tűzoltókocsit vásárol.”¹⁸

Az idézett szövegben szereplő „kormányzás” szóval kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy nem képes visszaadni mindazt, amit az eredeti *government* kifejezés jelent, minthogy ennek jelentésköre sokkal szélesebb. A *government* az amerikai szóhasználatban a hatalmi szervezetek és funkciók egészét átfogja, azaz a szövetségi kormány különböző szerveitől a legkisebb helyi szervezetekig terjed.¹⁹ A szöveg mindazonáltal jól rávilágít a reaktív irányultságú működés korlátaira. Az idézett tanulmány címe is sokatmondó: „Előretételező kormányzat: nem a gyógymódon, a megelőzésen van a hangsúly.”²⁰ Jim Dator jövőkutató megemlíti, hogy a korábbi időszakban az amerikai önkormányzatok több figyelmet fordítottak a prevencióra: a járványok megelőzése érdekében víz- és szennyvízcsatorna-rendszereket építettek, a tüzesetek megelőzése érdekében építési előírásokat hoztak, a betegségek megelőzése érdekében ellenőrizték az élelmiszereket, a betegségek legyőzése érdekében támogatták az oltóanyagokra és az orvosi gyógymódokra irányuló kutatásokat.

A szolgáltatási kapacitások kibővítésével azonban figyelmük más irányba fordult. A tűzoltóegységek szakszerűbbek lettek, de a tűzoltás korszerű módszereit fejlesztették, nem pedig a tűzmeelőzést. A professzionalizálódó rendőrségek a bűnelkövetők elfogására koncentráltak ahelyett, hogy a bűnözés megelőzésében segítették volna a közösségeket.

A környezetvédelmi szervezetek viszonylag hamar felismerték a megelőzés elsőbbségét, azonban mégis arra kényszerültek, hogy a költségvetésük nagyobb részét a környezeti szennyeződések eltávolítására fordítsák, nem pedig a megelőzésre. Szemléletes a következő kijelentés is: „A bürokratikus modell azt hozta magával, hogy minden figyelem a szolgáltatások nyújtására irányul – az evezésre. És az olyan szervezetek, amelyek energiájuk legjavát az evezésre fordítják, ritkán kormányozzák is a hajót. Egyfajta csóllátás alakul ki bennük.”²¹

¹⁸ DATOR 1994, 223.

¹⁹ OSBORNE–GAEBLER 1994, 8.

²⁰ OSBORNE–GAEBLER 1994.

²¹ DATOR 1994, 223.

A közösségi rendészeti gondolkodásmód alapvető szemléletbeli különbséget képvisel a „hagyományosnak”, illetve „professzionalistának” titulált rendőrségi működésmód mögött meghúzódó elvekhez képest, ezért át kell tekintenünk, hogy az utóbbi működésnek melyek a főbb jellemzői.

1. A hagyományos rendőrségi működési modell

A hagyományos modellben a rendőrség feladata a törvények betartatása, a végrehajtás, a bűnüldözés. A rendőrség eszköztára szűkös, elsősorban a kényszerítő eszközök, az őrizetbe vétel állnak rendelkezésre, és a bűnmegelőzés feladatát is ezekkel az eszközökkel kell ellátni. Az igazságszolgáltatáson kívüli más intézményekkel a rendőrség kapcsolata igen csekély, nem beszélhetünk rendszerszintű együttműködésről, közös stratégiáról. Alapvető a reaktív stratégia alkalmazása: a rendőrség segélyhívásokra válaszol, már elkövetett bűncselekmények ügyében nyomoz. Ezt a stratégiát nem idomítja a körülményekhez, nem specializálja, hanem változatlan formában használja minden helyzetben a bűnüldözéshez, tekintet nélkül a bűnözés mértékére, a bűncselekmények fajtájára.²²

A hagyományos rendészeti modell nagyobb hangsúlyt fektet a rendőrség eszközeire és erőforrásaira, mint a bűncselekmények számának csökkentésében és a bűnözés miatti félelem mérséklésében elért hatékonyságra.²³ Például a megelőző járőrözés sikerességét ebben a modellben gyakran azzal mérik, hogy egy bizonyos időpontban hány járőröző gépjármű volt az utcán, a segélyhívásokra adott válasz sikerességét az mutatja, hogy mennyi idő telt el a segélyhívás és a válasz között, a nyomozások sikerességét pedig a felderítési arány jelzi.²⁴ Ez egyben a bűnmegelőzést is szolgálja. A bűnmegelőzést illetően ugyanis az elrettentés a legfőbb módszer: a segélyhívásra adott gyors válasz azt jelenti, hogy a rendőr gyorsan kiér a helyszínre, ott tetten éri az elkövetőt, és azonnal el is fogja. Minél többször tud a rendőrség gyors választ adni a segélyhívásra, annál valószínűbb, hogy az elkövetőt azonnal elfogják. Ha a potenciális elkövetők is tudják, hogy az elkövetést nagy valószínűséggel elfogás követi, az elrettentő hatással bír, és így a bűncselekmények egy részét legalábbis el sem követik. Ugyanígy, ha a nyomozások nagy arányban végződnek az elkövetők elfogásával, akkor a potenciális elkövetőknek azzal kell számolniuk, hogy az elkövetendő bűncselekményt is nagy eséllyel elfogás követi, és ez elrettentheti őket az elkövetéstől. A bűnözéstől való félelem csökkentése nem szerepel a hagyományos rendészet kifejezett céljai között, a modell adottnak veszi, hogy a bűncselekmények számának csökkenésével a bűnözés miatti félelem is arányosan csökken.

A stratégiát illetően a rendőrség a segélyhívásokra adott gyors válaszban, a bűnelkövetést követő nyomozásban, a kényszerítő eszközök, az őrizetbe vétel alkalmazásában, a rendőrsők méretének, a személyi állomány létszámának növelésében és a véletlenszerűen meghatározott útvonalú (*random*) járőrözésben hisz.²⁵

²² WEISBURD–ECK 2004, 44.

²³ GOLDSTEIN 1979, 236.

²⁴ WEISBURD–ECK 2004, 44.

²⁵ WEISBURD–ECK 2004, 49–50.

*Fő eszközei a következők:*²⁶

- a rendőrség szervezetének növelése;
- véletlenszerűen meghatározott útvonalon (*random*) járőrözés a körzetben;
- gyors reagálás a segélyhívásokra;
- bűnelkövetést követő nyomozás általános használata;
- intenzív jogérvényesítés és a személyi szabadság korlátozásának általános használata.

Témánk tárgyalásához elengedhetetlen a fogalmi kérdések tisztázása, ezt követően áttekintjük az Amerikai Egyesült Államok rendőrségi korszakait, amelyen keresztül nyomon követhetők a rendőrség működésében történt változások, illetve annak mozgatórugói.

Amint arra Korinek László is rámutatott, az utóbbi évtizedekben a kriminálpolitikai újítások jelentős része az Amerikai Egyesült Államokból, illetve Kanadából származik, így a megújulás érdekében kifejlesztett közösségi rendészeti modell is ehhez a térséghez kapcsolható.²⁷ A közösségi rendészeti tevékenység gyakorlati példái közül az Angliában és Walesben működő formákat említhetjük példaként.

Felmerülhet a kérdés, hogy érdemes-e a hazai intézményrendszerünkől eltérő országok rendőrségeit tanulmányozni. A „brit” kriminálpolitikának és a büntető igazságszolgáltatásnak az 1990-es években megvalósult tanulmányozása kapcsán Lévay Miklós kijelentette, hogy az ismeretszerzésen felül azért is hasznos lehet az összehasonlító vizsgálódás, mert „a kérdéskörhöz tartozó társadalmi jelenség, a kriminalitás alakulása, valamint a büntető igazságszolgáltatás működése számtalan hasonló, vagy azonos problémát vet fel a legtöbb országban”. Hozzátette azt is, hogy a kontinentális és a *common law* büntető igazságszolgáltatási rendszerek közötti kölcsönhatás egyre erőteljesebb, amit a kutatásaik nyomán kiadott kötet tanulmányai is alátámasztottak.²⁸ A bűnözés elleni fellépés, ezen belül a brit büntető igazságszolgáltatási politika tanulmányozása során tárgyalt kérdések jelentős része nálunk is relevanciával bírt, így nem meglepő, hogy arra a következtetésre jutott, hogy a bűnözés elleni fellépés, a kriminálpolitika elmélete és gyakorlata megújításra szorul.²⁹ Lévay felvetéseit mai viszonyaink között is aktuálisnak tartjuk.

2. Fogalmi kérdések

A *közösségi rendészet* (*community policing*) filozófiájának, a programok leírásának, elemzésének nagyon gazdag irodalma van, de univerzális fogalma még nem született meg. Robert R. Friedmann professzor definíciója szerint a közösségi rendészet olyan irányvonal és stratégia, amely a bűnözés kontrolljának eredményesebbé és hatékonyabbá tételét, a bűnözéstől való félelem csökkentését, az életminőség javítását, a rendőri szolgáltatások és a rendőrség elfogadottságának magasabb szintre emelését célozza a közösségi forrásokra építő proaktív működéssel, a bűnözést keletkeztető körülmények megváltoztatása útján. Feltételezi

²⁶ WEISBURD–ECK 2004, 49.

²⁷ KORINEK 2006, 252.

²⁸ LÉVAY 2000a, 8.

²⁹ LÉVAY 2000b, 82–85.

a rendőrség megnövekedett felelősségét, a közösség nagyobb irányú részvételét a döntéshozatalban, továbbá fokozott figyelmet az alapjogok és a polgári szabadságok érvényesülése iránt.³⁰ A közösségi rendészet proaktív jellegéből következően átfogó szemléletű, minthogy nemcsak a bűnözéskontrollal, hanem a bűnözéstől való félelemmel, az életminőséggel, a szolgáltatások fejlesztésével és a rendőrség legitimációjával is foglalkozik.³¹ Hozzáteszszük, hogy mindez megkívánja a közösség tagjaival való folyamatos interakciót, amelynek biztosítása érdekében a rendőrségnek nyitottabbá kell válnia a társadalom irányába. Ezáltal kiszélesedik a rendőrség tevékenysége feletti civil kontroll lehetősége is.

Friedmann a megelőző időszakból egy brit szerzőt és egy amerikai szerzőpárost említ meg, mint akik – az ő szavaival élve – a közösségi rendészet „definícióhoz közeli” meghatározását adták. A brit John Alderson alapelveiben a személyes szabadság biztosítására esik a hangsúly,³² míg az amerikai Robert Trojanowicz és Bonnie Bucqueroux többet foglalkozott a koncepció adott rendőri egységnél történő megvalósíthatóságával.³³

Tisztázni kell, hogy mit is értünk közösségen. Bólyai János a következők szerint összegezte a *közösség* tartalmának lényegét: „A közösség olyan emberek egyesülése, amelyet közös értékek, érdekek, a társadalom számára pozitív közös célok és a kitűzött célok érdekében folytatott együttes szervezett tevékenység köt össze.”³⁴ A közösségnek ezen értelmezés szerint egyértelműen pozitív értéktartalma van. Bólyai azonban a továbbiakban a közösség szót nem (egészen) ebben az értelemben használta, hanem „egy adott földrajzi területen élő, egymással szociális interakcióban álló emberek csoportját” értette rajta.³⁵ Álláspontja szerint ugyanis az angolszász szakirodalomban a közösség (*community*) szó szinte szinonimájává vált a szomszédság (*neighborhood*) szónak. Emiatt a közösség, polgárok, lakosság szavak azonos értelemben szerepeltek a tanulmányában. Ugyanakkor az adott terület lakosságának integrációját, azaz a pozitív közösség felé tett lépést előmozdítja a bűnözés, illetve a rendbontó magatartások elleni közös küzdelem szükségességének felismerése. Az idézett szerző meggyőződéssel vallja: „[M]inél jobban közeledik annak a társadalmi közegnek az állapota, amelyben a rendőrség működik, a pozitívan értelmezett közösséghez, annál nagyobb az esély arra, hogy valódi közösségi rendőrség jöjjön létre.”³⁶ Meg kell jegyezni, hogy a közösségi rendészet korszerű megjelenési formái a közösséget már nem csupán a területiség dimenziójában értelmezik.

Korinek László a közösségi rendőrség kiépítésének és az új közbiztonság-védelmi elvek alkalmazásának esélyeit latolgatva részletesen elemezte a felmerülő kérdéseket. Ennek sorában találjuk, hogy az európai (magyar) lakóhely fogalma nem esik egybe az amerikai megfelelőjével. Korinek óvatosságra int, mivel a nem kellően átgondolt módszerátültetés a lakóhellyel kapcsolatban egy nosztalgikus elképzelést, előfeltételezést tartalmaz. A mai gazdasági feltételek mellett nem lehet a lakóhelyről abban az értelemben beszélni, hogy az egy viszonylag homogén, kollektív identitással rendelkező szociális egység. A gazdasági fejlődés és az életstílusok elkerülhetetlen individualizációja miatt a társadalmi kapcsolatok

³⁰ FRIEDMANN 1992, 4.; idézi KORINEK 2006, 253.

³¹ FRIEDMANN 1996, 116.

³² ALDERSON 1979, 199.

³³ TROJANOWICZ–BUCQUEROUX 1990, xiii–xv.

³⁴ BÓLYAI 1994, 106.

³⁵ BÓLYAI 1994, 106–107.

³⁶ BÓLYAI 1994, 107.

fellazultak, a közösség tagjai között csak felületes interakciók vannak. Létező tendencia az elidegenedés és az elmagányosodás. A *community policing* sikeres alkalmazásához feltételezett tradicionális lakóhely fogalma Európában a legtöbb helyen már visszahozhatatlanul a múlthoz tartozik. Ebben az összefüggésben a lakóhelyre és az ott lakók aktív részvételére építő megelőzési stratégia Korinek szerint anakronizmusnak tűnik. A település mérete a bűnözési leterheltséggel pozitív korrelációt mutat. A településen élők társadalmi aktivizálhatósága az előző kettővel negatív összefüggésben van. Ebből következően éppen a legnagyobb bűnözési rátát mutató nagyvárosokban jelent gondot a lakosság bevonása a bűnmegelőzésbe.³⁷

Korinek László a továbbiakban olyan kérdéseket is felvet, hogy jogállami keretek között a rendőri munkába mekkora befolyást szabad engedni a polgároknak? A módszer támogatói részéről egyetértés van abban, hogy a rendőrség feladatai túlnőnek a rendfenntartás és a bűnüldözés teendőin, és a rendőrségnek bizonyos szerepet kellene felvállalni a település biztonságát és rendjét, valamint a polgárok közérzetét alakító tényezőkkel kapcsolatban is. Kérdés, hogy ez a szerep pusztán a problémák egyszerű jelzésére korlátozódik, vagy magában foglalja a körülmények tevékeny alakítását is?³⁸ A Friedmann által adott fogalom alapján látható, hogy széles körben húzza meg azt a kört, amelyben a rendőrségnek szerepe lehet.

Trojanowicz és Bucqueroux szerint: „A közösségi rendészet filozófia és szervezeti stratégia, amely új partnerséget sürget az emberek és a rendőrségük között. Kiindulópontja, hogy a rendőrségnek és a közösségnek együtt kell dolgoznia egyenlő felekként, hogy azonosítsák, prioritási sorrendbe állítsák és megoldják az olyan jelenlévő problémákat, mint például a bűnözés, kábítószer, bűnözéstől való félelem, közösségi és fizikai rendzavarás és általában a környék hanyatlása, abból a célból, hogy a környéken mindenhol emeljék az életminőséget. [...] A közösségi rendészet elköteleződést igényel mindenkitől a szervezetben, a hivatásostól és a nem hivatásostól, a civiltől, a közösségi rendészet filozófiája felé. Mindenkit az elé a kihívás elé állít, hogy találjon rá módot, hogy kifejezze ezt az új filozófiát a munkájában, egyensúlyozva az egyedi bűncselekményekre és vészhelyzetekre adott azonnali és hatékony rendőrségi válasz és az új proaktív, a még fel sem merült vagy nem eszkalálódott problémák megoldását célzó eszközök között. [...] A közösségi rendészet a rendőrségi szolgáltatás decentralizálásán és személyre szabottságán nyugszik, hogy a helyszínen dolgozó rendőrnek legyen lehetősége, szabadsága és felhatalmazása a közösségépítésre és a közösségi alapú problémamegoldásra, hogy minden egyes közösség jobb és biztonságosabb hely legyen.”³⁹

Az idézett szerzőpáros *The Big Six* (a Nagy Hatos) elnevezéssel csoportosította azokat a személyeket, illetve szervezeteket, akiknek együtt kell dolgozniuk a közösségi rendészeti erőfeszítések sikere érdekében:⁴⁰

- A helyi rendőrség: idetartozik a teljes állomány, a parancsnoktól a járőr, a hivatásosok és nem hivatásosok is.
- A közösség: idetartozik mindenki a kinevezett és az informális közösségi vezetőktől kezdve a civil szervezetek elnökei, az egyházi személyeken és a tanárokon, a közösségsszervezőkön és az aktivistákon át a polgárokat.

³⁷ KORINEK 2006, 263.

³⁸ KORINEK 2006, 263.

³⁹ TROJANOWICZ–BUCQUEROUX 1998, 6.

⁴⁰ TROJANOWICZ–BUCQUEROUX 1998, 7–8.

- A választott vezetők: a polgármester, városvezető, városi tanács (képviselő-testület), minden megyei, állami, járási, szövetségi tisztviselő, akinek a támogatása hatással lehet a közösség jövőjére.
- A gazdasági közösség: mindenféle üzlet magában foglal a nagy cégektől a sarki családi vállalkozásban üzemeltetett boltig.
- Egyéb hivatalok: közhivatalok (közegészség, szociális szolgálatok), nonprofit szervezetek (önkéntes szervezetek és jótékonyági egyletek).
- Média: elektronikus és nyomtatott sajtó egyaránt.

Látható, hogy az idézett két szerző egészen széles körben gondolkodik abban a tekintetben, hogy kik tartoznak a „közösségbe”, illetve az együttműködésbe kiket kell bevonni. Kijelentették, hogy a közösségi rendszet megköveteli a „Nagy Hatos” minden tagjának támogatását, illetve személyes részvételét, egyenlő szereplőként kezelve az átlagpolgárt is.⁴¹

Témánk szempontjából különösen jelentős John Alderson munkássága. Személyében a közösségi rendszet gondolatának egyik legkorábbi és legszínvonalasabb képviselőjéről van szó, akinek jelentős szerepe volt abban, hogy a közösségi rendszet gondolata meghonosodott az Egyesült Királyságban.

Alderson egy idealizált, szabadnak, megengedőnek és részvételinek leírt társadalom számára a közösségi rendszet következő 10 alapelvét határozta meg:

1. Járuljon hozzá a szabadsághoz, egyenlőséghez és a testvériséghez az emberi kapcsolatokban.
2. Segítsen összeegyeztetni a szabadságot a biztonsággal és fenntartani a jog uralmát.
3. Az emberi jogok megtartásával és védelmével támogassa az emberi méltóságot és a boldoguláshoz való jogot.
4. Álljon az élére vagy vegyen részt a bűnözésre hajlamosító szociális tényezők felszámolásában a közösségi fellépés eszközével.
5. Járuljon hozzá a közösségen belüli bizalom megteremtéséhez vagy megerősítéséhez.
6. Fokozza a személyek és a vagyontárgyak biztonságát és a személyes biztonságérzetet.
7. Nyomozza ki, tárja fel az elkövetéseket, és támogassa a közbírádat a jog uralmának keretein belül.
8. Könnyítse meg a szabad áthaladást és a közlekedést a köz számára megnyitott főutakon, utakon, utcákon és tereken.
9. Tartsa kordában a nyilvános rendezavarást.
10. Foglalkozzon a nagyobb és kisebb krízisekkel, segítse és lássa el tanáccsal a bajbajutottakat, esetleg más szervek bevonásával.

Valójában nagyon nehéz lenne egy fogalomba belesűriteni mindazt, amit a közösségi rendszet jelent. Korinek László az általa bemutatott modellek eredményességének megítélése kapcsán rámutatott arra: „[A] közösségi rendőrség, illetve a többi megközelítés is valójában olyan konkrét programokban és projektekben öltött testet, amelyek a maguk közvetlenségében jobban megragadhatók az értékelés számára.”⁴² Hozzá kell tenni, hogy

⁴¹ TROJANOWICZ–BUCQUEROUX 1998, 11.

⁴² KORINEK 2006, 259.

a „közösségi rendőrség” címszó alatt futott programok sok esetben jelentősen eltérő tartalommal jelentek meg.

A fogalmi kérdésekkel összefüggésben Katona Géza rámutatott: „A rendészettel összefüggő elméleti és gyakorlati kérdések tárgyalását – mind hazánkban, mind nemzetközi szinten – nehezíti az alapvető fogalmak terminológiai tisztázatlansága. Magyarországon a terminológiai zavarok zöme a »rendészet« és a »rendőrség« fogalmak jellegének és tartalmának összekeveréséből, a két főnév szinonimakénti alkalmazásából származik.”⁴³

Erre tekintettel szólni kell a „rendőrség” és a „rendészet” közötti különbségről: „A nemzetközi hivatalos és tudományos fórumokon rendszeresen használt angol nyelvben kifejezetten a »rendészet« jelölésére alkalmazott kifejezést nem ismerünk. A »Police« főnevet a »rendőrség« jelölésére alkalmazzák, bár ennek folyamatos igei alakja a »policing« (»rendőrködés«) olykor szélesebb fogalmat is takar. [...] A »rendőrség«-et (»Police«) mint szervezetet a hivatalos jogi nyelv a »law enforcement organ« (törvényvégrehajtó/alkalmazó szervek) gyűjtőkategóriájába sorolja. Ha figyelembe vesszük, hogy ebben az összetett kifejezésben az »enforcement« jelző/főnév tartalmilag bizonyos mértékben utal az erőszakkal történő jogalkalmazás elemére, ez a »rendészet« magyarországi értelmezésével mutat hasonlóságot.”⁴⁴

A *rendészet* mint intézmény- és tevékenységi rendszer gyűjtőfogalom. A továbbiakban a „rendőrség” elnevezés alatt valamely rendőri szervezet értendő. A „közösségi rendészet” kifejezést („rendőrködést”) nem szervezet, hanem a rendőrségi gondolkodásmód („filozófia”) és gyakorlati tevékenység jelölésére használom. Az idézett magyar szerzők által használt megnevezéseken viszont a hivatkozás korrektsége érdekében nem változtatok.

A *community policing* kifejezés napjainkban olyannyira elterjedt, hogy Kozáry Andrea szerint az Európai Unióban általános gyakorlattá vált, hogy nem fordítják le a tagállamok nyelvére. Ő maga is ezt gyakorlatot követi, de egyébként „szolgáltató rendészet” néven szerepelteti.⁴⁵ Magam a hazai szakirodalomban elterjedt közösségi rendészet kifejezést használom, bár időnként a „közösségi rendőrség” kifejezést is alkalmazzák egyes szerzők.

3. A rendészet korszakai az Amerikai Egyesült Államokban és a közösségi rendészet generációi

Az Amerikai Egyesült Államok rendészeti korszakait felidézve láthatóvá válik az a folyamat, ahogyan az eleinte kezdetleges rendőrségi működés több fejlődési lépcsőn keresztül eljutott a mai formájába. A folyamat áttekintésével jobban érthetővé válik, hogy a mai formájában mit értünk a közösségi rendészet fogalma alatt. A modern rendészet eredetét illetően az angol gyökerek a meghatározóak.

George L. Kelling és Mark H. Moore a rendészet történetét három korszakra osztották az Egyesült Államokban.⁴⁶ Ezek a korszakok nem éles határvonallal váltak el egymástól,

⁴³ KATONA 2008, 11.

⁴⁴ KATONA 2008, 12.

⁴⁵ KOZÁRY 2015, 83.

⁴⁶ KELLING–MOORE 1998.

de az egyes időszakokra jellemző szakmai ethosz alapján mégiscsak alkotható valamilyen elhatárolás.

3.1. Politikai korszak

Az Egyesült Államok történetében a rendészet korai éveire a rendőrség feletti irányításért való vetélkedés volt jellemző. A rendőrség legitimizációját nem egyetlen erős központi hatalomtól nyerte, hanem helyi politikai vezetőktől származott a felhatalmazása és az erőforrásai is. A rendőrség persze köteles volt követni a törvényeket, de a helyi közösségekhez és a helyi politikusokhoz nagyon erősen kötődött. Kölcsönös előnyökkel járt ez: a politikusok támogatták a rendőrség munkáját, a rendőrség pedig viszonyozta a támogatást azzal, hogy bizonyos jelöltek melletti szavazásra buzdított, és lebeszélte más jelöltekről.⁴⁷

A rendőrség ebben az időszakban sokféle szolgáltatást nyújtott amellest, hogy klasszikus feladatait, a bűnmegelőzést, rendfenntartást, bűnüldözést ellátta. Egyéb feladatai elsősorban szociális jellegűek voltak: szállást biztosított vendégmunkásoknak, segített a bevándorlóknak a munkakeresésben. Szervezeti felépítését tekintve decentralizált volt, a városokban dolgozó középvezetők még személyügyi kérdésekben is hatáskörrel bírtak, dönthettek felvételtől, elbocsátásról. Hatáskörüket erősítette a kommunikáció és a közlekedés igen alacsony szintje is, ami eltávolította őket a parancsnoki láncban felettük álló központtól, noha a rendőrség létrehozásánál egy centralizált, félkatonai szervezet létrehozása volt a cél. A feladatellátás módszere elsősorban a gyalogos járőrözés volt, a rendőr a körzetében sétálva a felettesei utasításai és az állampolgárok megkeresései alapján kezelte a szembejövő problémákat. A telefon és a gépkocsi megjelenése és elterjedése sem változtatott ezen, előbbit a rendőri vezetők ellenőrzésre, a gépkocsit pedig szállításra használták.⁴⁸

Ezen korai rendészeti stratégia előnye volt, hogy a rendőrség a közösségbe mélyen beágyazódva bírta annak bizalmát, de legalábbis a helyi politikai vezetés bizalmát mindenképpen. Szolgáltatást nyújtott a közösség számára, lázongást előzött meg, és általános vélekedés volt, hogy képes elejét venni bűncselekményeknek, illetve felderíteni azokat. A rendészeti stratégia gyengesége volt azonban, hogy mivel a rendőrség közel volt a közösséghez és a politikai vezetőkhöz is, és a rendőri vezetők csak korlátozott mértékben voltak képesek ellenőrizni a rendőröket, felütötte fejét a korrupció. Ezenkívül mivel a rendőr a közösségbe tartozónak érezte magát, és magáénak vallotta a közösség normáit is, gyakran érte diszkrimináció az idegeneket és a normasértőket. A stratégia gyengesége volt az is, hogy a decentralizáció és a rendőrség politikai elköteleződése rontotta a hatékonyságot, és szervezetlenséget okozott.⁴⁹

⁴⁷ KELLING–MOORE 1998, 3.

⁴⁸ KELLING–MOORE 1998, 3.

⁴⁹ KELLING–MOORE 1998, 4.

3.2. Reformkorszak

A rendőrség megreformálására már a 19. század végén történtek kísérletek, de végül is a 20. század elején ért el sikert a reformtörekvés. Ennek során elválasztották a rendőrséget és a politikát azáltal, hogy a rendőri vezetők kinevezését és elbocsátását kivették a politikai vezetők kezéből. Ez nemcsak a kiemelt rendőri vezetőkre vonatkozott, hanem általában az állományra, és egyes városokban odáig jutott, hogy például Philadelphiában a rendőrnek tilos volt abban a körzetben járőröznie, ahol ő maga lakott. A rendőrség a közigazgatás legnagyobb autonómiájával rendelkező szervezetévé vált, a rendészet pedig törvényes keretek között, szakértő vezetők irányítása mellett végrehajtott jogérvényesítés és szakmai feladat lett. A rendőrség feladatköre is szűkült, a rendészetre és a bűnözés kontrolljára. Az egyéb, szociális jellegű feladatokat más szervezetek vették át, például a mentő-, tűzoltó szolgálat.⁵⁰

A reformstratégia feladatellátási módszere a megelőző gépjárműves járőrözés és gyors válaszadás a segélyhívásokra. A gyalogos járőrözés teljesen háttérbe szorult, hatékonyabbnak tekintették a gépjárműves szolgálatot, mivel így nagyobb területet lehetett adott idő alatt bejárni. A telefon és a rádió elterjedése után arra biztatták a polgárokat, hogy hívják a rendőrséget, amint problémát látnak, a rendőrség rögtön lépni fog, uralja a helyzetet, azonosítja az elkövetőt, és őrizetbe veszi. A korszak vége felé már az egész országban sikeresen bevezették a 911-rendszert, számítógépes támogatással.⁵¹

Először az 1960-as, majd a 70-es években mutatkoztak komolyabb nehézségek a reformstratégiával. A mérési módszerektől függetlenül a rendőrség képtelen volt javítani az eredményességi mutatókon, és a 60-as években a bűnözés erősödni kezdett. Bár a rendőrség rendelkezésére bocsátott erőforrás (főleg felszerelés, műszaki felszereltség formájában) növekedett, a rendőrség sem a saját, sem a lakosság elvárásainak nem tudott megfelelni a bűnüldözésben és a bűnmegelőzésben. A bűnözéstől való félelem jelentősen megnőtt, bár az sok fejtörést okozott a kutatóknak, hogy a bűnözéstől való félelem és a bűnözés szintje között nem volt világos összefüggés. Végül az 1980-as években a szakértők arra jutottak, hogy a félelem és a rendzavarás között szorosabb a kapcsolat, mint a félelem és a bűncselekmények száma között. A reformstratégia sikertelenségének része volt az is, hogy a valamely kisebbséghez tartozó polgárok nem részesültek egyenlő elbánásban, főleg az 1960–70-es években, és ennek tüntetésekben hangot is adtak. A polgári jogi és háborúellenes mozgalmak megkérdőjelezték a rendőrség legitimitását és módszereit. Ráadásul a pénzügyi nehézségekkel szembesülő városok szűkebbre szabták a rendőrségi szervezetek erőforrásait, vagy egyenesen a szervezet méretét.⁵²

3.3. Közösségiprobléma-megoldó korszak

Az 1970-es végétől és az 1980-as évek elejétől kezdve a rendészeti szakemberek és a politikusok is felfigyeltek arra, hogy milyen népszerű a lakosság körében a gyalogos járőrözés. Ismét ebbe az irányba mozdult el a rendészeti gyakorlat, és ez új közelséget, bizalmi viszonyt

⁵⁰ KELLING–MOORE 1998, 5.

⁵¹ KELLING–MOORE 1998, 7.

⁵² KELLING–MOORE 1998, 8–9.

teremtett a rendőrök és a lakosság között. Ez az új irány sok fejlődést okozott a gyakorlati szakembereknek és a kutatóknak is, mivel alapvetően ellentmond annak, amit a 20. század eleje óta jónak tartottak. A reformkorszakban a korrupció kizárásának kulcsa az volt, hogy a lehető legkisebb mérlegelési jogkört bízták a rendőrré, inkább a formalizált, részletesen szabályozott eljárásban hittek. A 80-as évektől kezdve újra előtérbe kerülő gyalogos járőrözés és helyben történő problémamegoldás viszont megköveteli, hogy a rendőrnek legyen lehetősége széles körben mérlegelni a körülményeket, mielőtt intézkedne. Azt is felismerték, hogy a hatékony munkavégzéshez az állampolgároktól beérkező információkra igen nagy szükség van, információáramlás pedig csak támogató környezetben várható. Mindez a közösségi rendészeti szemlélet bevezetéséhez vezetett. Ennek a szemléletnek fontos része a közösség, és a közösségtől és a politikai vezetéstől származó felhatalmazás, miközben a jogkövetés és a szakmaiság is fontos szempont.⁵³

3.4. A közösségi rendészet három generációja

A közösségi rendészet három generációját Willard M. Oliver tanulmánya alapján kísérhetjük nyomon. A szerző rámutat arra, hogy a bár a közösségi rendészet az 1970-es évek vége és az 1980-as évek eleje óta létezik, azóta sokat változott, fejlődött, és az ezredfordulóra vált kiforrottá, többféle gyakorlati formában.⁵⁴

3.5. Fejlesztés (Innovation) (1979–1986)

A közösségi rendészet nem egyik pillanatról a másikra terjedt el az Egyesült Államokban, és az 1970-es évektől a 21. század elejéig tartó hosszú évek alatt nem is maradt változatlan a koncepció. Oliver nyomán az 1979 és 1986 közötti évekre nézve beszélhetünk a közösségi rendészet első generációjáról. 1979-ben Herman Goldstein a rendészet fejlődéséről írva hívta fel a figyelmet, hogy az 1970-es években a bejáratott rendőri módszerek már nem működnek, és más megközelítésre van szükség, a professzionális modell alternatívájaként. Goldstein problémamegoldó módszerei, valamint Wilson és Kelling betört ablakok elmélete indították el a rendészet elméletének innovációját.⁵⁵

A közösségi rendészet első generációját a kísérletezés jellemezte. Ezek a kísérletek, tesztek, projektek gyakran nagyvárosokra korlátozódtak, és állami anyagi forrásokkal, progresszív rendőri felső vezetés mellett jöhettek létre. Többnyire egy-egy, a közösségi rendészethez kapcsolódó módszert próbáltak ki, mint például a gyalogos járőrözés vagy a problémamegoldó módszerek, közösségi kapcsolatok. A kedvező és a kedvezőtlen tapasztalatok is visszahatottak az eredeti koncepcióra, és formálták azt.⁵⁶

⁵³ KELLING–MOORE 1998, 10.

⁵⁴ OLIVER 2000, 369.

⁵⁵ OLIVER 2000, 374–375.; GOLDSTEIN 1979, 236–258.; WILSON–KELLING 1982, 29–38.

⁵⁶ OLIVER 2000, 375.

3.6. Elterjedés (Diffusion) (1987–1994)

1987 és 1994 között a közösségi rendészet gyorsan terjedt, egyre nagyobb teret nyerve. 1985-ben az Egyesült Államokban még csak 300 rendészeti kirendeltség (*police department*) alkalmazta a közösségi rendészet valamely formáját,⁵⁷ 1994-ben pedig már 8000.⁵⁸ Ebben az időszakban a közösségi rendészet nagyrészt újonnan létesített, vagy már korábban is létező, de kibővített hatáskörű szervezetek által működtetett programokon keresztül szerveződött. Ezekre példa a COMPASS, COPPS, CPOP, COPE, INOP, CPTED. A tipikus helyszín még mindig egy közepes méretű vagy nagyváros volt, már csak a rendelkezésre álló több információ és nagyobb költségvetés miatt is, amely utóbbiban jobban elfértek az esetleges járulékos költségek. Ebben a szakaszban már nem csak egy-egy módszer kipróbálásáról volt szó, egyre inkább szemléletmódként tekintettek a közösségi rendészetre. Célba vették a kábítószerrel kapcsolatos problémákat, a bűnözéstől való félelmet, a közösségi kapcsolatok fejlesztését és a közösség bevonását a rend megtartásába.⁵⁹

3.7. Intézményesülés (Institutionalization) (1995–)

1995-től kezdve a közösségi rendészetet tekinthetjük a rendészeti szolgáltatások alapvető szervezési formájának az Egyesült Államokban. 1996-ban már 13 ezer rendészeti hatóság tett lépéseket a közösségi rendészet alkalmazása felé.⁶⁰ 1992-ben az elnökségért folytatott kampányban Bill Clinton ígéretet tett, hogy 100 ezer új rendőrt fog közterületre küldeni az országban. Megválasztása után 1994-ben aláírta a Violent Crime Control and Law Enforcement Act törvényt, és ezzel 9 milliárd dollár nyílt meg új közösségi rendészeti szellemben felvett, kiképzett és felszerelt rendőrök alkalmazása előtt. A forrás szétosztását az erre létrehozott The Office of Community Oriented Policing Services (COPS) nevű szervezet koordinálta.⁶¹

Ebben a harmadik generációban már a közepesnél kisebb városok is alkalmazni kezdték a közösségi rendészetet, már csak azért is, hogy a költségvetési forráshoz hozzáférjenek. Külön program (COPS FAST) is létrejött annak érdekében, hogy 50 ezer főnél kisebb lakosságszámú városok is támogatást kapjanak.⁶² Érdemes megjegyezni ugyanakkor, hogy a nagy költségvetési forrással megtámogatott gyors terjedés ellenére megkérdőjelezhető a COPS Office sikere, mivel a forrást felhasználó hatóságok munkájára korlátozott a rálátása, erős a gyanú, hogy bizonyos esetekben a pénzt már korábban is létező programok fenntartására és már alkalmazott rendőrök további alkalmazására fordították, ráadásul nem sikerült kiállítani a beígért 100 ezer új rendőrt sem.⁶³

A szakirodalomban felvetődött a kérdés, hogy vajon a 2001. szeptember 11. után bekövetkezett fordulattal véget ért-e a közösségi rendészet korszaka. Willard Oliver amellett érvel, hogy jelenleg már a „belbiztonsági” korszakban (*Homeland Security*) élünk, amikor

⁵⁷ WALKER 1985, 375.

⁵⁸ McEWEN 1995.

⁵⁹ OLIVER 2000, 376–377.

⁶⁰ EDWARDS–HAYESLIP 1997.

⁶¹ OLIVER 2000, 378–379.

⁶² OLIVER 2000, 380.

⁶³ OLIVER 2000, 382.

a fő fenyegetést a terrortámadások jelentik, és a polgárok az államtól azt várják, hogy az védje meg őket a belföldi és a nemzetközi terrorfenyegetéstől. A rendőrség feladata szerinte ma már az, hogy erőforrásait a bűnüldözésre fordítsa, mert így tudja felfedni a potenciális fenyegetéseket és információkat gyűjteni.⁶⁴

Zárógondolatok

A közösségi rendészet valójában egy átfogó gondolkodásmód, amelynek ernyője alá rengeteg változatos rendészeti taktikai módszer befér. Az alapgondolat – amelyre ez az irányzat épül – az, hogy a rendőrség valójában az eszközök széles tárházából válogathat a hatékony fellépés érdekében, a hagyományos rendészettel ellentétben, és hogy ezen eszközök közé kellene tartoznia a lakosság, a helyi közösségek bevonásának a problémák meghatározásába, a bűnmegelőzésbe és a bűnözés visszaszorításába. Hogy ennek mi a módja, arról nincs tudományos közmegegyezés: van, aki szerint ehhez a rendészeti szervek decentralizációja is szükséges vagy az utcán dolgozó rendőrök nagyobb önállósága, a szomszédsági figyelő programok, lakossági fórumok szervezése. A közösségi rendészet a közösség kontextusába helyezi a rendészetet, és kiemelt eleme, hogy az alkalmazott rendészeti stratégia jól illeszkedjen a helyi lakosság szükségleteihez és a helyi körülményekhez. Ezáltal nem csak a rendőrség erőforrásaira támaszkodik – ahogy a hagyományos rendészet teszi –, hanem a közösségi erőforásokra is.⁶⁵

Hazai viszonyaink között rendészeti tevékenységünk leginkább a szakirodalomban „hagyományosként” jellemzett modellel azonosítható. Jobbára a reaktív rendészeti stratégia az, amellyel nap mint nap mindenki találkozhat, illetve amelyet rendőrként és a rendőrrel valamilyen okból kapcsolatba kerülő polgárként megtapasztalhat. A proaktív megközelítés egyelőre még várat magára. A közösségi rendészet nyugati modelljeinek és módszereinek hazai meghonosítására több kísérlet is zajlott már.⁶⁶ A modern irányzatok alkalmazhatóságának számos feltétele van, amelyek közül az egyik nyilván az, hogy egyaránt legyen politikai és szakmai akarat a változásra, és a kettő egybecsengjen. A tudomány egyik feladata pedig az, hogy járuljon hozzá reális alternatívák felállításához, amelyek közül a döntéshozók igény szerint választhatnak.

Felhasznált irodalom

- ALDERSON, John C. (1979): *Policing Freedom: A Commentary on the Dilemmas of Policing in Western Democracies*. Estover, MacDonald and Evans.
- BEREI Róbert (2012): *A körzeti megbízott a jövő közösségi rendőre? A community policing gondolkodásmód alkalmazásának lehetőségei Magyarországon*. A XXXI. OTDK Állam- és Jogtudományi szekciója Kriminológia tagozatában bemutatott, II. helyezést elért pályamunka. Kézirat.

⁶⁴ OLIVER 2006, 54.

⁶⁵ SKOGAN–FRYDL 2004, 232–235.

⁶⁶ Lásd BEREI 2012.

- BÓLYAI János (1994): A közösségi rendőrség. In GÖNCZÖL Katalin szerk.: *Büntetőpolitika, bűnmegelőzés. Tanulmánygyűjtemény a szociális szakképzés számára*. Budapest, ELTE Szociológiai Intézet, Szociálpolitika Tanszék.
- DATOR, Jim (1994): Előrettekintő kormányzat: nem a gyógymódon, hanem a megelőzésen van a hangsúly. In OSBORNE, David – GAEBLER, Ted szerk.: *Új utak a közigazgatásban – Vállalkozói szellem a közösségi szektorban*. Budapest, Kossuth.
- EDWARDS, Steven – HAYESLIP, David (1997): *Community Policing: Where Are We Now?* Paper presented at the annual meetings of the Academy of Criminal Justice Sciences, Louisville.
- FRIEDMANN, Robert R. (1992): *Community Policing: Comparative Perspectives and Prospects*. New York (US-NY), St. Martin's Press.
- FRIEDMANN, Robert R. (1996): Közrendészet: néhány elméleti és gyakorlati megfontolás. *Belügyi Szemle*, 34. évf. 6. sz. 114–123.
- GOLDSTEIN, Herman (1979): Improving Policing: A Problem-Oriented Approach. *Crime & Delinquency*, Vol. 25, No. 2. DOI: <https://doi.org/10.1177/001112877902500207>
- KATONA Géza (2008): *A kriminálpolitikai és a rendészettudományi fogalomrendszer analízise, az egységes fogalomhasználat biztosítása. 4. számú előtanulmány az átfogó rendészeti stratégia társadalmi vitájához*. Budapest, a Rendőrség Tudományos, Technológiai és Innovációs Tanácsa. Elérhető: www.police.hu/data/cms529194/fogalomrendszer_analizise.doc (A letöltés dátuma: 2011. 12. 07.)
- KELLING, George L. – MOORE, Mark H. (1988): *The Evolving Strategy of Policing. Perspectives on Policing*. Washington, D. C., U.S. Department of Justice, National Institute of Justice.
- KORINEK László (2006): Nomádok és letelepedettek – gondolatok a közösségi bűnmegelőzésről. *Jogtudományi Közlöny*, 61. évf. 7–8. sz. 247–267.
- KOZÁRY Andrea (2015): *Rendészetszociológia kézikönyv I.* Budapest, Rejtjel.
- LÉVAY Miklós szerk. (2000a): *Kriminálpolitika és büntető igazságszolgáltatás Nagy-Britanniában a 90-es években*. Miskolc, Bíbor.
- LÉVAY Miklós (2000b): Az angol büntető igazságszolgáltatási politikáról, annak szerzőiről és szereplőiről. In LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminálpolitika és büntető igazságszolgáltatás Nagy-Britanniában a 90-es években*. Miskolc, Bíbor.
- MC EWEN, Torn (1995): *National Assessment Program: 1994 Survey Results*. Washington, D. C., National Institute of Justice.
- OLIVER, Willard M. (2000): The Third Generation of Community Policing: Moving Through Innovation, Diffusion, and Institutionalization. *Police Quarterly*, Vol. 3, No. 4. 367–388. DOI: <https://doi.org/10.1177/109861110000300402>
- OLIVER, Willard M. (2006): The Fourth Era of Policing: Homeland Security. *International Review of Law Computers & Technology*, Vol. 20, Nos. 1–2. 49–62. DOI: <https://doi.org/10.1080/13600860600579696>
- OSBORNE, David – GAEBLER, Ted szerk. (1994): *Új utak a közigazgatásban – Vállalkozói szellem a közösségi szektorban*. Budapest, Kossuth.
- SKOGAN, Wesley – FRYDL, Kathleen eds. (2004): *Fairness and Effectiveness in Policing: The Evidence*. Washington, D. C., National Academies Press.
- TROJANOWICZ, Robert – BUCQUEROUX, Bonnie (1990): *Community Policing: A Contemporary Perspective*. Cincinnati (US-OH), Anderson Publishing.
- TROJANOWICZ, Robert – BUCQUEROUX, Bonnie (1998): *Community Policing: How to Get Started*. Cincinnati (US-OH), Anderson Publishing.

- WALKER, Samuel (1985): *The Police in America: An Introduction*. New York (US-NY), McGraw-Hill.
- WEISBURD, David – ECK, John E. (2004): What Can Police Do to Reduce Crime, Disorder, and Fear? *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 593, No. 1. 42–65. DOI: <https://doi.org/10.1177/0002716203262548>
- WILSON, James Q. – KELLING, George L. (1982): Broken Windows: The Police and the Neighborhood Safety. *Atlantic Monthly*, March. 29–38. Elérhető: www.theatlantic.com/magazine/archive/1982/03/broken-windows/304465 (A letöltés dátuma: 2018. 06. 18.)

Ajánlott irodalom

- BEREI Róbert (2014): Szolgáltatsszervezés a „nehéz körzetekben”. In KORINEK László szerk.: *Értekezések a rendészetről*. Budapest, NKE RTK. 199–226.
- BEREI Róbert (2017): A közösségi rendőrség fogalmának megjelenése; a fogalom tartalomváltozásai. A közösségi rendőrség gyakorlatának egyes változatai. In KERESZTES Gábor szerk.: *Tavaszi Szél [Spring Wind] 2017. Tanulmánykötet I.* Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége. 149–161.
- BORBÍRÓ Andrea (2011): *Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő modernitásban*. PhD-értékezés. Budapest, ELTE ÁJK Doktori Iskola.
- BORBÍRÓ Andrea (2016): Kriminálpolitika. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer.
- BULLOCK, Karen (2014): *Citizens, Community and Crime Control*. Basingstoke, Palgrave Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137269331>
- FINSZTER Géza (2012): *A rendőrség joga. Tanulmány a rendészeti igazgatásról*. Budapest, ORFK.
- FINSZTER Géza (2016): Bűnüldözés és rendészeti modellek. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer. 790–814.
- GREEN, Jack R. – MASTROFSKY, Stephen D. eds. (1988): *Community Policing – Rhetoric or Reality*. New York (US-NY), Praeger.
- JONES, Trevor – NEWBURN, Tim (2007): *Policy Transfer and Criminal Justice: Exploring US Influence over British Crime Control Policy*. Maidenhead, McGraw-Hill – Open University Press.
- KORINEK László (2010): *Kriminológia I.* Budapest, Magyar Közlöny.
- KRÉMER Ferenc (2003): *A rendőri hatalom természete. Társadalmi szerep és foglalkozási kultúra*. Budapest, Napvilág.
- KRÉMER Ferenc (2010): *Rossz döntések kora. Rendészetpolitikai tévelygések a rendszerváltás első húsz évében*. Budapest, Napvilág.
- ROSENBAUM, Dennis P. (1994): *The Challenge of Community Policing – Testing the Promises*. Thousand Oaks (US-CA), SAGE. DOI: <http://dx.doi.org/10.4135/9781483327006>
- SÁROSI Péter (2008): „Zéró tolerancia” – Veszélyes illúziók a rend fenntartásáról. *Beszélő*, 13. évf. 3. sz.
- TÖNNIES, Ferdinand (1983): *Közösség és társadalom*. Budapest, Gondolat.

Az épített környezeti bűnmegelőzés helye, szerepe és eszközei a szituációs bűnmegelőzés rendszerében

Barabás A. Tünde

Bevezetés

A szituációs bűnmegelőzés és ennek egyik alapvető módszere, az építészeti bűnmegelőzés napjainkban a prevenció mind fontosabbá váló iránya. Ebben szerepet játszhat a megoldások viszonylagos egyszerűsége, valamint az, hogy megfelelően alkalmazva gyors és hatékony eszközrendszerét kínálják a bűnmegelőzésnek. Így például a bűncselekmények számának látványos visszaesését eredményezheti egy zezugos, sötét, benőtt, átláthatatlan terület megvilágítása, megtisztítása – azaz áttekinthetővé tétele. Ez ugyanis visszatartó hatást gyakorol a potenciális bűnözőkre, a fokozódó kontroll növeli a lebukási veszélyt, és a növekvő rizikó csökkenti a bűncselekmény elkövetésével járó előnyt az adott területen.

Ez a példa jól mutatja a szituációs bűnmegelőzésnek az épített környezet átalakításával járó megvalósítását, vagyis azt, amikor a bűncselekményi szituációkat a környezet átalakításával kívánjuk megelőzni. *Az építészeti bűnmegelőzés elméletét mint speciális szituációs bűnmegelőzési módszert a 20. század második felében dolgozták ki.* Ezért az alábbi fejezet a szituációs megelőzési elvek kontextusában vizsgálja a kérdéskört.

Az elterjedt kriminológiai teóriákkal szemben, amelyek a bűn megelőzésének lehetőségét a (potenciális) bűnelkövetőkre, valamint a (potenciális) áldozatokra koncentrálnak kívánják megoldani a bűnözés biológiai, pszichológiai, szociológiai okainak feltárását követően, különböző egyéni és társadalmi intézkedések alkalmazásával, *a szituációs bűnmegelőzés a konkrét cselekmények helyben történő megakadályozására koncentrál.*

A szituációs bűnmegelőzés Ronald Clarke, a szituációs elvek kimunkálója szerint olyan lehetségescsökkentő intézkedéseket foglal magában, amelyek 1. a bűnözés meghatározott formáihoz kapcsolódnak; 2. a közvetlen környezet tervezését, alakítását a lehető legrendszerezettebben és legállandóbb módon alkalmazzák; 3. és a bűncselekmények elkövetését nehezebbé, kockázatosabbá, vagy kevésbé jövedelmezővé és vonzóvá teszik az elkövetők széles köre szemében.¹ Alapgondolata, hogy a bűnözés visszaszorítása elsősorban a bűnalkalmak csökkentésén keresztül érhető el.²

A szituációs bűnmegelőzés nem alkalmas minden bűncselekmény megelőzésére. A prevenció célja egyes bűncselekménytípusok elkövetési lehetőségeinek csökkentése a kapcsolódó kockázatok és nehézségek növelésével és az előnyök csökkentésével.

¹ CLARKE 1992.

² IRK 2008.

A szituációs bűnmegelőzésnek három fő pillére van: egy megalapozott elméleti keret, a konkrét bűnözési problémák leküzdésének meghatározott (állandó) módszertana, és a lehetőséget csökkentő technikák. Az elmélet alapja az a feltételezés, hogy a bűnözés és a bűnözői viselkedés gyakran az adódó és látható lehetőségek kihasználásán alapul (így például egy nyitva hagyott autó vagy ablak).³

1. Elméleti alapok

Mind a szituációs, mind pedig az épített környezet által megvalósított bűnmegelőzés fogalma a környezeti kriminológia vizsgálódási körébe tartozik, és az úgynevezett *lehetőség-elméletek* alkotják az alapjait, amelyek szerint a bűnözés bizonyos fajtái a mindennapok során adódó lehetőségeket használják ki. Ez természetesen nem az összes bűncselekménytípusra, hanem *elsősorban a vagyoni elleni cselekmények többségére jellemző*. Kiindulópontjuk, hogy a bűnöző rendszerint akkor követi el a bűncselekményét, ha arra alkalma adódik. Ha egy adott területen a lehetőségek megnövekednek, akkor várhatóan a bűncselekmények is megsokszorozódnak. A bűnelkövető motivációja nem elegendő, a bűncselekményhez megfelelő alkalomra is szükség van. Ezek az elméletek (lásd a rutin tevékenység modellje, a bűnözésimintázat-vizsgálatok és a racionális választás elmélete) a társadalmi dezorganizáció gondolatához kapcsolódóan az egyéni devianciákat a bűnözés elkövetésével kapcsolatos gondolkodási folyamatokkal, valamint az adott környezettel összefüggésben magyarázzák. Egyben arra is rámutatnak, hogy a bűnözés kialakulása és a bűn elkövetése nem kizárólag a bűnözők életéből vezethető le.

A Derek Cornish és Ronald Clarke által kifejlesztett *racionális választási elmélet*⁴ szerint a bűncselekményt elkövető személy a tettet megelőzően figyelembe veszi a felmérhető kockázatokat, nyereségeket, a szükségleteket és a büntetés lehetőségét, valamint a helyzetre és a célra vonatkozó konkrét tényezőket.⁵ A bűncselekmények célpontjai, amelyek lehetnek emberek, otthonok vagy vállalkozások, nyereséget és egyben kockázatot is jelentenek. Az elkövetők végiggondolják, hogy a szerezhető előny megéri-e a kockázatot, vagyis a büntetés kockázata nagyobb-e, mint a megszerezhető nyereség.⁶ A Cornish és Clarke által megfogalmazott modell szerint a bűncselekmény elkövetésére vonatkozó döntéseket befolyásolják olyan tényezők is, mint például az elkövetők korábbi tapasztalatai és tudása, korábbi megoldások, a konkrét eset során észlelt, valamint feltételezett körülmények és készségek.⁷ Ezeket a tényezőket a bűncselekmény elkövetését megelőzően gondolják végig, és értékelésük helyzetenként változik.

Egy másik népszerű elmélet, amely magyarázatot keres a bűnözők választására, a Lawrence Cohen és Marcus Felson által kifejlesztett *rutintevékenységek elmélete*.⁸ A racionális választási elméletből kiindulva ez a modell azt feltételezi, hogy egyes bűn-

³ CLARKE 1992.

⁴ CORNISH–CLARKE 2014, 34.

⁵ LERSCH–HART 2011, 93–104.

⁶ SIEGEL 2009.

⁷ LERSCH–HART 2011.

⁸ COHEN–FELSON 1979.

cselekmények elkövetése alkalmazkodik a lakosság mindennapi, megszokott cselekvési üteméhez. Értelmezésükben a bűnelkövetéshez három specifikus változó együttléte szükséges: a megfelelő célpont, az alkalmas felügyelet hiánya és a motivált bűnelkövető. A három változó együttes jelenléte eredményezi a bűncselekményt,⁹ vagyis ha a motivált betörő olyan alkalmas célpontot talál, amelyet nem őriznek megfelelően, a betörés végrehajtható. A megközelítés elnevezése arra utal, hogy a bűnelkövetők a mindennapi tevékenységek során (például munkába járás, szórakozás, napi ügyek intézése) kerülnek kapcsolatba a megfelelő áldozatokkal és célpontokkal.¹⁰ Cohen és Felson megállapították, hogy a motivált elkövetők mindig jelen vannak ebben a ciklusban, ők az állandó tényezők. Ezzel szemben a célobjektumokon és a felügyeleten mindig lehet változtatni. A felügyeletet maguk a tulajdonosok vagy a szomszédságuk is megvalósíthatja, ami egyszerű megoldást kínál. A szerzőpáros hangsúlyozta, hogy a hétköznapi emberek, akik figyelnek másokra és a környezetre, a leghatékonyabb „felügyelők”. A megfelelő célok közé tartozhatnak a nyitott lakások és járművek, valamint a könnyen mozgatható értékesebb javak, amelyekre a tulajdonosok nagyobb odafigyelése növelheti az elkövető kockázatát.¹¹

Az utolsó magyarázó elmélet a Paul és Patricia Brantingham által kifejlesztett *bűnözés-simintázat-elmélet*, amely szorosan kapcsolódik a racionális választás és a rutintevékenység teóriájához. Brantinghamék úgy vélték, hogy a térbeli meghatározottság sokkal erősebb a bűncselekmény elkövetésében, mint amennyire azt korábban vélték, vannak olyan területek, ahol rendszeresen történnek bűncselekmények, míg máshol szinte soha. A mintázatoknak három fajtáját különböztették meg: így az időbeli, térbeli és személyi mintázatokat.

Feltételezték, hogy a jellemző elkövetési hely az a mozgásterület, amelyen a bűnelkövetők rendszeresen részt vesznek a közös, mindennapi tevékenységekben. A modell főbb elemei a *csomópontok*, az *utak* és a *végpontok*. A „csomópontok” azokat a helyeket foglalják magukba, ahol az emberek összejönnek, csoportosulnak, például lakókörnyezet, munkahely, üzletközpont, szórakozóhely, iskola.¹² Az „utak” a csomópontok közötti útvonalakat jelentik, amelyet az emberek napi rendszerességgel bejárnak. Az „útvonalak” mentén a bűnelkövetőknek lehetőségük van a potenciális helyek és áldozatok alapos megfigyelésére, információk gyűjtésére, amit a későbbiek során a kínáló lehetőségek megragadásával ki is használhatnak. Brantinghamék vizsgálati eredményei (1993) rámutattak arra, hogy a betörések a csomópontok és a csomópontok közötti útvonalak mentén koncentrálódnak. A modell harmadik eleme a „végek”, amely kifejezés az emberek lakóterének szélső határát jelöli. Ezeket a pontokat gyakran a lakókörnyezet struktúrája vagy a tömegközlekedés végállomásai határozzák meg. A „végeken” túli terület a bűnelkövető számára ismeretlen, itt sokkal könnyebben azonosíthatják őt gyanús idegenként, ami a lebukás kockázatát jelentősen megnöveli.¹³

A városi struktúra és a tömegközlekedési módok befolyásolják az elkövetők úgynevezett kognitív térképének fejlődését. Ugyanis az egyik helyről a másikra történő mozgás során olyan „térkép” alakul ki az elkövető gondolkodásában, amelyben minden ismert hely

⁹ SIEGEL 2009.

¹⁰ BARABÁS 2014.

¹¹ COHEN–FELSON 1979.

¹² KORINEK 2010.

¹³ A betöréskutatások főbb elméleti megközelítéseiről és módszereiről lásd BARABÁS 2014.

és út megjelenik. Ez azután előjön, amikor a területén a megfelelő célokat a bűnöző kiválasztja. Vagyis eszerint a cselekményeket a múltbeli tapasztalatok és jövőbeli szándék alakítja, az élet rutinszerű tevékenységei és ritmusa, valamint az adott környezet keretei között.

Ezekre az elméleti alapokra épül a szituációs bűnmegelőzés rendszere, *amely a prevenciót mindenekelőtt a bűnalkalmak csökkentésére és megváltoztatására koncentrálja*, nem pedig a tettes motivációit akarja megváltoztatni. Vagyis a figyelem központjába az a *szituáció* kerül, amelyben a cselekményt elkövetik. Az épített és szociális környezet megváltozásával csökken a bűnelkövetői magatartás bekövetkezésének valószínűsége is. Ez egyrészt a felderítési kockázat megnövelésével, másrészt a tettes lehetséges hasznának csökkentésével érhető el. A mintázatokat alakítja a jog, az elkövetői motívum és cél.¹⁴

Ezek az elméletek arra mutatnak rá, hogy amennyiben az elkövetők motivációja és választása értelmezhető, azok ismeretében a bűnmegelőzés megfelelő módjait is ki lehet alakítani.

A szituációs bűnmegelőzés tehát az adott környezet átalakíthatóságával, a bűncselekményi szituációval és azok kezelésével foglalkozik, amely Gönczöl Katalin megfogalmazásában „a bűnelkövetést elősegítő alkalmak számának csökkentését célzó törekvések összessége”.¹⁵

Egyes megközelítések szerint a szituációs bűnmegelőzés a bűncselekmény közelebbi, míg a társadalmi bűnmegelőzés a távolabbi okaival kapcsolatos.¹⁶ *Szerepe azért kiemelkedő, hiszen ott, akkor, és arra a problémára ad választ, amely helyben keletkezik. Ezzel nemcsak a bűntügyi helyzet, hanem az állampolgárok biztonságérzete is javul.*

A szituációs bűnmegelőzésnek számos módszere/fajtája van, hiszen gyakorlatilag az összes, a konkrét bűncselekményi helyzet kialakulását megakadályozó technika ide tartozik. Így például az ENSZ értelmezésében az áldozatok informálása és segítése is a szituációs prevenció része.¹⁷

A szituációs bűnmegelőzés a másodlagos prevenció szintjén helyezhető el.

Az elsődleges (primer), a másodlagos (szekunder) és a harmadlagos (tercier) prevenció – mert azok elemei kölcsönös függésben vannak egymással – adott esetben egymást kiegészítik. A háromféle megelőzés lényege a következőkben összegezhető: az elsődleges prevenció a bűnözést a gyökereinél ragadja meg azzal, hogy világossá teszi a normákat, stabilizálja a jogtudatot, és igyekszik kiküszöbölni a bűnözés mélyen fekvő okait (mint például szocializációs deficit vagy szociosztrukturális hiányosságok). A másodlagos prevenció a bűnözés ellen annak felületi szintjén küzd. A potenciális elkövetőt a bűnalkalmak struktúrájának megváltoztatásával vagy a normakövető magatartás vonzerejének megnövelésével tartja távol a bűncselekmény elkövetésétől. A harmadlagos prevenció a tettes személyére összpontosít a büntetés, a kezelés és a reszocializáció eszközeinek alkalmazásával, a visszaesés elkerülése érdekében. A másodlagos bűnmegelőzés azzal, hogy a felderítési kockázatot megnöveli, a haszon nagyságának valószínűségét minimalizálja.¹⁸

¹⁴ BRANTINGHAM–BRANTINGHAM 1993.

¹⁵ GÖNCZÖL 2006.

¹⁶ GÖRGÉNYI 2008.

¹⁷ GÖRGÉNYI 2008.

¹⁸ IRK 2008. Lásd továbbá Németh Zsolt *Bevezetés a bűnmegelőzésbe* című fejezetét.

A *szekunder megelőzési eszköz* elsősorban az elkövető racionális mérlegelésére hat, vajon megéri-e a cselekményt elkövetni. Idesorolható minden konkrét intézkedés, amely rövidebb távon mutat eredményt, mivel a növekvő lebukási veszély csökkentheti a bűnözési kedvet az adott területen.¹⁹

A *szituatív bűnmegelőzés módszere* az akciókutatás, amelynek során a kutatók a szakemberekkel együtt dolgoznak a probléma azonosításán és elemzésén, kidolgozzák és kipróbálják a lehetséges megoldásokat, valamint értékelik és terjesztik az eredményeket. A lehetőségszökkentő technikák kiterjednek az egyszerű objektumvédelemtől az elkövetők elterelésének kifinomultabb módjaiig, valamint az ösztönzők csökkentéséig.

Gyakran hangoztatott vélemény ennél a megelőzési formánál, hogy a bűnelkövetés okait nem a gyökerénél fogja meg (neveléssel, támogatással, társadalmi változásokkal, hosszú távú stratégiákkal), így nem is képes megszüntetni a bűnözést, valójában pusztán csak áthelyezi más területekre.²⁰

Ez a jelenség volt tapasztalható például Budapest VIII. kerületében az 1990-es évek végén, amikor „hírhedt” Rákóczi téren zajló prostitúció és a hozzá kapcsolódó bűncselekmények a kamerarendszer-telepítés és az ezt követő fokozott járőrözés következtében megszűntek. Ez azonban nem összességében szüntette meg a problémát, csupán helyben, mert az áthelyeződött Budapest egy közeli másik területére, a IX. kerületbe.

Az áthelyeződés jelensége Clarke szerint nem feltétlenül olyan súlyos probléma, amint azt gondolják, emellett az is gyakran előfordul, hogy egyes szituációs intézkedések olyan „előnyök terjedését” is eredményezik, amelyek a nem közvetlenül célzott bűncselekmények csökkenésében mutatkoznak meg.²¹

2. Építészeti bűnmegelőzés

A szituációs bűnmegelőzésnek számos módszere van, hiszen minden a konkrét bűncselekményi helyzet kialakulását megakadályozó technika idetartozik. Ezek között kiemelt szerepe van az épített környezet átalakításának és a környezeti tervezésnek (angolul *Crime Prevention through Environmental Design* – CPTED), amely a bűnözői magatartás környezet átalakítása által történő, multidiszciplináris szemléletű megközelítését és az ennek megfelelő megelőzési módszerek összességét foglalja magában. *Kiemelt célterületei a nagyvárosok, ahol a bűncselekmények túlnyomó része megtörténik.*

Előnye, hogy – miként a szituációs megelőzés általában – nem igényel elkövetői prognózist vagy az egyéni veszélyességre alapozó elképzelést, hanem a közvetlen szituációra fókuszál. További előny, hogy a szituációs komponensek stabilabbak és egyszerűbbek a megelőzés számára, mint a személy és annak viselkedése.²²

¹⁹ BORBÍRÓ 2009a, 2009b.

²⁰ CLARKE 1995.

²¹ CLARKE 1995.

²² IRK 2008.

Az építészeti bűnmegelőzés tehát a szituációs bűnmegelőzés fogalmi körébe tartozó bűnmegelőzési módszer és eszköz, amely az 1970–80-as években indult hódító útjára, és a bűnmegelőzésnek mindinkább előtérbe kerülő ága.

A mindennapokban ez olyan technikák összességét jelenti, amelyek képesek befolyásolni a bűnelkövetők döntését, és ezzel megelőzik a bűncselekmények elkövetését. Az elnevezés Ray Jeffery 1977-ben publikált tanulmányából ered, elméleti alapjait Oscar Newman dolgozta ki.²³

A szituációs és építészeti bűnmegelőzés alapjait a 19. században a francia jogász, statisztikus André-Michel Guerry, majd a belga matematikus, statisztikus Adolphe Quetelet az 1930-as években végzett megfigyelései alapozták meg, amelyekben rávilágítottak az egyes területeket jellemző eltérő bűncselekményfajtákra. Ezt Guerry a népsűrűséggel, az anyagi helyzettel és a műveltséggel magyarázta, Quetelet pedig az egyes környékeket jellemző eltérő bűnalkalom-lehetőségekkel. Az 1920-as években Amerikában a chicagói kriminológiai iskola képviselői, elsőként Robert Park, Ernest Burgess és Roderick McKenzie foglalkoztak az egyes városrészeket jellemző bűnözéssel Chicagóban.²⁴ Ezt az irányt folytatta a chicagói iskola második nemzedéke, Clifford Shaw és Henry McKay, akik kutatásaikat kiterjesztették más városokra (például Philadelphia, Cleveland), ahol 14–18 éves korú gyanúsítottakat, illetve fiatalok bűnözőket vizsgáltak.²⁵ Kimutatták egyebek között, hogy az iskolakerülés, a fiatal- és a felnőttkori bűnözés eltérő arányban fordul elő a városok egyes kerületeiben; ezek, továbbá más deviáns viselkedési formák előfordulása fordítottan arányos a városközponttól mért távolsággal, valamint a deviáns magatartásmódok összefüggnek az adott városrész különféle változóival, mindenekelőtt a terület épületeinek a leromlottságával, a népesség elvándorlásával, illetve a deviáns magatartásmódok előfordulásának arányai időben nagyon stabilaknak mutatkoznak.

A chicagói iskola hatása Európában is megfigyelhető volt, az Egyesült Királyságban például Terence Morris végzett kutatásokat, és ennek során vizsgálta a bűncselekmény színhelyét és a tettes lakhelyét,²⁶ amiből kiderült, hogy – bár a lopásokat leginkább az üzleti negyedben követik el – a tettesek a *slumból*, a „szociális” lakások negyedéből jönnek. Ez volt az alapja annak a kriminológiai tételnek, amely megkülönböztette az elkövetés szempontjából vonzó területeket (*attracting areas*), ahol – a bűnöző szempontjából – érdemes bűncselekményeket elkövetni, és azokat a területeket, ahonnan a bűnelkövetők származnak (*breeding areas*).

Míg korábban az egyes városrészek eltérő bűnözési statisztikáját a nagyobb népsűrűséggel, valamint az alacsonyabb anyagi és műveltségi szinttel magyarázták, az 1960-as évekre felismerték, hogy az egyes városrészek építészeti megoldásai is hatással lehetnek a bűncselekmények arányára.

A városrészek építészeti megoldásai ugyanis maguk is elősegíthetik a bűncselekményi helyzet kialakulását. Az utcák és egyéb közterületek, az épületek külső és belső kiképzése kiváló alkalmat kínálhat bizonyos bűncselekmények elkövetésére; a bűnözők rejtőzködése és menekülése szempontjából rendkívül előnyös lehet. Az egyre kisebb területegységekre

²³ JEFFERY 1977; NEWMAN 1973, 1996.

²⁴ PARK–BURGESS–MCKENZIE 1925.

²⁵ SHAW–MCKAY 1969.

²⁶ MORRIS 1985.

koncentráció kutatások körülbelül az 1970-es évekre jutottak el a háztömbök, a házak bűnözési szempontú vizsgálatához, és a bűnözési helyzetet állították a vizsgálat homlokterébe.²⁷

A CPTED a bűnalkalmak csökkentésének építészeti és tervezési megoldásait helyezte előtérbe. A lehetőségelméletekben megfogalmazottakat figyelembe véve abból indul ki, hogy a bűnelkövetők többsége logikus döntés eredményeként követi el bűncselekményét. A cél kiválasztása során az összes körülményt figyelembe veszi (elhelyezkedés, megközelíthetőség, felügyelet, kamera stb.), és összeveti a lehetséges előnnyel, amellyel a bűncselekmény elkövetése kecsegtet. Ennek alapján dönti el, hogy arányban van-e az esetleges nem várt következményekkel (például a lebukás esélye, az esetleges büntetés).

Olyan megoldások és eljárások gyűjteményét tartalmazza, amely a közterületek (parkok, járókelők mozgásterei, tömegközlekedési megállóhelyek stb.) tervezésének vagy a meglévő struktúrák átalakításának a bűnelkövetés lehetőségét csökkentő módjait foglalja össze. Alkalmazása elősegítheti a közterületek biztonságát, és növelheti az e területeket használók biztonságérzetét. *Magában foglalja azokat az építészeti, településfejlesztési, táj- és kertépítési, forgalom- és fénytechnikai, pszichológiai és kommunikációs módszereket és azok együttes alkalmazását, amelyek az épített környezet utólagos átalakításával, valamint az építendő környezet tudatos tervezésével és megvalósításával a bűnelkövetés lehetőségeit csökkentik, illetve megszüntetik.*²⁸

3. A korai CPTED-elvek

Oscar Newman munkálta ki az úgynevezett *defensible space* (védhető tér) fogalmát, amely a mai napig meghatározza az építészeti bűnmegelőzés elveit.²⁹ Newman szerint *a defensible space egy olyan lakókörnyezeti modell, amely képes meggátolni a bűnelkövetést külső beavatkozás nélkül.* A védhető tér mechanizmusok láncolatának az összessége, olyan tényleges vagy szimbolikus akadályok rendszere, amelyek a térre erős hatást gyakorolnak, megteremtik a felügyelet és az áttekinthetőség lehetőségét, és ezzel az adott terület kontroll alatt tartását. Ezt a helyi lakosok alkalmazhatják életük, családjuk, szomszédjaik és barátaik biztonsága érdekében.

Newman vizsgálataival arra keresett választ, hogy van-e összefüggés a lakóházak és lakóterületek – a lakókörnyezet – kialakítása és a bűncselekmények között. Az 1970-ben kezdett kutatásában New York 150 ezer városi tulajdonban lévő lakását figyelte meg, amelyekben összesen 528 ezer ember lakott. New Yorkban a városi lakásigazgatás részletes jelentéseket készített a házakban és az előttük előforduló bűncselekményekről, rongálásokról. Ezeket az adatokat dolgozta fel Newman a háztípus, a házmagasság és a környezet szerint. Megfigyelte, hogy a New York-i túlnépesedés annak a következménye, hogy vidékről és a világ más területeiről alacsony jövedelmű tömegek áramlottak be a városba, valamint ennek a tömegnek az elhelyezésére az Amerikai Egyesült Államokban gyakori földszintes vagy csak néhány emeletes házak helyett pontszerűen kialakított toronyházakat építettek,

²⁷ DALLOS 2008.

²⁸ DALLOS 2008.

²⁹ NEWMAN 1973, 1996.

amelyeket minden oldalról közterület határol, illetve hogy főként ott emelkedett nagyon a bűnözés, ahol alacsony jövedelmű családok magas házakban laknak.

Newman (1996) elképzelése a védelemképes térségről lassan elfogadottá vált. Ezek legfontosabbjai a következők:

- magasházak mellőzése,
- bejáratonként maximum 6–9 lakás,
- 2-3 lakóegységes rövid folyosók tervezése,
- a telkek hatékony behatárolása,
- közösségi terek kialakítása,
- az áttekinthetetlen helyek felügyelete (például kamerákkal),
- kívülről történő kontroll lehetősége (például a házbejáratokba való beláthatóság),
- a közösségi és a nem közösségi terek szimbolikus akadályokkal való elhatárolása.

Az építészeti bűnmegelőzés számtalan lehetőséget nyújt az adott területen a bűnözés egy adott fajtájának visszaszorítására. Lehetőség van építészeti megoldásokkal küzdeni a vagyon elleni, az erőszakos, a közlekedési bűncselekmények ellen is. Ezek a megoldások egyetlen alapelv köré csoportosulnak, mégpedig megszüntetni a bűnalkalmat. Miként a szituációs megelőzéssel kapcsolatosan, az építészeti megelőzést is gyakran éri kritika, amely szerint a védett területekről a szomszédos területekre helyeződik át a bűnözés. Önmagában azonban ez nem okozhatja a bűnözés áttevődését, hiszen ahhoz szükséges a bűnalkalom, vagyis az új helyszín kedvező körülményei. Az elkövetők jelentős része (elsősorban a vagyon elleni cselekmények körében) a megfelelő lehetőséget keresi, és akkor cselekszik, ha azt megtalálja.³⁰

Az épített környezet bűnmegelőzési célú tervezésének (CPTED) *négy fő elemét* Newman az alábbiakban fogalmazta meg (1996), amelyek a racionális döntés folyamatát befolyásolják:

- természetes felügyelet – átláthatóság;
- területhasználat-jogosultság ellenőrzése;
- tulajdon határának jelzése – birtokviszonyok;
- karbantartás-gondozás.

3.1. Természetes felügyelet – átláthatóság

Egy terület átláthatósága fontos eleme a biztonság megteremtésének. Ez alapozza meg ugyanis a közösségi kontroll lehetőségét. A kutatások azt mutatják, hogy a bűnözők nem szívesen követik el cselekményeiket jól átlátható, a menekülési útvonalat is jól követhető területen, hiszen ott nagyobb a lebukás, valamint az elfogás lehetősége is.

Az Egyesült Királyságban a kutatások azt mutatták, hogy az épületek tervezése befolyásolhatja a bűnözést azzal, hogy csökkenti a bűnalkalmak lehetőségét. Azt is megállapították, hogy az épületek tervezése ösztönözheti a különböző civilizálatlan viselkedést és a bűnözést. Ma ezek az eredmények egy fontos – a CPTED-elveken alapuló – brit programban, a Secured by Designban (SBD) jutnak érvényre. Ebben a programban tanú-

³⁰ DALLOS 2008.

sítvánnyal ismerik el azokat a projekteket, illetve házakat, ahol a láthatósági kritériumok teljesülnek, így például a befelé néző lakóházak, zsákutcák. Ezek az építészeti megoldások segítik a lakosokat abban, hogy lássák, mi történik a közös területeken, ami erősíti ezeknek a lakosoknak egy adott helyhez való társadalmi kapcsolódását. Mindennek eredménye, hogy csökken a bűncselekmények elkövetésének lehetősége az adott területen.

A kutatás ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy a zsákutca lakói közötti társadalmi kapcsolatokra is szükség van, a modell kizárólag önmagában nem elegendő a megelőzésre.³¹

1981-ben Donald Appleyard és munkatársai tanulmányukban azt vizsgálták, hogy az utca két oldalát elválasztó úttest forgalmának nagysága és sebessége hogyan határozza meg a két oldal között kialakuló társadalmi kapcsolatokat és az „otthonnak” tekintett terület kiterjedését.³² Alacsony forgalomnál a közösségi ellenőrzés kiterjedhet az egész utcára, közepes forgalomnál már csak a járdára, nagy forgalom esetén pedig csak a lakásra is korlátozódhat. Az így megszűnő természetes felügyelet miatt nőtt a bűnözés, így szükségessé vált a mesterséges eszközökkel fenntartott közösségi ellenőrzés kialakítása: kaputelefon, kamerás megfigyelés, portaszolgálat. Ez azonban még jobban elszigetelte az egyént a külvilágtól, ami azután a közbiztonság romlásához és annak fennmaradásához vezetett. A várostervezés szempontjából előtérbe kerültek a közösségi tevékenységek és a környezet feletti ellenőrzés lehetősége. A korábban pezsgő főutcai, piactéri élet eltűnt a bevásárlóközpontok térnyerésével. Az ezekben kívánatos viselkedési sémák az üzemeltetők által finoman szabályozhatók és ellenőrizhetők. Ez javítja ezeken a helyeken a közbiztonságot, de ha a városi élet ilyen tömegesen befelé fordul, tematizált környezetbe (bevásárlóközpontok, lakóparkok, ipari parkok stb.) „költözik”, akkor a város hagyományos közterületeiről eltűnnek az emberek, miközben a kihalt utcák és bezárt üzleteik ismét a bűnözést segítik elő.³³

Ere a helyzetre példaként hozható fel Budapesten a Rákóczi út, ahol korábban, az 1970–80-as években élénk gyalogosforgalom volt, a széles út mindkét oldala üzletek, áruházak, étkezdék sokaságát vonultatta fel, szokás volt ott sétálni, vásárolni. A rendszerváltás után – főként a 2000-es években kezdődő plázaépítési hullám eredményeként – a vásárlókedv átcsoportosult az új multifunkcionális bevásárlóközpontokba, és a gyérülő forgalom miatt bezártak az üzletek. Emiatt tovább csökkent a gyalogosforgalom, és megjelentek a lakosok szempontjából vegyes csellengők, üzletelők, illegális pénzváltók, aminek következtében végleg megszűnt a sétálási kedv a környéken. Különösen az addig is kevésbé preferált Blaha Lujza tér és Keleti pályaudvar közötti szakasz néptelenedett el, kiváltva ezzel a helyi lakosság félelemérzetét. Ez azután az ingatlanárak csökkenéséhez és a lakosok kicserélődéséhez vezetett, tovább rontva az előállt helyzetet.

Az átláthatóságot elősegítő építészeti megoldások, valamint a *közösségi kontroll* együttes eredménye, hogy csökken a bűncselekmények elkövetésének lehetősége az adott területen. Az építészeti bűnmegelőzés leghangúlyosabb területe a közösségi kontroll kialakítása.

A közösségi kontroll kialakításánál szem előtt kell tartani, hogy a lakóövezet természetes ellenőrzését nem lehet városszinten kezelni, csak kisebb, lakónegyed, lakóközösség, építmény szinten lehet eredményesen megvalósítani. Ezért a lakókörnyezetet olyan kisebb

³¹ SAVILLE–CLEVELAND 2008.

³² APPLEYARD–GERSON–LINTELL 1981.

³³ DALLOS 2008.

részekre kell felosztani, amelyek lehetővé teszik, hogy a lakók eredményesen meg tudják különböztetni egymást az idegenektől, és felismerjék a szokatlan helyzeteket. Ebben a kontroll alatt tartható terület helyesen megválasztott mérete is segítséget nyújthat. Nem célszerű tehát 6–10 családnál nagyobb méretű egységeket kialakítani, mert ekkor nő a „zsúfoltság” érzése, és megindul a bezárkózási folyamat.³⁴

A természetes felügyelet kialakítása során az alábbi alapvető szempontok figyelembevétele javasolt:³⁵

1. A közterületeket, az épületeket úgy kell megtervezni és működtetni, hogy azokon érvényesülhessen a közösségi kontroll.
2. A működtetés és fenntartás során is legyen kiemelt szempont a természetes felügyelet.
3. Teremtsük meg az összeférhető területhasználatok sokféleségét (éttermek, irodák, üzletek, lakások, közösségi és szabadidős lehetőségek).
4. Sokak számára tegyük vonzóvá a területet.
5. A terület használata ne érjen véget a hivatali órák végeztével, lehetőség szerint az egész nap folyamán biztosítva legyen, a nappali és az esti órákban is.
6. Kerüljük az egyféle funkcióval rendelkező területek, például alvóvárosok vagy tiszta hivatali negyedek kialakítását.
7. Ösztönözzük a gyalogos- és kerékpáros forgalmat.
8. Az épületek a közterületek felé hangsúlyos funkciókat kapjanak (például boltok, kirakatok az épület földszintjén).
9. Különböző korosztályú, eltérő időbeosztású csoportok keverésével biztosítható a gyalogosforgalom folyamatos jelenléte.
10. Közösségi terek kialakításával mozdítsuk elő a közösségi és egyéni tevékenységeket (parkok, játszóterek, sportpályák).
11. A tervezés során kerüljük a vakfoltok, be nem látható területek kialakulását, a rálátás, a terület áttekinthetősége legyen biztosítva. A fenntartás során is figyeljünk a terület átláthatóságára, például a fák és cserjék megfelelő metszésével.
12. Biztosítsuk a megfelelő éjszakai megvilágítást.

3.2. Területhasználat-jogosultság ellenőrzése

Az adott terület használata befolyásolhatja a közösségi vagy a tulajdonosi érzést azok számára, akik a tér legitim felhasználóinak tekinthetők. Ha a használók a magukénak tartják az adott területet, nagyobb valószínűséggel ellenőrzik, gondolozzák. Így például, ha egy lakótelepen a háztömbök közötti zöldterületet az ott lakók gondolozzák a helyi önkormányzattól elnyert támogatás igénybevételével, hajlamosabbak az ott italozó, szemetelő, hangoskodó egyéneket felszólítani a távozásra, esetleg közösen fellépni a rendzavaró cselekmény megszüntetése érdekében, mint ha az egyszerűen a házak közötti, kissé leromló állapotú terület lenne.

³⁴ DALLOS 2008.

³⁵ KARA 2017, 28–29.

A közösségi ellenőrzés területeinek négy elkülönülő típusa különböztethető meg:

1. Magánterület: a saját használatú térrész, ahol az élet a külvilágtól elzártan, a nyilvánosság kizárásával zajlik. Ilyenek a lakások, építmények, irodák, ahova a belépés csak a tulajdonos vagy a jogosult használó engedélyével lehetséges.
2. Félmagán terület: egy adott építményen belül az ott lakók, illetve az általuk meghatározott személyek által kizárólagosan használható terület, ilyenek a közös folyosók, helyiségek, parkolók; a külvilágtól fizikailag vagy jelképesen elzárt területek, parkok, játszóterek; az itt-tartózkodás jogosultságával bírni kell.
3. Félnyilvános terület: nem kizárólagos használatú terület, ahol a használat célhoz kötött. Ilyenek lehetnek például a társasházak előtti, a ház bejáratához vezető utak, amelyek a nyilvánosságtól nincsenek elzárva, de ilyenek a köz részére fenntartott irodák, szolgáltatók, oktatási intézmények, könyvtárak vagy akár templomok.
4. Nyilvános terület: itt senkinek sem kell igazolnia tartózkodásának jogosultságát, ilyenek tipikusan a közterületek.

A jogosultak védelmét szolgálja, ha világosan látszik a területek jellege.

A terület megközelítésének ellenőrzését növelő lehetőség a hozzáférés szabályozása, például olyan útvonalak megtervezésével, amelyek kifejezetten meghatározzák, hogy ki hova mehet be, továbbá a magántulajdonhoz való külső hozzáférés korlátozása és felügyelete, csökkentve ezáltal a bűncselekmény lehetőségét.

Fontos az úgynevezett „pufferzónák” kialakítása is. A különböző zónákba való belépés különféle jogosultságot feltételez. Az átmeneti terek kialakításával a jogosultság ellenőrzése folyamatosan és könnyebben ellenőrizhető, illetve a fokozatosság révén időben kiszűrhetők az illetéktelen behatolók. Ahol viszont nincsenek ilyen átmeneti zónák, azaz a nyilvános területekről egyből a magánterületre lehet bejutni, a bűnelkövetőknek könnyebb dolga van. A felügyelet nehezebben valósítható meg, a lebukás veszélye kisebb, ezért ezek a helyszínek könnyebb célpontot jelentenek.³⁶

A jogosultság ellenőrzése területtípusonként eltérő. Így a nyilvános területeken ennek gyakorlatilag csak nagyon korlátozott lehetősége van (például utcán, közterületen éjszaka rendzavarás esetén), míg a legnyilvánvalóbb a magánterületen való tartózkodás jogosultságának vizsgálata.

Az épületbe való bejutás és a cél nehezítésének módja többek között a biztonsági kód használatával történő beléptetés a korlátozott használatú vagy a magántulajdonú területekre. A bejutás szabályozása, illetve korlátozása több módon lehetséges. Történhet biztonsági eszközök, ablakzárak, biztonsági riasztók és zárláncú televíziós kamerák vagy erre a célra képzett biztonsági szolgáltatók (vagyonvédelem, vagyonőrök) alkalmazásával. Végül a „területi hierarchia” kreatív tereprendezéssel, illetve szimbolikus akadályok segítségével is elérhető, mint például a talajtakaró megfelelő megválasztása.

³⁶ KARA 2017, 32.

3.3. A tulajdon határának jelzése – birtokviszonyok

Bár Newman korai munkájában erre a kérdésre nem tér ki, a lakóközösségek szempontjából fontos a tulajdonjog világos kifejezése, amely a térség védelmét befolyásoló tényező. Ennek ismeretében alkalmazható a jogosultság ellenőrzése szempontjából kialakított négy fő kategória, amelyek közül a magán-, félmagán és félnyilvános területek jelzése és elválasztása jön számításba.

A tulajdon jelzése történhet mesterséges módon, például kerítés, figyelemfelhívó tábla kihelyezésével, de történhet természetes eszközökkel, például sövény, fák, virágok stb. ültetésével.

A tulajdonviszony kifejezése azonban nem egyszerűen a tervezés kérdése. A kutatások arra is rámutattak, a tulajdonosi érzést befolyásolja az, hogy az emberek mennyi ideig élnek egy adott területen, és az milyen központi szerepet tölt be az emberek társadalmi életében. Más szóval, hogy ezek a lakosok mennyire kapcsolódnak egy adott helyhez.³⁷

3.4. Karbantartás-gondozás

A helyszín külseje és megjelenése fontos tényező a bűnözési lehetőségek csökkentésében. Wilson és Kelling ezt a fogalmat a törött ablakok elméletben dolgozta ki.³⁸ A James Wilson és George Kelling kriminológusok *Broken Windows Theory*, azaz törött ablakok elméletének lényege az, hogy a bűnözés és a rendezetlenség szorosan összefüggenek. Ha betörnek egy ablakot és az kijavíthatatlanul marad, az épület állaga folyamatosan romlani kezd. Az arra járók azt gondolják, hogy senki nem törődik a házzal. Hamarosan egyre több ablakot törnek be, és az utcán is megjelenik a rendetlenség, először kisebb rendzavarás (például szemét, hulladék lerakása), később a kriminalitás formájában is. Egy városban viszonylag kis problémák – graffiti, köztéri rendetlenség, zűrzavar, agresszív koldulás – azonosíthatók a törött ablak elmélettel, ezek mind felhívásnak számítanak komolyabb bűncselekmények elkövetésére. Ennél az irányzatnál valójában a „bűnözés elleni harc” modell felé történik elmozdulás, ahol a rend legkisebb megsértésére történő reakció nem csupán preventív, hanem következetesen represszív jelleget ölt, és a rendőrség a legkisebb jogsértéssel, devianciával szemben is szigorúan fellép.³⁹

Az épület és környezetének megfelelő karbantartása az ott élők életminőségét is meghatározza, és nagyban elősegíti, hogy a tulajdonosi felelősségérzet megerősödhessen.

A tervezés során figyelemmel kell lenni a burkolatok és a növényzet megválasztására is. Ezek ugyanis hatással lesznek a későbbi fenntartás kivitelezhetőségére. Jó minőségű, tartós és vandálbiztos utcabútorok, térhatárolók, felületek kialakítása szükséges. A növények megválasztásánál és telepítésénél figyelni kell arra, hogy azok kifejezett állapotukban se akadályozzák a terület átláthatóságát, és gondozásuk a későbbiekben megoldható legyen.⁴⁰

³⁷ SAVILLE–CLEVELAND 2008.

³⁸ WILSON–KELLING 1982.

³⁹ KOZÁRY 2007, 22.

⁴⁰ KARA 2017.

Ennek hiányában ugyanis a bokrosodó, átláthatatlan területek kialakulásával romolhat a közbiztonság, valamint az ott élők biztonságérzete is.

Abban, hogy a fenti négy építészeti bűnmegelőzési alapelvet – a természetes felügyeletet, a jogosultság természetes ellenőrzését, a birtokviszonyok jelzését, továbbá a fenntartást – megvalósíthassuk, különböző tervezési módszerek segítenek. A legfontosabbak a következők:

1. megfelelő megvilágítás;
2. átláthatóság biztosítása;
3. lehatárolt útvonalak minimalizálása;
4. elszigetelt, gyér forgalmú területek megszüntetése;
5. zezzugos terek, rejtékhelyek elkerülése;
6. változatos területhasználat ösztönzése;
7. tulajdonosi felelősségérzet megteremtése és érzékeltetése;
8. jelzések és információk megjelenítése, tájékoztatás;
9. az épített környezet összképének javítása, vonzó esztétikai megjelenés;
10. tájépítészet, kerttervezés;
11. tevékenységek, rendezvények ösztönzése.

Az, hogy ezek közül melyik módszer vagy módszerek együttese alkalmazható, függ a terület állapotától, a funkcionális követelményektől és a terület megvalósítani kívánt programjától éppúgy, mint a tervezői szándéktól.⁴¹

Az „alkalom szülte” bűnelkövetés megakadályozása és a biztonságérzet javítása érdekében ezeket lehetőleg egyidejűleg kell alkalmazni, természetesen a helyszín értékelése, az érintettek igényeinek megismerése és más, a közösséget célzó programok mellett. A terep átláthatósága, a növényzet mérete és takarása, a tereptárgyak és kerítések, továbbá a világítás és a forgalom mind-mind befolyásolja, hogy bűncselekményre készülve valaki milyen helyszínt választ.

Meg kell jegyezni, hogy *a felsorolt tényezők alapvetően nem kizárólag a tervezés segítségével befolyásolják a bűncselekményi alkalmakat*. Ez a felismerés vezetett az úgynevezett második generációs CPTED-elvek kialakulásához.

4. Második generációs CPTED

A második generációs CPTED elmélete tovább fejleszti a korai CPTED-elveket. A fizikai tér vizsgálata mellett az egyén és a közösség kerülnek a középpontba. Az épített fizikai környezet megváltoztatása hatással van az ott élők viselkedésére, ezért fontos, hogy mindez az adott közösség bevonásával történjen meg. Ezáltal érvényesülhetnek a második generációs alapelvek: a szociális kohézió, amely biztosítja a közösség együttműködését, egymásra figyelését; létrejönnek az urbanizált térben oly sokszor hiányolt társadalmi kapcsolatok, amelyek olyan közösségi kultúrát keletkeztetnek, amelyben közös érték a biztonság, a környezetért és a másokért való felelősségvállalás; valamint az élettér vonatkozásában érvényesülő alapelv, az úgynevezett *kapacitásküszöb*, amely arra vonatkozik, hogy az egyes

⁴¹ KARA 2017.

területek lakosság számának növelése kapcsán az emberi lépték nem haladható meg. Az adott léttér túlszűfolttsága elszemélytelenedéshez, a közösség széthullásához, atomizálódásához vezethet.⁴² Az öt fő beavatkozási pont a következő:

4.1. A kerület nagysága, sűrűsége és a lakások differenciálása – az emberi léptékű fejlődés

A környezet hatással van a társadalmi interakciókra, ezért a tervezők „emberi léptékű” fejlődést javasolnak. Hollandiában az Igazságügyi Minisztérium által 1995-ben kimunkált Gruenfeld-elv leszögezi, hogy nehéz a közösség tagjainak ismerniük egymást a nagyvárosokban, ott, ahol a szomszédság 100 otthonból áll, amikor a lakóépületben több mint 300 egység, és a középiskolában több mint 3000 diák van.⁴³ A Gruenfeld-elv kimondja továbbá, hogy a lakóépületek szempontjából a jogosultság ellenőrzése megerősíthető azzal, hogy homogén kerületeket (100–500 lakást) helyeznek el heterogén kerületekben (nem nagyobb, mint 3000 lakás). De vannak olyan helyek is, ahol a területrendezésnek kevés hatása van a bűnözés mértékére. A méret azonban önmagában nem magyarázza sem a bűnözés nagyságát, sem a területhez kapcsolódó érzelmek hiányát egy helyen. Például Japán legsűrűbben lakott nagyvárosa, Tokió, amely egyébként is a világ legnépesebb metropolisza (elővárosokkal 34,5 millió lakos), a nagyvárosok között a legalacsonyabb bűnözési rátával rendelkezik.

A házak jellege is fontos tényező. Newman (1996) szerint a lakókörzeteknek homogéneknek kell lenniük, ösztönözve az érdekelt közösségek létrejöttét, a kohéziót. Más kutatások szerint a különböző típusú lakóépületek előnyösebbek a „valódi” közösségek kialakulása szempontjából, és pozitív tényező, hogy több ember is jelen van a nap bármely szakában.

4.2. Városi találkozóhelyek

A városi találkozóhelyek biztosítása feltétlenül szükséges, hiányukban a városi terek üresek és veszélyesek lehetnek. Így például, ha az iskola nem engedi, hogy tanulói tanítás után időt tölthessenek erre a célra létrehozott helyiségekben, óhatatlanul a felügyelet nélküli közterületekre szorítják az iskolásokat. A városi találkozóhelyeket azonban sokféle célból lehet használni, és nem biztos, hogy mindegyik legális (például kábítószerrel és lopott árukkal kereskedés). Ezért ezekhez is szükséges a közösség támogatása, hogy megfelelően működjenek. Valakinek szerveznie és felügyelnie kell az ott zajló eseményeket. A városi találkozóhely hatása tehát nem önmagában oldja meg a megfelelő szabadidő-eltöltést. A korai CPTED kevés stratégiát kínált a tevékenységek támogatásának megteremtéséhez. A második generációs CPTED figyelembe veszi a társadalmi közeg hatását is, és nem kizárólag a tervezők vagy építészek döntésére bízta a bűnmegelőzés kérdését.

⁴² MOLNÁR 2019.

⁴³ SAVILLE–CLEVELAND 2008.

4.3. Ifjúsági klubok

Az ifjúsági klubok létrehozása a kezdetektől fontos bűnmegelőzési és közösségépítő stratégia volt.⁴⁴ A klubokban a fiatalok a helyi közösségben találhatnak elfoglaltságot, tanulási lehetőséget és kapcsolatokat. Természetesen ez is igényli a helyi közösség érdeklődését és támogatását, az erőforrásokat a tevékenységek lebonyolításához és a szakképzett személyzetet. A társadalmi tényezők ismét közvetlenül kapcsolódnak a CPTED-elvek megvalósulásához.⁴⁵

4.4. Lakosok részvétele

Ez a koncepció közvetlenül a helyi lakosság részvételét állítja a megelőzés középpontjába, a helyi közösségi életébe történő aktív bevonódással. A megvalósítás a gyakorlatban nem egyszerű, hiszen a lakók számos okból maradnak távol a közösségi élettől. Lehet, hogy hosszú a munkaidejük, és fáradtak, vagy idős koruk miatt félnek a felügyelet nélküli fiataloktól a környéken; lehet, hogy más, például vallási, etnikai vagy politikai ideológián alapuló csoportok rendezvényein vesznek részt inkább.

4.5. A lakosság felelőssége

Ez az új holland CPTED-iránymutatások legérdekesebb pontja. Azt javasolja, hogy a lakosság gyakoroljon közvetlen befolyást a területre és a védhető tér működésére. Bár az elkövetők könnyű célpontokat keresnek, a potenciális áldozatok megvédhetik magukat, biztosítva a terület védelmét, ami ezáltal kevésbé vonzó a racionális elkövető számára. De ehhez a lakosoknak felelősséget kell vállalniuk a lakókörnyezetük biztonságának fenntartásában.

Ez az az elv, ami az aktív felelősségvállalást hangsúlyozza tehát az érintettek körében, és rámutat, hogy a potenciális sértettek is gondolkodhatnak racionálisan, és tehetnek a biztonságuk érdekében.

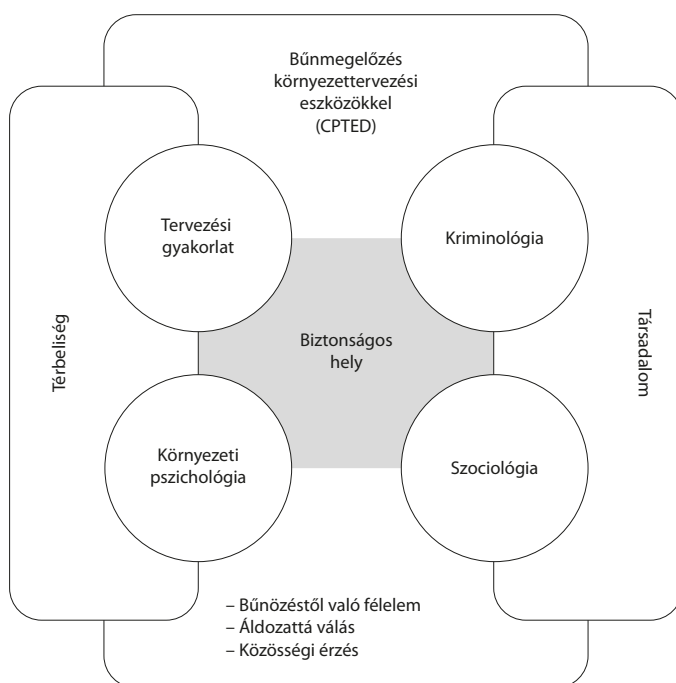
Korábbi kutatások Magyarországon is azt mutatták, hogy a lakosok kevésbé tesznek intézkedéseket alapvető biztonságuk érdekében, különösen a vagyon elleni bűnözéssel szemben, ahol arra lenne lehetőség. Az *Áldozatok és vélemények kutatás* szerint még egy korábbi betörést követően sem alkalmaznak sokan vagyonvédelmi eszközöket (zár, riasztó stb.), sokkal inkább a hatóságoktól várják a bűn megelőzését.⁴⁶

Az 1. ábra összességében ábrázolja a bűnmegelőzés, illetve a „biztonságos” térség kialakításában az építészeti bűnmegelőzés, valamint más meghatározó tényezők összetett kapcsolatát.

⁴⁴ SHAW–MCKAY 1969.

⁴⁵ SAVILLE–CLEVELAND 2008.

⁴⁶ BARABÁS 2004.

1. ábra

A biztonságos térség meghatározóinak komplex modellje

Forrás: saját szerkesztés KAMALIPOUR–FAIZI–MEMARIAN 2014 alapján

Míg a városi bűnözés kérdésében számos jelentős kutatást végeztek, elsősorban társadalomtudományi aspektusokat vizsgálva, a várostervezés, a tervezés és az építészet eddig kevésbé vette figyelembe a bűnözés és a város közötti kapcsolatot, holott látható, hogy milyen lényeges összefüggések fedezhetők fel a biztonságosság szempontjából. *Az úgynevezett biztonságos hely tervezése során tehát a térbeli adottságok és a társadalmi konstrukciók együttesét kellene figyelembe venni.* A várostervezés főként teoretikus szintű beavatkozásokkal foglalkozik. Ezért – mivel ez nem tervezői feladat – a várostervezés során elengedhetetlen a szakértők igénybevétele a városi bűnözés morfológiájának feltérképezéséhez, elemzéséhez és megértéséhez.⁴⁷ A bűnözés, illetve a biztonság jelenségét nem önmagában határozzák meg az egyes tényezők, hanem azok együttes hatásának eredményeként alakul ki. Ugyanakkor az egyes tényezőkbe történő beavatkozás is eredményesen csökkentheti a bűnözést egy adott területen.

⁴⁷ MARSHALL–ÇALIŞKAN 2011.

5. A rendőrség szerepe az építészeti megelőzésben

A külföldi tapasztalatok azt mutatják, hogy a bűnözéssel szembeni fellépés hatásossága sokféleképpen növelhető. Ezek *egyike*, hogy nemcsak a büntető törvénykönyvbe ütköző deliktumokkal szemben tesznek lépéseket, hanem azokkal a széles értelemben vett közrendet sértő jelenségekkel szemben is, amelyek riasztják a normakövető, és vonzzák a normasértő állampolgárokat. A *másik* fontos aspektus a háromszintű bűnmegelőzés egységként történő kezelése, mert azok elemei kölcsönös függésben vannak egymással, adott esetben kiegészítik egymást.⁴⁸ Ebben a folyamatban az új elem – a közösségi kontroll – mellett a legfontosabb szerepe a rendőrségnek van.

A biztonság megteremtéséhez szükséges összefüggésrendszerben a rendőrség szerepe is többértű, feladata nem pusztán a hagyományos bűnmegelőzési eszköztár alkalmazása, hanem aktív részvétel olyan új feladatokban, mint például a tervezési folyamatok vagy akár a bűnözéstől való félelem csökkentése.

Az építészeti bűnmegelőzésben játszott rendőrségi felelősségvállalásra jó példákat láthattunk az előzőekben is. Hollandiában a rendőrség 1994 óta alkalmazza az úgynevezett *biztonságos ház* (*Secure Housing*) módszert, igen sikeresen. A Biztonságos Ház Tanúsítványt (*Label Secure Housing – Politiekeurmerk Veilig Wonen*) a rendőrség állítja ki a biztonsági szempontoknak megfelelő házak számára. Célja, hogy aktívan ösztönözze és segítse az építészeti megelőzési módszerek alkalmazását. 1996-tól ennek érdekében építési tervtanácsadókat képeznek a holland rendőrség számára.

Az 1990-es évek végén a Secure Housing mozgalom annyira sikeresnek bizonyult, hogy a helyi hatóságok elfogadták és beledolgozták tervezési irányelveikbe. 2004-ben az iránymutatásokat elfogadva létrejött a holland építési szabályzat, ennek alapján kell tervezni és fejleszteni minden újonnan épülő lakást, ingatlant. A módszer célja nemcsak a bűnözés (főleg betörés, autóval kapcsolatos bűncselekmények, lopás, vandalizmus, kisebb jogsértések), hanem a bűnözéstől való félelem csökkentése a környezettervezés segítségével. A holland rendőrség Secure Housing programja látványosan csökkentette a bűnözést a CPTED alkalmazásával, és azzal, hogy a lakások fizikai biztonsága megerősödött. A betörések kockázata jelentősen csökkent: 95%-kal az új épületekben, és 80%-kal a környezetükben.⁴⁹

Az Amerikai Egyesült Államokban, Kanadában, az Egyesült Királyságban és a skandináv országokban szintén évtizedek óta alkalmazzák a CPTED-elveket a városépítésben, tervezésben, amelyek a közterületen, lakótelepen, aluljárókban, parkokban vagy az épített környezet egyéb jellegzetes helyein megelőzhetik, illetve csökkenthetik a bűnelkövetéseket, javíthatják a lakosság köz- és biztonságérzetét.

Az Egyesült Királyságban már mintegy 40 éve foglalkoznak az építészek, a város-tervezők és a rendőrség azzal, miként lehet város- és épülettervezéssel bűncselekményeket megelőzni. A már említett *Secured by Design* program alapján épült ki a rendőrség speciális tevékenysége, amelynek keretében lakások, lakóházak vagy egész városnegyedek vonatkozásában adnak a biztonságosság elérésének kérdésében tanácsot (erről lásd a 3.1. alfejezetet).

⁴⁸ IRK 2008.

⁴⁹ JONGEJAN–WOLDENDORP 2013.

Svédországban a betörések elleni nemzeti programot az igazságügyi minisztérium irányítja, és az építészeti hatóságokkal e főhatóság tartja a kapcsolatot annak érdekében, hogy az építkezések közben érvényre jussanak a biztonsági szempontok. Finnországban szintén a rendőrséggel szoros együttműködésben tervezik a lakónegyedeket, figyelembe véve egyrészt a köz- és közlekedésbiztonsági szempontokat, másrészt azt, hogy a fiatalok lakókörzetükben találhassanak szabadidőközpontokat.⁵⁰

A rendőrségnek a külföldi tapasztalatok szerint kiemelkedő szerepet kell vállalnia az elvek kidolgozásában, a megfelelő szakemberképzésben, valamint az úgynevezett *hot spotok*⁵¹ (forró pontok) azonosításában, és a megoldások kidolgozásában, ideértve a lakossági közreműködés kieszakölését is.⁵²

6. Az okos város koncepciója (smart city) és a bűnmegelőzés

A világ nagyvárosaiban követik el a bűncselekmények közel háromnegyedét. Ez nem véletlen, hiszen itt koncentrálódik a lakosság a leginkább, miközben itt valósul meg a legkevésbé a közösségi kohézió, az egy lakókörnyezetben élők egymásra történő odafigyelése, egymást támogató magatartása. Az OECD jelentése⁵³ szerint tagországaiban a lakosság kétharmada él városokban, sőt metropoliszokban. Ez az arány folyamatosan növekszik, hiszen a nagyobb városok kínálnak jobb munkalehetőségeket és megélhetést.

A városok naponta szembesülnek a lakosságnövekedés miatti növekvő környezeti terheléssel, infrastrukturális szükségletekkel annak érdekében, hogy jobb életminőséget biztosítsanak elfogadható költséggel, és eközben folyamatosan küzdenek olyan jelenségekkel, mint a slumosodás vagy a bűnözés.⁵⁴

Magyarországon is a városi bűnözés a jellemző. A bűncselekmények nagyjából 80%-át a városokban, és azokon belül is elsősorban a sűrűbben lakott városrészekben követik el. Ez nyilvánvalóan szoros összefüggésben van azzal a ténnyel, hogy a lakosság is a városokban tömörül. A lakásállomány 21%-a Budapesten, 52%-a más városokban található, míg viszonylag kisebb arányban, 27%-ban községekben.⁵⁵

A városokat világszerte érő újabb és újabb kihívásokra új eszközrendszert kínálnak a smartcity-elméletek, amelyek nem tesznek mást, mint a jelen kor kihívásaira a jelen kor rendelkezésre álló eszközrendszerével, főként az infokommunikációs technológiák (ICT) igénybevételével keresnek megoldást. A *smart city* komplex fogalma integrált megközelítést igényel annak érdekében, hogy a városok üzemeltetése valóban hatékonyabb legyen, illetve hogy egy élhetőbb és fenntarthatóbb lakókörnyezetet kapjunk, és nemcsak azért, mert tiszta

⁵⁰ IRK 2008.

⁵¹ Weicht definiálja az úgynevezett *hot spotok* fogalmát, amely szerint azok olyan meghatározott területek, ahol jellemzően sok a bűncselekmény vagy kisebb jogsértés, rendzavarás, vagy olyan terület, ahol nagy az áldozattá válás veszélye (WEICHT 2014). Az International Association of Crime Analysts (IACA 2011) definíciója szerint a hot spotok azok a helyek, ahol egymást követően sok hasonló bűncselekmény történik, amelyeket egy vagy több személy ellen azonos vagy hasonló módon követnek el.

⁵² IRK 2008.

⁵³ Elérhető: www.oecd.org/cfe/regional-policy/urbanmetroreviews.htm (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)

⁵⁴ WOETZEL et al. 2018.

⁵⁵ *Mikrocenzus 2016* (2017).

a levegője, és sok tömegközlekedési lehetőség áll a lakosság rendelkezésére. Az élhető vagy okosváros-konceptióhoz hozzátartozik az is, hogy az összegyűjtött adatokat a különböző bűncselekmények – rablás, betörés, közúti baleset stb. – megelőzésére használják fel a hatóságok, illetve hogy minél gyorsabban kiérjenek egy incidenshez.⁵⁶

Az intelligens rendszerek jelentős javulást eredményezhetnek a hatóságok reakcióidejében, így a telefonközpontok működésében vagy a szabad közúti forgalom biztosításában, gyorsítva például a mentő, tűzoltó vagy rendőr kiérkezési idejét. A közlekedési lámpák optimális beállításával a hatóságok vészhelyzeti válaszüzeje 20–35%-kal lehet gyorsabb, mivel az okos jelzőlámpák képesek észlelni, ha egy megkülönböztetett jelzésű jármű halad az úttesten, és a haladását elősegítve vált zöld jelzésre. Az adatok alapján egy városban, ahol a hatóságok reakcióideje már eleve gyors, az még további két perccel javítható, míg ahol például 50 perc az átlagos válaszüze, akár 17 perccel is nyerhetnek az intelligens rendszernek köszönhetően.⁵⁷

A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia⁵⁸ 2017–18-as intézkedési terve alapján – építve az intelligens eszközök használatának elterjedésére – elkészült a rendőrség és a lakosság számára is elérhető a – Belügyminisztérium és a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács támogatásával létrejött – Prevenációs Bűnözés-Statistikai Adattár (PRE-STAT).⁵⁹

A PRE-STAT online felületen fut, amely alkalmas arra, hogy a bűnügyi adatokat, valamint egyéb társadalmi-gazdasági jellemzőkre utaló adatokat összevetve térképen ábrázolja a bűnözés alakulását. Célja a bűnmegelőzési tevékenység megalapozottságának erősítése azzal, hogy lehetővé teszi a konkrét kihívásoknak megfelelő bűnmegelőzési és bűnüldözési feladatok meghatározását, hiszen területi bontásban lehetőséget biztosít az országban elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatos informálódásra. Így az alkalmazás segítséget nyújthat a rendőrség számára a szolgálat szervezés, a közbiztonság növelését célzó járőri útvonalak megtervezésében, sorozatügyek esetében a térképes megjelenítés segíthet az akciók kidolgozásában.

A PRE-STAT az állampolgárok számára nyújt belépési lehetőséget, és betekintést ad a rendelkezésre álló társadalmi, gazdasági és statisztikai, valamint a tényleges, jelen idejű, bűnözésre vonatkozó adatokba. Használatával a lakosság megismerheti a lakóhelyét érintő bűncselekmények jellegét, végiggondolhatja az esetleges megelőzési lehetőségeit, ami hozzásegíthet a bűnözéstől való alaptalan félelmek csökkentéséhez.

⁵⁶ SZENDREI 2014.

⁵⁷ WOETZEL et al. 2018.

⁵⁸ Magyarországon a 115/2003. (X. 28.) OGY határozattal elfogadott Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája *A városok biztonságának fokozása, valamint Az áldozattá válás megelőzése, áldozatsegítés, az áldozat kompenzációja* kérdéskörében foglalkozott a szituációs bűnmegelőzés egyes, főként a területpolitikához kapcsolódó kérdéseivel. A TBNS-t a jelenleg is hatályos Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia (2013–2023) követte, amely a szituációs és építészeti megelőzés eszközeivel több helyen foglalkozik. Így a 8.1. alpontban a településbiztonság körében kiemeli ezen eszközök elterjedésének szükségességét. A beavatkozás területei között sorolja fel a közösségi rendszet megteremtését, az építészeti eszközökkel történő bűnmegelőzést, valamint a külterületeken élők biztonságának fokozását és a vagyonvédelem kérdéskörét. Az NBST a 8.1.2. alpontban foglalkozik részletesen az építészeti eszközökkel történő bűnmegelőzéssel. Kiemeli, hogy bűnmegelőzési szempontból fontos eszközök a terület- és településrendezés, a közterek, az épületek és belső terek tervezése, amelyekhez szervesen kapcsolódik a forgalom-, a kert- és tájtervezés.

⁵⁹ Elérhető: <https://prestat.lechnerkozpont.hu/bunmegelozes/#/login> (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)

Felhasznált irodalom

- APPLEYARD, Donald – GERSON, Sue M. – LINTELL, Mark (1981): *Livable Streets*. Berkeley (US-CA), University of California Press.
- BARABÁS A. Tünde (2004): *Általános viktimológia, latencia*. In IRK Ferenc szerk.: *Áldozatok és vélemények I*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 157–199.
- BARABÁS A. Tünde szerk. (2014): *Tolvaj-kulcs. A betöréses lopások vizsgálata az elkövetők szemszögéből*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- BORBÍRÓ Andrea (2009a): Bűnmegelőzés. In BORBÍRÓ Andrea – KEREZSI Klára szerk.: *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I*. Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium. 111–140.
- BORBÍRÓ Andrea (2009b): A magyar bűnmegelőzési stratégia előzményei. In BORBÍRÓ Andrea – KEREZSI Klára szerk.: *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I*. Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium. 141–150.
- BRANTINGHAM, Paul J. – BRANTINGHAM, Patricia L. (1993): Environment, Routine, and Situation: Toward a Pattern Theory of Crime. In CLARK, Ronald V. – FELSON, Marcus eds.: *Routine Activity and Rational Choice: Advances in Criminological Theory*. Vol. 5. New Brunswick (US-NJ), Transaction.
- BRANTINGHAM, Paul J. – BRANTINGHAM, Patricia L. (2008): Crime Pattern Theory. In WORTLEY, Richard – MAZEROLLE, Lorraine eds.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Cullompton, Willan.
- CLARKE, Ronald V. (1992): Introduction. In CLARKE, Ronald V. ed.: *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*. New York (US-NY), Harrow and Heston.
- CLARKE, Ronald V. (1995): Situational Crime Prevention. *Crime and Justice*, Vol. 19. 91–150. DOI: <https://doi.org/10.1086/449230>
- COHEN, Lawrence – FELSON, Marcus (1979): Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, Vol. 44, No. 4. 588–608.
- CORNISH, Derek B. – CLARKE, Ronald V. eds. (2014): *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. New Brunswick (US-NJ) – London, Transaction.
- DALLOS Endre (2008): Építészeti bűnmegelőzés a mérnök szemével. In BARABÁS Tünde szerk.: *Épített környezet – bűnözés – szituációs bűnmegelőzés*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 107–126.
- GÖNCZÖL Katalin (2006): A bűnözés társadalmi reprodukciója. In GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia – Szakkriminológia*. Budapest, CompLex.
- GÖRGÉNYI Ilona (2008): Az áldozattá válás megelőzése. *Ügyész Lapja*, 15. évf. 6. sz. 59–71.
- IRK Ferenc (2008): Szituációs bűnmegelőzés lakóövezetekben. In BARABÁS Tünde szerk.: *Épített környezet – bűnözés – szituációs bűnmegelőzés*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 78–107.
- JEFFERY, Ray C. (1977): *Crime Prevention Through Environmental Design*. Thousand Oaks (US-CA), SAGE.
- JONGEJAN, Armando – WOLDENDORP, Tobias (2013): A Successful CPTED Approach: The Dutch ‘Police Label Secure Housing’. *Built Environment*, Vol. 39, No. 1. 31–48. DOI: <https://doi.org/10.2148/benv.39.1.31>

- KAMALIPOUR, Hesam – FAIZI, Mohsen – MEMARIAN, Gholamhossein (2014): Safe Place by Design: Urban Crime in Relation to Spatiality and Sociality. *Current Urban Studies*, Vol. 2, No. 2. Elérhető: http://file.scirp.org/Html/7-1150056_47527.htm (A letöltés dátuma: 2018. 05. 22.)
- KARA László (2017): *Bűnmegelőzés építészeti eszközökkel*. Budapest, Lechner.
- KORINEK László (2010): *Kriminológia I*. Budapest, Magyar Közlöny.
- KOZÁRY Andrea (2007): *Rendészeti politológia II*. Budapest, RTF Társadalomtudományi Tanszék.
- Mikrocenzus 2016* (2017). Budapest, KSH.
- LERSCH, Kim M. – HART, Timothy C. (2011): *Space, Time, and Crime*. Durham (US-NC), Carolina Academic Press.
- MARSHALL, Stephen – ÇALIŞKAN, Olgu (2011): A Joint Framework for Urban Morphology and Design. *Built Environment*, Vol. 37, No. 4. 409–426. DOI: <https://doi.org/10.2148/benv.37.4.409>
- MOLNÁR István Jenő (2019): A tudatos építészeti és környezeti tervezés újradefiniált szerepe a bűnmegelőzésben. In TÓTH Eszter szerk.: *Biztonság – Város – Közösség. A Safecity konferenciasorozat előadásainak válogatott gyűjteménye*. Pécs, KultúrAktív Egyesület. 27–34. Elérhető: www.safegrowth.org/uploads/4/8/5/5/48559983/konferenciak%C3%B6tet.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 09. 02.)
- MORRIS, Terence (1985): *The Criminal Area: A Study in Social Ecology*. Westport (US-CT), Greenwood.
- NEWMAN, Oscar (1973): *Defensible Space. Crime Prevention Through Urban Design*. New York (US-NY), MacMillan.
- NEWMAN, Oscar (1996): *Creating Defensible Space*. Washington, D. C., U.S. Dept. of Housing and Urban Development, Office of Policy Development and Research.
- PARK, Robert E. – BURGESS, Ernest W. – MCKENZIE, Roderick D. (1925): *The City*. Chicago (US-IL) – London, University of Chicago Press.
- SAVILLE, Greg – CLEVELAND, Gerry (2008): *2nd Generation CPTED: An Antidote to the Social Y2K Virus of Urban Design*. Elérhető: www.veilig-ontwerp-beheer.nl/publicaties/2nd-generation-cpted-an-antidote-to-the-social-y2k-virus-of-urban-design (A letöltés dátuma: 2018. 05. 22.)
- SHAW, Clifford R. – MCKAY, Henry D. (1969): *Juvenile Delinquency and Urban Areas*. Chicago (US-IL), University of Chicago Press.
- SIEGEL, Allen M. (2009): Theory is Personal. *Annals of the New York Academy of Sciences*, Vol. 1159, No. 1. 287–300. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.2008.04343.x>
- SZENDREI Zsolt (2014): *Smart City, a jövő városa*. Elérhető: www.urb.bme.hu/segedlet/varos1/eloadasok_2014/07B_SMART%20CITY_SZENDREI%20ZSOLT_kivonat.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 11.)
- WEICHT, Christian (2014): Der Weg zur sicheren Stadt führt über den Hot Spot. Überlegungen zur städtebaulichen Kriminalprävention. *Forum Kriminalprävention*, No. 4. 32–36.
- WILSON, James Q. – KELLING, George L. (1982): Broken Windows: The Police and the Neighborhood Safety. *Atlantic Monthly*, March. 29–38.
- WOETZEL, Jonathan – REMES, Jaana – BOLAND, Brodie – LV, Katrina – SINHA, Suveer – STRUBE, Gernot – MENS, John – LAW, Jonathan – CADENA, Andrés – Von der TANN, Valerie (2018): *Smart Cities: Digital Solutions for a More Livable Future*. Elérhető: www.mckinsey.com/~media/mckinsey/industries/capital%20projects%20and%20infrastructure/our%20insights/smart%20cities%20digital%20solutions%20for%20a%20more%20livable%20future/mgi-smart-cities-full-report.ashx (A letöltés dátuma: 2018. 02. 11.)

Ajánlott irodalom

- BRANTINGHAM, Paul J. – BRANTINGHAM, Patricia L. (2008): Crime Pattern Theory. In WORTLEY, Richard – MAZEROLLE, Lorraine eds.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Cullompton, Willan.
- Bűnmegelőzés térinformatikai eszközökkel* (2016). Budapest, Lechner. Elérhető: http://gis.lechnerkozpont.hu/downloads/Bunmegelozes/Bunmegelozes_terinformatikai_eszkozokkal_LTK.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 04. 23.)
- IRK Ferenc (2005): Városi biztonság, nagyvárosi bűnözés. In BARABÁS A. Tünde – KOVÁCS Róbert – IRK Ferenc szerk.: *Félelem, bűnözés és bűnmegelőzés Európa öt nagyvárosában*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- KEREZSI Klára – FINSZTER Géza – KÓ József – GOSZTONYI Géza (2003): *Nagyvárosi bűnözés. Bűnmegelőzés Budapest V., IX. és XXII. kerületében*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet – Bíbor.

MÁSODIK FEJEZET

Gyermek- és időskorúak kriminológiája

[Vákát oldal]

A gyermekek és fiatalkorúak kriminológiája

Németh Zsolt

Ismert a közhelyszerű tétel, hogy a mai gyermekbűnözés a jövő felnőtt bűnözése. A gyermekek bűnelkövetése életkori specifikum, és legtöbbjükénél a felnőtté válás folyamatában spontánul elenyészik, de a téma nagyon is jelentős, különösen abban az aspektusában, hogy súlyos bajokat idézhet elő a felnőtt társadalom, ha a gyermekek normasértéseire nem adekvát módon, túlságosan szigorúan reagál. A nagy formátumú büntetőjogász, Balogh Jenő egy évszázaddal ezelőtt így intette korát: „[A] megbotló, büntetett gyermekkel szigorúan, következetesen, de az emberség, sőt a szeretet hangján kell beszélni.”¹ Ezért fontos, hogy a gyermekek bűnözését, természetét és okait minél sokoldalúbban megismerjük, és legalább ennyire fontos az is, hogy a jelenséget kezelő intézményrendszer működését visszatérően szemügyre vegyük. Az utóbbi években a gyermek- és fiatalkori bűnözést – komoly szakemberek is – rendkívül súlyosnak, riasztóan romló tendenciájúnak, fokozódó brutalitásúnak írják le. Mások, kevesebben, nem tagadva, hogy előfordulnak különösen ijesztő cselekmények, ezeket messzemenően kivételesnek tartják, hangsúlyozva, hogy a gyermekbűnözés fő szabályként bagatell természetű és epizódyszerű, csakúgy, mint a világon mindenütt, a vészjelzések tehát indokolatlanok.

1. A gyermek és a bűnözés

A gyermek- és ifjúkori normaszegés a világon mindenütt létező jelenség, társadalmi viszonyoktól függetlenül és nagyjából ugyanazon ismérvekkel írható le, vagyis jellemző a(z):

- bagatell kriminalitás: döntően kis kárértékű vagyron elleni deliktumokról van szó;
- többnyire csoportos elkövetés;
- rendszerint ismerősök és kortársak sérelmére történő elkövetés;
- epizódyszerűség: a kamaszkort elhagyva a normasértések általában megszűnnek, a normasértő magatartások jól körülhatárolható életszakaszban következnek be, a felnőtté válási időszak befejeztével elhalnak.

A jelenség vizsgálatakor indokolt az ENSZ Gyermekjogi Egyezményében² meghatározott – a magyar büntetőjogi kategóriáktól eltérő – gyermekkor fogalmával dolgozni, amely a születéstől a felnőtté válásig tartó teljes időszakot öleli fel, hiszen bizonyos korosztályi

¹ BALOGH 1909.

² Elfogadta az ENSZ Közgyűlése New Yorkban 1989. november 20-án. Magyarországon kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény.

eltérésekkel ugyanarról az élethelyzetről van szó. Az életszakaszok büntetőjogi megkülönböztetésére természetesen szükség van, de könnyű belátni, hogy a merev, születésnaphoz kötött szakaszhatár kényszerűség, ennél fogva nem igazságos, a jogalkalmazásnak is figyelembe kellene ezt venni. A fiatal felnőttekre is csak kevészer alkalmaz eltérő rendelkezéseket a magyar büntető igazságszolgáltatás. Ilyen például, hogy a fiatalkorúként szabadságvesztésre ítélt a 21. életévének betöltéséig maradhat a viszonylag gazdagabb nevelési környezetet biztosító fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézetében.

A bűnözés kriminológiai fogalma szerint a jelenségkörbe a meghatározott területen és időben elkövetett bűncselekmények, azok elkövetői és áldozatai tartoznak. A gyermekbűnözés vizsgálatánál sajátos helyzetben vagyunk: az elkövetői minőség rendszerint együtt jár áldozati helyzettel. *A gyermekbűnözésen tehát azokat a kriminális cselekményeket értjük, amelyeket gyermekek (tehát gyermek- és fiatalkorúak) követnek, illetve szenvednek el.* Itt hangsúlyozni kell, hogy a „gyermekbűnöző” megnevezés létjogosultsága nem fogadható el: a bűnözői megrogzottság néhány év alatt nem alakulhat ki, ráadásul az ember biológiai fejlettségét, beleértve az agyi struktúrák megszilárdulását, mai tudományunk a 21. éves életkorra teszi.

Ebben a fejezetben tehát a kriminalitás korspecifikus megközelítéséről van szó, elsődlegesen az elkövetőkre, de nem mellékesen az áldozatokra (sértettek) is figyelemmel. A kriminológiai elemzés klasszikus rendszerében a morfológiai adatok (a gyermekbűnözés volumene, dinamikája és struktúrája) elemzését követően történik az okok feltárása (krimináletiológia), és végül mindezek birtokában a megelőzés (kriminálprofilaxis) lehetőségének számbavétele.

Alaptételnek tekinthető, hogy a gyermekkori kriminalitásban napjaink Magyarorszá-gában nem történt súlyosbodás. Azt a bűnözést produkálják a gyermekeink, ami a társadalmunkhoz, a mai kultúránkhöz hozzátartozik. Természetesen az ifjú emberekre is hat az a félelmetes iramú és mélységű társadalmi-technikai fejlődés, többek között az információrobbanás, amelyben sok felnőtt is elveszíti a tájékozódási pontjait, ezért nagyon is helyénvaló a megannyi állami és civil erőfeszítés a veszélyek ellensúlyozására. Azonban a kétségkívül aggasztó jelekből nem szabad torz, megalapozatlan következtetésekre jutni, amely aztán lehetetlenné teszi a kriminálpolitikai döntések átgondolt meghozatalát. A gyermekek a statisztikák szerint többségükben alacsony kárértékű, csekély jelentőségű bűncselekményt követnek el, zömében kortársak, ismerősök vagy a szülők sérelmére. A gyermekkori deviációkat, beleértve a bűnelkövetést vagy a drogfogyasztást is, minde-nekelőtt tünetnek érdemes felfogni. Az érintett gyermek sorsának valamilyen zökkenőjére utal, távolról sem oka, hanem velejárója egy más vonatkozásban már megbicsaklott életnek. Éppen ezért feladat, hogy a normasértést észlelve megtaláljuk a módját, hogy a gyermek a szükséges segítséget megkapja.

Mindezt igazolja többek között Csemáné Váradi Erika értekezése is. Kutatásai szerint a fiatalkori bűnözés jellemzői: a bagatell természet, az epizódyszerűség, az ubikvitás (vagyis hogy társadalmi berendezkedéstől és az egyén társadalmi helyzetétől függetlenül előfordul a világon mindenütt), valamint hogy a felnőttkor felé közeledve a kriminális késztetések fő szabályként elenyésznek. Ebből az következik, hogy kezelésük a büntetőút helyett annak diverziója legyen, hogy elkerüljük a stigmatizációt, a gyermek számára nyomasztó élményt. Sajnos a közvéleményben az ellenkező kép él, miszerint a gyermekkori kriminalitás fő

jellemzője az erőszakos, garázda megvalósulás. Sokkal fontosabb körülmény, hogy a deviancia összefonódik a társadalmi peremhelyeztetéssel és a kilépési mobilitásra alig van esély.³

Mindebben ráadásul nincsen semmi új. A kriminológusok 100 évvel ezelőtt hasonlóképpen látták a helyzetet: „[A] kassai fogházban a fiatalkorúaknál a leggyakrabban azt tapasztaltuk, hogy a legtöbbször nincsenek szüleik, vagy ha vannak is, azok nem jól élnek, elhanyagolták gyermeküket. Kevésnél tapasztalhattuk, hogy a rossz gazdasági helyzet, szegénység okozta volna a bűnbeesést.”⁴ Már akkor felismerték, hogy a fiatalkorú és kezdő bűnösöket neveléssel és pártfogással kell a büntől visszatartani. Az eljárás fő vezérelve, hogy annak során a nevelés, megmentés, védelem eszméi jussanak érvényre, ne pedig a megtorlás.

2. A gyermekbűnözés morfológiája Magyarországon⁵

A morfológiai adatok a gyermekbűnözésnél is stabil állandóságot mutatnak: a rendszerváltás előtti évtizedekben nagyjából 2000 gyermekkorú és 6-7000 fiatalkorú elkövetőt regisztráltak. A rendszerváltás óta eltelt 30 évben ezek a számok megduplázódtak (akárcsak a felnőtt bűnelkövetőknél), 4000, illetve 12–14 ezer büntetőjogi normát szegő gyermek felelősségre vonása történik meg. Az utóbbi években az éves átlagok rendkívül meglepően alakultak: a fiatalkorú elkövetők száma a felére, azaz ismét 6000 körülre csökkent, a gyermekkorúak cselekményeinek felderítésére még ennél is kisebb mértékben kerül sor, körülbelül 1600 elkövetőről tudunk. Az általuk elkövetett bűncselekmények számáról rendszerint hézagos a tudásunk, cselekményi statisztika ritkán készül. Mindenesetre kijelenthető, hogy a magyarországi gyermekbűnözés sem arányait, sem konkrét megvalósulását tekintve nem súlyos, drámainak semmiképpen nem minősíthető: a közbiztonságot nem veszélyezteti, sokkal inkább az érintett gyermeknek a sorsát, különösen ha az arra adott rendészeti, büntetőjogi válasz nem a gyermek mindenképp felett való érdekét tartja szem előtt.

A gyermek sértettje is lehet a bűnözésnek, de korántsem akkora a gyermekek áldozattá válásának a mértéke, amint a közvélekedés hiszi. Évente 240 ezer körüli a büntetőeljárásokban azonosított sértettek száma, ebből átlagosan 10 ezer a gyermek; 3000 gyermek és 7000 fiatalkorú. A bűncselekmények zöme vagyoni jellegű, tehát nem élet elleni és nem szexuális töltetű, ráadásul az elkövető gyakran maga is gyermek. Igaz, a gyermek védtelenebb és kiszolgáltatottabb, mégis – úgy tűnik – a felnőtt társadalom ennek megfelelően jobban is vigyáz rájuk. Persze nagy lehet a látencia itt is, elég, ha a gyermekbántalmazásra gondolunk.

³ CSEMÁNÉ VÁRADI 2000.

⁴ GERŐCZ 1912.

⁵ Az alfejezetben található statisztikai adatok forrása: Egységes Nyomozhatósági és Ügyészeti Bünyügyi Statisztika (ENYÜBS), illetve megelőzően az Egységes Rendőrségi és Ügyészeti Bünyügyi Statisztika (ERÜBS).

2.1. A gyermekkorúak kriminalitása

A gyermekkorúak – a 14. életéven aluliak – majdnem 90%-ának a cselekménye vagyon ellen irányult, a többi közrend elleni, ezen belül is főleg garázdaság, míg kábítószerrel visszaélést alig néhány gyermek valósított meg, és a személy elleni deliktumok aránya is csupán 1-2%. Hat rossz helyzetű, földrajzilag az ország keleti részében elterülő megyében (Pest, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Bács-Kiskun) él az összes gyermekkorú elkövető több mint 50%-a, ezzel szemben a dunántúli megyékben 24, a fővárosban pedig 10% az arány.

A gyermekkorúak ötöde egyedül követte el cselekményét, a többiek társakkal, ám a döntő hányaduk más gyermek- vagy fiatalkorúval. Mindössze 5%-uk mellett találtak társ-tettesként felnőttkorút. Az adatok tehát nem igazolják azt a széles körben terjedő állítást, hogy nagyon sok felnőtt tudatosan használ fel nem büntethető gyermeket a bűnözésben. A gyermekkorú elkövetők családi környezetét bemutató adatsorok pedig azt a tévhitet cáfolják, miszerint az elvált szülők gyermekei a legveszélyeztetettebbek: háromnegyedüket apa és anya együtt, vagyis látszatra teljes család neveli, 13%-ukat elvált szülő, és az állami nevelőintézményekből is csupán 5%-uk kerül ki.

2.2. A fiatalkorúak kriminalitása

A fiatalkorúak bűnözésének szerkezetében is a vagyon elleni bűncselekmények dominálnak, közel 80%-kal. Második helyen a közrend elleni deliktumokat találjuk (kb. 12%), benne növekvően kábítószerrel való visszaélést. A személy elleni bűncselekmények aránya 5%, amelyek kétharmada súlyos testi sértés. A 14–18 éves elkövetői kör meghatározó szelete ugyanabban a hat megyében vált ismertté, mint a gyermekkorú elkövetők esetében, bár némileg kisebb (45%) aránnyal. Az országos eloszlás a fiatalkorúaknál tehát egyenletesebb, Budapesten is több, 12% fordul elő. A fiatalkorúak harmada egyedül követte el cselekményét, másik harmaduk hasonló korúval, és egyötöd rész felnőttel. A legveszélyesebb korcsoportnak a 17 és a 18 évesek bizonyulnak, az elkövetői kör 62%-át ők teszik ki.

A fiatalkorúak családi környezete némileg zölálabb, mint a gyermekkorúaké, de még itt is lényegesen többen (54%) élnek teljes családban, mint elvált szülőnél (21%) és állami intézményben (7,5%). Helyes tehát az az állami gyermekvédelmi politikai irány, amely a családok mindenféle vonatkozású segítségét célozza. Ugyanakkor hangsúlyosan rá kell mutatni arra, hogy az állam által fenntartott intézményekben (gyermek- és lakásotthon, nevelőintézet, javítóintézet) messze nem olyan rossz a helyzet, mint azt a közvélemény rendkívül igazságtalanul és megingathatatlanul véli. Ezekben az állami fenntartású otthonokban hozzávetőlegesen 12 ezer gyermek él, közülük évente 800–1000 követ el valamilyen (rendszerint kisebb súlyú) cselekményt. Ha végiggondoljuk, hogy a családból való kiemelés jelentő állami gondoskodást végső eszközként alkalmaznak, amikor a gyermek személyisége nyilván már jelentős torzuláson esett át, és sokszor éppen egy bűncselekmény váltja ki a kényszerű lépést, akkor az ezekben az intézményekben folyó munkát éppen hogy eredményesnek kell tartanunk.

A fiatalkorú bűnözés minőségéről szóló nyilatkozatokban sajátos ellentmondás figyelhető meg: a bűncselekmények négyötöde vagyon elleni deliktum, mégis a kivételes,

valóban megdöbbentő módon végrehajtott személy elleni erőszakos cselekményeket részletezi a média, felületes, többnyire homályos tartalmú kifejezésekkel övezve, amiből az információt fogyasztóban az a kép rögzül, hogy ezek a cselekmények nemhogy a büntetéseket, de magát az egész ifjúságot is jellemzik. Egy ítélkező bíró a fenyegető jeleket abban látja, hogy a fiataikorúak kétharmada büntett miatt, abból is nagy részük több cselekmény miatt, közrend és személy elleni deliktummal vádolva kerül a bíróság elé, illetve hogy a rablás miatt elítéltek harmada fiataikorú. Ezek valóban tények, de tudni kell azt is, hogy a fiatalok elkövetőknek csak mintegy fele kerül a bíróság elé (a jogerősen elítéltek száma évi 7000 körül van, ami éppen a fele az évi 14 ezer fiataikorú elkövetőnek).

A csoportos elkövetés is felfogható veszélyes körülménynek, azonban itt is arról van szó, hogy a bűnelkövető gyermek elsősorban gyermek, vagyis nem általában viselkedik antiszociálisan, ehhez kell a csoport hatása. A csoportos, valamint a sorozatelkövetések felvetnek újabb kérdést is. A fiataikorúak többsége nem nehéz ellenfele a bűnüldözőnek, nem túlságosan konspirálnak, életük többnyire a felnőttek szeme előtt zajlik, mégis megtörténik, hogy huzamosabb ideig nagyobb létszámban, tehát hangosan és jól láthatóan bűncselekményeket követnek el. A legfőbb ok minden bizonnyal az, hogy nincs a rendőrségen tudatos, tervszerű felderítés a fiatalok között, nem működik megfelelően a rendőrségi ifjúságvédelem. A rendőrségnek nem csupán arra nincs kapacitása, hogy felderítse a fiatalok bűnös társulásait, még az erre vonatkozó lakossági bejelentéseket sem képesek teljeskörűen fogadni, vagy ha igen, elmarad az érdemi intézkedés (itt elsősorban nem a büntetőjog alkalmazása hiányolható, hiszen a közösségi beavatkozások tárháza bőséges).

A gyermek- és fiataikorúak tipikusan nagyon elleni bűncselekmény elkövetése miatt kerülnek rendőrkézre, senki nem állíthatja, hogy a brutalitás jellemző rájuk, inkább arról van szó, hogy bizonyos kiélezett helyzeteket rosszul oldanak meg, indulataikat nem tudják kezelni, a felnőttektől látott mintákat alkalmazzák, gyakran sikertelenül.

A gyermekkori kriminális magatartás tehát:

- ugyanúgy, mint a felnőttkori, az élet normális jelensége;
- méreteiben és megvalósulásában nincs semmi rendkívüli;
- mindig felfokozott érdeklődés kíséri, ám főként szenzációként, pusztán mert megtörténik;
- a média felületes bemutatása elhamarkodott, az okokra kevésbé tekintő közhangulatot és reakciókat kelt;
- az igazi baj abból származik, ha rosszul (vagy egyáltalán nem) válaszol rá a felnőtt világ.

A büntetőjogilag már felelősségre vonható fiataikorúak arányára a legplasztikusabb jelzés az azonos korúakra eső *tízszázalékos gyakorisági mutató*. A magyarországi összes lakosra vetítve ez 120 bűnelkövető (10 ezer lakosonként), a fiataikorúakra pedig a duplájánál is több jut (250 körül). A felnőttkort már éppen betöltő, 19–20 éves korosztályok bűnözési intenzitása a 300-at is meghaladja, de aztán fokozatosan csökken a mutatószám, a 60 évesek közül 10 ezrenként már csak 11 bűnelkövető kerül ki átlagosan. Világos, hogy a bűnelkövető magatartás erősen korspecifikus társadalmi jelenség. Nem megalapozott tehát az állítás, amely a ma gyermekbűnözésében látja a holnap felnőtt bűnözését. Nincs adat, sem tudományos hitelű érv arra nézve, hogy a gyermekkori bűnelkövetői magatartást lineárisan kivetíthetnénk a jövőbe.

3. A gyermekbűnözés oksága

A világ veszedelmesen megváltozott – állítják sokan, és valóban, a társadalom, amelyben élünk, nyugtalanító körülményekkel terhes:

- egymásnak is ellentmondó, kizárólagosságra törekvő és embertelen ideológiák csődje, és ezek visszatérő árnyai;
- évszázados, ezeréves hagyományok átrendeződése;
- a fogyasztói szemlélet általánossá válása;
- a társadalmak eltömegesedése;⁶
- a média behatolása a mindennapokba és a magánéletbe;
- a virtuális valóság sokak gondolatvilágát tölti ki;
- veszélyes látszatvallások térhódítása;
- szenvedélybetegségek, függőségek;
- ösztönéletbeli zavarok, deviációk megszokottá válása, elfogadottsága;
- a modern élet sokféle biztonságot és kellemes élményt kínál, ennek ellenére növekvő válságtudat, fokozódó elégedetlenség önmagunkkal és közösségeinkkel;
- reális tömegpusztító fenyegetettség: nukleáris katasztrófa, terrorizmus, környezetszennyezés, bűnözés, a civilizációval összefüggő betegségek, járványok

jellemzik a modern kort.

De régen sem volt jobb a helyzet:

„A családi élet tanulmányozása során a nyomozó közegek érdekes megfigyelést tehetnek. Lépten-nyomon történik hivatkozás arra, hogy az utóbbi évtizedekben fokról fokra csökken a családi élet és a házasság értéke, hogy az nem más, mint bizonyos alakiságok mellett kötött egyszerű együttélés, hogy a gazdasági viszonyok leromlottsága nem is teszi lehetővé az igazi házasságban élést, hogy korunk sajátos jelensége a házasságkötések apadó száma stb. A megélhetés nehézsége, az anyagi viszonyok rosszabbodása nemcsak a családalapításnak, de a békés családi életnek is nagy ellensége. A kenyérkereső apa a nap legnagyobb részét izgalmas munkában tölti. Némelyik, hogy szerény jövedelmét növelhesse, vagy valamit takaríthasson, vagy, hogy nagyobb számú családját tisztességesen fenntarthassa, még éjszakájának egy részét is kenyérkeresetre fordítja. A nehéz munkába bevonódik a feleség, az anya, sőt még a gyermek is, a családi élet pedig lassan pusztulásnak indul, kihűl a melege, elpusztul varázsa, elsovad.”⁷

Mégis, világunk elviselhető, és bár a mégoly tárgyilagos szemlélő is könnyen hajlik arra, hogy korát átmenetinek, azaz nem szilárd közállapotúnak, ugyanakkor romló erkölcsűnek és mind veszedelmesebbnek lássa, a gyorsuló ütemű technikai-gazdasági fejlődés előnyei mindannyiunkat gazdagítanak. Az ember persze sérülékeny, éppen ezért van szükség valódi társadalmi összefogásra, együttműködésre. Korábban a közösségi élet zökkenői súlyosabbak voltak: a vérszesen szaporodó öngyilkosságok, elmebetegségek és a bűnözés

⁶ Az „eltömegesedés” minden szóösszetételben (tömegkultúra, tömegszórakoztatás, tömegsport, tömegember stb.) az „elittel”, a minőségivel való szembeállítás fejez ki, valami alantásra, valami korábban jó dolognak a romlására, a minőség hanyatlására utal a 20. század eleje óta (LUKÁCS 2006).

⁷ PRESZLY 1932.

(mai fogalomhasználatunkban a deviáns viselkedések) háttérében a maihoz kísértetiesen hasonló körülményeket láttak:

„Az egyéni szabadság, a haladási vágy, a tudományos kutatás lázassága oly kinematikus mozzanatot vittek be a modern társadalomba, a melynek a lelki egyensúly könnyű megzavarása szükségszerű következménye. Megingott egy nagy része annak a talapzatnak, amelyen eddig (a XX. század kezdetén) az ember sziklaszilárdan állott: vallási, erkölcsi, társadalmi, politikai meggyőződés. Az anyagi küzdelem is élesbedett. Így a modern embert mindenkép egy nagy és folytonos közdelemben látjuk belesodorva, e küzdelem pedig a fizikai és a lelkieket nagymértékben koptatja. Az ember erkölcsi védbástyái, melyeknek egyike a vallás, leromboltattak, nincs türelme a jövőt bevárni és életcélját csak az élvezetben látja, melytől, ha elesik, lénye megbomlik. Mindez nagy társadalmi bajokat árul el: a tulásig vitt individualizmus élvezetekre, anyagi javakra építi boldogságát, mely ily laza talapzaton könnyen összedől.”⁸

4. A gyermekbűnözés oksági tényezői napjainkban

A bűnügyek rendőrségi kezelése során olyan okokat ragadunk meg és rögzítünk, amelyek maguk is következmények, ezért az erre vonatkozó statisztikák elemzése is csak a felületet tükrözheti vissza. Kriminálisan veszélyeztetetteknek azokat a fiatalokat tekintjük, akiket valamilyen makro- vagy mikrotársadalmi körülmény a szocializációjukban megzavart, és ennek következtében beilleszkedési és magatartási zavarokkal küszködnek. Ezek a negatív hatások a kortársi antiszociális csoportok hatására felerősödhetnek és fixálódhatnak. A háttérben szinte mindig fellelhetők érzelmi krízisek és életvezetési kudarcok.

A külvilágban rejlő okok csak másodlagos szerepet játszanak, hiszen a meghatározó mozzanatok az ember személyiségében és családjában rejlenek, igaz, ezekre is hatnak a makroviszonyok. Az oksági tényezők struktúrája a korábbi években megszokottat mutatja: alapvetően a család diszfunkcióiból adódó szocializációs zavarokról van szó. Az anyagi okból való veszélyeztetettség az egyetlen, ami egyre hangsúlyosabbá válik. A szubjektív okok sorában az anyagi haszonszerzés a döntő súlyú (közel 60%-ánál észlelték), további motívumok – mint az agresszivitás, a bűnözéssel kapcsolatos téves nézetek vagy éppen a bűnözői élet-szemlélet – csak néhány százalékkal szerepelnek. Az objektív okok között a főszerepet a rossz baráti környezet (32%), és az átmeneti pénzzavar (23%) játssza. Különös módon a bűnügyi statisztika adatai szerint családi probléma vagy a rendezetlen családi élet, akár az iskolai konfliktus elenyésző súlyúnak látszik a fiatalkori bűnözés szempontjából.

A valódi okok a családban gyökereznek, innen erednek a legsúlyosabb pszichoszociális károsító tényezők, mint

- a korai gyermekkorban hiányzó vagy eltorzult szülő-gyermek kapcsolat;
- szeretetlen, rideg vagy brutális bánásmód;
- felbomlott (nem pusztán elvált!) család, ennek következtében gyakori környezet-váltás;
- akut vagy a múltban átélt erős pszichikai trauma.

⁸ FELEKI 1905.

Mindezek következtében erősen ambivalens érzelmek keletkeznek a szülő iránt, amelyekhez hozzájárul még a nevelőintézmények (iskola, nevelőotthon) meg nem értő, el nem fogadó, bürokratikus, túlfegyelmező, rideg, megszégyenítő bánásmódja, és ez az egyébként is rossz-szul alkalmazkodó gyermeket tovább löki. A szülői deviáció, az alkoholisták, a prostituált, a bűnöző életmód csak a legkritikább esetben szeretetteljes, mert nem is képes rá, a gyermekhez fűződő kapcsolatra jellemző az érzelmi sivárság, a közöny, a ridegség, a durvaság, gyakoriak a szélsőséges érzelmek (kényeztetés-brutális bánásmód váltakozik követhetetlen módon). Az ilyen körülményeket átélt gyermek azután:

- nem képes tartós, teherbíró kapcsolatokra, nem tud beilleszkedni;
- bizalmatlan, követelőző, mások érdekeit semmibe veszi;
- ugyanakkor nem bírja a magányosságot, az elszigeteltséget, így keres feltételt nem támasztó „havert”, cinkost (a feltételt azért nem tűri, mert nem tud viszonzni);
- az erkölcsi normákat nem érti (főként tartalmilag – „miért legyek jó?” –, hisz nem ismeri a jutalmat, elismerésül kapott szülői szeretetet, baráti viszonzást);
- nincs öröme, vágyai nem elégűnek ki;
- egyre csak gyűlemlik benne a keserűség, a kitaszítottság érzése, a gyűlölet, az agresszió;
- indulatai kezelhetetlenül feltorlódnak, levezetési technikákat nem ismer.

Az oly sokat emlegetett „motiválatlan erőszak” mindezek után azonnal érthetővé válik!

Mindazonáltal nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a bűnelkövető gyermekek többsége nem ilyen helyzetben létezik és szocializálódik, a normasértés náluk kifejezetten mint életkori specifikum azonosítható, vagyis a fő ok a gyermeki létben található meg: kalandkeresés, kockázatvállalás, lázadás, a felnőtté válás hétköznapi buktatói.

5. Az oksági viszonyok komplexitása: a veszélyeztetettség

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény alapján a veszélyeztetettség *„olyan – a gyermek vagy más személy által tanúsított – magatartás, mulasztás vagy körülmény következtében kialakult állapot, amely a gyermek testi, értelmi, érzelmi vagy erkölcsi fejlődését gátolja vagy akadályozza”*.⁹

Ez az általánosságban meghatározott definíció magában hordja azt a dilemmát, hogy a veszélyeztetettséget objektív, központilag meghatározott mutatók alapján, vagy szubjektív, a szakember tudására, ismereteire támaszkodó megítélés alapján kell, illetve lehet megállapítani.¹⁰

A családi élet tartós működési zavarai miatt a gyermekvédelem ellátórendszerének igénybevétele és gyakran hatósági intézkedés szükséges, mert a gyermek testi, értelmi, érzelmi vagy erkölcsi fejlődése nem biztosított, és ez a védelemben vétel alapjául szolgálhat. A pszichológiai szemléletű gyermekvédelmi gyakorlat azt mutatja, hogy veszélyeztetett az a gyermek, akinek testi vagy pszichikus fejlődését ártalmas környezeti hatások, rossz

⁹ 5. § n) pont.

¹⁰ GÁL et al. 2011.

interszónális kapcsolatok akadályozzák, károsítják. A veszélyeztetettség nem akut állapot, hanem folyamat.

A veszélyeztetettség hátterében azonosítható tényezők:

- érzelmi kötelékek hiánya;
- zavarok a család biztonságos érzelmi bázisként való működésében;
- szülői modellek hiánya vagy súlyos torzulása;
- feszültségek, konfliktusok leküzdésének, kezelésének zavarai;
- a szülők közötti interakció hiánya vagy torzulása;
- hiányos vagy eltorzult kommunikáció a családon belül;
- nevelési eljárások hiánya vagy éppen túlzott alkalmazása.

Hangsúlyozni kell, hogy a veszélyeztetettek nem mindig hátrányos helyzetűek, és a hátrányos helyzetűek sem biztos, hogy veszélyeztetettek, de a hátrányos helyzet tartós fennállása veszélyeztetettséget idéz elő. A gyermekvédelmi törvény központi célja, hogy a gyermek mindenképp felett álló érdeke érvényesüljön. Ennek érdekében előírja, hogy a gyermeknek joga van a saját családjában való nevelkedéshez, ugyanakkor különleges védelmet kell kapnia a bántalmazás és az elhanyagolás ellen. Az államnak biztosítani kell, hogy:

- a gyermek segítséget kapjon a családjában történő nevelkedéséhez;
- időben emeljék ki a családjából (amennyiben szükségessé válik);
- egyéni szükségleteinek megfelelő gondozási helyre kerüljön;
- ne szakadjon el családjától, családi kapcsolataitól;
- megfelelő ideig legyen a megfelelő gondozási helyen;
- segítséget kapjon visszafogadása és visszatérése előkészítéséhez;
- az indokolt örökbefogadás előkészítése; és
- a családba történő visszailleszkedés segítése megtörténjen.

6. A gyermekbűnözés oksági mechanizmusa

A bűnözést, a bűnös emberi magatartást sokféle okkal magyarázzuk. Erősen tartja magát az a nézet, hogy a modern társadalmak egyik legnagyobb baja a közösségek lazulása, szét hullása, hogy az emberek a bonyolultabb és gyorsan változó viszonyok közepette mindinkább magukra maradnak, sőt keresik az elszigetelődést, mert nem találhatnak egymással kapcsolatot. A kriminológia is azt magyarázza, hogy a mikrocsoportok (család, iskola, munkahely, lakókörnyezet, kortárs kapcsolatok), ahol a mindennapjaink zajlanak, a legfontosabb meghatározói életünknek. Ha az egyén nem képes ezekbe a csoportokba betagozódni, nem találja azokban a helyét, akkor beilleszkedési zavarai támadnak, vagyis nem képes társadalmilag elfogadott módon viselkedni, ennek következtében önmagát pusztítja, vagy másoknak okoz kárt: alkoholista, öngyilkos, drogfogyasztó vagy bűnelkövető lesz, esetleg kevésbé látványos módon, az elmeműködésében támadnak zavarok.

Sok bűnözői karrier kezdődik a csavargással és azzal, hogy a felnőtt társadalom e jelzéssel felületesen bánik. A csavargás prekriminális állapot, a kezdődő deviancia biztos jele. A statisztikai rendszerben ennek alig találjuk nyomát, pedig szinte minden fiatalkorú bűnelkövető előéletében fellelhető ez a mozzanat. Tulajdonképpen a csavargás az első, bár még bizonytalan válasza a gyermeknek az őt ért kihívásokra. Környezetének a menekülésjellegű

szökéssel minderről figyelmeztető jelzést ad. Ezért nem szabad a csavargó fiatalot indulattal kezelni, mert az méltánytalan, de célszerűtlen is, mert olyan informális csoportokba, szubkultúrákba menekül támogatásért, amelyek nehezítik vagy kimondottan gátolják a vissza-illeszkedését.

Az eltűnt és a közterületen csavargó fiatalok felkutatása és eredeti helyre juttatásának megkezdése Magyarországon is elsősorban a rendőrség feladata. A feladat jelentősége alig becsülhető túl, mert a szökésben lévő fiatal sajátos, kettős veszélyhelyzetben van; egyfelől bűncselekményt követ el, mert a létfenntartási ösztöne rászorítja, másfelől bűncselekmény vagy baleset áldozata lesz, mert kiszolgáltatott és szélsőségesen rendezetlen élethelyzetben van, el kell túrnie felnőttek szexuális és egyéb aberrációit. A szökésben eltöltött idővel egyenesen arányos ez a kettős fenyegetettség, így tehát a csavargó fiatalok összegyűjtése és biztonságos helyre juttatása önmagában is fontos feladat. Ez azonban csak tüneti kezelés, az igazi munkának ezután kell kezdődnie, feltárva a gyermek személyiségében és környezetében rejlő okokat, és minden lehetőt meg kell tenni azok semlegesítésére.

7. Az iskolai színtér kiemelkedő jelentősége

Egy korábbi, a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskola a témában folytatott kutatása – Volentics Anna vezetésével – a következő megállapításokra jutott:¹¹

- az iskolai kudarcok feltűnően gyakran megtalálhatók a devianciák hátterében: már második osztályos kortól kezdve szaporodnak a sikertelenségek;
- az iskola nem képes alkalmazkodni ezekhez a (pszichotikus?) gyermekekhez, elhanyagolja őket, ha lehet, megszabadul tőlük;
- a pedagógusok speciális felkészültsége több mint hiányos: nagyon keveset tudnak róla, így nem képesek kezelni (sőt félnek tőle) az olyan magatartászavarok nyilvánulásait, mint
 - az agresszivitás,
 - a konfliktuskezelés és az önfegyelem hiánya,
 - a szabályok betartására való képtelenség,
 - a korlátozott ítélőképesség,
 - a neveléssel és a munkavégzéssel szembeni ellenérzés.

A pedagógusok nem ismerik el/fel az agresszió természetes mivoltát, hogy nem az agresszióval van baj, hanem annak kezelésével. A közoktatási és a gyermekvédelmi rendszer érdemben nem érintkezik egymással. A pedagógusoknak nincsenek ismeretei a fogyatékosokról szóló, valamint a családjogi és a gyermekvédelmi törvényről. A pedagógus társadalom meglehetősen zárt, külső intézményekhez nem szívesen fordulnak a problémákkal, más szakembert nemigen ismernek el. Legfontosabb partnerük a gyermekjóléti szolgálat (volna), ám nem kapcsolódnak össze. Ugyanakkor növekszik a pszichotikus (és drogos, alkoholos előzményű) gyermekek száma, ami a későbbiek során újabb pszichés megbetegedésekhez vezethet, növekszik a családon belüli erőszak, így nem lehet meglepő,

¹¹ VOLENTICS 1999.

ha az utca és más informális színterek jelentősebb hatást gyakorolnak a szocializációban, mint a család vagy az iskola.

A gyermeki élet fontos része tehát az iskola, ahol csak érzékeltetni kellene a gyermek magatartásának különféle változásait, és persze megfelelően kellene reagálni. Alapvető kifogás a mai magyar iskolával szemben, hogy túlságosan teljesítménycentrikus. Nem véletlen az iskolakerülések előfordulása sem, amely a rendőrségnek is újabb feladatot ad.¹² Jobban járnánk, ha az iskola kevesebb lexikális ismeretet adna, viszont többet foglalkoznának az emberi élet mibenlétével, az emberi kapcsolatok buktatóival és a nehézségek elviselésének technikáival. Az iskolából kiszoruló gyermek, akár gyengébb képességei, akár a társakkal való együttműködés nehézségei miatt szinte törvényszerűen a margóra kerül, és ha ehhez még további mikrokörnyezeti ártalmak járnak, biztosan valamely devianciába fog torkolni az élete.

Természetesen még sok más tényező is árnyalja a képet: a tömeg- és mobilkommunikáció, a kortárs kapcsolatok, a szabadidő eltöltésének (felnőtti) hiányosságai, de a család és az iskola hatása mindent elsöpör.

8. A gyermekbűnözés megelőzése

A kriminológia számára a bűnmegelőzés lényege annak biztosítása, hogy az egyén integrálódni tudjon kisebb-nagyobb közösségekbe. Különösen a fiatal ember aktív a társkeresésben; ha a legális élet színtereiről (közösségeiből) kiszorul, azon kívül keres magának társakat, így jönnek létre a szubkultúrák. Az egyén integrációjához szükség van a közösségek fogadókészségére (a különféle másságok tekintetében is) és az egyén beilleszkedési képességére, illetve hajlandóságára. Az integrálódott egyén számára sem szükség, sem lehetőség nincs a devianciára, hisz a közösség pozitív értelemben vett kontrollja alatt áll, oda akar tartozni, mert megéri neki, és ezért betartja a szabályokat.

9. A nevelés szerepe a bűnmegelőzésben

A nevelést kriminológiai aspektusból elsősorban közvetlen formában és eszközökkel képzeljük el. Ahogy Bruno Bettelheim bemutatja: jónak lenni azért kell, mert az praktikus, az erkölcsi szabályok ne csak tilalmi táblák legyenek, hanem betartásuk mindennapi haszna is érzékelhető legyen a gyermek számára.¹³

A devianciák megítélésének történetében volt egy periódus, amikor az uralkodó álláspont szerint a beilleszkedni nem tudó ember egyszerűen tudatlan, tájékozatlan a társadalmi élet szabályai tekintetében, tehát az ilyen embert fel kell világosítani a tudnivalókról. Ez a pedagógizáló felfogás napjainkban is meglehetősen erősen tartja magát, sokan például

¹² 22/2012. (XII. 21.) ORFK utasítás az iskolakerülő gyermekkorú személlyel szemben fogantatosítható rendőri intézkedés részletszabályairól. Elérhető: www.police.hu/sites/default/files/22_2012.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)

¹³ BETTELHEIM 1985.

a drogfogyasztás ellenében elegendőnek tartják a veszélyek és káros következmények ismertetését.

A fentiek szellemében az iskolai neveléssel kapcsolatban a következőket emeljük ki:

- a gyermekközösségeket alkalmassá kell tenni arra, hogy a beilleszkedni nem tudó társakkal célszerűen, azaz elfogadóan és segítően tudjanak együttműködni;
- meg kell értetni velük a deviáns magatartások természetét és törvényszerűségeit, és különösen azt, hogy az ilyen magatartás az egyén részéről nem választás kérdése, hanem életfeltételeinek a következménye, és ha kirekesztjük, a helyzet tovább fog romlani, és még súlyosabb károk keletkeznek;
- tudatosítani kell a gyermekközösségekben és az értük felelős felnőttekben, hogy minden közösséghez hozzátartozik bizonyos számú egyed, aki nem tud beilleszkedni, ezért a helyzetért a környezete is felelős, így a megoldásért helyben is kell tenni erőfeszítéseket;
- mindehhez elengedhetetlenül szükséges, hogy a pedagógusképzésben az eddigieknél nagyobb teret kapjon a deviációkkal kapcsolatos ismeretek oktatása.

10. A gyermekvédelmi jelzőrendszer

A gyermekvédelmi jelzőrendszer a gyermekjóléti szolgálatok által működtetett együttműködési rendszer az egészségügyi és oktatási intézményekkel, valamint a különféle hatóságokkal. Célja a gyermek családban történő nevelkedésének elősegítése, a gyermekek veszélyeztetettségének megelőzése és megszüntetése. A gyermekvédelmi jelzőrendszer működtetése állami és önkormányzati feladat. A gyermekvédelmi jelzőrendszer szereplői:

- az egészségügyi ellátórendszer (védőnői szolgálat, háziorvos, házi gyermekorvos);
- a személyes gondoskodást nyújtó szolgáltatók (családsegítő szolgálat, a családsegítő központ);
- a közoktatási intézmények (nevelési-oktatási intézmény, nevelési tanácsadó);
- a bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás intézményei (rendőrség, ügyészség, bíróság, pártfogó felügyelői szolgálat);
- az áldozatsegítés és a kárenyhítés feladatait ellátó szervezetek;
- a menekülteket befogadó állomás, a menekültek átmeneti szállása;
- egyesületek, alapítványok, társadalmi szervezetek, egyházak.

A gyermekvédelmi jelzőrendszert létrehozó, már hivatkozott 1997. évi XXXI. törvény kimondja: „A gyermeknek joga van ahhoz, hogy segítséget kapjon a saját családjában történő nevelkedéséhez, személyiségének kibontakoztatásához, a fejlődését veszélyeztető helyzet elhárításához, a társadalomba való beilleszkedéséhez, valamint önálló életvitelének megteremtéséhez.”¹⁴ Az állam elsőbbséget ad a családban történő nevelkedésnek, csak végső eszközként teszi lehetővé a családból való kiemelés, ebben az esetben is kiemelt feladatként határozza meg a családba történő visszagondozást.

A jelzőrendszer a megelőzés legfontosabb eszköze, egyúttal helyi koordinátora lehetne, de két évtizedes fennállása ellenére sem tölti be a szerepét. Az alapvető jogok biztosa

¹⁴ 6. § (2) bek.

szerint a gyermekek védelmére hivatott és köteles szolgáltatók és hatóságok (az iskola, a gyermekjóléti szolgálat és a rendőrség) szakmai együttműködése – vélhetően a módszertani ajánlások, szakmai protokollok ismeretének hiánya miatt – nem valósul meg. Ennek következtében a szakellátórendszer a gyermek számára nem nyújt szükségleteihez igazodó ellátást, sérül a gyermek legfőbb érdekét figyelembe vevő eljárás elve, egyúttal csorbul a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz fűződő joga, márpedig ezek a jogok megilletik a bűnelkövetőket is.

Törvényen alapuló együttműködésről és kölcsönös tájékoztatási kötelezettségről van tehát szó: az észlelő- és jelzőrendszer a problémák időbeni felismerésére és mihamarabbi enyhítésére, a gyermeki veszélyeztetettség felismerésére szolgál. Mivel nem működik, elmarad a beavatkozás többek között a gyermekbántalmazás, a súlyos elhanyagolás, a gyermek önmaga által előidézett súlyos veszélyeztető magatartása esetén.

A gyermekvédelmi jelzőrendszer, ha csodaszer nem is lenne, de feltétlenül:

- jelezne a gyermeknek és családjának, hogy létezik megoldás a problémákra;
- a szakemberek iránti hit és bizalom a mindennapi életben biztonságot adna;
- kialakítaná az önmagukért való felelősséget;
- a szakemberek számára biztonságot nyújtana a más szakmák képviselőivel való együttműködés;
- az együttműködés révén létrejönne a felelősség megosztása, ez pedig a szakemberek biztonságérzetét erősítené;
- az együttes döntések, a közösen meghatározott feladatok, a nyíltan vállalt szerepek világossá tennék a felelősségi köröket, hogy csak a maguk területén vállaljanak beavatkozást.

11. A rendőrségi bűnmegelőzés a gyermekek védelmében

A gyermek- és ifjúságvédelmi intézményrendszer egyik fontos eleme a rendőrség szakirányú tevékenysége. A korszerű rendőrség felfogása holisztikus, vagyis rendszerszemléletű, tehát tevékenységét a rendszer többi eleméhez igazítja, és fő értéknek az együttműködést tekinti. Ezzel szemben Magyarországon a bűnüldözési cél az elsődleges, ezért a rendőrségi eljárásokban előfordul, hogy a gyermekvédelmi tevékenység ilyen szakértelem hiányában egyszerűen hiányzik.

A gyermekvédelmi feladatok sorában fontos helyen kellene állnia a veszélyeztetettség megelőzésének, mint a közbiztonságra is közvetlen befolyást gyakorló jelenségnek. Valójában ez volna a rendőrségi gyermekvédelem leglényegesebb tartalmi eleme. Erről a gyermekvédelmi törvény egyik végrehajtási utasítása is részletesen szól. E szerint a települési önkormányzat a gyermekjóléti szolgáltatás alapfeladatain túl speciális szolgáltatásokat is nyújthat. Ilyen speciális szolgáltatás különösen a gyermekek utcai szociális gondozása, a lakótelepi gyermekek szociális gondozása, illetve az ifjúsági lelkisegély-telefonvonal működtetése. Részükre szükség esetén átmeneti gondozást vagy gyermekvédelmi gondoskodást biztosítanak. Ehhez kellene illeszkednie a rendőrségi munka lehetőségeinek és eszközeinek, mert nyilvánvaló, hogy a rendőrségi gyermekvédelemnek ezeket a tevékenységeket kellene mintegy kiszolgáltatnia. A lakótelepi szociális munka célja ugyanis elsősorban a felügyelet nélküli, illetve az iskolából kimaradt és elfoglaltsággal nem rendelkező,

a közterületen csoportosan csellengő gyermekek és fiatalok gondozása. A gyermekjóléti szolgálat az észlelő- és jelzőrendszer jelzéseit (annak részeként a rendőrséget is) fogadja, és a probléma jellegéhez, a veszélyeztetettség mértékéhez, valamint a kérdéses gyermekek családi szükségleteihez igazodó intézkedést tesz.

A helyzet holtpontról való kimozdítása végett a következőket kellene megvalósítani:

- A rendőrségnek el kellene készítenie a gyermekvédelmi törvénnyel összhangban lévő saját belső szabályzatát, amelynek részeként a végrehajtás végső pontjain tevékenykedő egyes rendőr (nyomozó, ügyeletes tiszt, körzeti megbízott, járőr) számára a konkrét gyermekvédelmi helyzetekben konkrét teendőket, együttműködési kötelezettségeket (szakmai standardokat) írnak elő.
- A rendőrségi szervezetben a gyermekvédelmi szakvonal hivatalosan elismert: külön szabállyal, munkaköri leírással, képesítési követelménnyel kellene, hogy megjelenjen.
- A rendőrség gyermekvédelmi szakszolgálatában részt vevő munkatársak képzése rendszerszemléletű legyen: tisztában kell lenniük azzal, hogy a veszélyeztetett-megbotlott gyermek sorsának rendezésében a rendőri intézkedésnek illeszkednie kell egy rendszerbe, és hogy elsősorban támogatniuk kell a többi szereplő munkáját, akár a bűnüldözési érdek rovására is. Az együttműködés hasznának és értelmének megértéséhez a legjobb módszer a gyermekvédelem más hivatásainak gyakorlóival szervezett közös továbbképzés.
- A rendőrségnek ösztönöznie és támogatnia kellene az ifjúkori bűnözésre, valamint azok hatósági kezelésére irányuló kutatásokat, mert e nélkül nem juthatunk valószínűsítő ismeretekhez.
- Folyamatosan monitorozni kellene a gyermekek ügyében eljáró hivatalok és hatóságok működésének megfelelését a törvényes és tisztességes eljárás elvének. A felnőttekkel így módon szembekerülő gyermek érezze azt, hogy jogait komolyan veszik és biztosítják.

Ez segíthet hozzá a jövőben a törvénytisztelő és mások létét, jogait elfogadó emberek közösségének kialakulásához.

Felhasznált irodalom

- BALOGH Jenő (1909): *A fiatalkorúak és a büntetőjog*. Budapest, Athenaeum.
- BETTELHEIM, Bruno (1985): *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Kunos László ford. Budapest, Gondolat.
- CSEMÁNE VÁRADI Erika (2000): *Nemzetközi és hazai tendenciák a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában*. PhD-értekezés. Miskolc, Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Elérhető: www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/Varadi%20Erika.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)
- FELEKI Béla (1905): *Statistikai előadások*. Budapest, Politzer.

- GÁL Antal – OROSZ Lajos – TOLÁCSINÉ VARGA Zsuzsanna – VARGA Beáta (2011): *Veszélyeztetettség fogalma, hatékony alkalmazásának szakmai megalapozása*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. Elérhető: <http://szociologiaszak.uni-miskolc.hu/segedanyagok/veszelyez.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)
- GERŐCZ Kálmán (1912): *A büntetőjogi új irányok hatása hazánkban*. Budapest, [s. n.].
- LUKÁCS Péter (2006): A felsőoktatás rendszere. In TAMÁS Pál szerk.: *Stratégiai kutatások – Magyarország 2015. A tudásalapú társadalom kialakulása Magyarországon*. Budapest, Új Mandátum.
- PRESZLY Lóránd (1932): *A bűnözés*. Szeged, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó.
- VOLENTICS Anna (1999): *Gyermekvédelem és reszocializáció*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

Ajánlott irodalom

- FODOR Bernadett szerk. (2018): *Gyermekjogi jelentés 2017*. Budapest, Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány. Elérhető: <https://hintalovon.hu/sites/default/files/hintalovon-jelentes-2017final.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 09. 20.)
- ROSTA Andrea (2014): *A fiatalkori bűnözés kriminológiája és a szociológiája*. Budapest, L'Harmattan – Uránia Ismeretterjesztő Alapítvány.

[Vákát oldal]

Gyermekbántalmazás

Herczog Mária

Bevezetés

Az a mód, ahogyan a gyerekeket és a velük összefüggő kérdéseket a nemzeti jogi szabályozás, a szociális és jóléti rendszer, az oktatás, az egészségügy és az igazságszolgáltatás kezeli, alapvetően meghatározza a jogrendszer érvényesülési módjainak és az azokban megfogalmazott elveknek, céloknak és hosszabb távon a szakmai és a közvélemény formálásának lehetőségeit és korlátait is. Annak ellenére, hogy jelentős változások és eredmények figyelhetők meg az elmúlt évtizedekben a nemzetközi és a hazai szabályozásban és azok végrehajtásában, a gyerekek még mindig nem kapják meg sok esetben a kellő lehetőséget jogaik érvényesítéséhez, és a megfelelő védelmet sem annak érdekében, hogy örömteli gyerekkorukat követően mind a maguk, mind pedig a közösség boldogulásához sikeresen hozzá tudjanak járulni. A jogi szabályozás és a gyakorlat gyakran nem a gyerekek legfőbb, legjobb érdekeit tartja szem előtt, és nincs összhangban az ENSZ Gyermekjogi Egyezményével.¹ A gyerekek számára a hozzáférés a megfelelő lehetőségekhez, ellátásokhoz, szolgáltatásokhoz gyakran elégtelen, noha ezek jelentősége mind a gyermeki jogok érvényesülése, mind pedig a gyerekek fejlődése, fokozatosan kibontakozó képességeik támogatása, valamint az egyén és a közösség jóléte szempontjából meghatározó. A különféle, különösen védtelen, kiszolgáltatott gyerekek esetében, akik szegénység, kirekesztés, hátrányos helyzet, etnikai, vallási hovatartozás, fogyatékoság, nemi identitás, szexuális orientáció, háborús konfliktusok, természeti katasztrófák, migráció, menekültstátusz miatt vagy más okból fokozottan veszélyeztetettek, ez különösen gyakran jelent súlyos problémát, és az ő védelmük, akár elkövetőként, akár áldozatként, vagy szemtanúként csak korlátozottan, vagy nemegyszer sehogyan sem érvényesül.²

1. Szabályozási háttér

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.), a korábbiakhoz képest változásokat hozott a büntethetőségi korhatár tekintetében.

A Btk. – miközben megtartotta az előzőleg a 14. életévben meghatározott büntethetőségi korhatár fő szabályát – öt kiemelten súlyos bűncselekmény esetén leszállította

¹ 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.

² *UN Approach to Justice for Children. Guidance Note of the Secretary-General* (2008).

a büntethetőségi korhatárt 12 évre. A büntethetőség azonban ezekben az esetekben a belátási képesség vizsgálatához kötött.

A 16. § szerint nem büntethető, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a 14. életévét nem töltötte be, kivéve az emberölés [160. § (1)–(2) bekezdés], az erős felindulásban elkövetett emberölés (161. §), a testi sértés [164. § (8) bekezdés], a rablás [365. § (1)–(4) bekezdés] és a kifosztás [366. § (2)–(3) bekezdés] elkövetőjét, ha a bűncselekmény elkövetésekor a 12. életévét betöltötte, és az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással. A legsúlyosabb szankció az egytől négy évig terjedő javítóintézeti nevelés, ami nem büntetés, hanem intézkedés.

A törvény indokolása szerint „a büntethetőség alsó életkori határát fő szabály szerint az elkövető tizennegyedik életévében határozza meg. A tizenégy éves korhatár megállapításának az indoka az, hogy a gyermekek nagyobb része ebben a korban fejezi be általános iskolai tanulmányait és ér el olyan testi és szellemi fejlettségi szintet, amelyre tekintettel büntetőjogi felelősségre vonható. Napjainkban azonban a gyermekek biológiai fejlődése felgyorsult, a gyermekek korábban érnek, az információs forradalom következtében a kiskorúakat már tizennegyedik életévüket megelőző életszakaszukban elérik a társadalom olyan különféle hatásai, amelyektől a korábbi időkben még védve voltak. A tizenkettő–tizenégy év közötti gyerekek körében is egyre nagyobb mértékben elterjedt az erőszakos érdekérvényesítés, ezért szükséges a büntetőjog eszközeinek igénybevétele.”³

A *beszámítási képesség* lehetséges meghatározása szerint: „A gyerek nem szenved az elméműködés olyan kóros állapotában, amely képtelenné teszi arra, illetve korlátozza abban, hogy cselekménye következményeit belássa (felismerési képesség), vagy hogy ennek megfelelően cselekedjék (akaratú képesség).”⁴

A *belátási képesség* pedig: „[A] gyerek, fiataikorú az elkövetett konkrét bűncselekmény vonatkozásában erkölcsileg és értelmileg kellően fejlett volt ahhoz, hogy felismerje cselekménye jogellenességét, valamint, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen.”⁵

Az új Btk. a nemzetközi tendenciákkal összhangban igyekszik a gyermekkorú áldozatokat – akik száma megkétszereződött az elmúlt három évtizedben – fokozott büntetőjogi védelemben részesíteni, noha ennek gyakorlati megvalósítása, sajnálatosan, még nem történt meg kellő mértékben. A gyerekkorúak elleni ismertté vált cselekmények nagy része nagyon elleni, de a nemi erkölcs elleni ismertté vált cselekmények egyharmadát is 14 évesnél fiatalabb gyerekek ellen követik el.⁶

A gyerekek fokozottabb védelme érdekében a 2014. évi LXV. törvény⁷ a Btk. 26. §-a körében el nem évülő bűncselekménynek minősítette a kiskorú sértett sérelmére elkövetett nemi élet szabadsága és nemi erkölcs elleni bűncselekményeket.

³ 2012. évi C. törvény indokolása a Büntető Törvénykönyvről. Elérhető: http://jogikar.uni-miskolc.hu/download.php?fileName=/projectSetup/files/bkr/segedanyag/btk_indokolas.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)

⁴ Idézi BICSKEY 2017.

⁵ VASKUTI 2005, 12.; MARGITÁN 2005, 12.

⁶ Lásd erről Gyurkó Szilvia *Gyermekbarát igazságszolgáltatás* című fejezetét.

⁷ 2014. évi LXV. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvénynek a gyermekek fokozottabb védelme érdekében szükséges módosításáról.

Ugyancsak jelentős lépés a 2015. évi XCII. törvény,⁸ amely a Btk. 52. § (3) bekezdését módosította (foglalkozástól eltiltás).

A *gyermekvédelmi törvény* foglalkozik a gyermekkorú sértettekkel és elkövetőkkel, kiemelten a gyermeki jogok érvényesítésével. A megelőzés, a megfelelő nevelési, gondozási feladatok ellátása, az elkövetők, sértettek és szemtanúk megfelelő rehabilitációja, védelme, jogi képvisellete, valamint a jóvátételi, gyermekbarát eljárások⁹ alkalmazása fontos részét képezi a gyermekvédelemnek.

A törvény rendelkezése szerint „a gyermeknek joga van emberi méltósága tiszteletben tartásához, a bántalmazással – fizikai, szexuális vagy lelki erőszakkal –, az elhanyagolással és az információs ártalommal szembeni védelemhez. A gyermek nem vethető alá kegyetlen, embertelen, megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak, semmiféle testi fenyegetésnek.”¹⁰

Ahhoz is joga van a gyermeknek e törvény értelmében, hogy egységes elvek és módszertan alkalmazásával járjanak el a velük kapcsolatba kerülő szakemberek és intézmények, és tegyenek meg mindent a védelmük érdekében, és büntetőjogi felelősséggel tartoznak ennek megfelelő végrehajtásáért.¹¹

A *megelőző pártfogás* 2015. január 1. napjától hatályos, új büntetőjogi jogintézmény, amelyet az 1430/2011. (XII. 13.) kormányhatározat felhatalmazása alapján a gyermekvédelem rendszerében foglaltak meg, ezzel is jelezve, hogy a gyerekkorúak által elkövetett bűncselekmények és szabálysértések kezelése elsősorban gyermekvédelmi feladat.¹²

Az elmúlt években ismertté vált súlyos gyermekbántalmazási esetek hatására az *Emberi Erőforrások Minisztériuma módszertani útmutatót* jelentetett meg, amelyben részletesen tárgyalja azokat az eseteket és teendőket, amikor és ahogyan a különféle területeken dolgozó szakembereknek el kell járniuk a gyermekek védelme érdekében.¹³

A javítóintézeti ellátást mint a gyermek- és fiatalkorú elkövetők elhelyezését ugyancsak a gyermekvédelmi törvényben szabályozták. A 2014-es jogszabály-módosítást követően lehetővé vált a 14 éven aluli gyerekek elhelyezése is, külön szabályok szerint.¹⁴

2. Elméleti megközelítés

Noha a Btk.-ban 20-nál is több tényállás foglalkozik a gyermekek jogaival, ezek pontosabb meghatározása, értelmezése – és az áldozatok és szemtanúk védelme is – sokféle nehézségbe ütközik.

⁸ 2015. évi XCII. törvény az Európa Tanácsnak a gyermekek szexuális kizsákmányolás és szexuális zaklatás elleni védelméről szóló lanzarote-i egyezmény kihirdetéséről, valamint ezzel összefüggésben egyes törvények módosításáról. Kihirdetve: 2015. 07. 02.

⁹ Lásd erről részletesen Gyurkó Szilvia *Gyermekbarát igazságszolgáltatás* című fejezetét.

¹⁰ Gyvt. 6. § 5. bek.

¹¹ Gyvt. 6. § (5a) bek.

¹² Gyvt. 68/D. §. Beiktatta: 2013. évi CCXLV. törvény 11. §.

¹³ *A gyermekvédelmi észlelő- és jelzőrendszer működtetése kapcsán a gyermek bántalmazásának felismerésére és megszüntetésére irányuló szektorsemleges egységes elvek és módszertan* (2016). Budapest, Emberi Erőforrások Minisztériuma.

¹⁴ Gyvt. VII/A. fejezet. Beiktatta: 2014. évi CI. törvény 39. §.

Az elkövetők és áldozatok is kevés figyelmet kapnak, amikor a rehabilitáció és a segítségnyújtás kerül szóba, de a bűncselekmények gyerek szemtanúi semmiféle segítségre nem számíthatnak, noha bizonyított, hogy esetükben is gyakran maradandó lelki, pszichés sérülés történik. Az iskolai zaklatás, családon belüli erőszak, sporterőszak, de akár a közlekedési balesetek szemtanúi is gyakran szorongástól, depressziótól, poszttraumás stressztől szenvednek, és nem kapnak segítséget a történetek feldolgozásához, noha körükben az áldozattá és nem egyszer az elkövetővé válás esélyei is megnőnek (szomorú példa az az eset, amikor a gyerek, aki nem bírja elviselni anyja bántalmazását, megöli a bántalmazót, apját vagy nevelőapját).

Az áldozat fogalmának létezik büntetőjogi, gyermekvédelmi és köznapri értelmezése is. Ezek a meghatározások nem egységesek, és nem fedik egymást. Az elhanyagolás és bántalmazás bizonyos esetei gyermekvédelmi, más, súlyosabbnak tekintett cselekmények büntetőjogi területhez tartoznak, noha a meghatározás nem egyértelmű, és nem is terjed ki minden területre. Így például a magyar jog nem ismeri a „gyerekelhagyás” fogalmát, amely a nemzetközi gyakorlatban önálló kategória. A szegregáció, a megbélyegzés, a gyerekek elhagyása, a szeretetlen nevelés, a balesetek egy része, a sporterőszak, a gyerekek családból való kiemelése gyakran nem felismert, elismert kiváltója a gyerekek áldozattá válásának.

A gyermekkorúak leginkább a családon belüli erőszak különféle formái (lelki, fizikai, szexuális bántalmazás, elhanyagolás), iskolai, intézményi (például gyermekotthon, kórház, sport) erőszak, vagyon elleni bűncselekmények, internetes bűnözés áldozatává válnak. A sérelmükre elkövetett cselekmények közül a leggyakoribbak a kiskorú veszélyeztetése, tartás elmulasztása, szemérem elleni erőszak, testi sértés, kényszerítés, lopás, zaklatás, zsarolás, rablás, valamint a garázdaság. Tetteiket gyakran egymás sérelmére, illetve a szüleik, rokonaik vagy a gondozásukkal, nevelésükkel megbízott más felnőttek, szakemberek sérelmére követik el.

A családon belüli erőszak áldozatai nagyon gyakran gyerekek, és noha még közelítőleg sem becsülhető a tényleges esetek száma, a fogalmi meghatározás és a szakmai megítélés sokfélesége is akadályozza annak pontos felmérését, hogy hány gyerek lehet érintett. A lelki, szóbeli erőszak, megalázás, kirekesztés büntetőjogi keretekben nehezen értelmezhető sok szakember számára, és annak meghatározása is nehézségekbe ütközik, hogy ezek milyen súlyúak, mennyire ártalmasak. A gyerekek testi fenyegetése, noha tiltott, mégis többnyire következmények nélkül marad. A lelki, szóbeli bántalmazás, megalázás, testi fenyegetés tilalma a gyermekvédelmi törvényben azt célozza, hogy a szülőket, nevelőket elsősorban ismereteik, készségeik bővítésével és meggyőzéssel kell segíteni, nem büntetőjogi eszközökkel. Erre vonatkozóan sajnos nem született megoldások, ellenben nem egy bírói ítélet szerint elfogadható, sőt indokolt a gyerekek testi fenyegetése, a szóbeli és lelki bántalmazás.

Kiemelt fontosságú annak rögzítése, hogy a gyermekkorú szexuális kizsákmányolás áldozatai – a prostituáltak – áldozatok, és nem elkövetők, amint azt a Magyarország által is aláírt Lanzarote-i Egyezmény rögzíti. Ennek ellenére a hazai jogi szabályozás akár elzárással is büntethetőnek tekinti a 14–18 éves korú gyermekprostituáltakat.

A megrontás, valamint a tiltott pornográf felvétellel való visszaélés büntette csak gyermekkorú sértett sérelmére valósítható meg.

A gyermekek elleni bűncselekmények elkövetői 80%-ban hozzátartozók, nevelők, gondozók és további sok esetben olyan személyek, akikkel bizalmi viszonyban van a gyerek, az érintett felel a gyerekek jóllétéért (tanár, edző, orvos stb.). Azokban az esetekben két-

szeresen minősülnek ezek a bűncselekmények, ha a sértett az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt áll.

A felnőttek által kihasznált gyerekek egy speciális csoportját alkotják azok, akiket többnyire hozzátartozó, szülő biztat vagy kényszerít bűncselekmény elkövetésére, részben éppen a gyerek kora miatt, mivel nem büntethető. Ezekben az esetekben a gyerek egyértelműen áldozat, akit fokozott védelem illetne meg, büntethetőségét pedig a felnőtt kényszerítés vagy rábírás kellene hogy kizárja.

Külön kell szólni a bántalmazás két kevésbé ismert formájáról, az *intézményes és a rendszerbántalmazásról*. Eszerint, ha a kliensek védelmére, támogatására, segítségére létrehozott, működtetett ellátórendszer és intézményei nem megfelelően látják el a feladataikat, illetve tovább rontják, nehezítik a gondozásukra, ellátásra, segítségre szorulóknak problémáit, életét, úgy elmulasztják vagy nem jól végzik feladataikat.

A gyermek- és fiatalkorú elkövetőkkel, áldozatokkal és szemtanúkkal kapcsolatosan mindig felmerül a családi és szociális helyzet, a szűkebb és tágabb környezeti hatások vizsgálatának szükségessége, hogy megértsük, mi vezetett az érintett cselekedeteihez vagy éppen passzivitásához, kiszolgáltatottságához. Sokféle megközelítés és értelmezés létezik e téren, de összefoglalóan elmondható, hogy sok hasonlóságot fedezhetünk fel a rizikófaktorok, veszélyeztető körülmények között. Ezek közül általában több tényező együttállása a különösen veszélyes, de nem mondhatjuk, hogy a szegénység vagy a nehezített élethelyzet, családi környezet, kortárs csoport egyértelműen meghatározza vagy éppen magyarázza a bekövetkezett cselekmény elkövetését vagy elszenvetését.

Egyes körülmények, mint a családi és szociális helyzet, a tanulmányi és munkapasztalatok, a szociális készségek, személyiségjegyek, agresszióra, mentális betegségekre való hajlam, a szerhasználati érintettség (alkohol, drog, gyógyszer, dohányzás), más (játék-, internet-, társ-, étel- stb.) függőségek, a szexuális irányultság, a nemi identitás, az antiszociális attitűdök, valamint a deviáns és kriminális viselkedési formák, együttállások komplex kockázatokat jelenthetnek, amelyek egy része egészen kora gyermekkorban felismerhető és kimutatható. Ezekkel együtt jár, hogy az érintett gyerekek többsége egyaránt volt már elkövető és áldozat is különféle helyzetekben. Kimutatható a lakókörnyezet, a kortárs csoportok kiemelt jelentősége az elkövetővé, illetve áldozattá, szemtanúvá válásban.

A kutatások ugyanakkor nem bizonyítják kellően, hogy pontosan mi és hogyan járul hozzá a veszélyeztetettség különböző formáihoz, mivel az egyéni különbségek nagyon jelentősek, és a védőfaktorok hatását is értékelni kell. Sok esetben nem mérhető megbízhatóan a káros hatások és védőfaktorok kölcsönhatása, így veszélyes lenne bármilyen általános következtetés levonása. Az is biztos, hogy minél több a rizikó- és kevesebb a védőfaktor, annál nagyobb az esélye az elkövetővé és áldozattá válásnak. Az bizonyos, hogy az ismert veszélyeztető és védőelemek figyelembevétele nagyban segítené a megelőzést, és egyben a gyerekek, a fiatalok és az egész közösség jogainak és életminőségének, jóllétének biztosítását, ezért kiemelkedően fontos ezek feltérképezése. A sokféle rizikófaktor ellenére a gyerekek és fiatalok sokféleképpen reagálnak, a megelégedés, előítélet tovább nehezíti a helyzetüket, ezért is kiemelkedően fontos az inklúzió, a be- és elfogadó attitűd, ahol a hátrányok mérséklése, az esélyek kiegyenlítése a cél, megfelelő eszközök, jó megelőző és segítő programok segítségével, amelyek a gyerekek mellett a szülők, más családtagok és a közösség minden tagját elérik.¹⁵

¹⁵ SHADER 2014.

A gyermekkorúak által elkövetett ismertté váló bűncselekménynek tekintett esetek száma évente 1000–2000 között mozog, 2017-ben 1409 volt ez a szám,¹⁶ és az elmúlt évtizedben a közvélekedéssel szemben nem növekvő, hanem csökkenő tendenciát mutat. Ugyanakkor az ismertté nem váló, látens esetek valószínűleg gyakoriak, mivel – különösen a nem súlyos esetek – nem derülnek ki, nem tekintik őket bűncselekménynek, szabálysértésnek, vagy nem tartják érdemesnek jelteni sem a sértettek, sem a szülők, sem a szakemberek, sokszor éppen a gyerekek védelmében. Az iskolák és más gyermekintézmények esetében is megfigyelhető a bizonytalanság, mivel sokszor nehezen eldönthető, hogy pedagógiai, gyermekvédelmi vagy a büntető igazságszolgáltatást érintő esetről van-e szó, és hogy a gyerek szempontjából mi a leginkább megfelelő eljárásmód. A számadatok keveset mondanak a tényleges helyzetről, nagyon kevés gyereket és fiatalot ér el a gyermekvédelem és a büntető igazságszolgáltatás a büntetések, és különösen a rehabilitáció, reintegráció területén. Ez azt jelenti, hogy az érintett elkövetők nem kapnak megfelelő segítséget ahhoz, hogy ne kerüljenek ismét szembe a törvénnyel, és képesek legyenek megérteni, átérezni a tetteik súlyát, következményeit, és jóvátenni a történeteket, megelőzni az ismételt elkövetést. Fontos lenne, hogy a gyerekek által elkövetett különféle cselekmények, az áldozatok és szemtanúk ne maradjanak ismeretlenek, részben mert ezek egy része komoly jelzés lehet az elkövetők és az áldozatok veszélyeztetett helyzetéről, részben pedig így nincs mód a szükséges gondozási, nevelési, intézkedési lépések megtételére, az esetek ismétlődésének, súlyosbodásának megelőzésére sem. Ugyanakkor az esetek többségében elsősorban az elterelés, az alternatív rendezés lehetőségeit kellene lehetővé és elérhetővé tenni.

Felhasznált irodalom

- BICSKEY Eszter (2017): Mikor büntethető a gyerek? *Jogászvilág*, 11. szám. Elérhető: <https://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/mikor-buntetheto-a-gyermek> (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)
- MARGITÁN Éva (2005): A kiskorú jogi felelőssége. In BOGÁR Péter – MARGITÁN Éva – VASKUTI András: *Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban*. Budapest, KJK-KERSZÖV.
- SHADER, Michael (2004): *Risk Factors for Delinquency: An Overview*. Washington, D. C., US Department of Justice, Office of Juvenile and Delinquency Prevention. Elérhető: www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/frd030127.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)
- UN Approach to Justice for Children. *Guidance Note of the Secretary-General* (2008). United Nations. Elérhető: www.unicef.org/protection/RoL_Guidance_Note_UN_Approach_Justice_for_Children_FINAL.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)
- VASKUTI András (2005): A kiskorúak a büntetőjogban. In BOGÁR Péter – MARGITÁN Éva – VASKUTI András: *Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban*. Budapest, KJK-KERSZÖV.

¹⁶ Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ENYÜBS).

Ajánlott irodalom

- Az alapvető jogok biztosának 2012. évi projektjei* (2012). Budapest, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala. Elérhető: www.ajbh.hu/documents/10180/330052/2012_evi_Projektek.pdf/c3a4535d-78f5-49b1-8fab-853946209e29 (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)
- CSEMÁNÉ VÁRADI Erika (2009): Helyzetkép Magyarországon és a világban: kiskorú elkövetők és áldozatok. In BORBÍRÓ Andrea – KEREZSI Klára szerk.: *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I.* Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium. Elérhető: http://bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/tamop_tk_1_alt+gyfk.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)
- CSEMÁNÉ VÁRADI Erika – LÉVAY Miklós (2002): A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2. évf. 1. sz. 12–27.
- HERCZOG Mária (2008): Nincsenek csodák! A gyermekkorú bűnelkövetés megelőzéséről és kezeléséről. *Fundamentum*, 12. évf. 2. sz. 79–88.
- KRISTÓF Andrea (é. n.): *Gyermekkorú bűnelkövetők büntethetősége. Gyakorlati javaslatok a szakértői vizsgálat elvégzéséhez.* Debrecen, Debreceni Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézet. Elérhető: <https://slideplayer.hu/slide/2220009> (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)
- MOCsÁRY Eszter (2017): Gyermekkorú bűnelkövetők és áldozatok. *Debreceni Jogi Műhely*, 14. évf. 1–2. sz. DOI: <https://doi.org/10.24169/DJM/2017/1-2/5>
- SÁGVÁRI Bence (2010): *Az EU Kids Online magyarországi kutatásáról.* Elérhető: <http://docplayer.hu/737889-Az-eu-kids-online-magyarorszag-i-kutatasarol.html> (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)

[Vákát oldal]

Gyermekbarát igazságszolgáltatás

Gyurkó Szilvia

1. Jogeset

Péter nyolcéves volt, amikor a szomszédjukban élő unokabátyja egy társasjátékozás alkalmával rávette, hogy levetkőzzön, és megengedje, hogy fotókat készítsen róla. Később újabb fotókért csokit, rágót és apróbb ajándékokat is kapott Péter, majd kb. egy évvel később az unokabáty ismerősei is megjelentek a szobában, ahol a fotók készültek, és az akkor kilencéves gyereket szexuálisan zaklatták. Péter elmondta a szüleinek, hogy mi történt, akik azonnal bementek a helyi rendőrkapitányságra. Az ügyeletes tiszt javaslatára ismeretlen tettes ellen tettes feljelentést. Az ügy az ORFK-ra került, ahol Pétert meghallgatta egy rendőr az egyik gyermekkihallgató szobában, majd pszichológus szakértőt is kirendeltek az ügyben. Később az ügyész még egy szakértői vizsgálatot kért, mert semmilyen közvetlen bizonyíték nem volt az ügyben. Mintegy hét hónappal az eset után került sor Péter újabb szakértői vizsgálatára. A gyanúsítottak végig tagadták, hogy megtörtént volna, amiről a gyerek beszélt. Tanúk nem voltak. Házkutatást végeztek a feljelentést követő harmadik hétben, de fényképezőgépet és számítógépet nem találtak a gyanúsítottnál, aki azt állította, csak mobiltelefonja van (más digitális eszközzel nem rendelkezik). A mobiltelefonon pornográf vagy pedofil tartalmat nem találtak. Az első szakértő véleménye szerint Péter traumatizálódott, és élményszerűen mesél az eseményekről, amelyek valószínűsíthetően megtörténtek vele. A második szakértő szerint Péter érdektelenül válaszgatott a kérdésekre, az elmondottak gépiesek voltak, és sokszor került ellentmondásba saját magával. Ez alapján nem állapítható meg – írta a szakértő –, hogy ténylegesen elkövették volna vele szemben a szexuális erőszakot. Mivel kétséget kizáróan nem volt megállapítható, hogy Pétert zaklatták, ezért a nyomozást egy évvel a feljelentés után, bizonyíték hiányában lezárták.

2. Fogalmak, definíciók

Gyermek: Minden 18. életévét be nem töltött személy.

Gyermek legfőbb érdeke: A szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenek felett álló érdekét kell hogy elsősorban figyelembe vegyék.¹

¹ 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.

Gyermekbarát igazságszolgáltatás: Olyan igazságszolgáltatási rendszer, amely az elérhető legmagasabb szinten biztosítja a gyermekek jogainak tiszteletben tartását és hatékony érvényesítését, figyelembe véve az alábbiakban felsorolt elveket, megfelelően tekintetbe véve a gyermek érettségét, értelmi szintjét és az ügy körülményeit. Olyan igazságszolgáltatás, amely hozzáférhető, az életkornak megfelelő, gyors, gondos, a gyermekek jogaihoz és szükségleteihez igazodó, és azokra koncentrál, tiszteletben tartja a gyermekek jogait, beleértve a tisztességes eljáráshoz való jogot, az eljárásban való részvétel és az eljárás megértésének jogát, a magánélet, a családi élet, az integritás és a méltóság tiszteletben tartásához fűződő jogot.²

Gyermekjogok: A gyermek jogairól rendelkező ENSZ egyezményben rögzített, minden 18 éven aluli személyt megillető speciális jogok.³

Különleges bánásmód: A 2018-ban hatályba lépett büntetőeljárás törvény XIV. fejezete valamennyi 18 éven aluli személy esetén különleges bánásmódot ír elő az eljáró bíróság, ügyészség és nyomozó hatóság részéről.⁴

Vulnerabilitás, sérülékenység: A gyermekek „sérülékeny személyeknek” minősülnek, akiknek sajátos, védendő helyzetét az EU-tagállamok az uniós jog végrehajtása során kötelesek figyelembe venni. Ez egyaránt vonatkozik az áldozattá (2012/29/EU irányelv⁵) és az elkövetővé vált gyerekekre is [CM/Rec (2008) 11. ajánlás⁶].

3. Történeti áttekintés

Magyarországon egyidejűleg van jelen a *gyermekbarát* és a *gyermekközpontú* igazságszolgáltatás kifejezés. A jogi terminológia az Európai Unió és az Európa Tanács által is képviselt „gyermekbarát” kifejezést követi, míg az Országos Bírósági Hivatal (a továbbiakban: OBH) és a bírósági rendszer az utóbbi években az ENSZ-dokumentumokban használatos „gyermekközpontú” jelzőt vette át.

Az első dokumentum, amely az eljáró hatóságok számára a gyerekekkel kapcsolatos speciális bánásmódot írt elő, az 1989. évi *ENSZ egyezmény a gyermek jogairól* volt (kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény). Ezt követte az *Európai egyezmény a gyermek jogainak gyakorlásáról* (1996., ETS 160. sz.).

A gyermekbarát igazságszolgáltatás alapelvei a polgári (családjogi) ügyekben és a büntetőügyekben a kezdetekben külön dokumentumokban jelentek meg (egy-egy speciális jog-

² Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása és annak magyarázata a gyermekbarát igazságszolgáltatásról (2010. november 17.). Elérhető: <https://rm.coe.int/16804c0741>

³ 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.

⁴ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról, 87. §.

⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról.

⁶ A Miniszteri Bizottságnak a tagállamok felé tett, a szankciók vagy intézkedések hatálya alatt álló fiatalok elkövetőkre vonatkozó európai szabályokról szóló CM/Rec(2008) 11. számú ajánlása.

területet szabályozva). Ilyennek tekinthető az *Európa Tanács egyezménye a gyermekekkel való kapcsolattartásról*⁷ (2003., ETS 192. sz.); az *Európa Tanács egyezménye a gyermekek szexuális kizsákmányolás és szexuális zaklatás elleni védelméről* (2007, CETS 201. sz.); az *Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról* (MT 2010/1098.).

1. táblázat

*A gyermekbarát igazságszolgáltatás elvei
az Európa Tanács 2010. évi ajánlása szerint*

Gyermekbarát igazságszolgáltatási elvek a büntetőeljárásban		
<i>előtt:</i>	<i>alatt:</i>	<i>után:</i>
• a büntethetőség korhatára • elterelés lehetősége • a rendőrség gyermek-központú működése	• a bíróság gyermek-központú működése • jogi képviselő biztosítása a gyermeknek • információhoz/tájékoztatáshoz való jog • gyermek meghallgatása/véleménynyilvánításhoz való jog • indokolatlan késedelem nélküli eljárás • gyermekbarát környezet és nyelv alkalmazása az eljárásban	• késedelem nélküli, a gyermek jogait tiszteletben tartó végrehajtás • kényszervégrehajtás csak végső esetben

Forrás: saját szerkesztés

A regionális dokumentumok mellett az 1980-as évektől univerzális egyezmények és úgynevezett modellszabályok is segítették a gyermekekre vonatkozó speciális elvárások és alapvető gyermeki jogok gyűjteményes megfogalmazását.

A büntetőjog területén ilyen alapidokumentumnak tekinthető az ENSZ fiataikorúak igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozó minimumszabályai⁸ (*Pekingi szabályok*, 1985); az ENSZ-nek a szabadságuktól megfosztott fiataikorúak védelmére vonatkozó szabályai⁹ (*Havannai szabályok*, 1990); az ENSZ-nek a fiatalkori bűnözés megelőzésére vonatkozó iránymutatása¹⁰ (*Rijádi iránymutatás*, 1990); az ENSZ iránymutatása a bűncselekmények

⁷ A 2012. évi C. törvény (Btk.) hatálybalépése óta a kapcsolattartás akadályozása önálló büntetőjogi tényállás. Ezen a területen a kérdéskört rendező polgári/családi jogi jogintézmények és büntetőjog eszközrendszere „összeér” – optimális esetben a gyermek érdekében.

⁸ A Pekingi szabályok az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének 37. cikkelyét bontja ki, hangsúlyozva a szabadságkorlátozással járó intézkedések ultima ratio jellegét, a bűnmegelőzés (prevenció) fontosságát, a fiataikorúak szociális biztonságának fontosságát.

⁹ A Havannai szabályok azokat a szabályokat hangsúlyozza, amelyek a szabadságelvonással járó büntetések esetében a fiataikorúak alapvető jogait és érdekeit védik, kiemelve, hogy a 18 éven aluli, büntetendő cselekményt elkövető fiataikorúakat megilleti minden olyan jog, amely gyermeki státuszukból fakad.

¹⁰ A Rijádi iránymutatások a bűnmegelőzés fiataikorúakra irányadó szabályait rögzíti, kiemelve hogy a büntető-eljárás stigmatizáló és ezért gyermekjogi szempontból hátrányt okozó lehet (és így hozzájárulhat az ismételt bűnelkövetéshez, a kriminális karrier kialakulásához).

gyermekkorú áldozatait és szemtanúit érintő ügyekkel kapcsolatos igazságszolgáltatásról (ECOSOC Res 2005/20, 2005); az ENSZ főtitkárának iránymutató feljegyzése: az ENSZ *gyermekeket érintő igazságszolgáltatásra vonatkozó megközelítése* (2008); az ENSZ-nek a *gyermekek alternatív gondozásának* megfelelő alkalmazásáról és feltételeiről szóló iránymutatása (2009); valamint az emberi jogok védelmét és előmozdítását célzó nemzeti intézmények jogállásának és működésének alapelvei (*Párizsi elvek*).

Ezek a dokumentumok, amelyek átfogó jelleggel, és a tisztességes eljárás garanciáit a gyermeki jogokkal ötvözve határozzák meg az érintett gyermek legfőbb érdekét elsődlegesen szem előtt tartó igazságszolgáltatás alapelveit, a Gyermekjogi Egyezményt és az európai egyezményeket kivéve, az úgynevezett *sofilaw* körébe tartoznak, tehát kötelező erővel nem bíró, ajánlásokat és a nemzeti jogalkotásoknak irányt mutató modelleket jelentenek.

A magyarországi jogalkotási folyamatot számba véve, a nemzetközi dokumentumok adaptálását meghaladó módon először 2011-ben került sor önálló szabályalkotásra. A 32/2011. (XI. 18.) KIM rendelet előírta a *gyermekmeghallgató szobák* kialakítását a rendőrségeken. Ezt követően a 2012. évet a kormány a gyermekbarát igazságszolgáltatás évének nyilvánította, és az OBH-n belül gyermekbarát munkacsoport állt fel, az alapvető jogok biztosa pedig tematikus gyermekjogi projektet indított a gyermekbarát igazságszolgáltatás bemutatására.¹¹

2012-ben fogadta el az országgyűlés az első *gyermekbarát törvénycsomagot*,¹² majd 2013 novemberében a másodikat.¹³ Ezek a „salátatörvények” az alaki és az anyagi jogszabályokat egyaránt érintették, és elsősorban nem az Európa Tanács gyermekbarát igazságszolgáltatás koncepcióját követték, hanem gyermekvédelmi szempontokat. Így érintették a gyermek meghallgatásának szabályait, a gyermekprostitúció tényállását, a foglalkozástól eltiltás szabályait, a gyermekek sérelmére elkövetett cselekmények elévülését, a zárt tárgyalás elrendelésének feltételeit, az illetékességi szabályokat, a perbeli meghallgatást, de a „gyermekbarát internetet” és a megelőző pártfogás jogintézményét is.

Megjegyzendő, hogy éppen 2012-ben – a gyermekbarát igazságszolgáltatás évében – került sor a büntetethetőségi korhatárt 14-ről 12 évre leszállító Btk. elfogadására meghatározott bűncselekmények esetén,¹⁴ valamint annak a szabálysértési kódexnek a ratifikálására,¹⁵ amelynek értelmében szabadságelvonással járó jogkövetkezmények olyan cselekmények elkövetésekor is alkalmazhatók, amelyek súlyosabb változatánál ilyenre általában nem kerül sor. A szankciórendszer így szembemegy azzal az alapelvvel, amely szerint szabadságelvonással járó szankciót csak végső esetben, és a szükséges legrövidebb időtartamra lehet kiszabni 18 éven aluli személlyel szemben.¹⁶

¹¹ AJB Projektfüzetek, 2013.

¹² 2012. évi LXII. törvény a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról.

¹³ 2013. évi CCXLV. törvény egyes törvényeknek a gyermekek védelme érdekében történő módosításáról.

¹⁴ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (Btk.).

¹⁵ 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről (Sztv.).

¹⁶ Ez az anomália a leglátványosabban talán a tulajdon elleni szabálysértések és a lopás vonatkozásában áll fenn. Ha például egy fiatalkorú az Sztv. 177. §-a szerint minősülő 50 ezer forintot meg nem haladó értékben lopást követ el, esetében lehet elzárást is alkalmazni, míg egy 51 ezer forint értékű lopást elkövető fiatal-

2014-re a sokféle területre kiterjedő jogalkotás a gyermekbarát igazságszolgáltatás eredeti koncepciójához képest a fókusz az igazságszolgáltatási intézményrendszeren kívülre helyezte, és nyitva hagyta azt a kérdést, hogy a jelenlegi struktúra hogy tud megfelelni a fokozódó elvárásoknak (tárgyi és személyi állományában, valamint pénzügyi kereteit tekintve). 2015-ben a gyermekmeghallgató szobákra vonatkozó eredeti elképzeléseket – az addigi tapasztalatok beépítésével – módosították.¹⁷

A gyermekbarát igazságszolgáltatásnak a *büntetőeljárás rendet* szabályozó, 2018-ban hatályba lépő új törvény¹⁸ adott ismét lendületet, amely *expressis verbis* hivatkozik a gyermekjogokra (87. §), különleges bánásmódot ír elő a gyermekek számára (XIV. fejezet), fokozottan fellép a gyermekprostitúció és a gyermekpornográfia elkövetőivel szemben (234. §, 337. §). Ezen túlmenően szélesebb körben szabályozza a szülői felügyeleti jog megszüntetése iránti eljárásokat (572. §), kimondja a fiatakorúak védelmét (679. §), speciális szabályokat állapít meg fiatakorúak ügyeiben eljáró bíróság összetételére (680. §), szorosabb együttműködést ír elő a gyermekvédelmi rendszerrel az igazságszolgáltatás számára (684. §), új jogintézményt vezet be az elterelésre (feltételes ügyészi felfüggesztés, 690. §). Az új Be. gyermekjogi szempontból egyik legfontosabb új jogintézménye a „támogató” személy (65–67. §), aki jelenlétével biztonságot és érzelmi támogatást nyújthat a gyermeknek az eljárási cselekmények ideje alatt.

2018-ra felállt a büntető igazságszolgáltatás új struktúrája, az ehhez tartozó intézményrendszerben a fiatakorúak ügyeiben eljáró szervezetek (például bíróság) továbbra sem jelennek meg teljesen önálló, elkülönült formában.¹⁹

A hatályos magyar joganyagban az igazságszolgáltatási rendszerben érvényesülő gyermeki jogok elszórtan jelentkeznek. Ez általánosnak tekinthető a nemzetközi tapasztalatok szerint is. A gyermeki jogok direkt megsértésére a magyar jogrendszerben csak kevés példát találunk, ezek megszüntetése azonban alapvető fontosságú, ha a gyermekbarát igazságszolgáltatás adaptációjára vonatkozó nemzetközi előírásokat komolyan vesszük.

Az új Be. progresszív és gyermekjogi szempontból komplex, a gyermekbarát igazságszolgáltatás kereteit megteremteni hivatott rendszerének végrehajtása még előttünk áll. Reméljük, hogy a gyakorlat ezeket az új szabályokat nem gyengíteni, hanem erősíteni fogja.

4. Szemléletváltás az igazságszolgáltatásban

Egy gyerek életébe az igazságszolgáltatási rendszer általában akkor lép be, amikor nagy és érzelmileg megterhelő események történnek. Ha a szülei válnak, ha nem tudnak meg egyezni az elhelyezéséről, a kapcsolattartásról, ha bűncselekményt követett el, vagy ha bűncselekmény áldozatává vált.

korú elkövetővel szemben igen ritkán alkalmaz a bíróság letöltendő szabadságvesztés-büntetést vagy más szabadságkorlátozással járó szankciót.

¹⁷ 34/2015. (XI. 10.) IM rendelet a tizennegyedik életévét be nem töltött terhelt vagy tanú, valamint a különleges bánásmódot igénylő sértett meghallgatására szolgáló rendőrségi helyiség kialakításáról és ellenőrzéséről. [Hatályon kívül helyezte: 13/2018. (VI. 12.) IM rendelet 8. §. Hatálytalan: 2018. VII. 1-jétől.]

¹⁸ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról (új Be.).

¹⁹ Erre vonatkozóan az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága ajánlást fogalmazott meg Magyarország számára 2012-ben. (CRC/C/HUN/3-5.)

Az eljárások a felnőtteket is megviselhetik, egy gyerek esetében pedig még nagyobb a kockázata annak, hogy traumatizálódik. Ha nem megfelelőek az eljárás körülményei, akkor másodlagos viktimizációról is beszélhetünk – amikor az eljárásban részt vevő szakemberek az „elkövetők”, a gyerek pedig az ő magatartásuknak válik ismételtén áldozatává.

Sok esetben nem egyedi hiányosságok (például a megfelelő képzettség vagy tudás hiánya), hanem rendszerszintű problémák okozzák egy gyerek másodlagos viktimizációját. Ilyen eset például, ha olyan nagy az ügyteher, hogy a soronkívüliség elve nem tud érvényesülni; vagy ha olyan kedvezőtlenek a működési feltételek, hogy nem lehet minőségi meghallgatósobát kialakítani stb.

A gyermekbarát igazságszolgáltatás evolúcióját az a szándék mozgatta a múlt század 80-as éveitől, hogy szakemberként egyedileg, és az igazságszolgáltatás egésze rendszerként is mindent tegyen meg annak érdekében, hogy az alapvetően sérülékeny és kiszolgáltatott gyermekek jogai és érkei ne sérüljenek az eljárásokban.

Ennek megfelelően a magyar igazságszolgáltatási rendszerben érvényesülő gyermeki jogok rendszere a következőképpen alakul.

2. táblázat

Gyermekjogok a magyar igazságszolgáltatás rendszerében

Gyermeki jogok a polgári jog területén	Gyermeki jogok a büntetőjog területén	Gyermeki jogok nemzetközi relevanciájú ügyekben (jogellenes gyermekelvitel, idegenrendészet stb.)	Gyermeki jogok a végrehajtásban
Soron kívüli eljárás			
Gondozó/törvényes képviselő jelenléte az eljárásban			
A gyermek jogainak képviselője			A bírósági határozat végrehajtásánál jelen lehet a gyámhivatal munkatársa.
Speciális szabályok/ Részben elkülönült intézményrendszer	Teljesen elkülönülő anyagi jogi szabályok/ Elkülönült intézményrendszer		Elkülönült intézményrendszer/ Speciális szabályok
A gyermek meghallgatásának speciális szabályai	A gyermek meghallgatásának részleges korlátozása (14 év alatt) és speciális szabályai		
Speciális ismeretekkel rendelkező szakemberek alkalmazásának kötelezettsége (például: gyermekpszichológus)			
A gyermekvédelmi intézményrendszer jelenléte az eljárásban (környezettanulmány, tanúkenti meghallgatás stb.)			
A nyilvánosságra és a közvélemény tájékoztatására vonatkozó speciális szabályok			

Forrás: saját szerkesztés

Ha a gyermeki jogokat aszerint csoportosítjuk, hogy az igazságszolgáltatás mely területén érvényesülnek, akkor azt tapasztaljuk, hogy (érthető módon) a büntetőeljárásokban fogalmazódik meg a legtöbb olyan speciális alapelv, amely a 18 éven aluli gyerekeket védi. A gyerekeket érintő családjogi és más polgári jogi, illetve egyéb (például menekültügyi/idegenrendészeti) eljárásokban²⁰ a gyermekek védelmére vonatkozó állami szerepvállalás jóval kisebb. Főbb területei: a gyermek meghallgatására vonatkozó szabályok, a képviselő (érdekellentét miatt vagy a hiányzó cselekvőképesség okán), valamint az eljárások időbeniségére vonatkozó rendelkezések (soronkívüliség, speciális eljárásokra vonatkozó határidők) – lásd például hathetes döntéshozatali határidő a jogellenesen külföldre vitt vagy visszatartott gyermekek ügyeiben.²¹

Mindezek alapján megállapítható, hogy a legnagyobb problémát nem a joganyag, hanem annak érvényesülése, azaz a jogalkalmazás jelenti Magyarországon. Ennek alapvető oka az a tény, hogy az igazságszolgáltatásban dolgozó szakemberek számára hiányzik az egységes felkészültséget biztosító, a gyermekbarát igazságszolgáltatás követelményének megfelelő eljárást lehetővé tevő tréning, képzés, továbbképzés, rendszeres oktatás, struktúrált felkészítés. Ennek hiányában a meghallgatás, a tájékoztatás, az információadás, a képviselő – azaz a gyermekbarát igazságszolgáltatás – alapelvei sérülnek.

Kutatási tapasztalatok szerint minél fiatalabb életkorban fordul elő a bűnelkövetés, annál nagyobb az esély a bűnismétlésre, a bűnöző életmód kialakulására. Arra nézve is vannak kutatási eredményeink, hogy a gyermekkorban elszenvedett bántalmazás, a bűncselekmény sértettjévé válás fokozza a jövőbeni, ismételt áldozattá válás esélyét. A gyermekkori tapasztalatok meghatározóak a felnőtt életünkre. Ekkor alapozzuk meg bizalmunkat az igazságszolgáltatási rendszerben, vagy veszítjük el hitünket abban, hogy méltósággal és jogaink tiszteletben tartása mellett vállalhatunk felelősséget tetteinkért, vagy szereznek érvényt részvételünkkel az állam büntetőhatalmának. Akárhonnan nézzük is, az igazságszolgáltatási rendszer gyermekbarátát tétele nem öncél. Fontos alapkőve a jogállamiságnak, gyermekeink védelmének és a jövő felnőtt generációi számára zsinórmértékül szolgálhat – nemcsak saját életük, de társadalmi felelősségvállalásuk tekintetében is. Ezért is fontos, hogy ne csak a jogszabályok szintjén érvényesüljön, hanem a mindennapi gyakorlatban is.

Összegzés

Legyen rendőr, ügyész, bíró, vagy dolgozzon gyámhivatalban, ügyvédi irodában, esetleg gyermekjogi képviselőként egy szakember, a gyermek, akivel kapcsolatba kerül, általában krízisben van, egy érzelmileg is nagyon megterhelő helyzet közepén, és az őt körülvevő felnőttektől várja a segítséget. A gyerekekkel foglalkozó szakembernek (legyen bármilyen szerepkörben) nagyon gyorsan át kell látnia az esetet, meg kell értenie nemcsak a krízis

²⁰ Különösen 2017. március 28. óta, amikor is a 2017. évi XX. törvény módosította a Gyermekvédelmi törvény 4. § (1) bekezdés c) pontját, és így a 14–18 éves menedékkérők és kísérő nélküli kiskorúak kikerültek a gyermekvédelmi törvény hatálya alól.

²¹ 1980. évi Hágai Egyezmény és a 2201/2003/EK tanácsi rendelet.

mibenlétét, de a gyermek állapotát, helyzetét is. Kontextusba kell helyeznie az eseményeket, az előzményeket, a kialakult veszélyeztető állapotot.

Az ügy kezdetén hatalmas energiákat kell fordítani arra is, hogy mindent (beleértve a saját és a gyerek helyzetét is) közérthetően és világosan kommunikáljon, a gyermek biztonságát és megértésen alapuló támogatását is elnyerve. Ezután kezdhet csak neki a nehéz, és összetett jogi helyzet értelmezésének és az adekvát jogi (és jogon kívüli) lépések keresésének. Az igazságszolgáltatási rendszernek működése során mindvégig:

1. Biztosítani kell, hogy a gyermek mindenképp felett álló érdekét vegyék elsődlegesen figyelembe.
2. Tisztességes és egyenlő eljárást kell biztosítani minden gyermeknek – a hátrányos megkülönböztetés minden formájától mentesen.
3. Segíteni kell a gyermeket abban, hogy véleményét szabadon kifejtse, és azt meg is hallgassák.
4. Meg kell védeni minden gyermeket a bántalmazástól, kizsákmányolástól és erőszaktól.
5. Minden gyermeket méltóságának tiszteletben tartásával kell kezelni.
6. A jogi garanciák és védelem biztosítása alapvető minden eljárásban.
7. A megelőző szemlélet (prevenció) hangsúlyozása a fiatakorúakra vonatkozó büntetőpolitikában.
8. A gyermek szabadságtól való megfosztását csak végső esetben, és csak a lehető legrövidebb időtartamra lehet alkalmazni.
9. A gyermekjogi megközelítést minden jogalkalmazói eljárásban érvényre kell juttatni.

Gyermekmeghallgatás a gyakorlatban

Malét-Szabó Erika

Bevezető gondolatok

A rendőrségi kihallgatás alapvető célja a lehető legtöbb hiteles információt feltárni és megszerezni. Gyermekkorúak kihallgatása esetén azonban mindez kiegészül azon általános elvvel, miszerint a gyermekkorúak védelme – különösen akkor, ha a gyermekkorút áldozatként, sértettként vagy tanúként hallgatják ki – szintén elsődleges szempontként szerepel a büntetőeljárás során. Éppen ezért, követve a 2018. július 1-jétől hatályos új büntető eljárási jogi törvény (2017. évi XC. törvény, a továbbiakban: új Be.) vonatkozó cikkelyeit, mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy az eljárás gyermekbarát legyen.

Ezt szolgálják az eleinte a 32/2011. (XI. 18.) KIM rendelet által létrehozott, majd a 34/2015. (XI. 10.) IM rendelet által előírtan kissé átalakított *különleges meghallgató szobák* is.

1. Az eset

A gyermekkorúak kihallgatásával való specifikus foglalkozás szükségességét alátámasztandó képzeljük el az alábbi esetet:

„Egy 7 éves kislány kihallgatását kapta feladatként a hétvégi forrónyomban egy fiatal férfi rendőr kolléga. A bejelentés szerint a járdán való biciklizés közben egy fiatal fiú megállította és a biciklin ülve alányúlt. A kihallgatás helyszíne egy átlagos rendőrségi iroda, melyben a számítógépasztal a falnak van tolva. Ez előtt ül a rendőrtiszt, tőle jobbra és egyben kissé a háta mögött ül a kislány. Az elhelyezésből következően a rendőr szinte egyáltalán nem lát rá a kislányra, annak viselkedését, testtartását és mimikáját nem tudja követni, csak a kislány válaszait hallja az általa feltett kérdésekre. A rendőr teszi a szokásos dolgát és az események felidézését követően megpróbálja minél részletesebben leírni az elkövetőt. Olyan kérdéseket tesz fel, mint milyen magas, hány éves stb. volt az elkövető. A kislány, aki alapvetően szófogadó és egyben jó tanuló kislány, igyekszik megfelelni ebben a helyzetben is, így minden neki feltett kérdésre egy igen rövidke hezitációt követően – amit valójában csak a testtartásából lehet észlelni – határozott választ ad, mely válaszokat a rendőr kolléga szorgalmas kihallgatóként szó szerint azonnal le is gépeli. A kihallgatáson jelen van egy pszichológus is, aki ezen a ponton közbeszól és egy kis időt kér, hogy beszélhessen a rendőrrel.”

Miért állítja le a pszichológus a külső szemlélő számára minden különösebb nehézség nélkül haladó kihallgatást? Mit mond a rendőrnek?

2. A gyermekkorúak kihallgatását befolyásoló fejlődési sajátosságok

2.1. Az értelmi fejlődés sajátosságai

A feltett kérdésre az egyik választ a gyermekek *kognitív (értelmi) fejlődésének* a sajátosságaiban kell keresni, amelyet leggyakrabban Piaget elmélete¹ alapján szoktak tárgyalni. Az ő kutatási eredményei szerint a kognitív fejlődés a következő szakaszokon megy keresztül:

1. 0–2 év: *Szenzomotoros szakasz*: Jellemzője, hogy a gyermek a cselekvésen keresztül ismeri meg a világot, a verbalitásnak (szóbeliségnek) még nincs, vagy csak nagyon kicsi a szerepe. Az erre az időszakra vonatkozó emlékeinket általában a későbbiekben sem tudjuk verbalizálni, ami alapvető akadálya annak, hogy egy gyermek ebben az életkorban kihallgatható legyen.
2. 2–7 év: *Kisgyermekkor*:
 - a) 2–4 év: *Szimbolikus folyamatok, érzékszervi-mozgásos sémák szakasza*: A világ megismerésében a különböző érzékszervi észleléseknek, valamint a mozgásnak van nagyon fontos szerepe. A történetek feldolgozása és felidézése is e mentén, az úgynevezett *szenzomotoros sémák* (a gyermek jellemzően mozgással, mutogatással kíséri a mondandóját) szerint zajlik. Egy ilyen korú gyermek kihallgatása során különösen fontos, hogy lehetőséget adjunk a vele történetek felidézésekor a mozgásra, arra, hogy az elmondás mellett el is játszassa, le-rajzolhassa stb. a vele történeteket.
 - b) 4–6 év: *Szimbolikus játékok, egocentrikus gondolkodás, gyermeki realizmus szakasza*: A gyermekek ebben a korban jellemzően saját elméleteket alkotnak (miért esik az eső, hogyan születik a baba stb.) a világról, ez a *gyermeki realizmus*, amelyet elősegít az is, hogy erre az időszakra tehető a nyelvi fejlődés erőteljes beindulása. Ezért fontos, hogy az üggyel kapcsolatos vonatkozó szóhasználatáról, ismereteiről és elméleteiről az őt kihallgató rendőrnek is legyenek ismeretei. Ebben segíthet a kihallgatás előtt az édesanyával – vagy a gyermeket ismerő más felnőttel – való előzetes beszélgetés.
Fontos jellemző ebben a korban, hogy mindent csak a saját – *egocentrikus* – szempontjukból képesek észlelni és értelmezni a gyerekek, mások szempontjainak a figyelembevételére nem, vagy csak nagyon kevésbé képesek.
A kognitív fejlődéssel szoros kapcsolatban lévő *erkölcsi fejlődés* kapcsán jellemző, hogy öt éves kortól a gyermekek életében a szabályok hirtelen előtérbe kerülnek, betartásuk mindenkire kötelező érvényűvé válik (*heteronóm erkölcs*). Az emberek cselekedeteit azonban ekkor még nem azok mögöttes szándéka, hanem a végrehajtott cselekmény következményei alapján ítélik meg. A hazugságok különböző fajtái, mint a túlzás, füllentés vagy szándékos becsapás között nem képesek különbséget tenni.
 - c) 6–7 év: Megindul a *decentralizáció*, egyre inkább képessé válik a gyermek mások szempontjainak a figyelembevételére is.
3. 7–12 év: *Iskoláskor: a konkrét műveletek szakasza*. A gyermek képes pontosan észlelni és beszámolni a vele történetekről, szándékokról, érzelmekről, azonban még

¹ COLE–COLE 2006.

csak feltételezések mentén képes véleményt alkotni. Az erkölcsi fejlődés kapcsán megjelenik a szabályalkotás és a *közös megegyezés*, a döntéshozatal átlátása. Képes számításba venni a tett mögött meghúzódó szándékot.

4. 12–16 év: *Serdülőkor: a formális műveletek szakasza*. A gyermek már képes elvont állításokat, hipotéziseket megérteni, megalkotni és megfogalmazni, valamint olyan absztrakciókat elvégezni, amelyekkel releváns választ tud adni olyan kérdésekre, mint hogy a másik fél hány éves, milyen magas stb. lehetett. Ebben az időszakban válik képessé arra is, hogy pontosabb képet alkosson az öt esetlegesen megtámadó fél érzelmeiről és szándékairól, valamint hogy erkölcsi döntéseit a felnőtt gondolkodásmódnak megfelelően tágabb keretek között, akár a társadalmi konvenciók szintjén hozza meg (*autonóm erkölcs*).

Ezek a szakaszok nem tekinthetők egymástól élesen elválaszthatónak, az átmenet fokozatos, és számos egyedi jellemző befolyásolhatja.

Az ismertetett esetben nyilvánvaló, hogy a hétéves kislány a kognitív fejlettsége alapján nem lehetett képes arra, hogy a neki feltett pontosító kérdésekre valóban releváns választ adjon. Amennyiben azonban, igazodva a kognitív fejlettségéhez, a következőképp tették volna fel neki a kérdést, már valószínű, hogy pontosabban tudott volna válaszolni: *A fiú magasabb volt, mint Te? Magasabb volt, mint a mellettek lévő kerítés?*

A másik fontos tanulsága ennek az esetnek, hogy bár a kislány hangján nem lehetett hallani, hogy bizonytalan a válaszadásban, ha a rendőr rálátott volna a kislányra, és figyelte volna őt, észlelhette volna, hogy miközben válaszolt, folyton felfelé nézett és láthatóan megtorpant minden válasza előtt. Mindez pedig a fentiekben ismertetett kognitív fejlődési ismeretekkel együtt már egyértelműen jelezhetné volna a számára, hogy másként kell feltennie a kérdéseket. A különböző *nonverbális, metakommunikatív és viselkedési jegyekre* való odafigyelés egy felnőtt kihallgatása során is nagyon fontos, egy gyermek esetében azonban elengedhetetlen.

2.2. Az emlékezeti fejlődés sajátosságainak hatása a kihallgatásra

A kognitív fejlődés mellett mindenképpen fontos kitérni a *gyermeki emlékezet fejlődési sajátosságaira* is. A kisgyermekek *hároméves koruk után* jellemzően képesek már a jó színvonalú emlékezeti teljesítményre. Különösen igaz ez akkor, ha a *lehető legrövidebb idő telik el* a feltételezett bűncselekmény elkövetése és az ő beszámolójuk között. Mindennek ellenére a mielőbbi kihallgatás szükségessége nem léphet a kíméletesség szempontja elé. Azaz a gyermeket úgy kell minél hamarabb meghallgatni, hogy közben tekintettel vagyunk az aktuális állapotára, arra, hogy az alapvető szükségletei ki legyenek elégítve (legyen pihent, ne legyen éhes stb.).

Jellemző, hogy bár a gyermekek emlékezete pontos, általában *kevesebb részletre emlékeznek*, mint a felnőttek. Ráadásul *ezek a részletek nem feltétlenül azok, amelyek a felnőttek vagy akár a kihallgatás szempontjából a leginkább fontosak lennének*. A gyermek elsősorban azt figyeli és jegyzi meg, ami az ő sajátos élményvilága szempontjából releváns (például nem emlékszik az elkövető hajának színére, de pontosan fel tudja idézni, hogy milyen minta volt a polóján, ha az tetszett neki).

A gyermeki emlékezet egyik jellegzetes hibájának tekinthető az úgynevezett *forrás-monitorozási hiba*, amely azt jelenti, hogy minél kisebb a gyermek, annál inkább hajlamos – alapvetően tudattalan módon – összekeverni azt, hogy valójában mi történt vele, és hogy melyek azok az emlékelemek, amelyek már a – vele történtek megértését elősegítő – fantáziájának a termékei. Éppen ezért fontos, hogy a lehető legneutrálisabb módon kérdezzünk tőlük, mert már maga a kérdés is befolyásolhatja azt, hogy milyen elemekkel egészíti ki önkéntelenül a gyermek a vele történtek emlékképeit.²

3. A gyermekek kihallgatását befolyásoló további tényezők

3.1. A pszichoszociális tényezők szerepe

Visszatérve az esetre, felvetődik a kérdés, hogy a fentiekben ismertetett kognitív és emlékezeti képességbeli hiányosságok ellenére vajon miért válaszolt mégis a kislány a neki feltett kérdésekre. A válasz a gyermekek *megfelelési vágyában* keresendő, abban, hogy általában igyekeznek megfelelni a felnőttek felőlük támasztott elvárásainak azért, hogy elfogadják és szeressék őket. Különösen igaz ez a kisiskolás korban, amely tendencia a serdülőkorra folyamatosan oldódik. Ezt elkerülendő fontos, hogy egy ilyen idős gyermek kihallgatása során fokozottan tudatosítsuk a gyermekben, hogy nem kell feltétlenül minden kérdésre válaszolnia, mondhatja nyugodtan azt is, hogy *nem tudom, nem emlékszem*.

Meg kell még említeni az olyan *szociális tényezők* szerepét, mint a gyermek viszonyát az ügy szempontjából releváns személyekhez. Jelentős mértékben képes ugyanis hatni az események felidézésére az, hogy a gyermek mennyire befolyásolható általuk, azaz mennyire *suggesztibilis*. Fontos, hogy milyen elképzelései vannak a saját vallomásáról, mennyire illeszkedik az, amit el kell mondania a *saját családjában* elvártakhoz, a *neveltetéséhez*. Különösen igaz ez azért, mert a gyermek kihallgatásán – amennyiben nem ellenérdekelt fél – általában az egyik szülő is jelen van. Az is meghatározó, hogy a gyermeknek *milyen a viszonya a feltételezett elkövetőhöz*. Olyan felnőttől, akihez semmiféle érzelem nem fűzi, könnyebben beszél tárgyilagosan, amennyiben azonban feltételezhetően erős – pozitív vagy negatív – érzelmek kötik az elkövetőhöz, az erőteljesen torzíthatja az emlékezetét és a felidézését.

Ha egy gyermek kihallgatásáról beszélünk, nem feledkezhetünk meg a *hazugság jelenségéről* sem.³ Egy hároméves gyermek is képes tudatosan hazudni, elsősorban azért, hogy elkerülje az általa a korábbi tapasztalatai alapján feltételezett büntetést, mindemellett azonban még ötévesen is természetesnek tekinthető, ha – alapvetően tudattalan módon – összekeveri a valóságot és a mese szálait.

² KULCSÁR–PÁSZTOR 2007.

³ KAPLAN 1990.

3.2. A stressz és trauma hatása a gyermek kihallgatására

Általában, ha egy gyermek kihallgatására sor kerül, akkor feltételezhető, hogy a gyermek valamilyen mértékű *stresszhatást* élt át, aminek a pszichés következményei szintén befolyásolhatják a kihallgatását. Emellett maga a kihallgatás is könnyen stresszkeltő eseménnyé válhat számára.

Elsőként meg kell említeni a stressz *emlékezeti működésre* gyakorolt hatását, amely alapvetően általános, és nem életkor-specifikus jelenségnek tekinthető. Az átélt stressz ugyanis általában az események központi elemére való emlékezést serkenti, míg a mellékes aspektusokra sok esetben degradálóan hat – emlékszik arra, hogy miye sérült meg, hogy ütötték meg, de arra nem feltétlenül, hogy mivel érkezett a támadó, milyen ruhája volt, volt-e ott még valaki stb.

Különösen igaz ez akkor, ha az átélt stressz olyan mértékű volt, amelynek hatására a gyermek úgynevezett *traumatizált állapotba* került. Azt, hogy mikor válik egy stresszhatásból trauma, elsősorban az határozza meg, hogy az átélt esemény mennyire volt *befolyásolható* és *bejósolható* a gyermek számára, illetve mennyire haladta meg a vele való megküzdés a képességeit.⁴ Gyermekes esetében mindez kiegészül azzal, hogy esetükben egy adott történet *értelmezése* – különösen, ha az újnak, ismeretlennek tekinthető a számára – még nagymértékben függ attól, hogy a környezetében lévő releváns felnőtt személyek, elsősorban a szülők, a nevelők, de egy kihallgatás kapcsán maguk a rendőrök is, miként értékelik, értelmezik a vele történeteket. A gyermek reakciója ugyanis ezen értelmezéshez fog igazodni. Az esetünkben nem esett szó arról, hogy a kislányon a vele történet hatására bármiféle pszichés trauma jelei érzékelhetőek lettek volna. Feltételezhető, hogy a szülők, helyesen reagálva a történetekre, nem kezdték el a kislányuk előtt értelmezni az eseményeket, és azon kívül, hogy közölték, illet egy fiúnak nem szabad csinálnia egy kislánnyal, nem mutatták annak a jeleit, hogy valami szörnyű dolog történt, és feltételezhetően nem tettek említést a szexualitásról sem. Éppen ezért, különösen mivel a kislányt nem érte közvetlen fizikai sérelem, nem érzett semmi kellemetlent vagy fájdalmasat, nem traumatizálta őt az esemény különösképpen. Mindennek az alapvetően semleges hozzáállásnak a képviselése és fenntartása a kihallgatás során alapvető annak érdekében, hogy – amennyiben lehetőség van rá – megelőzhessük a gyermek elsődleges (a bűncselekmény okozta), illetve másodlagos (a rendőrségi eljárás okozta) viktimizációját.

Az átélt stressz, illetve trauma hatása igen változatos lehet, és jellemzően nagy egyéni változatosságot mutat. Éppúgy lehet a következménye *agresszív viselkedés* (esetlegesen traumaismétlés, támadás), mint *depresszív* színezetű visszahúzódás (szorongás, felejtés, tagadás). Jellemző azonban, hogy az egyén *másképp kezd el viselkedni*, mint korábban, és éppen ez a változás az, ami felhívhatja a figyelmet arra, hogy valami történhetett a háttérben.

Mindez a gyermek kihallgatása szempontjából azért kiemelt fontosságú, mert a sikeres kihallgatás érdekében a rendőrnek érdemes *felkészülnie a gyermek mindenféle reakciójára*, akár arra, hogy hirtelen támadóvá válik, kirohan, de arra is, hogy visszahúzódik, és csendben megtagadja a válaszadást. Fontos, hogy mindezt adekvát módon tudja értelmezni, azaz elsősorban a gyermek lelkiállapota következményének és ne a saját

⁴ ATKINSON–HILGARD 2005.

sikertelenségének vagy a gyermek vele szembeni szándékos ellenállásának értékelje, és ennek megfelelően arra próbáljon törekedni, hogy oldja a gyermek feszültségét, ezáltal is átsegítve őt az aktuális lelkiállapota nehézségein.

4. A gyermekek kihallgatásának menete

A fentiekben ismertetett sajátosságok figyelembevételével a gyermekek kihallgatása kapcsán – követve a kihallgatás általános szabályait – az alábbiak gyakorlatban való követése a javasolt:⁵

1. *A kapcsolatteremtés és a bizalomépítés szakasza*

Egy gyermek kihallgatásának talán a legfontosabb és egyben legmeghatározóbb szakasza. Itt dől el, hogy sikerül-e az őt kihallgató személynek olyan, alapvetően bizalmi kapcsolatot teremtenie vele, amelyben a gyermek úgy érezheti, hogy őszintén megnyilvánulhat.

Ennek a bizalmi légkörnek a kialakítását segítheti elő, ha a gyermeket egy védett, számára viszonylag *ismerős környezetben* hallgatják ki. Ezt szolgálja a különleges meghallgató szoba játszósarka, barátságos színvilága, valamint az életkorának, érdeklődésének megfelelő *feszültséglevezető eszközök* – például játékok, papír és ceruza – elérhetősége. Szintén ezt szolgálja a kihallgatást megelőzően kezdeményezett kötetlen beszélgetés általában olyan témáról, amely a gyermeket feltételezhetően érdekli – például kedvenc játéka, meséje –, amit az is elősegíthet, ha a gyermek kihallgatásának megkezdése előtt lehetőség van a gyermeket ismerő felnőttel, elsősorban az édesanyjával való kötetlenebb beszélgetésre a gyermekről, annak fejlettségéről, jellemzőiről, a családi körülményekről stb.

2. *A gyermek jogainak és kötelességeinek ismertetése, annak biztosítása, hogy a gyermek tudja, mit várnak el tőle.*

Gyermekek esetében is fontos, hogy erre mindenképpen sor kerüljön – a számára érthető módon megfogalmazva –, bár ennek egy kicsit más a jelentősége, mint felnőttek esetében. Elsősorban azt szolgálja, hogy a *gyermek megértse*, a bevezető, kötetlenebb hangvételű beszélgetést követően ezen a ponton „komolyra” fordul a beszélgetés. Tisztában kell lennie azzal, mekkora *szerepe van az általa elmondottaknak*, azért hogy *őszinte legyen*, és csak a valóságot, az igazságot mondja el. Tudatosítani kell benne, hogy igyekezzen különbséget tenni aközött, amire valójában emlékszik, és aközött, amit nem tud, csak esetleg megpróbál kitalálni, s hogy nyugodtan válaszolhatja azt a neki feltett kérdésre, hogy *nem tudom, nem emlékszem*.

A helyzet komolyságát lehet jelezni azzal is, hogy míg a bevezető beszélgetés színtere általában a játszósarok, addig a jogok ismertetése már sokkal jobb, ha az íróasztalhoz közösen átülve zajlik.

A fentiekben túl a gyermek eljárással kapcsolatos jogainak és kötelezettségeinek az ismertetése azt is elősegíti, hogy a gyermek megtudja, pontosan mi fog vele

⁵ MALÉT-SZABÓ 2014.

történni a kihallgatása során, ami csökkenti a helyzeti bizonytalanságát, ezáltal pedig a másodlagos viktimizáció⁶ kialakulásának a lehetőségét.

3. *A történetek szabad felidézése*

A gyermek számára ezen a ponton lehetőséget kell biztosítani arra, hogy *szabadon felidézhesse*, ha igénye van rá, mozgással, rajzzal, játékkal kísérve mindazt, ami vele történt, vagy aminek a tanúja volt. Tartózkodni kell a beleszólástól és a megzavarástól, ami igaz a kihallgatás vezetőjére és a gyermek jelen lévő törvényes képviselőjére is.

Nagyon fontos az is, hogy mindezt *a lehető legpontosabban rögzítsék*, a gyermek szavaival és az azokat kísérő *metakommunikatív jellemzőkkel* együtt. Ezt teszi lehetővé az új Be.-ben is szereplő videófelvétel készítése, amely a gyermek által elmondottak élményszerűségének későbbi szakértői megítéléséhez is különösen fontos lehet.

4. *Tisztázó kérdések feltétele*

Amennyiben szükséges tisztázó kérdéseket megfogalmazni, fontos, hogy azok mindig a kihallgatandó gyermek értelmi fejlettségének megfelelően legyenek megfogalmazva, és ennek megfelelően is értelmezzék a válaszait. Fontos, hogy a kihallgatást vezető lehetőleg a saját neutralitását megtartva és egyben közvetítve, elsősorban nyitott kérdéseket igyekezzen feltenni.

5. *A vallomás rögzítése; vissza-, illetve átolvasása, javítása; hitelesítése, aláírása*

Ezek az elemek egy felnőtt kihallgatásánál külön-külön jelennek meg, és önállóan is fontos jelentőséggel bírnak. A gyermek azonban mire idáig ér a kihallgatáson, többnyire elfárad, figyelme és együttműködése lankad. Önmaga már nem képes újra elismételni mindazt, amit korábban egyszer már elmondott, így törekedni kell azt rögtön az első elmondásakor rögzíteni. A vallomás visszaolvasása, javítása, aláírása már elsősorban a törvényes képviselőjeként jelen lévő felnőtt feladata.

A gyermekek kihallgatásának ezen forgatókönyv szerint történő konkrét megvalósításához hatékony segítséget nyújt az „NICHD Protocol”⁷

Összegzés

Zárógondolatként fontos ismételten hangsúlyozni, hogy bár a különleges meghallgató szoba számos ponton segítheti a gyermek kihallgatásának hatékonyságát, mindez csak akkor érvényesülhet valójában, ha használata – azaz maga a kihallgatás – megfelelő személyiségű, elkötelezettségű és képzettségű személyre van bízva.

⁶ SZABÓ 2004.

⁷ LAMB – LA ROOY – MALLOY – KATZ 2011.

Felhasznált irodalom

- ATKINSON, Richard C. – HILGARD, Ernest (2005): *Pszichológia*. Budapest, Osiris.
- COLE, Michael – COLE, Sheila R. (2006): *Fejlődéslélektan*. Budapest, Osiris.
- KAPLAN, Jack M. (1990): Children Don't Always Tell the Truth. *Journal of Forensic Sciences (JFSCA)*, Vol. 35, No. 3. 661–667. DOI: <https://doi.org/10.1520/JFS12872J>
- KULCSÁR Gabriella – PÁSZTOR Attila (2007): A gyermek tanúvallomások információtartalmának torzulási lehetőségei. *Rendészeti Szemle*, 55. évf. 5. sz. 82–98.
- LAMB, Michael E. – LA ROOY, David J. – MALLOY, Lindsay C. – KATZ, Carmit (2011): *Children's Testimony: A Handbook of Psychological Research and Forensic Practice*. 2nd edition. Chichester, Wiley. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781119998495>
- MALÉT-SZABÓ Erika (2014): A gyermekkorúak kihallgatásának és a gyermekmeghallgató szobák használatának pszichológiája. *Kriminológiai Közlemények*, 74. sz. 215–224.
- SZABÓ Erika (2004): Áldozatvédelem a rendőrség és a rendőrségi pszichológus szemszögéből. *Belügyi Szemle*, 52. évf. 6. sz. 81–95.

Az időskorúak bűnözése és áldozattá válása

Sárkány István

1. Demográfiai és kriminológiai előzmények

Az emberiség történetében – a rendkívül széles skálán mozgó életminőség mellett – kiemelkedő jelentőséggel bír az időskorúság. Emögött nemcsak e korosztálynak kijáró tisztelet, sokkal inkább az a felismerés áll, hogy jövőt építeni a múlt ismerete nélkül nem lehet. Az a felhalmozott tudás, illetve tapasztalati anyag, amelyet az elődök teremtettek, az időskorúak révén hagyományozódott az utódokra. Internet mindössze néhány évtizede, könyvnyomtatás bő öt és fél évszázada létezik, a papírgyártás a 9. században már elterjedt, de a tudás átörökítése az embert létezése óta jellemzi. A múlt értékeinek megőrzése, az empiria örökölt hagyása a különböző kultúrát képviselő közösségek számára tehát – az emberiség krónikájában, történelmi koroktól függetlenül – mindig egyfajta társadalmi keretek közötti konvergens evolúció irányába mutató közös nevező volt. Az egyes ember, az emberi közösségek, a társadalmak fejlődésében az időskorúság jövőt formáló meghatározó jelentőségének felismerésétől évezredekken át tartó hosszú és rögzös út vezetett napjaink fejlett világában az idősgondozási rendszer kialakulásához. Ennek a struktúrának egyik lényeges eleme az időskorúak elleni bűnözés – lehetőségek szerinti – megelőzése.

A születések számának csökkenése, a várható élettartam növekedése, ennek következményeként a népességrekedés számos ország problémája. Ez hazánkat is különösen súlyosan érinti. Az egészségügyi és szociális vonatkozások mellett e kérdés kriminológiai jelentősége is fontos. A viktimológia (áldozattan) a sértettekkel, a bűncselekmények bekövetkezésében játszott szerepükkel, az áldozatok tipizálásával foglalkozik.

A büntetőeljárás jogviszony háromoldalú. A képzeletbeli háromszög csúcsain a bűncselekmény *elkövetője* (a terhelt), az *áldozata* (a sértett) és az *állam* állnak. Az eljárási alanyokat egymás viszonylatában jogok illetik meg, illetve kötelezettségek terhelik. A büntetőjog eszköztárát az állam – törvényben meghatározott – hatóságai alkalmazzák a bűncselekmény elkövetőjével szemben, aminek háttérében a sértett elleni jogtalan és bűnös támadás áll. E két jogág normatív jellegével szemben a kriminológia mint empirikus tudomány a bűnözés keretében általánosságban foglalkozik a sértettel, a sértetté válással, ezen belül közelebből az időskori viktimizáció kérdéseivel.

Tapasztalataink szerint a bűnözés néhány különös szintű jelenségcsoportja kapcsolódhat az időskorúsághoz. Ezek főként a közlekedési (különösen a közúti közlekedési), az erőszakos és a vagyon elleni bűnözés területén jelentősek. Míg a közlekedési és a vagyon elleni bűncselekmények megvalósulásában az időskorú sértett figyelmetlensége, óvatlansága is közrejátszhat, az erőszakos bűncselekmények bekövetkezésében a sértettnek többnyire

ilyen természetű szerepe nincs, s eltekintve az esetleges provokatív fellépésétől, arra többnyire az elkövető által alkalmazott erőszakban manifesztálódó kényszer alapján kerül sor.

A demográfiai problémákra, az átlagéletkor megnövekedésére, majd ennek eredményeként a népességrepedés jelentőségére az Egyesült Nemzetek Szervezete (a továbbiakban: ENSZ) is felfigyelt. Megjegyezzük, hogy a fejlett országokban az ezredforduló idején már minden újszülöttre tíz 65 évesnél idősebb ember jutott. Ezeknek az országoknak a zömében már minden ötödik polgár nyugdíjas korú.⁸ 1991-ben az ENSZ Közgyűlése az 1999-es évet az idősök nemzetközi évévé, október 1-jét pedig az idősök nemzetközi napjává nyilvánította. Az említett intézkedések következtében az időskorúak problémáival való rendszeres foglalkozás bekerült a világszervezet programjába.⁹

A népesség társadalmi előregedésének folyamata hazánkban is megfigyelhető, sőt több évtizedes múltra tekinthet vissza. Míg az időskorúak népességen belüli aránya 1980-ban alig haladta meg a 17%-ot, 2016-ban – a teljes népesség számának jelentős csökkenésére is tekintettel – mintegy 25,6%-ra volt tehető.

Tovább árnyalja ezt a képet az időskorúak nemek szerinti arányváltozása. Minél idősebb korcsoportot vizsgálunk, annál magasabb a nők aránya. Már az 1990-es évek végén a 90 éves vagy ennél idősebbeket tekintve megállapítható volt, hogy a nők e populáció 75%-át adták. A társadalmi előregedési folyamat szükségszerűen kihat a nyugdíjas népesség alakulására. A 20. század utolsó két évtizedében a nyugdíjasok száma mintegy 300 ezer fővel emelkedett, s az öregségi nyugdíjban, a nyugdíjszerű ellátásban, illetve járadékban részesülők száma – az évszázad végéhez közeledve – mintegy 2,7 millió volt.

Az 1970-es évek végétől kezdődően a hazai bűnözésben folyamatosan felgyorsuló növekedés volt tapasztalható. A bűncselekmények gyarapodását a vagyon elleni bűncselekmények számának rendkívüli mértékű emelkedése idézte elő. E bűncselekményi kör gyors növekedését a lopások, csalások számának rendkívüli emelkedése okozta. E riasztó mennyiségi mutatók mellett a hazai bűnözés egészét tekintve, annak minőségében, különösen módszer- és eszköztárában is jelentős változás következett be. A bűnözés mennyiségi és minőségi változása a sértettek számának emelkedésén keresztül a népesség – különösen az idősök – körében a viktimális érintettség, a fenyegetettség érzését növelte, ezzel a szubjektív biztonságérzet csökkenéséhez vezetett.

A bűnügyi tapasztalatoknak megfelelően – a hangsúlyt az időskori viktimizáció bemutatására helyezve – először a századforduló végét megelőző közel másfél évtizednek a témával összefüggő általános kriminológiai jellemzőit, majd az ezt követő időszak kapcsolódó, lényeges vonatkozásait, aktualitásait ismertetjük. Az 1985–1998-ig terjedő évekre vonatkozó statisztikai adatokat az ERÜBS-tájékoztatók felhasználásával a Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Informatikai Főosztálya, az azt követő időszak statisztikai adatait az ERÜBS és az ENYÜBS adatállományának igénybevételével az Országos Kriminológiai Intézet bocsátotta rendelkezésünkre.

⁸ Ötvös 2001.

⁹ SÁRKÁNY 1999.

2. Az időskori viktimizáció alaktana

A továbbiakban az időskori elkövetővé és sértetté válás mennyiségi összefüggéseit, a sértetté válás minőségi jellemzőit, valamint fontosabb következményeit ismertetjük.

2.1. Mennyiségi és minőségi jellemzők

Az 1985–1998 közötti évek során a sértettek számának mozgásával együtt járt az *időskorú sértettek* azonos irányú mozgása. Az időskorú férfi sértettek száma és aránya inkább hullámzó mozgást mutatott, míg az időskorú sértett nőké csekély kivételtől eltekintve folyamatosan emelkedett. A bűnügyi tapasztalatok az időskorú nők rablással való növekvő viktimális érintettségét tükrözték.

A hivatkozott időszakban, hazánkban a – hatósági tudomás mellett – megvalósított bűncselekményeknek 12,5%-át követték el időskorúakkal szemben. A bűnözés különös szintű jelenségcsoportjai közül e korosztályt – a sértetti népességen belüli hivatkozott részesedésüket jelentősen meghaladóan, mintegy 20%-os mértékben – a közúti balesetek sújtották. Magas volt az arányszám a szándékos emberölés és a rablás tekintetében is. A vizsgált egyéb vagyoni elleni bűncselekmények vonatkozásában az időskorú sértettek aránya az említett részesedést nem haladta meg.

1985–1998 között a tárgyalt bűncselekmények közül a közúti baleset okozásának több időskorú női sértettje volt, mint férfi. Bár jelentősen eltérő mértékben, de az erőszakos közösülés büntetettől eltekintve az időskorú férfi sértettek száma és aránya meghaladta az időskorú nők adatait.

Az időskori viktimizáció körében is figyelemre méltó körülmény a *rejtettség*. Az e korosztályba tartozó sértettek egy része a hatóságok előtt – félelem, bizalmatlanság, szeretet, illetve megbocsátás, továbbá a jogismeret hiányából fakadóan vagy egyéb ok folytán – ismeretlen marad.

Összhangban más sértetti körökkel, a rejtettség az időskorúak körében is alacsony az élet, testi épség elleni bűncselekményeknél, a rablásnál, magas a csalás, a lopás tekintetében, illetve az erőszakos, nemi erkölcs elleni bűncselekmények vonatkozásában. Az 1. számú táblázat a kiemelt bűncselekményeket illetően tartalmaz információt.

Az *időskorú sértettek térbeli eloszlása* megfelel az ismertté vált bűncselekmények területi megoszlásának. Eszerint a főváros és Pest megye időskorú népességének viktimális érintettsége a többi megyét megelőzi.¹⁰

Bár az időskorúak elleni erőszakos cselekmények száma a vagyoni elleni elkövetésekhez képest csekély, mégis a bűnözésnek ez a különös szintű jelenségcsoportja az, amely a legjelentősebb félelmet váltja ki az időskorúak körében. Ezt indokolja az elkövetések esetenkénti brutalitása, különös kegyetlensége és a védekezést gyakran többszörösen meghaladó erőszak alkalmazása.

Az időskorúak sérelmére elkövetett erőszakos, illetve vagyoni elleni bűncselekmények megvalósítására – a tapasztalatok szerint – éjjel, nappal, nyílt és zárt helyen, közterületen és magánlakásban egyaránt sor kerülhet.

¹⁰ SÁRKÁNY 1999, 64., 3. számú táblázat.

1. táblázat

*Az ismertté vált sértettek, ezen belül időskorúak száma, százaléka
kiemelt bűncselekmények és nemek szerinti bontásban 1985–1998-ig*

Vizsgált bűncselekmények köre	Év	Sértettek száma	Ebből					
			időskorúak (60+)		ebből			
			száma	évi átlag százaléka	férfiak	százalék	nők	százalék
Ismertté vált összes bűncselekmény	1985–1998	3048326	381755	12,5	226322	59,3	155433	40,7
Szándékos emberölés	1985–1998	5765	905	15,7	463	51,2	442	48,8
Testi sértés	1985–1998	134302	14838	11,0	9089	61,3	5749	38,7
Közúti baleset okozása	1985–1998	68255	13670	20,0	6688	48,9	6982	51,1
Erőszakos közösülés	1985–1998	6385	453	7,0			453	100,0
Vagyon elleni bűncselekmények	1985–1998	2739243	343860	12,5	205186	59,7	138674	40,3
Rablás	1985–1998	33856	5901	17,4	3100	52,5	2801	47,5

Forrás: saját szerkesztés

Az időskori sértetté válással kapcsolatos megállapításoktól jelentős mértékben eltértek az *időskori elkövetővé válás* sajátosságai. Lényegi különbségek mutatkoztak a mennyiségi jellemzők tekintetében. Míg az 1980-as évek második felében az elkövetőknek mintegy 2,0%-a, 1998-ban – 20%-os csökkenést követően – 1,6%-a volt időskorú.¹¹ Az arányokat figyelembe véve ez csekélynek tekinthető az 1985–1998-ig tartó időszak évi átlag 12,5%-os sértetti mutatójához képest. Tekintettel arra, hogy a század vége előtt az időskori sértetté válás aránya közel nyolcszoros mértékben haladta meg e korcsoport elkövetővé válási arányát, nem túlzó az a megállapítás, miszerint *az időskori elkövetővé, illetve sértetté válás valószínűsége között fordított arányú összefüggés figyelhető meg*. Míg a századfordulót megelőző évtizedben a hazai népesség 18,5%-a volt időskorú, addig az erőszakos bűncselekményt elkövetők közötti arányuk közel 2,8% volt.¹² Az oksági ismérvekhez is kapcsolódó minőségi ismérvek korrelálnak az időskorúak által elkövetett bűncselekmények – továbbiakban ismertetett – pszichés hátterével.

2.2. Az időskori viktimitás következményei

E körben a biológiai és pszichés, a vagyoni és egyéb következmények emelhetők ki. A szándékos emberölés és a halálos közúti baleset okozásán túl a testi sérülés a továbbiakban fizikai fájdalommal, a nemi erőszak (a hatályos büntető törvénykönyv [a továbbiakban: Btk.]

¹¹ SÁRKÁNY 1999, 13.

¹² SÁRKÁNY 2016, 32., 6. számú táblázat.

szerinti szexuális erőszak) a másodlagos viktimizációs hatásoktól eltekintve is – hosszan tartó – súlyos lelki megrázkódtatással jár.

Figyelembe véve azt, hogy a hazai időskorúaknak többnyire az öregségi nyugdíj az egyetlen „bevételi forrása”, ezért nagy többségüket a csekély mértékű vagyoni sérelem is rendkívül súlyosan érintheti.

A társadalmi következmények körében a szubjektív biztonságérzet csökkenése, az időskori bűnözési félelem, a szorongás emelkedése különösen jelentős. Ezek háttérében az élet végességének megnövekedett tudata, a betegségek gyakorisága, az esetleges szegénység és általában a bizonytalan jövőtől való félelem húzódik meg. Az állampolgárok biztonságérzetét az elbizonytalanodás, az állami, önkormányzati, bünydöző hatóságokba vetett bizalmát a bizalmatlanság, a közbátorságot a félelem erősödése, az önkéntes bezárkózás, az elszigeteltség válthatja fel. A tanúk hiánya a felderíthetetlenség tudatát alakíthatja vagy erősítheti az elkövetőben, mindezek következményeként a bűnmegelőzés lehetősége szűkülhet.

3. Az időskori viktimizáció oksága

3.1. A társadalmi típusú oksági hatások

A bűnözés társadalmi, gazdasági, kulturális tényezők által meghatározott, amelyben az elkövetőn túl a sértettnek is szerepe lehet. A viktimizáció oksága – a kriminalitásához hasonlóan – a társadalmi-gazdasági viszonyok aktuális rendszerében magyarázható. Ennek megfelelően, *miként nincs született bűnöző, nincs született áldozat sem*.

Az időskori sértetté válás okságában jelentős szerepe van a tömegkommunikációs hatásnak. Megjegyezzük, hogy ez a szerep nem csak negatív természetű, hiszen a tájékoztatás révén a bajba jutott idősök megsegítésére irányítja a társadalom figyelmét. Másfelől kétségtelen, hogy az elkövetőben a bűncselekmény megvalósítására irányuló szándékot erősíti, reflektorfénybe helyezi az időskorúak esetenkénti védtelenségét, s újfajta elképzelést vázol fel a személyes problémájukat bűncselekmény útján megoldani kívánó, ötletszegény bűnözőknek.

Az időskori sértetté válásban szerepe van a társadalmi izolálódásnak. A lakóterületi elszigeteltség, a családi kapcsolatok lazulása, a többgenerációs lakásmodell megszűnése, a barátok esetleges elköltözése vagy sajnálatos végleges távozása szükségszerű velejárója a korosztály tagjai fokozatos elmagányosodásának. A röviden ismertetett folyamat sokak esetében már a nyugállományba vonulással megkezdődik. A dinamikus életet egy sívárbabb, statikus élet váltja fel. Nemcsak a mindennapi munka szűnik meg, hanem a munkatársakkal fenntartott rendszeres kapcsolat is. Ha a közösség nem tart igényt az időskorú ember tapasztalataira, a feleslegesség érzésének következményeként az öregedő ember élettere fokozatosan az ingerszegény lakására és annak közvetlen környezetére szűkülhet. Mindez könnyű „prédává”, a bűnözők céltáblájává teheti a – különösen az ilyen helyzetbe került – időskorúakat.

3.2. A szomatikus tényezők jelentősége

Az erőszakos kriminalitás gyakran keresi áldozatait az ellenállást kifejtteni képtelen idős emberek körében. A könnyű megtéveszthetőség folytán gyakran válik ez a korosztály a csalók áldozatává.

A fontosabb szomatikus tényezők között megtalálhatók:

- az öregedés felgyorsuló folyamata;
- a különböző betegségek, főként a keringési rendszer és a légzőszervek megbetegedése;
- a cukorbetegség és a mozgásszervi korlátozottság;
- a látással, illetve hallással kapcsolatos érzékszervi problémák;
- az öregkori agyérelmeszesedés, a demensek számának rohamos növekedése;
- a szenvedélybetegségek időskorban történő elhatalmasodása.

3.3. A pszichés tényezők szerepe

Az időskori viktimításban a testi tényezőkön túl a lélektani összetevőknek is fontos szerepe van. A kétféle faktor kölcsönhatásban, egymásra épülve jelentkeznek.

A sértetté válásban jelentőséggel bíró pszichés okok közül kiemeljük:

- az alkalmazkodási készség romlását és az esetleges összeférhetetlenséget;
- az önuralom hiányát, a gátlások leépülését és a fokozott ingerlékenységet;
- a megnövekedett egoizmust;
- a torzult személyiség szerkezetet;
- az óvatosság csökkenését, a hiszékenységet, a veszélyérzet tompulását.

3.4. A sértetti társadalmi beilleszkedési zavarok

Ebben a körben a *szenvedélybetegségeknek*, ezen belül főként az alkoholfogyasztásnak van meghatározó jellege. Az alkoholnak a szenvedélyszintű fogyasztása kriminalizáló és viktimizáló hatással egyaránt járhat. Ezt a tömegkommunikáció által esetenként bemutatott, időskorú által, szeszestaltól befolyásolt állapotban elkövetett bűncselekmények, illetve az említett helyzetben provokatív magatartást tanúsító időskorú sértettek ellen megvalósított, főként erőszakos bűncselekmények megfelelően dokumentálják.

4. Az időskori viktimizáció megelőzése

A sértetti megelőzés az áldozattá válás elkerülésére irányuló – a lehetőségek felhasználásával megvalósított – tudatos törekvés. Tekintettel arra, hogy az időskorúak elleni bűnözés az összébűnözés része, ezért az idős személy a bűnmegelőzés fontos eleme. A testi és a szellemi erők, tartalékok fokozatos leépülése megnövekedett áldozati veszélyeztetettséggel járhat. Bár ez természetesen nem jelenti azt, hogy az időskorú sértettek felelősek a sérelmükre elkövetett bűncselekményekért, mégis megállapítható, hogy a vagyoni javak haté-

konyabb védelmében, a közúti balesetek elkerülésében fontos a szerepük. Az időskorúakat érő erőszakos cselekmények elkerülésében is fokozott jelentőséggel bír a sértetti prevenció.

A szituációs és az oksági megelőzés a bűnmegelőzés két alapváltozata. Az első rövid távon a bűnalkalmak szűkítésére, az elkövetést lehetővé tevő feltételek kialakulásának elkerülésére irányul. A második hosszabb távon a társadalmi, gazdasági, szociális, egészségügyi, oktatási és kulturális stb. viszonyok fejlesztésével közvetve a bűnözés okaifogyottságának feltételeit teremti meg. A bűnmegelőzés az idők biztonságérzetét erősítő, társadalmi integrációjukat javító intézkedésekben, cselekvési módokban érzékelhető leginkább. A biztonságérzetet javítja például az egészségügyi vészjelző telepítése, illetve kihelyezése, ilyenként említhető az erőszakos, illetve a vagyon elleni bűnözés új kihívásairól, újabb elkövetési módjairól, a hatékony sértetti védekezés lehetőségeiről szóló – az időskorúak számára szervezett – rendszeres rendőri tájékoztatás, a közterületen látható rendőri jelenlét és szükség esetén a szakszerű rendőri intézkedés. A társadalmi integrációt az arra alkalmas idők munkába való bevonása, tapasztalatainak hasznosítása javíthatja. Ennek a társas kapcsolatok megőrzésében, az elszigetelődés és a gondozatlanság megakadályozásában nagy a jelentősége. A sokoldalú és személyre szabott idősgondozási rendszerben a hangsúlyokat nem a gondozó intézményre, hanem a gondozott időskorúakra kell helyezni. E gondozórendszer jelentősége a többgenerációs együtt élő családok számának, súlyának csökkenésére tekintettel, felértékelődik. Emellett az időskorúak számára meghatározó jelentősége van az egzisztenciális biztonságnak, ezért a gondozó állam törekvése arra irányul, hogy a nyugdíjak értékállóságát megőrizze, a lehetőségek keretei között – akár az infláció mértékén túl is – emelje azt.

Az időskori viktimizáció megelőzésében kulcsszerepe van a tömegmédiának is. Bár a kirívó, közfigyelmet érdemlő, a társadalmat foglalkoztató bűnesetokról, az időskorúakat ért atrocitásokról szóló tájékoztatások szükségesek, de fokozott figyelmet kell fordítani az emberi méltóság megóvására, az élet, a testi épség, a személyi és szexuális szabadság tiszteletére, az erőszak kultusz visszaszorítására, az időskori hiszékenységet és óvatlanságot kihasználó csalások leleplezésére is.

Az időskori sértetté válás megelőzésében fontos az *áldozatvédelem jogalkotási megjelenítése* is. A hatályos Btk. 365. § (3) bekezdés g) pontja a rablást, a 372. § (4) bekezdés c) pontja a sikkasztást, valamint a 373. § (4) bekezdés c) pontja a csalást súlyosabban rendeli büntetni, ha azt a bűncselekmény felismerésére vagy elhárítására idős koránál vagy fogyatékosságánál fogva korlátozottan képes személy sérelmére követik el. Ha az elvétel ez utóbbiakban leírt személy sérelmére valósul meg, a cselekmény a Btk. 366. § (1) bekezdés c) pontja szerinti kifosztásnak minősül.

Hasonlóan fontos feladat a sértettek büntetőeljárásban betöltött szerepének további megszilárdítása, a másodlagos viktimizáció, illetve az esetleges *áldozati visszaesés* – lehetőségek szerinti – elkerülése.

Az időskori sértetté válás megelőzésében áttörés érhető el a rejtetten maradt bűncselekmények csökkentése révén. Ehhez a bűnüldöző hatóságokba vetett bizalom erősítésével, a közbátorság további megszilárdításával juthatunk el.

5. Az idős kori viktimizáció aktuális kérdései

A téma időszerű, fontosnak tekinthető összefüggéseit

- a demográfiai helyzet,
- az egészségügyi helyzet,
- a szociális helyzet és
- a bűnözési helyzet

vázlatos ismertetésével mutatjuk be.

5.1. A demográfiai helyzet

A Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) interneten közzétett idősorait tekintve, az 1980-ban mért 10 709 000-ről 2018. január 1-jére 9 778 000 főre csökkent a hazai népességszám.

A hivatal adatai szerint a múlt század 90-es éveinek átlagában a lakosság mintegy 19%-a tartozott az időskorúak közé. Demográfiai vonatkozásban – figyelembe véve az Eurostat értelmezését – a 60 évesek és idősebbek az időskorúak. Ebből következően a *népességöregedés* alatt a jelzett korúak össznépességen belül számított arányának a növekedését értjük. Ez a mérőszám – évente növekvő tendencia mellett – az 1980-ban mért 17,1%-ról 2016-ra 25,65%-ra növekedett. A hazai szabályozást tekintve a munkaképesség felső határa az öregési nyugdíj korhatára, ami jelenleg a 65. életév betöltésével veszi kezdetét.

Miként Európa számos országában, így hazánkban is a – népességszám csökkenésével korrelációt mutató – népességöregedés háttérében az *alacsony termékenység* és a *megnövekedett élettartam* áll. A helyzet súlyosságát jól érzékelteti az a körülmény, hogy a 65 évesnél idősebb népesség aránya 2016-ban már 18,3%-ra nőtt!¹³ A magasabb mortalitású korcsoport népességen belül megnövekedett arányából következik a magasabb halálozási ráta is.

A helyzet súlyosságát fokozza az a további körülmény, ami a nemek közötti aránynak az életkor előrehaladásával járó változásához kapcsolódik. Folyamatosan, de nemeként eltérő mértékben nő az időskorúak saját nemükön belüli aránya.

A születéstől számítva a 40 éves életkor közepéig a férfiak számában érzékelhető csekély többlet az 50. év elérése előtt teljesen eltűnik, s az életkor előrehaladtával jelentős többlet mutatkozik a női népességen belül. Ez a férfiak körében tapasztalható magasabb halandósággal mutat összefüggést.

Megállapítható tehát, hogy

- a női népesség jelentős része a legvédtelenebb, a bűnözőknek leginkább kiszolgáltatott időszakában, az életének utolsó éveiben elveszti a párját, aminek gyakori következménye az elmagányosodás,
- az időskorúak demográfiai mutatói általában, különösen pedig nemek szerinti korösszetételnek megfelelően századunkban hátrányosan változtak.

¹³ Magyarország népességének száma nemek és életkor szerint (é. n.).

5.2. Az egészségügyi helyzet

Az időskori sértetté válás folyamatában az egészségi állapotnak, közelebbről a szomatikus és a lelki tényezőknek jelentős, olykor meghatározó szerepe van. Az idős, egyedülálló személyek közül sokan képtelenek az ellenállásra, a menekülésre, s főként a nők a rablások ideális áldozatai. A más betegségekben is szenvedő, érzékszervi problémákkal küszködő idősek a saját biztonságukra kevésbé képesek figyelni. Óvatlanságuk, szétszórtságuk folytán a trükkös elkövetésű vagyon elleni bűncselekményeknek, többségében a lopásoknak és a csalásoknak az „ideális” célpontjai.

A pszichés tényezők főként az erőszakos és a közlekedési bűncselekmények körében kapnak jelentőséget. Az idős ember ingerlékenyebb, korábban meglévő gátlásai fokozatosan leépülnek. Az ész kormányzása helyett az ösztönvezéreltség veszi át gyakran az irányítást. Az óvatosságot a hiszékenység, a körütekintést a figyelmetlenség váltja fel.

Külön kérdés az időskorban jelentkező *stressz* hatása. Az emberek zöme úgy gondolja, hogy ez a probléma csak a munkával érintett éveket érintheti, s a nyugállományban töltött időszak ettől mentes. Ez a helyzetmegítélés téves. A baráti, kapcsolati körbe tartozók számának különböző okokkal magyarázható fokozatos csökkenése erodálja a társas kapcsolatokat, növeli magárahagyatottság érzését, mindez áthatja az idős ember személyiségét, s ha ez mozgásszervi korlátozottsággal is együtt jár, úgy a mozgástér a lakótérre szűkül, ez a stressz-szint növekedését válthatja ki.

Az eddigieken túl a hazai időskorúak egészségügyi helyzetét már a 2010-es éveket megelőzően, majd azt követően is tovább árnyalta, hogy

- a teljes népességen belül a 70 éven felüliek mintegy 10%-ban részesedtek, de ők adták a kórházi ápoltak 25%-át, s kezelésük hátterében többnyire szervi megbetegedések húzódtak meg,
- a 70 éven felüli aktív kórházi ellátottak 2%-a demens volt, aminek az élethosszig tartó kezelés, illetve felügyelet a következménye,
- a 65 éven felüliek bő 12%-a – alapvetően mozgásszervi problémák okán – már korlátozott volt az önellátásban.

Az esetleges figyelmetlenséggel kiegészült érzékszervi megbetegedés, a mozgáskorlátozottság, különösen a magányosan élő idősek körében végzetes következménnyel járó háztartási balesetek okozója lehet.

Az időskori viktimításban változatlanul jelentős szerepe van a sértett esetleges alkoholfogyasztásának. Ez, az időskorban amúgy is csökkent önuralomnak és gátlásoknak a maradvékát is felemésztí, s utat nyit a bizonytalan kimenetelű agresszivitás számára, amelynek következményeként az erősebb joga érvényesülhet.

Megállapítható tehát, hogy az időskorúak egészségügyi helyzete – a már ismertetett demográfiai okoknál fogva is – összetettebbé, bonyolultabbá vált.

5.3. A szociális helyzet

Az időskori viktimitásról nem tudunk átfogó képet kialakítani, ha nem vesszük górcső alá e korosztály szociális helyzetét, főként a nyugdíjjal, a nyugdíjszerű ellátással, illetve a bármilyen egyéb járadékkal való ellátottság mértékét.

A hazai nyugdíjrendszer lényegét tekintve 2012-ben átalakult. Ennek az volt a célja, hogy megelőzhető legyen a későbbiekben a folyósítások finanszírozhatatlansága, ennek folyamánként az államháztartás felborulása. Az 1957-ben, illetve azt követően születettek tekintetében a nyugállományba vonulás feltétele a 65. életév betöltése lett.

Az időskorúak szociális helyzetében a legmeghatározóbb tényező az öregségi nyugdíj. Míg ennek az átlagösszege 2012 januárjában 104600 Ft volt, a folyamatos – törvényen alapuló – korrekcióknak megfelelően 2017-ben már mintegy 130000 Ft volt. (Megjegyezzük, hogy hazánkban az öregségi nyugellátás 90 éves múlta tekint vissza, az 1928. évi XL. törvénycikk vezette be.)

Az évenkénti nyugdíjemelések ellenére a nyugdíjak legfeljebb a nettó átlagkereset háromnegyed részét érik el, ami azt jelenti, hogy az aktív, tehát kereső foglalkozást folytató életkorból a nyugdíjas időszakra történő átmenet során e korosztálynak – megtakarításai mértékéhez képest – rendkívül jelentős bevételecsökkenést kell kezelnie. Ezért az aktív időszakban megszokott vagy azt megközelítő nyugdíjas életszínvonal elérésére csak folyamatosan biztosított öngondoskodás mellett lehet garancia.

Az időskorúak pénzügyi helyzetét tovább árnyalja, hogy egy- vagy többszemélyes háztartásban élnek-e, milyen az egészségügyi állapotuk vagy az iskolai végzettségük stb. Bizonyos kiadásokról mégis megállapítható, hogy azok többségükben sztenderd jellegűek, konstans természetűek. Ilyenek például a háztartásra, az élelmiszerekre, az alkoholmentes vagy szeszartalmú italokra, a dohánytermékekre, a ruházatra, a lábbelire, a lakás fenntartására és berendezésére, az egészségügyre, a közlekedésre, a hírközlésre, továbbá az oktatásra, kultúrára, szórakozásra, üdülésre fordított – bár háztartásonként jelentős szóródást mutató – kiadások. A hazai 70 éven felüliek több mint háromnegyed része rendszeres gyógyszerfogyasztó. Ez az arány magasabb a nők, alacsonyabb a férfiak körében. *Már 2002-ben az idősebb korúak közel háromszor annyit fordítottak egészségügyi kiadásokra, mint a fiatalabb korosztály.* Ezt a gyógyszerárak jelentős emelkedése, illetve egyes egészségügyi szolgáltatások ingyenességének megszüntetése idézte elő.¹⁴ (Megjegyzendő, hogy ezek a közzétett statisztikai adatok csak a több-kevesebb rendszerességgel orvoshoz járó időskorúak egészségügyi kiadásait tartalmazzák.)

A jelzett problémák súlya nő, ha a háztartás kizárólag idősekből tevődik össze, főként, ha abban egyedülálló, magányos időskorú él. Rosszabb helyzetben utóbbiak közül azok vannak, akik súlyos betegségben szenvednek, vagy érzékszervi, illetve mozgásszervi problémáik vannak. A legsúlyosabb gondok között a hajléktalan időskorúak élnek. Bár az ellátórendszer működik (például utcai szociális munkások hálózata, nappali melegedő, átmeneti szállás, krízisvonal stb.), de az alapp probléma különböző okok folytán számos európai országhoz hasonlóan még nem megoldott.

¹⁴ *Időskorúak Magyarországon* (2004).

Megállapítható tehát, hogy az időskorúak szociális helyzete – az egyéb tényezőkre is figyelemmel – a számos és indokolt kormányzati intézkedés és az ennek következményeként bekövetkező mérsékelt javulás ellenére is rendkívül nehéz.

5.4. A bűnözési helyzet

2. táblázat

Regisztrált sértettek, ezen belül időskorúak száma, aránya nemek szerinti bontásban 1999–2016-ig

Év	Regisztrált sértettek összesen	Időskorúak (60 éves és idősebb)		Ebből			
				férfiak		nők	
		száma	százaléka	száma	százaléka	száma	százaléka
1999	293 535	38 043	13,0	22 347	58,7	15 696	41,3
2000	259 035	36 214	14,0	21 036	58,1	15 178	41,9
2001	261 861	37 761	14,4	22 211	58,8	15 550	41,2
2002	241 325	35 270	14,6	20 044	56,8	15 226	43,2
2003	235 760	31 550	13,4	17 595	55,8	13 955	44,2
2004	235 406	33 729	14,3	18 679	55,4	15 050	44,6
2005	224 065	34 843	15,6	19 627	56,3	15 216	43,7
2006	214 165	33 133	15,5	18 372	55,4	14 761	44,6
2007	231 059	37 871	16,4	21 581	57,0	16 290	43,0
2008	211 455	37 891	17,9	21 043	55,5	16 848	44,5
2009	213 661	36 715	17,2	19 319	52,6	17 396	47,4
2010	247 776	46 676	18,8	24 550	52,6	22 126	47,4
2011	260 279	52 552	20,2	27 928	53,1	24 624	46,9
2012	275 173	57 578	20,9	30 454	52,9	27 124	47,1
2013	245 601	52 755	21,5	29 054	55,1	23 612	44,8
2014	214 715	44 175	20,6	22 480	50,9	21 557	48,8
2015	183 125	36 779	20,1	18 960	51,6	17 817	48,4
2016	155 292	30 614	19,7	15 650	51,1	14 964	48,9

Forrás: saját szerkesztés

A táblázatban bemutatott tendencia a nemeket illetően a lassú kiegyenlítődés irányába mutat. Ez utóbbi megállapítás háttérében az a körülmény állhat, hogy a nők száma – különösen az életkor előrehaladtával – jelentősen meghaladja a férfiakét, s hogy a nők által megélhető átlagéletkor szintén magasabb a férfiakénál.

3. táblázat

*Regisztrált bűnelkövetők, ezen belül időskorúak száma,
aránya nemek szerinti bontásban 1999–2016-ig*

Év	Bűn- elkövetők összesen	Időskorúak (60 éves és idősebb)		Ebből			
				férfiak		nők	
		száma	százaléka	száma	százaléka	száma	százaléka
1999	131 658	2 678	2,0	2 164	80,8	514	19,2
2000	122 860	2 599	2,1	2 054	79,0	545	21,0
2001	120 583	2 636	2,2	2 132	80,9	504	19,1
2002	121 885	2 727	2,2	2 201	80,7	526	19,3
2003	118 145	2 868	2,4	2 293	80,0	575	20,0
2004	130 182	3 237	2,5	2 547	78,7	690	21,3
2005	133 790	3 543	2,6	2 694	76,0	849	24,0
2006	124 171	3 481	2,8	2 631	75,6	850	24,4
2007	116 161	3 387	2,9	2 626	77,5	761	22,5
2008	116 584	3 274	2,8	2 617	79,9	657	20,1
2009	111 723	3 435	3,1	2 730	79,5	705	20,5
2010	122 529	3 892	3,2	3 064	78,7	828	21,3
2011	112 895	3 935	3,5	3 097	78,7	838	21,3
2012	100 239	3 795	3,8	2 988	78,7	807	21,3
2013	103 635	4 080	3,9	3 250	79,7	830	20,3
2014	105 588	4 702	4,5	3 722	79,2	972	20,6
2015	98 987	4 864	4,9	3 948	81,2	916	18,8
2016	98 137	5 434	5,5	4 412	81,2	1 022	18,8

Forrás: saját szerkesztés

A vizsgált időszakot megelőző tapasztalat azt mutatta, hogy az időskorúak viktimális trendvonalára együtt mozog az ismertté vált bűncselekményekkel, valamint ezek elkövetőinek és sértetteinek számával.

Ez utóbbi megjegyzéstől függetlenül megállapítható, hogy a tényleges elkövetővé válás 60 éves kor fölött csökken. A tényleges áldozattá válás viszont, az idősek viktimális érinthetősége folytán, az időskori elkövetővé válásnál lényegesen magasabb.

Az 1999-től számított 18 éven át, évi átlagban az elkövetők 3,1%-a volt időskorú, míg – némi hullámmást mutató, de lényegében folyamatosan növekvő tendencia mellett – a sértettek évi átlagban 16,5%-a tartozott ebbe a korcsoportba. A bűnügyi statisztikai adatok alapján megállapítható, hogy a vázolt időszakban az időskori elkövetővé válást az e korcsoportba tartozók sértetté válása több mint ötszörös mértékben haladta meg!

Különbség mutatkozik a vizsgált időszakban az elkövetések számának és – ennek megfelelő – arányának változásában az időskorúak nemét illetően is. Az elkövetők mintegy 75–80%-a férfi.

4. táblázat

*Regisztrált sértettek, ezen belül időskorúak száma, százaléka
kiemelt bűncselekmények és nemek szerinti bontásban 1999–2016 között*

Vizsgált bűncselekmények köre	Év	Sért- ettek száma	ebből					
			időskorúak (60+)		ebből			
			száma	évi átlag százalé- ka	férfiak	százalék	nők	százalék
Összes regisztrált bűncselekmény	1999–2016	4 205 288	714 149	17,0	390 930	54,7	322 990	45,2
Szándékos emberölés	1999–2016	5 541	1 010	18,2	494	48,9	516	51,0
Testi sértés	1999–2016	229 801	19 001	8,3	10 906	57,3	8 095	42,6
Közúti baleset okozása	1999–2016	63 323	15 339	24,2	6 650	43,3	8 689	56,6
Erőszakos közösülés	1999–2016*	4 064	198	4,9			197	100,0
Vagyon elleni bűncselekmények	1999–2016**	3 432 945	634 223	18,5	350 137	55,0	286 086	45,0
Rablás	1999–2016	48 204	9 325	19,3	3 864	41,4	5 461	58,5

* A régi Btk. szerint regisztrált erőszakos közösülés bűncselekmények regisztrált sértettjeinek száma összeadva az új Btk. szerint regisztrált szexuális kényszerítés bűncselekmények regisztrált sértettjeinek számával.

** Az új Btk. szerint regisztrált bűncselekmények a régi Btk. vagyon elleni bűncselekmények fejezete alapján.

Forrás: saját szerkesztés

Az 1999–2016-ig terjedő időszakban az összes regisztrált bűncselekmény sértettjeinek száma az 1985–1998 közötti időszakhoz képest 38%-kal emelkedett. Rosszabb volt a helyzet a bűncselekmények időskorú sértettjeit illetően. Itt a növekmény rendkívül jelentős, mintegy 87%-os. Megjegyzendő az a körülmény, hogy a korábbi 14 év adatait az azt követő 18 év mutatóival hasonlítottuk össze, de a növekmény ennek figyelembevételével is rendkívül jelentős.

A továbbiakban a kiemelt bűncselekményeket, bűncselekménycsoportokat vizsgáljuk.

- A szándékos emberölések vonatkozásában az időskorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények száma 11,6%-os növekedést mutat.
- A testi sértések időskorú sértettjeinek száma 28%-kal emelkedett.
- A közúti baleset okozása időskorú sérültjeinek száma mintegy 12%-kal növekedett.
- Az erőszakos közösülést elszenvető idők száma rendkívül jelentős mértékben csökkent. Az adatok a 18 éves időszakot tekintve több mint 56%-os csökkenést mutatnak.
- A vagyon elleni bűncselekmények tekintetben az időskorú sértettek száma 84%-kal emelkedett. Ez azt jelenti, hogy a vagyon elleni bűncselekmények sértetti mutatójának növekedését a vizsgált 18 év alatt a bűncselekménycsoport időskorú sértettjeinek növekedése közel 3,5-szeres mértékben lépte túl!
- Fontos az időskori viktimitás tekintetében a rablások önálló vizsgálata. E bűncselekményt illetően az időskori sértettek száma 58%-kal emelkedett.

A kép tovább árnyalható, ha az időskori viktimítást nemek szerint vizsgáljuk.

Az időskorú férfi sértettek számának az utóbbi 18 év során történő jelentős emelkedése ellenére az időskorú sértettekben belüli arányuk csökkent, míg a nőké, az erőszakos közöszlések (szexuális erőszakok) csökkenésétől eltekintve, emelkedett.

Az időskorú férfiak és nők legnagyobb számban a vagyon elleni bűncselekmények áldozataivá váltak.

Az időskori viktimizációnak az elkövetés helyéhez való kapcsolódásában a korábbi megállapítások változatlanul irányadóak, ami azt jelenti, hogy az időskori áldozatok térbeli eloszlása megfelel a regisztrált bűncselekmények térbeli eloszlásának, vagyis az idősök érintettsége a fővárosban és Pest megyében a legjelentősebb.

Megállapítható tehát, hogy

- bár az időskorúak viktimizációs veszélyeztetettsége e korosztálynak tulajdonított áldozattá válási kockázatnál alacsonyabb, de az idősök körében a bűnözéstől való félelem, az áldozattá válástól való szorongás lényegesen magasabb;¹⁵
- az egyes mutatók jelenleg is igazolják azt, hogy az időskorúak körében fordított arányú összefüggés áll fenn az elkövetővé és a sértetté válás valószínűsége között;
- az idősök elleni támadásokban a legaljasabb, leghitványabb bűnözői attitűd jelenik meg: olyan embereket támadnak, akik kiszolgáltatottságuknál, közelebből állapotuknál (betegségüknel, érzékszervi károsodásuknál, mozgáskorlátozottságuknál, szellemi leépültségüknel), idős koruknál fogva védekezésre, a támadás elhárítására képtelenek;
- a bűnügyi statisztikai adatok azt igazolják, hogy a rablás, a lopás, a csalás különböző változatai az idősök elleni támadások túlnyomó részét lefedik. Az újszerűség kevésbé a tényállások lényegéből, sokkal inkább alaktani minőségi jellemzőiknek megváltozásából fakadt, és a trükkös lopások, a besurranással megvalósított betöréses lopások, a zsebtolvajlások, a hitelesség látszatát keltő megtévesztések, a hitelnyújtás ígéretével jelentős összegű „regisztrációs díj” kifizettetése, az „unokázás”, az úgynevezett termékbemutatók, az „öregezés” zömében a könnyű prédának számító idősök célpontul választása útján valósul meg;
- a naiv hiszékenységre, az éberség és a bizalom kijátszása még megfelelő egészségi állapotú idős személyt is veszélybe sodorhat. Az elkövetések esetenkénti brutalitása, az esetleges védekezés ellehetetlenítése érdekében a cél eléréséhez szükségesnél lényegesen nagyobb súlyú erőszak vagy az élet, testi épség elleni közvetlen fenyegetés alkalmazása, a sértett személyének semmibevétele, a félelemkeltő elkövetési mód, hasonló esetekben a végletekig fokozódó – akár a sértett halálával is járó – erőszak nemcsak az aktuálisan érintettet, de a környezetét is képes rettegésben tartani;
- a bűnügyi statisztika adatai azt igazolják, hogy az időskorú nők viktimális érintettsége – különösen az életkor előrehaladtával – a kiemelt bűncselekmények zömében emelkedett.

¹⁵ BARABÁS 2014, 54–57.

6. Az időskori áldozattá válás jövője

Az időskori viktimitás jövőjére vonatkozó előrejelzés – az előzmények figyelembevételével – meglehetősen borús, mert

- míg az időskori áldozattá válásban jelentőséggel bíró közlekedési bűncselekményeket jellemzően gondatlanságból követik el, addig az idősök sérelmére megvalósuló és tömegesen jelentkező vagyon elleni, de az erőszakos bűncselekmények is – lényegükből fakadóan – szándékosak;
- míg a megvalósuló közlekedési balesetek hátterében jelentős részben a sérült, balesetet szenvedett idős személy – elháríthatatlan következményeket okozó – figyelmetlensége is meghúzódhat, addig a vagyon elleni, illetve az erőszakos bűncselekmények elkövetése – még a sértett „közrehatása” esetén sem – tekinthető kikerülhetetlennek;
- az időskorú személy figyelmének szétszórtsága folytán fennáll a lehetősége annak, hogy nem vagy kevésbé képes pontos információt nyújtani a történetekről, leírást adni az elkövetőről, a tájékoztatás különösen mentális betegségben, illetve szellemi leépülésben szenvedő idősök körében lehet zavaros, ellentmondó, hiányos;
- ha az időskorú sértett az elkövetéstől számítva hosszabb idő elteltével tájékoztatja a hatóságot, ennek következményeként az emlékezetkiesés lehetősége is felmerülhet;
- számolni kell a sértetti rejtettséggel, amelynek a hátterében – egyebek mellett – a félelem, a bizalmatlanság vagy a jogszabályok ismeretének hiánya húzódhat meg;
- az egészségügyi ellátás idősök általi igénybevételének kényszerű vagy figyelmetlenség, óvatlanság következtében történő elmulasztása az állapotromlás következtében növeli a bűnözésnek való kitettségét.

Összegezve megállapítható, hogy az időskori viktimitást illetően, amíg e korcsoport demográfiai, egészségügyi és szociális helyzetében – pozitív elmozdulást jelentő – lényegi változás nem történik, addig a bűnözési helyzetben sem lehet igazi fordulat. Ezen önmagában még a bűnözés további csökkenése is csak mérsékelten változtatna, mert ez esetben az időskorúak elleni bűncselekmények esetleg alacsonyabb számban, de relatíve magas arányban stabilizálódhatnak. Mindez azt vetítené előre, hogy a javuló objektív biztonsági helyzetet az időskorúak romló szubjektív biztonságérzete kísérné.

Felhasznált irodalom

- BARABÁS A. Tünde (2014): *Áldozatok és igazságszolgáltatás*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- Időskorúak Magyarországon* (2004). Budapest, KSH. Elérhető: www.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/idos/idos01.pdf (A letöltés időpontja: 2018. 01. 21.)
- Magyarország népességének száma nemek és életkor szerint* (é. n.). Budapest, KSH. Elérhető: www.ksh.hu/interaktiv/korfak/orszag.html (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)
- Ötvös Zoltán (2001): *Mit bír a Föld? A globalizáció nyertesei és vesztesei*. Elérhető: <http://cegvezetes.hu/2001/07/mit-bir-a-fold> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 15.)

SÁRKÁNY István (1999): *Az időskor viktimológiája*. Budapest, BM Kiadó.

SÁRKÁNY István (2016): Az erőszak mennyiségi és minőségi aktualitásai a hazai bűnözésben. *Belügyi Szemle*, 64. évf. 4. sz. 23–48.

Ajánlott irodalom

SÁRKÁNY István (2000): Áldozatok: az időskor viktimológiája. *Börtönügyi Szemle*, 19. évf. 2. sz. 26–39.

SÁRKÁNY István (2014): Még egyszer az időskor viktimológiájáról. *Belügyi Szemle*, 62. évf. 12. sz. 5–26.

HARMADIK FEJEZET

Kábítószeres bűnözés és droghasználat

[Vákát oldal]

A kábítószeres bűnözés kriminológiai aspektusai

Németh Zsolt

Bevezetés

Kábítószer az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organisation – WHO) 1977. évi meghatározása szerint¹ bármely anyag lehet, amely az élő szervezetbe kerülve annak egy vagy több funkcióját módosítja. A kábítószer fogalmát tekintve a szakirodalomban egyébként meglehetősen nagy a zűrzavar, ezért helyes, ha a nemzetközi megállapodásokra támaszkodunk, amelyek nem definíciókat tartalmaznak, hanem azokat az anyagokat, amelyeket a büntetőjog szempontjából értékelni kell. Az ENSZ keretében létrejött 1961-es egyezmény² felsorolja a kábítószereket (például ópium, morfium, heroin, kannabisz, kodein), az 1971. évi³ pedig a pszichotróp anyagokat (például LSD, amfetamin, fenobarbitál). Ez utóbbiak az élő organizmusra enyhébb hatást gyakorolnak (gyakran gyógyszerként is használatosak), ám a büntetőjog szempontjából kábítószernek számítanak, és ennek megfelelően hasonlóképpen tilalmazottak. A kábítószereken és a pszichotróp anyagokon felül nagy számban léteznek még más anyagok is, amelyek a központi idegrendszerre hatva bódulatot, mámort, tudatállapot-változást idéznek elő, ezek azonban kevésbé radikális hatásúak, így büntetőjogi megítélés alá nem esnek.

A pszichoaktív anyagok mint a tudatmódosító szerek legáltalánosabb kategóriája további szempontok szerint is megragadhatók. *Klasszikus szereknek* nevezzük az évszázadok óta ismert és növényi eredetű drogokat: a mákból nyerhető ópiumot, a belőle készülő morfiumot és a kodeint, végül pedig a heroint. Az indiai kender (*cannabis sativa*) az alapja a marihuánának és a hasisznak, míg a kokalevél a kokainnak. A *szintetikus drogokat* (például ecstasy) vegyszerekből tervezik meg és állítják elő.

Szinte mindegyik anyagról elmondhatjuk, hogy eredetileg hasznos társadalmi rendeltetése van: a klasszikus kábítószerek mindenekelőtt fájdalomcsillapítók, a szintetikusok pedig széles körben használatosak a háztartásban, az iparban és a mezőgazdaságban. A gyógyszerek többsége kiválthat tudatmódosító hatást, ezért a kábítószer-jelenség lényegét abban nevezhetjük meg, hogy valamely egyébként racionális ok vagy szükséglet nyomán létező anyagot az ember visszaélészerűen használ (abúzus). A világon rengeteg növényfajtát ismernek ilyen hatással, és csak a háztartásokban több tucat bódító anyagot használunk (motorbenzin, szintetikus festékek és hígítók, ragasztók, körömlakklemosó, kromofág stb.).

¹ WHO Expert Committee on the Selection of Essential Drugs, 17–21 October 1977. WHO Technical Report Series, No. 615 (1st WHO Model List of Essential Medicines).

² A New Yorkban, 1961. március 30-án kelt Egységes Kábítószer Egyezmény.

³ A pszichotróp anyagokról szóló, Bécsben az 1971. évi február hó 21. napján aláírt egyezmény.

Az altatók, nyugtatók és szorongásoldók sokfélesége és tömeges használata jelzi, hogy milyen nehéz különválasztani a rendeltetésszerű vagy orvosilag elfogadható használatot a károsnak minősítendőttől.

Mindezek nyomán világos, hogy nem az anyagok pusztá léte és hozzáférhetősége, hanem az emberi természet és az emberi viszonyokban kialakuló egyéni deficitiek állnak a világméretű kábítószer-jelenség mögött. A drogok „lágy vagy könnyű” (például marihuána, hasis) és „kemény” (például heroin, kokain) kábítószerekre való felosztását sokan ellenzik, állítva hogy egyformán elfogadhatatlanok, ráadásul a drogozásban egyfajta folyamattörvény uralkodik: aki egyszer is kipróbálta, az az enyhétől kezdve szükségszerűen fordul a mind súlyosabb és nagyobb mennyiségű anyag felé, hiszen emelkedik a drogérzékenység küszöbe az emberi szervezetben, ám ugyancsak sokan cáfolják ezt.⁴

Tudományos érvek ismertek pró és kontra, de valójában még mindig sok az ismeretlen területe a kábítószer-fogyasztás mechanizmusának, tekintve, hogy a drogokat használó ember biológiai és társadalmi sokfélesége minden elméletre rácáfolt eddig. Mindenesetre a drogok elleni háború – aminek kezdetét 1971-től az amerikai Nixon elnökségéhez kötik – eddig semmiféle pozitív eredménnyel nem járt. Az államok szerte a világon dollármilliárdokat költöttek erre a célra, nagyon sok embert zártak börtönbe (sokaknak éppen ezzel indítva el a bűnözői karrierjét), de az illegális drogok iránti érdeklődés folyamatosan növekszik a világon mindenhol. A türelmes, megértő bánásmód – mint Hollandia példája mutatja – sokkal jobb eredménnyel kecsegtet, azonban a drogkérdés mindenütt átpolitizálódott, a közvélemény szemében démonizált, ezért a humánus és észszerű megközelítés komoly nehézségekbe ütközik.

1. A drog és az ember

A drogfogyasztás veszélyes és káros, egyénnek és közösségének egyaránt. Rossz mentális állapotról árulkodik; az ember önmaga és helye keresésének a kudarcáról. Általánosságban elmondható, hogy a nyugalomhoz és a biztonsághoz nincs szükség semmilyen „vegyszerre”, ha a világgal és önmagunkkal való békét a másokkal való társas viszonyban, a zenével, az irodalommal, a sporttal vagy a természettel való érintkezés révén képesek vagyunk elérni. Tudni kell azonban, hogy sok embernek nem volt lehetősége az ilyen jellegű tapasztalatok és készségek elsajátítására. A drogok ellen tehát küzdeni kell, de emeljük ki még egyszer, a kábítószer, és nem a velük visszaélő embert kell ellenségnek tekinteni.

Közismert, hogy a legálisnak tartott pszichoaktív anyagok (alkohol, nikotin, koffein) az illegális anyagoknál sokkal nagyobb károkat okozhatnak, különösen akkor, ha visszaélés-szerűen, mértéktelenül használják őket. Az anyag- (az illegális is) használat az emberi szervezetbe juttatást jelenti, ami történhet lenyeléssel (a gyomor- és bélrendszeren át), belélegzéssel (dohányként elszívással vagy vegyszerek kipárolgásának szippantásával) és végül a vénába fecskendezve. A cél a véráramba juttatás (gyomron keresztül, a tüdőben a vér oxigén-cseréjével, vagy közvetlenül az injekciós tűvel) és ezen keresztül az agyműködés befolyásolása. Ezzel a mechanizmussal a mentális szféra hat területe befolyásolható. A legfontosabb célterület a psziché, az érzelmek világa, ahol a drog befolyása

⁴ Lásd erről Rácz József *A kábítószer-használat okai* című fejezetét.

abban nyilvánul meg, hogy eufóriát okoz. Ez a legáltalánosabb hatás, szinte minden droghasználat eufóriával jár. A továbbiakban a drog hatással van a racionális szférára (logikus gondolkodás, realitáshoz való viszony, ítélőképesség), a tudati éberségre (ez lehet nyugtató: alkohol, nyugtatók, ópiátok vagy élnkítő: diszkódrogok, kokain, koffein, hallucinogének, nikotin), az érzékelésre (hallucinogének), a motoriumra (mozgáskoordináció) és végül a vegetatívumra.⁵

A kábítószer és az ember viszonya számtalan szempontból értékelhető: gazdasági, társadalmi, egészségügyi, járványügyi és még megannyi vonzatú összefüggés található, és ezekben jobbra az egyén akaratától független erők működnek. Értékelhető büntetőjogi, bűnüldözési és bűnmegelőzési szempontból is. Kétségtelenül az a legrosszabb, amikor – pusztán kriminális problémának tekintve – a büntetés vagy az azzal való fenyegetés a lehetséges megoldás.

A legátfogóbban mint hatalmi viszonyt ragadhatjuk meg a kábítószer-jelenséget. Egyrészt a drog hatalmába keríti az embert, vagy a különféle közösségeket, a drogfogyasztó ember mégis azt hiszi, hogy saját testét és működését ellenőrzés alatt képes tartani, azaz bármikor úgy dönthet, hogy abbahagyja a drogozást. Másrészt hatalmi kérdés úgy is, hogy a bünszervezeteknek a drogkereskedelemből származó haszna olyan tőkét eredményez, amely az államot is befolyásolhatja.

Meg kell jegyezni, hogy a világtendencia megfordulni látszik, mint több ország tesz engedményeket a dekriminalizálás irányába: „Üzenet a világ vezetőinek: dekriminalizálják végre a drogfogyasztást.” A korábbi ENSZ-főtitkár, Kofi Annan és több államfő, többek között Kolumbia, Mexikó és Brazília egykori vezetőiből összeálló bizottság jelentést hozott nyilvánosságra a világban tapasztalt drogpolitikákról.⁶ A jelentés lényege ugyanaz, amit a szakértők évtizedek óta hangoztatnak: dekriminalizálni kell a drogfogyasztást, azaz ne legyen bűncselekmény a fogyasztás és a kis mennyiség birtoklása. A bizottság vezetője, az egykori svájci államfő, Ruth Dreifuss szerint a politikusoknak bizonyítaniuk kéne végre, hogy munkájukkal az emberek életének megmentéséért tesznek, hogy hozzásegítik őket az egészségügyi szolgáltatásokhoz, és hogy olyan környezetet teremtenek, amelyben akinek segítségre van szüksége, van hova segítségért fordulni. Az ugyanis, hogy represszív büntetőpolitikával nem igazán lehet harcolni a kábítószer ellen, az elmúlt évtizedek elég világos felismerése. Ennek oka egyrészt, hogy a kábítószeret nem lehet kiszorítani; ha a hatóságok lecsapnak egy forrásra, jön helyette két másik, irdatlan pénzeket termelve így a szervezett bűnözésnek. Másrészt a kábítószernek minősített anyagok elleni hajtóvadászat egy másik következménye, hogy a kiskapukat kijátszva folyamatosan hoznak létre új pszichoaktív szereket, amelyeknek sem a hatásmechanizmusa, sem az egészségügyi következményei nem ismertek. Az elmúlt évek designerdrog-robbanása egyelőre felbecsülhetetlen mértékű károkat okozhat. Emellett a hatósági szigor miatt sokan, akik függőségi problémákkal küzdenek, nem tudnak/nem mernek segítségért fordulni, hiszen nem akarnak stigmatizálódni, büntetőügybe keveredni. A statisztikákból látni azt is, hogy bár a világ nagy részén az elmúlt évtizedben a büntetőintézkedések voltak jelen, a drogfogyasztás mértéke egyáltalán nem csökkent.

⁵ FUNK 1998.

⁶ *Taking Control: Pathways to Drug Policies that Work. Global Commission on Drug Policy* (2014).

Váratlan fordulat az is, hogy az Egyesült Államokban újabb államokban legalizálták a marihuána-fogyasztást. A bizottság tagjai szerint azért, mert az emberek megértették, nincs értelme, hogy az állam beavatkozzon több millió ember magánéletébe, amíg azok senkinek nem ártnak.⁷

Legújabban Kanadában legalizálták a marihuána birtoklását és fogyasztását. A törvényhozás ugyanakkor az ország 10 tartománya és 3 területe számára meghagyta azt a jogot, hogy szabályozza a marihuána eladását és terjesztését. A lépés összhangban áll Justin Trudeau kormányfő 2015-ös választási ígéretével, amelyben úgy vélekedett, a legalizálás elsovasztja a tiltott marihuánapiacot, és megvédi a gyerekeket. A politikus szerint a több milliárd dollár értékű marihuána tiltott terjesztését jelenleg a szervezett bűnözés csoportjai irányítják. A hatályba lépő szövetségi törvény engedélyezi a 18 évesnél idősebbeknek, hogy személyes használatra négy tő kendert tartsanak otthonukban, kivéve Manitoba és Québec tartományban, továbbá lehetővé teszi 30 gramm marihuána büntetlen birtoklását.⁸

Kevésbé ismert a hazai próbálkozás a dekriminalizálásra: 10 évvel ezelőtt Frech Ágnes javaslatot készített új büntetőjogi szabályozásra. A tervezet a kábítószer-használatot, illetve a csekély mennyiségű kábítószer termesztését, előállítását, birtokbavételét, birtokban tartását a szabálysértési eljárás keretében kívánta szankcionálni.⁹

A kábítószer szakadéka azonban nemcsak azokat fenyegeti, akik a sorsuk meghatározottsága folytán kerülnek bele, hanem olyan fiatal embereket, akik a divat, a kíváncsiság, a kalandvágy, esetleg a kortársaik hatása nyomán személyesen próbálnak élményt szerezni. Az ilyen alkalmi kirándulás csak véletlenszerűen járhat súlyos következményekkel, csupán ettől még senki nem lesz szenvedélybeteg, mégis fontos a figyelmeztetés: az egyszeri drogfogyasztásnak is lehet tragédia (vagy tengernyi bonyadalommal járó büntetőeljárás) a következménye, ezt kell megértetni a fiatalokkal.

Fontos hangsúlyozni továbbá, hogy a drogfogyasztás motivációja, gyakorlata és következménye is rendkívül sokféle. Egyre inkább úgy tűnik, hogy a drogfogyasztók kisebb része a problémás, a függőségbe eső, ezzel szemben a nagy többség hétköznapi fiatal, aki soha nem lesz beteg, bűnöző, deviáns, a felnőttkor küszöbére érve felhagy a veszélyes viselkedéssel. A kábítószer-élvezettel kapcsolatos magyarországi helyzetben egyébként semmi drámaít nem látunk: a 2010-es években ismétlődő adatokat kapunk, a halálos következmény 20-30 fő, és a betegforgalmi adatok is feltűnően alacsonyak, közel 100 szolgáltatónál 5000-6000 drogos jelentkezik, közülük életében először 3-4 fő, közel 70%-uk járóbetegként.¹⁰

A drogozás nemcsak értékválasztás, hanem kulturális jelenség is. A 21. században minden gyorsan elérhető: a közlekedés, az információ, a szexualitás igényei azonnal, villámgyorsan kielégíthetők. A kábítószer ennek megfelelően korunk adekvát eszköze, a közérzetjavító technikák egyike, noha kétségtelenül mindennél veszélyesebb, a gyorsan megszerezhető eredménynek, az eufóriának fenyegető ára van. De a vészjósló végkifejlet mégsem törvényszerű, viszont ehhez a felnőtt társadalom okos, józan türelme és segítsége szükséges.

⁷ *It's time to decriminalize drugs, commission report says* (2016).

⁸ MTI, 2018. október 17.

⁹ FRECH 2007.

¹⁰ Nemzeti Drog Fókuszpont Nemzeti Kábítószeradatgyűjtő és Kapcsolattartó Központ adatai. Elérhető: <http://drogfokuszpont.hu/tenyek-es-szamok> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 15.)

2. A drog és a közvélekedés

Tévhitek és cáfolatok a kábítószer-fogyasztásról:¹¹

- *A drogfogyasztás járványos méreteket öltött, minden fiatal veszélyben van.* – A fiataloknak csak kis százaléka veszélyeztetett, ezek többsége soha nem válik drogfogyasztóvá.
- *A drogozás fertőző és járványszerűen terjed.* – A legtöbb embert nem vonzza a drogfogyasztó életmód. Egy sebezhető fiatal azonban, aki például megszökik az otthonából, és drogosok társaságába kerül, a csoport hatására maga is kábító-szerezővé válhat.
- *A kábítószerezés elhatározás kérdése.* – A valóság az, hogy bizonyos emberek saját akaratukból kezdenek drogot fogyasztani, de a többség leginkább nem úri passzióból vagy „jó dolgában”. A leggyakoribb ok a szorongás vagy önbizalom hiánya, amelyet megpróbálnak elfedni a drog segítségével.
- *A drogbetegek kóros személyiségűek.* – A drogfüggőség szenvedélybetegség. A drogbetegek gyógyítása során azt kell szem előtt tartani, hogy elsősorban a helyzetükön kell segítenünk ahelyett, hogy megbélyegeznénk vagy bűnözőnek tekintenénk őket.
- *A drogok teljesen megváltoztatják a személyiséget.* – A hazudozás, a lopás, az erőszak nem elsősorban a drog vegyi hatásából származik, hanem abból a szükségletből, hogy a drogfüggőnek mindenáron „anyagot” (és ehhez pénzt) kell szereznie.
- *A drogbetegeknek csak kis hányada akar meggyógyulni.* – A legtöbb drogbeteg tényleg szeretne meggyógyulni. Bár gyakran előfordul, hogy az elvonás során feladják a küzdelmet, sokan közülük újra és újra nekirugaszkodnak.
- *A drogbetegek, mivel nem akarnak meggyógyulni, értelmetlenek a gyógyításra, kezelésük csak pénz- és időpocsékolás.* – A drogbetegek többnyire félnek az elvonástól, a fájdalmas elvonási tünetektől, és rettegnek szembenézni a kábítószer nélküli valósággal. A meghalt drogosok soha nem kaptak az életükben figyelmet és reményt bárkitől is. Pedig ezt akkor is nyújtanunk kell, ha a kábítószer-élvezőben még nem fogalmazódott meg a gyógyulási szándék.
- *A drogbetegség kialakulását megelőzhetjük felvilágosítással.* – Ez túlságosan optimista elképzelés. Valószínűtlen, hogy pusztán a drogfogyasztás borzalmas következményeinek a hangoztatása visszarettenesse azt, akinek már van tapasztalata a szerek hatásáról. Azonban a szülők és mindazok részére, akik maguk nem kábítószer-fogyasztók, hasznos lehet az ismeretközlés, hogy ne pusztán indulatok ébredjenek bennük a jelenséggel való találkozáskor, hanem megértő, segítő hozzáállásuk alakuljon ki.

A RÉV Szolgálatok szenvedélybeteg fiatalok sokaságával találkozván, tapasztalatból leszűrte tudást tettek közzé, ezért különösen érdekesek a kutatók számára. Azonban a katolikus segélyszervezet egy kérdésben téved: összemossa az alkalmi (kísérletező, próbálkozó, divatnak, kortárs nyomásnak engedő), valamint a függő (dependens) fogyasztót.

¹¹ A kábítószer-fogyasztásról a Katolikus Karitás – Caritas Hungarica RÉV Szendélybeteg-segítő Szolgálat gyűjteményéből (Szombathely, 1999).

Márpedig ugyan van összefüggés a két minőség között, de az jellemzően egyirányú: a drogra „rákattanó” fiatal bizonyára próbálkozással kezdte, de a sokszorosan nagyobb tömegű „kezdőknek” a töredéke zuhan csak szakadékba. Az addiktológusok tapasztalata szerint egy hétköznapien rendezett családban élő gyermekkel ilyen baj nem történik, a drogozás ugyanis nem ok, hanem maga is következmény.¹²

3. A kábítószer és a társadalom

Mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy a magyar társadalom továbbra is a büntető utat követi; egyre szigorúbban, mind több vonatkozást tilt a drogozás körül, de ezzel kapcsolatban nem képes számonkérni, érvényesíteni az akaratát. Ez rontja az állam büntetőhatalmának megítélését. Az 1970-es években kezdődő narkózis a rendszerváltás kísérőjelenségeként folyamatosan terjed (deklarációkban és elhatározásokban legalábbis), egyre nagyobb erőfeszítéseket teszünk minden eredmény nélkül. Itt volna az ideje az alapos állapotanalízisnek és a teendők kimunkálásának. Nyilvánvaló, hogy változtatni kell a módszereken és az eszközökön. Néhány éve született a hatályos drogstratégiánk¹³ – immár a harmadik az ezredforduló után, nagyszerű elhatározásokkal –, de cselekvési terv végrehajtása nem követte.

A büntetőjogi tilalom közhelyszerű indokaként azt szokták felhozni, hogy a drog bűnözést generál, továbbá betegségeket, amelyek terhelik az egészségügyi közkiadásokat. Azonban a tapasztalat inkább az, hogy a tilalom nagyobb kriminális kockázatot jelent, mind az elkövetővé, mind az áldozattá válás tekintetében, de a legnagyobb közbiztonsági teher, amit a közvélemény nem is észlel, a szervezett bűnözés táplálása. Nem nehéz belátni, hogy a többszázazres, heti rendszerességgel jelentkező fogyasztói igény kielégítése csak bünszervezetek által lehetséges, ez pedig hatalmas illegális profitot eredményez, amelynek feltárásában és elvételében még nem sok eredmény mutatkozik hazánkban. Ami az egészségügyi kiadásokat illeti, alig nevezhetünk meg betegséget, amely ne volna összefüggésben az ember életmódjával, szokásaival.

A büntetőjogi tilalom létjogosultsága gyakori vitakérdés. Közkeletű a félelem, hogy a tiltás hiánya felszabadítja a gátakat, és robbanásszerű drogozást eredményez, amely tényleg megzavarná a társadalmi rendet.

Csak hipotetikusán, és ha úgy tetszik, demagóg módon válaszolunk a felvetésre: tegyünk próbát, nézzünk körül ismeretségi körünkben. Azért nem kábítószeresznak, mert félnek a büntetéstől? Biztosan nem, számukra az egészség, a tiszta tudat fontos érték. Aki pedig drogozni akar, minden további nélkül megteheti: könnyen jut anyaghoz, a lebukás veszélye csekély.

Gyakran hivatkoznak politikusok is a közvélemény nyomására. Valóban, a jelenséget nagyon felületesen ismerő „utca embere” szélsőségesen nyilatkozik, szigorú büntetéseket követel. Ezzel szemben az országgyűlési határozattal elfogadott nemzeti stratégiák tudományosan megalapozott ismeretanyagra épülnek, a törvényhozók elfogadták, ezt kellene alapul venni. A drogstratégiák komplex egészségügyi, szociális, nevelési és oktatási problémának

¹² HOYER 2000.

¹³ 80/2013. (X. 16.) OGY határozat a Nemzeti Drogellenes Stratégiáról 2013–2020.

definiálják a drogfogyasztást, és a kezelésre ilyen eszközöket rendelnek, a büntetőjogi felépést nem említik.

4. A kábítószer és a rendőrség

A rendészeti működés nem kerülhető meg a kábítószeres bűnözés témakörében, ennek során az alábbi szempontok érvényesítése alapvető fontosságú:

- az emberi jogok, az emberi méltóság feltétlen tisztelete;
- az egészséghöz, az egészséget támogató környezethez való jog;
- a tények elsőbbségének biztosítása;
- partnerség, közös cselekvés;
- átfogó megközelítés (a komplexitásból fakadó mindent átható együttműködés);
- elszámoltathatóság.

Tehertétel azonban a rendőrség meghatározó szerepének kettőssége: 1. rendvédelmi működés nélkül nincs büntető igazságszolgáltatás; 2. a kábítószeres bűnözésre fordítható személyi, technikai és anyagi kapacitás messze elmarad a valós droghelyzettől – ennek következtében komoly szerepe van a véletlennek abban, hogy valaki ellen eljárás induljon, így a törvényi tilalom elértéktelenedik; 3. a kínálatcsökkentést megvalósító rendőrség a szigorú törvények nyomán a saját szerepét hajlamos túlértékelni, és ez megnehezíti az egyenrangú partneri kapcsolatokat a drogszintér más szereplőivel: orvosokkal, drogambulancián dolgozó szakemberekkel, pedagógusokkal, szociális munkásokkal.

A kínálatcsökkentés a rendészet fő felelőssége, de fontos a szerepe a keresletcsökkentésben is, így a rendészeti szakembernek alkalmasnak kell lennie fiatalok közösségeiben való megjelenésre, ahol egyenrangú beszélgetőpartnerként hasznos információkat nyújthat, amivel a rendőrség és a fiatalok viszonyát is előnyösen befolyásolhatja. Ebben segít az ártalomcsökkentés módszereinek és eszközeinek, valamint társadalmi szükségességének és hasznának megismerése.

A drogfogyasztás közvetlen következményeiért (például halál) a rendészet nem tehető felelőssé. Viszont úgy kell működnie, hogy a lehetséges, felmérhető kockázatokat csökkentse a sajátos eszközeivel. Ennek egyik legfontosabb megvalósulása lehetne a veszélyben lévő drogozók felkutatása, vagy egyszerűen csak észlelése, ezt követően pedig kezelő-segítő helyekre juttatása (*early warning system* – korai jelzőrendszer).

Jellemző, hogy a droggal kapcsolatos rendőri feladatokat értékelő jelentések felszínesek. A felderítés problémáira mindössze néhány sor jut, abban is főleg a prevenciós tevékenységet elemzik. Több mint tanulságos, hogy a javaslatok és feladatok sorában csak képzési és megelőzési feladatok szerepelnek, miközben az ártalomcsökkentés technikái nem kerülnek szóba.¹⁴

Mindezek nyomán világos, hogy a rendőrség kábítószerügyi tevékenységében meg kellene fogalmazni a teendőket, erre főleg a rendőrkapitányságok vonatkozásában van

¹⁴ Az országos rendőrfőkapitány 4/2014. (II. 21.) ORFK utasítása a Rendőrség Drogellenes Stratégiájáról; a Nemzeti Drogellenes Stratégia féldős értékelése (Kábítószerügyi Civil Koordinációs Testület, Budapest, 2017).

szükség. Nem jó az a gyakorlat, hogy a rendőri tevékenység elsősorban a fogyasztókra összpontosít. Ezt ismerte fel a rendőrség 2014-es drogellenes stratégiája, amely megcélozta, hogy rövid távon 15, középtávon 25%-ra növeli a terjesztői típusú büntetőeljárások arányát. Ennek mentén bizalmi viszonyokat kell teremteni a drogszcéna összes szereplőjével annak érdekében, hogy a kínálatra vonatkozó információk áramoljanak a rendőri szervek felé. Ehhez persze az kellene, hogy a terjesztői magatartások bizonyításához ne a fogyasztók eljárás alá vonása legyen a módszer. Az információk nyomán teendő bünyügyi, bűnmegelőzési és a közrendvédelmi intézkedéseket ugyancsak meg kell tervezni és széles körben megvitatni, például a Kábítószerügyi Egyeztető Fórumok (KEF) kereteit felhasználva, mert a megcélzott közeg egyetértése és megnyerése nélkül semmiféle rendészeti tevékenység nem lehet eredményes.

A modern felfogás szerint a rendőrség akkor tölti be társadalmi szerepét, ha problémamentes. A drogprobléma azonban nemcsak abban ragadható meg, hogy kábítószerrel használják, hanem annak szociális, oktatási-nevelési és egészségügyi gyökereihez kellene eljutni. A bűnüldözés csak a probléma felületén jár el, és miután hatalmas és bővülő kiterjedésű a jelenség, csupán ügykezelésre jut az erejéből, nem foglalkozik a látenciával, megelőzéssel, inkább bűnügyek, gyanúsítottak felderítésére fókuszál.¹⁵

Mindezt jól érzékelteti a kábítószer-problémára vonatkozó rendőrségi szabályozás evolúciója.

A legelső rendőrségi stratégia (Salgó László országos főkapitány 2003-as) tervezete még így gondolkodott:

- a nemzeti drogstratégia jó kereteket ad;
- a fogyasztó ellen könnyebb eljárni;
- a drogfogyasztás korspecifikus jelenség;
- komoly terjesztői kör alakult ki, szervezett az elkövetés;
- sokféle együttműködésre van szükség, a rendőrségnek be kell tagolódnia;
- az együttműködők nincsenek tisztában a rendőrség jogaival és kötelességeivel;
- nem elsődleges feladat a fogyasztóval szembeni fellépés.

A napjainkban alkalmazandó hatályos normát – a 4/2014. (II. 21.) ORFK utasítást – a 2014–2020 közötti időszakot átfogó stratégiai tervben rögzített feladatok egységes végrehajtása érdekében adták ki.¹⁶

5. Konklúzió: Mit kellene megérteni és figyelembe venni?

A kábítószer-probléma lényege tehát csak részben kriminális tartalmú, sokkal inkább nevelési, oktatási, szociális és egészségügyi jellegű. A problémát fokozza a rendészeti, bűnüldözési minősítés, ami éppen abból ered, hogy a kábítószeres fogyasztást a magyar társadalom – bármiféle differenciálás nélkül – bűnnek, üldözendőnek tartja. A fokozódó

¹⁵ A BRFK Felderítő Főosztály vezetőjének előadása a Rendészettudományi Kar Bünyügyi Tudományok Intézetében *Drogproblémák Budapesten* című konferenciáján, 2018. március 28-án.

¹⁶ Lásd erről részletesen Sivadó Máté *A kábítószeres bűnözés szabályozása Magyarországon* című fejezetét.

szigor érzékelhetően hatástalan, egyre több költséggel jár, miközben folyamatosan növekszik a drogokkal – különféle intenzitással – kapcsolatba kerülő fiatalok aránya.

A tömeges drogfogyasztással szembeni fellépésre a magyar rendőrség – csakúgy, mint a világon bárhol – sem személyi, sem tárgyi feltételekkel nem rendelkezik, de a büntető igazságszolgáltatás további intézményei sem tudnak megfelelően reagálni, beleértve a büntetések és azok végrehajtása körüli problémahalmazt. Mindezt tovább árnyalja, hogy a drogfogyasztó fiatalok nagy többsége Magyarországon nem bűnözői mentalitású, helyzetük rendezésére a büntetőjog túl súlyos eszköz. Ugyanakkor a többszázazres fogyasztói réteg drogellátása csakis szervezeten történhet, a bűnszervezeti működés leleplezése, a nyilvánvalóan hatalmas profit elvonása, a pénzmosás megakadályozása viszont az átlagosnál nagyobb bűnüldözői szakértelmet és működést követel meg.

Sajátos rendőrségi működés kell, ahol a bűnüldözési érdek szem előtt tartása mellett a fogyasztók, a fiatal emberek alternatív (a büntetőútról való eltereléssel megvalósított) kezelésének kell primátust adni. Tekintve, hogy a drogos szcéna szereplői jellemzően fiatalok, ezért fontos szerepet kell kapnia az olyan rendőrségi ifjúságvédelemnek, ahol érvényesül az ENSZ gyermekjogi konvenció¹⁷ fő szellemisége és követelménye, amely szerint minden hivatali döntésnél a gyermek mindenképp való érdekét kell szem előtt tartani. (Az Európa Tanács gyermekbarát igazságszolgáltatásra vonatkozó iránymutatását,¹⁸ valamint az ENSZ fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatására vonatkozó minimumszabályokat¹⁹ legalább ilyen fontos követni.²⁰

A kábítószer-probléma rendkívüli összetettsége komplex, sokoldalú megközelítést követel meg: állami-hatósági szereplők, önkormányzatok, az egyes polgárok és önkéntes szerveződések, vagyis a civil szféra együttműködésével érhető el eredmény. Az együttműködésbe a rendőrségnek be kell tagolódnia, különösen helyi (települési) szinten kell elfogadnia, hogy a legfontosabb társadalmi érdek az egészséges, magabiztos, a helyét megtaláló nemzedék felnövekvéséhez való hozzájárulásuk sajátos rendszeti működéssel, ami nem elsősorban a drogfogyasztó büntetőjogi felelősségének érvényesítésével valósul meg. A helyi összefogás kiváló intézménye lehetne a Kábítószerügyi Egyeztető Fórum.

Magyarországon heti rendszerességgel 300-400 ezer fiatal használ kábítószer: 250 ezren marihuánát szívnak, hetente 100 ezer ecstasytabletta fogy el (évente 5 millió), és 10 ezer fecskendőt használó fogyasztónk van.²¹

Ebből más következtetés nem vonható le, mint hogy a drogfogyasztás hazánkban is az ifjúsági kultúra szerves része, amit megakadályozni nem lehet.

Zacher Gábor szerint Magyarországon évente mintegy milliós nagyságrendű droghasználat történik, ugyanakkor ennek következtében évente „csupán” 31-en halnak meg. Tehát nem célszerű halállal, börtönnel riogatni a potenciális veszélyhelyzetben lévőket (fogyasztókat), hanem a nevelés

¹⁷ Az ENSZ közgyűlése által 1989. november 20-án elfogadott Egyezmény a gyermek jogairól.

¹⁸ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról.

¹⁹ Az ENSZ 1985. november 29-én kelt 40/33. számú közgyűlési határozata, úgynevezett Pekingi szabályok.

²⁰ Bővebben lásd erről Herczog Mária *Gyermekebántalmazás* és Gyurkó Szilvia *Gyermekebarát igazságszolgáltatás* című fejezeteit.

²¹ Zacher Gábor toxikológus igazságügyi szakértő előadásán hangzott el 2016 novemberében, az NKE RTK BTI intézetének konferenciáján.

eszköztárából merítve értékrendet, jövőképet és főként otthoni jó példát kell adni, lehetőleg már kisgyermekkorban.

Hazánkban ma droghasználóként gyakorlatilag senki nem kerül börtönbe, tehát nem jelent „komoly” fenyegetést a használókra. A droghasználatban a marihuána vezet, az összes fogyasztás 30%-át teszi ki. Érdekes adat, hogy a hazánkba bekerült drognak legfeljebb az 5%-át foglalják le és semmisítik meg a hatóságok. Ezt nevezik a kínálatcsökkentés politikájának, ami nem elvetendő ugyan, de nem elég hatékony. Ha politikai döntés hatására fokozzák a felderítést, és a teljes mennyiség 10%-át foglalják le, még akkor is jelentős mennyiség kerül forgalomba. Ezt felismerve mondta ki az ENSZ, hogy a „drogháború elveszett!”. Ugyanakkor van megoldás, mert ha a keresletcsökkentés politikáját alkalmazzák, azaz arra törekednek, hogy minél kevesebben vásároljanak drogot, jobb eredmények érhetők el. Mivel ezt a piacot is a pénz mozgatja, a megélhetési bűnözők alól leginkább ilyen módon lehet kihúzni a szőnyeget.²²

Világszerte nyilvánvaló tapasztalat, hogy represszív eszközökkel (rendészet, bűnüldözés, büntetőjog) a kábítószer-probléma, különösen a fogyasztó oldaláról, nem közelíthető meg: roppant költséges, kontraproduktív, és kézzelfogható károkat okoz egyéni és társadalmi szinten egyaránt, nem mellékesen pedig gyengíti az állam büntetőhatalmát. Ennek ellenére számos állam, köztük Magyarország is, ezt a megoldást helyezi előtérbe, pedig volna lehetőség, jogi keret is az észszerű problémakezelésre.

A drogfogyasztó rendészeti megközelítése téves felfogáson alapul:

- a bírósági tapasztalat nem igazolja, hogy a kereskedő felelősségre vonásához a fogyasztón át lehet eljutni (ez kriminalisztikai feladvány inkább!);
- ellenben a kutatások azt mutatják, hogy a fogyasztót fenyegetéssel és büntetéssel nem lehet távol tartani a veszélyes anyagtól;
- ellenkezőleg: a bűnüldözés tárgyává téve, a kriminalitás, az alvilág felé taszítja;
- a fogyasztóval szembeni bűnüldözési aktivitás csupán pótcselekvés, szinte kizárólag káros következménye van;
- feleslegesen leköti a terjesztőre – a valódi feladatra – fordítandó erőket.

A rendőrség bűnmegelőzésre vonatkozó normája²³ tartalmaz kábítószer-megelőzésre vonatkozó előírásokat is. Itt értelemszerűen a keresletcsökkentésről van szó, noha nem feledkezhetünk meg arról, hogy a kínálatcsökkentés eleve megelőzési hatással rendelkezik.

A drogprevenációs programok szervezésén és végrehajtásán túl feladat volna még:

- véleményezni a kábítószer-problémával kapcsolatos törvényjavaslatokat, normatervezeteket, javaslatokat tenni a jogi szabályozásra;
- koordinálni a drogmegelőzéssel kapcsolatos rendőri feladatok végrehajtását, közreműködni a feladatok végrehajtására vonatkozó egységes gyakorlat kialakításában és figyelemmel kísérni azok végrehajtását;
- a legjobb hazai és külföldi gyakorlatok tapasztalatainak felhasználásával új drogmegelőzési programokat kidolgozni, illetve bevezetni, különösen a közösségi beavatkozások színterén;

²² Zacher Gábor toxikológus igazságügyi szakértő előadása a Szent Kereszt Kórház Egészségfejlesztési Irodája (EFI) szervezésében, 2017. június 29-én, Kalocsán.

²³ 20/2010. (OT 10.) ORFK utasítás.

- együttműködni a kábítószer-probléma különféle szereplőivel, elsősorban a Kábítószerügyi Egyeztető Fórumokkal, valamint a közösségi beavatkozások egyéb szinterein;
- felmérni a kábítószer-használatból eredő veszélyeztető tényezőket, a közösségi megelőzés szereplőinek bevonásával intézkedni, illetve intézkedéseket kezdeményezni azok csökkentésére;
- a helyi tapasztalatok alapján javaslatot tenni az országos, illetve a területi prevenciók programok eredményesebb végrehajtására.

Nincs arról szó, hogy elfogadható az illegális kábítószeres előállítás és másnak való átadása. Az azonban a nemzetközi tendenciákat is figyelembe véve megvizsgálandó, elsősorban észszerűségi indokok alapján, hogy a közösség számtalan reagálási lehetőségei közül az állami büntetőigény érvényesítése helyett nincs e megfelelőbb, amely a társadalmat megóvná a droghasználat veszélyes következményeitől. Mindezzel a bűnüldözés megszabadulna attól a túlzott tehertől, amelyet a drogfogyasztás terjedésével kapcsolatban visel, és erejét valóban a kínálatcsökkentési feladatokra összpontosíthatná.

Felhasznált irodalom

- FRECH Ágnes (2007): *Javaslat az új Büntető Törvénykönyv kábítószerrel visszaélés tényállásainak normaszövegére*. Elérhető: www.jogiforum.hu/publikaciok/298 (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)
- FUNK Sándor (1998): A drogbetegség szakaszai. *Belügyi Szemle*, 46. évf. 7–8. sz. 22–29.
- Taking Control: Pathways to Drug Policies that Work. Global Commission on Drug Policy* (2014). Elérhető: www.globalcommissionondrugs.org/wp-content/uploads/2016/03/GCDP_2014_taking-control_EN.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)
- HOYER Mária (2000): A droghasználó és a család. In RÁCZ József et al. szerk.: *A drogkérdésről őszintén*. Budapest, B+V.
- It's Time to Decriminalize Drugs, Commission Report Says* (2016). Elérhető: www.globalcommissionondrugs.org/its-time-to-decriminalize-drugs-commission-report-says (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)

Ajánlott irodalom

- A kábítószeres világ* (2006). Budapest, Országos Kémiai Biztonsági Intézet Egészségügyi Toxikológiai Szolgálat.
- ANDRÁSSY Áron – MRÁZIK Julianna (2011): *A drogprevenció*. Pécs, PTE BTK.
- BAYER István (1989): *A kábítószer*. Budapest, Gondolat.
- FLIEGAUF Gergely (2011): Kábítószer-probléma a börtönben – rövid áttekintés. In CSÁKI Anikó – MÉSZÁROS Mercedes szerk.: *Drogprevenció és kezelés a büntetés-végrehajtásban*. Budapest, Váltó-sáv Alapítvány.
- KÉRI Szabolcs (2007): *Tudományos evidenciák a pszichoaktív szerek hatásaival kapcsolatban: biztonságos drogpolitika és kockázatos drogfogyasztás*. Budapest, Semmelweis Egyetem Pszichiátriai és Pszichoterápiás Klinika.

- LÉVAI Miklós (1992): *Kábítószeres és bűnözés*. Budapest, KJK.
- LÉVAI Miklós (1996): Engedélyezni vagy tiltani: a kábítószer-fogyasztásra vonatkozó kriminálpolitika dilemmái. *Magyar Jog*, 43. évf. 1. sz. 9–18.
- MAGAY Imre (1942): A kábítószeresekkel való visszaélések elleni küzdelem feladatai, szervezete és eszközei. *Magyar Rendőr*, 2. sz.
- NÉMETH Zsolt (1998): A magyar rendőrség lehetséges stratégiája a kábítószer-bűnözés ellen. In IRK Ferenc szerk.: *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok 35*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- PAKSI Borbála – ARNOLD Petra (2010): A jogerősen elítélt fogvatartottak droghasználata. *Börtönügyi Szemle*, 29. évf. 1. sz. 1–23.
- RÁCZ József szerk.: *Drog és társadalom. Az addikció mintázatai*. Budapest, Új Mandátum.
- RITTER Ildikó (2016): *Büntetőjogi öngól. Adalékok a kábítószer-fogyasztók elterelésének jog- és társadalomtörténetéhez*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- SÁROSI Péter – TAKÁCS István (2007): *Kockázatos szerek és veszélyes drogpolitikák*. TASZ Drogpolitikai Füzetek 8. Budapest, TASZ.
- TOPOLÁNSZKY Ákos – NÉMETH Zsolt – FRECH Ágnes – RÁCZ József – FUNK Sándor – KÁLY-KULAI Károly – HOYER Mária (2001): Drogpolitika Magyarországon. *Fundamentum*, 5. évf. 1. sz. 77–96.
- YOUNG, Jock (2000): A rendőrség szerepe a deviancia erősítésében, a valóság közvetítésében és a képzelet valósága alakításában. Részletek, SZENTMIKLÓSI Tamás ford. In RÁCZ József szerk.: *Drog és társadalom. Az addikció mintázatai*. Budapest, Új Mandátum.
- VEÉR András (2000): Az állami szerepvállalás legfontosabb szegmensei. In VEÉR András – NÁDORI Gergely – ERŐSS László: *Alternatív drogstratégia*. 2. kiadás. Budapest, Animula.

A kábítószer-használat okai

Rácz József

Bevezetés – alapfogalmak

Gén-környezet kölcsönhatás: az egyéni élet folyamán a gének bekapcsolását a környezet ingerei befolyásolják.

Drog-személyiség-környezet összefüggés: a drogok hatása a személyiségtől (személyiség-típus, korai traumák, a drogokkal kapcsolatos várakozások) és a környezettől (a közvetlen társas környezettől a társadalmi, például jogi szabályozási hatásokig) függ.

Diszfunkcionális hiedelmek: az egyénnek az önmaga és a világ iránt kialakított negatív attitűdjei, amelyek kognitív sémákba rendeződve a tapasztalatok értelmezésére szolgálnak.

Kortárs hatás („nyomás”) és kortárs szelekció: a kortársaknak tulajdonított szerep; az első a kortársakat teszi felelőssé a droghasználat kialakulásában, az utóbbi szerint a fiatal dönt a drogos barátok megválasztásában.

Drogos karrier és szubkultúra: egymást követő, egyre súlyosbodó szerhasználat, aminek a vége egy drogos szubkultúrába kerülés. Napjainkban a szcénafelfogás váltotta fel.

Kodependencia: társfüggőség. Szerhasználó személy családtagjai körében fordulhat elő.

Kapudrogelemélet: egyes, kisebb kockázatú szerek fogyasztása átvezet a nagyobb kockázatú szerek használatához. Ma ezt leegyszerűsítő nézetnek tartják.

1. Egyéni tényezők

1.1. Gén × Környezet kölcsönhatás

A pszichoaktív szerhasználat esetében ma már nem egyszerűen genetikai hátteret keresünk (például a függőségben szenvedő szülők gyerekei közül hány lesz függő). A gyermekkori traumák és stresszek idegrendszeri hatásokon keresztül fokozott sérülékenységet (vulnerabilitás) okoznak. A gyermekkori traumák később, a fiatal korban nagyobb valószínűséggel kialakuló és súlyosabb mértékű pszichoaktív szerhasználatot eredményeznek. A négy vagy annál több káros gyermekkori esemény 2-4-szeres mértékben fokozza a felnőttkori

dohányzás és 5-8-szoros mértékben az alkoholizmus kialakulását (a kábítószerekkel kapcsolatban kevesebb kutatás készült, de a helyzet itt is hasonló). Ráadásul még nemi különbségek is megfigyelhetők: férfiaknál a gyermekkori trauma és a genetikai állomány interakciója kifejezettebb, mint nőknél. Arról vita folyik, hogy vajon a kedvezőtlen gyermekkori hatásokat a társas támasz képes-e ellensúlyozni, vagy sem. A speciális genetikai háttérrel rendelkező személyek hosszabb távon felvetik azt a lehetőséget is, hogy ezeket az egyéneket speciális módon kezeljük, illetve tekintsük őket kockázati személyeknek. A tartós gyermekkori trauma állandó készenléti állapotot okoz, valamint disszociatív személyiség-szerveződést hoz létre: egymástól elkülönült, saját pszichológiai funkciókkal rendelkező személyiség-törödékekkel, „kettős énnel”. A gyermekkorban kialakuló disszociatív védekező mechanizmus gyakran csak az élet harmadik vagy negyedik évtizedében omlik össze, és vezet súlyos függőséghez.

1.2. Pszichológiai elméletek

A pszichodinamikus elméletek – amelyek a Freud-féle pszichoanalízis kortárs megfogalmazásai – a függőségi állapotokat másodlagosnak, valamilyen zavar vagy hiányosság tüneteiként tartják számon. A korai elméletek (1970-es évek) a regresszív örömszerzést vagy az öndestruktivitást („a szerhasználat lassú öngyilkosság”) hangsúlyozták. A későbbi elméleteknél a hangsúly áttevődött a belső érzelmi szabályozás és a külső valósághoz történő alkalmazkodás, illetve a szerhasználat viszonyának elemzésére. A függők vagy a kényszeres szerhasználók érzelmi szabályozása olyan, hogy extrém módon (vagy túl erősnek, vagy túl gyengének) észlelik érzéseiket, ezeket rosszul határozzák meg, és akciókon keresztül vezetik le. Az érzéseiket képtelenek szavakba önteni, így azok testi érzetekben jelentkeznek: ezek befolyásolását szolgálja a droghasználat. Más esetekben az érzelmek belső szabályozását, a személyiség védekezési mechanizmusait segíti a szerhasználat: a szerhasználók így tudnak megküzdeni az extrémnek észlelt érzésekkel. Sokszor a drog kiváltotta kellemetlen élmény is kíváncsiabb a reménytelenség és bizonytalanság érzésénél. A pszichodinamikus elméletek legnagyobb hozzájárulása a droghasználat megértéséhez az öngyógyítás, öngyógyszerelés fogalmával írható le. Így a szerhasználat az érzelmi szabályozást, a megküzdést, a védekező mechanizmusokat, az öngondoskodást szolgálja. Az érzelemmenteli, jelentős kapcsolatok hiányát a drogokkal kialakuló álközösséggel próbálják leküzdeni, ami a valóságorientált kapcsolatok helyett a farmakológiaiilag orientáltaknak adja át a helyet. Az öngyógyítási, öngyógyszerelési feltevés értelmében például az opiáthasználók agressziójukat és a belső széteséshez vezető érzelmeiket „gyógyítják” a droggal, kialakítva az önmagukkal érzett egység érzését, az önkontroll és az önértékelés észlelt növekedése mellett. A kokainhasználóknál a depresszió, az önértékelési zavarok „öngyógyítását” láthatjuk, a győzelem, a sebezhetetlenség érzésén keresztül, a világ és a személyiség feletti „mágikus kontroll” érzésével.

Zinberg összekapcsolta a személyiségfejlődési zavarokat a társas környezettel, valamint a pszichoaktív anyagok típusával.¹ Így egy hármas összefüggő rendszert alakított ki: drog-személyiség-környezet. A kényszeres használóknál az énrendszer zavara addiktív vonásokat mutató személyiséghez vezet, ez azonban csak megfelelő társas környezeti helyzetben

¹ ZINBERG 2005.

(elszegényedett társas kapcsolatok, a „drogos” társadalmi sztereotípiával történő azonosulás) és a „megfelelő” hatású pszichoaktív anyag esetén jelenik meg. A kontrollált használoknál a fejlődési zavarok hiányoznak, társas környezetük is kedvező, így egy adott hatású pszichoaktív szer használata esetén az egyén kontrollált használó tud maradni: a pozitív társas kapcsolatok mintegy megakadályozzák a fejletlen érzelmi szabályozás kialakulását.

1.3. Kognitív elméletek

A hangulati, érzelmi vagy önértékelési zavarokkal küzdő személyek pszichoaktív szerhasználatukkal igyekeznek ezeket a zavarokat helyreállítani, miközben a szerhasználatuk egyre növekvő problémákhoz vezet. A növekvő problémák ellenére sem tudják abbahagyni a szerhasználatot, mert olyan diszfunkcionális hiedelmek alakulnak ki (mint például „nem lehetek boldog, ha nem ihatok”, „sokkal inkább kézből tudom tartani az életem, ha drogozom”), amelyek a szerhasználat abbahagyását lehetetlenné teszik. A diszfunkcionális hiedelmek (például „ha iszom, akkor szórakoztató vagyok”) olyan „téves” elvárásokhoz vezetnek, amelyek azt mutatják, hogy ő tényleg szórakoztató az alkohol hatása alatt. A pszichoaktív szernek nem pusztán a pozitív hatásához kapcsolódik a hiedelem, hanem a pozitív kimenetekkel kapcsolatos elvárásokhoz is. Alkohollal kapcsolatban például a következő – elképzelt – elvárások alakulhatnak ki: az élményeket pozitívvá alakítja; növeli a társas és a testi örömeit; növeli a szexuális tevékenységet és elégedettséget; növeli a személyes hatalmat és az agressziót; növeli a társas asszertivitást; csökkenti a feszültséget. Fontos hangsúlyozni, hogy itt az észlelt és nem a valószínű hatásokról van szó! Egy idő után azonban az észlelt és a „valóságos” viselkedés között összeütközés alakul ki. A szerhasználat folytatódásával, a kényszeres használat, illetve a függőség kialakulásával a diszfunkcionális hiedelmek is átalakulnak: a sóvárgás és a vissza-visszatérő kellemetlen állapotok miatt a diszfunkcionális hiedelmek egyre inkább ezeknek az állapotoknak a tolerálhatatlanságáról és elviselhetetlenségéről szólnak.

Az addiktív hiedelmek két csoportját lehet megkülönböztetni: a bejósoló hiedelmeket (amelyek a szerhatást jóslják előre), először – a megfelelő ingerekre – ezek aktiválódnak. Az így kialakuló automatikus gondolatok, illetve a sóvárgás hatására belépnek az „engedélyező” hiedelmek, amelyek pszichoaktív anyag használatához vezetnek. Ezek mellett még más diszfunkcionális hiedelmekkel is találkozhatunk függőknél: például romantizált („Vidám leszek!”) és szükségletorientált hiedelmekkel („Ívás nélkül mindenre képtelen vagyok”). A kora gyermekkorban kialakuló személyiség szerveződés egyes összetevői bizonyos körülmények között aktiválódnak. Ekkor a környezeti hatások által is befolyásolt módon, a diszfunkcionális attitűdökön keresztül vezetnek pszichoaktív szerhasználatához, illetve függőséghez.

2. Pszichoszociális rendszerek

2.1. Családi rendszerek

A szerhasználó a család életében egyensúlyozó (homeosztatisztikus) szerepet tölt be: a szülőknél összefonódó kapcsolatok maradhatnak fenn a „segítségre szoruló” gyermekkel, aki

nem képes leválni, viszont egy pszeudoindividualizáció révén hangsúlyozni tudja a – lát-szólagos – különállását (korábban „álközösségekről” írtunk). A homeosztázis megközelítés azért fontos, mert megmagyarázhatja, hogy a szerhasználó gyógyulásával hogyan bomlik fel ez a helyzet, hogyan válnak láthatóvá a korábban elfedett családi problémák, amelyek a korábbi egyensúlyi helyzet visszaállításához, azaz a szerhasználó visszaeséséhez vezethetnek. A rendszerszemléletű felfogás szerint nem a szerhasználó személy, hanem a családi rendszer a „beteg”, így az intervenciónak is a rendszer egészével kell foglalkoznia. A függő-ségeknél megfigyelhető a szerhasználói minta – azaz például a problémák szerhasználattal történő elfedése – generációkon átívelő jelenléte.

A fenti megközelítés alapján a szerhasználó családok négy típusát különböztethetjük meg:

- *funkcionális családi rendszer*: a szerhasználat egyéni szükségletek vagy problémák következménye, és nem a családi rendszer zavarai;
- *neurotikus, elmosódott határú családi rendszer*, ahol a szerhasználat megakadályozza a családi feladatok teljesítését, konfliktusokat okoz, átalakítja, gyakran megfordítja a családi szerepeket; összességében a család nem tud alkalmazkodni az elvárásokhoz;
- *dezintegrált család*: a családi rendszer összeomlott annak következtében, hogy a család nem volt képes megküzdeni a szerhasználattal;
- *hiányzó családi rendszer*: már az összes kapcsolat megszakadt a családtagok és a függő egyén között.

A kodependencia fogalma társfüggőséget jelent. Leggyakrabban olyan családokban fordul elő, ahol az egyik családtag függő (például szülő, gyerek, házastárs vagy pár tagja). A többi családtag mutatja a kodependencia tüneteit: a megmentő szerepet (a függő mindenáron való „megmentése”, akár a család többi tagjának rovására), az áldozatszerepet alacsony önértékeléssel: „én semmi másra nem vagyok jó, csak hogy áldozat legyek”, „én megérdemlem, hogy a függő családtag áldozata legyek”. A droghasználó és más, nem egészségesen működő családokban a gyerekek különböző szerepeket képesek felvenni azért, hogy a családi egyensúlyt a maguk gyermeki módján fenntarthassák. Ezek a szerepminták és a családi egyensúly fenntartásában betöltött szerepek a következők lehetnek:

- „főnök” vagy „családi hős”: stabilizálják a rendszert, a szülők státuszát és (általában a legidősebb gyerek) megbecsültségét igyekeznek fenntartani;
- „bűnbak”: a család igyekszik rátenni a terheket, így minden baj oka lesz;
- „elveszett gyerek”: megkönnyebbülést hoz a családnak, legalább vele nem kell foglalkozni (a legkisebb gyerek szokott ilyen lenni);
- „bohóc”: a szülők közti feszültséget oldja fel játékaival.

Az ilyen családokban megfigyelhető a gyerekek parentifikálódása: a gyerekek felnőtt és szülői szerepet töltenek be. Például a nagyobb gyerek viseli gondját a szülőknek, elvégzi a szülők helyett azok feladatait (a kisebb gyerek szülői értekezleteire jár, ő osztja be a család pénzét, ő intézi a hivatalos ügyeket, későbbi életkorokban ő válik a család eltartójává stb.). Ezek a szerepek a gyerekek számára nemcsak megterhelők pszichésen (illetve akár szomatikus betegségekhez is vezetnek), hanem éppen a pszichés megterhelés oldására drog-fogyasztáshoz vezethetnek.

2.2. Kortárs környezet

A kortársak szerepe a szerhasználat kialakulása és fennmaradása, az új szerek és szerhasználati mintázatok terjedése tekintetében régóta ismert jelenség. A kortársak hatása („kortárs nyomás”), a kortársaknak történő megfelelés vágya, a kortárs modellek főleg mint kockázati faktorok jelennek meg a szakirodalomban. Az utóbbi évtizedben azonban a kortárs hatások pozitív, protektív faktorai is megjelentek: egy-egy kortárs csoport vagy baráti kiscsoport hogyan képes ellenállni például a dohányzás terjedésének. A kortárs hatás mellett a kortárs szelekció elve is megjelenik: azaz a szerhasználat iránt érdeklődő fiatalok szerhasználó társakat választanak. Nem a szerhasználó társak hatásáról van szó, hanem az adott fiatalnak a szerhasználatát megelőző döntéséről.

2.3. Drogos karrier és drogos szubkultúra

A droghasználat okainak vizsgálatában széles körben használt drogkarrier-elmélet a függő személy „pályafutását” időben egymást követő fázisokon keresztül határozza meg. Itt a fázisoknak egymástól jól megkülönböztethető jellemzői vannak. Nem minden személy lép tovább egyikből a másikba, egyes fázisok ki is maradhatnak, tehát nem feltételezi a linearitást. Különböző szerzők eltérő számú fázissal számolnak. A függő személy karrierje a következő állomások köré épül:

1. a fogyasztás kezdete;
2. a fogyasztó élete fokozatosan a drog élvezete köré szerveződik;
3. a függőség kialakulása;
4. kezelés;
5. gyógyulás és reintegráció, vagy visszaesés.

A hagyományos drogkarrier-elmélet értelmében a drogfüggőség kialakulása egyirányú ok-okozati folyamat: az egymást követő fázisokon átmegy minden droghasználó. Így a szubkultúrába bekerülve életét egyre inkább kizárólagosan a drog megszerzése és fogyasztása köré szervezi, miközben egyre nagyobb kockázati magatartásformát tanúsít (egészségügyi, legalitási dimenziók). Később elér egy függő, beteg, elmagányosodott állapotot. A drogfogyasztás növekedésével párhuzamosan kialakul a drogos identitás és a drogos szerep; a droghasználók egy drogos szubkultúrába kerülnek. A drogos szereppel történő azonosulás sikerének feltétele, hogy a használók a drogfogyasztó szubkultúrában keresik és kapják meg azon jutalmakat, amelyeket a szubkulturális közegen kívül nem érhetnek el. A drogos karrier végállomása például az „utcai dzsanki” állapot (injekciós heroinhasználóknál). A drogkarriert egy lefelé tartó spirálhoz hasonlíthatjuk. A fogyasztó konvencionális szerepei, a „normális” mindennapi életben történő mozgási lehetőségei leszűkülnek az egyre intenzívebbé váló használat következtében. A karrier végállapota egy függő fogyasztó, aki beszűkült élet- és társadalmi lehetőségekkel rendelkezik, és aki majd csatlakozik egy drogos szubkultúrához.

A kapudrogelmélet szerint a szerhasználat lépcsőzetesen alakul ki, és egyes, kevésbé kockázatos szerek átmenetet – kaput – képeznek a kockázatosabb szerekhez. Ilyen lépcsőzetes használati minta a 10–12 éves korban kialakuló alkoholkipróbálás (sör, bor), majd

13–14 éves korban a cigarettázás és a tömény ital kipróbálása, 15–17 éves korban pedig a marihuána kipróbálása. A marihuánát tekintették kapudrognak, ami kockázatosabb szerek, így a heroin (20-as életevek eleje) vagy a kokain fogyasztásához vezetnek. Mára ezt az elméletet cáfolták: serdülő- és fiatalkorban számos olyan fejlődési útvonal alakul ki, amely nem mutatja a szerhasználat ilyen lépcsőzetes kialakulását. A marihuánafogyasztást sem követi mindig a kockázatosabb szerhasználat. A „fejlődési útvonalak” inkább függenek a családi és kortárs hatásoktól, a kiinduló szociodemográfiai helyzettől. Mint láttuk, a „fejlődési útvonalak” függenek a genetika-környezet kölcsönkapcsolatától is, például a gyermekkori traumák hatására kialakuló génbekapcsolásoktól is. A kapudrogeelméletet cáfoló kutatások megkérdőjelezik azoknak a nézeteknek az érvényességét, amelyek szerint az egyik drogról a másikra történő átállás mintázatai tipizálhatók. Több kutató a drogfogyasztó társas környezetét tekinti „kapunak” az egyik drogról egy másik fogyasztására történő átállásban.

Az utóbbi évtizedben a drogos karrier és a szubkultúra hagyományos fogalma tehát megkérdőjeleződött. A szubkultúra-fogalom használata egységes normákon, értékeken, szokásokon és hiedelemrendszeren nyugvó, egymással érintkezésbe nem lépő, statikus drogos szubkultúrákat feltételez. A tapasztalatok szerint a heterogén drogfogyasztó csoportok tagjai rendkívül eltérő társadalmi háttérrel bírnak, akik egyszerre több fogyasztói csoport tagjai is lehetnek egyben, és akik fogyasztását nem a függőség jellemzi (például alkalmi fogyasztók). Így a drogfogyasztói csoportok jellemzésére a *szcénák* kifejezés jelent meg. Egy szcéná egyszerre több, alaktalan, folyékony átmenetekkel rendelkező társas mezőt jelent. Magában foglalja eltérő „szubkultúrák” tagjait, de létrejöhet olyan tagokból is, akik társadalmi háttere jóval nehezebben definiálható. A szcénákat maguk a használók konstruálják, építik fel kölcsönös kapcsolataik és a szcénákban történő létezés, a drog és az ahhoz tartozó életforma és mindennapos tevékenységek megélése által. Ezek az eltérő életformák és gyakorlatok a „fejlődési útvonalakon” keresztül válnak láthatóvá. Egy adott útvonalon történő haladás, vagy éppen egy másikra való áttérés – ami jellemző a szcénák között mozgó fogyasztókra – pedig egy újabb, más droghasználói útvonal (karrier) kezdetét jelenti. Az új pszichoaktív szerek használóinál különösen feltűnő a hagyományos drogos karrier, a drogos identitás és a szubkultúra hiánya.² Ezeknél a szereknél az élmények olyan gyorsan változnak – és olyan gyorsan fordulnak negatívba, hogy az előbbi hagyományos fogalmak nem tudják ezt a változást leírni. A hagyományos fogalmak egyfajta lépcsőzetességet, egy-egy úton történő lassabb, és az út végéig történő haladást feltételeznek. Ezek a vonások a mai társadalmakra, illetve az új pszichoaktív szerek használóira nem érvényesek.

2.4. Kockázati környezet

A kockázati környezet fogalmával írják le különösen az injekciós droghasználók esetében a droghasználatot, illetve az azzal járó, további kockázati magatartásokat (a fertőző betegségek továbbadásával jellemezhető injekciós magatartásokat, a szerhasználattal összefüggő vagy éppen független bűncselekményeket) lehetővé tevő környezetet.³ A kockázati környezet olyan társas vagy fizikai tér, ahol a különböző tényezők kölcsönhatása növeli az injekciós

² KASSAI–PINTÉR–RÁCZ 2016a; 2016b.

³ RHODES 2002.

droghasználat előfordulását, valamint a szerhasználatból eredő ártalmak előfordulásának esélyét. A fogalom négy alapvető környezettípust határoz meg: a fizikai, társas/társadalmi, gazdasági és politikai/szabályozási környezetet, továbbá két szintjét a környezeti befolyásnak, a mikro- és a makroszintet. A kockázati környezet az ebben a három dimenzióban megfigyelhető hatások együttes és komplex összefüggéseiben alakul ki, illetve változik.

Példaként megemlíjtük, hogy a mikrokörnyezet (azaz közeli, közvetlen, helyi) szintje magában foglalja a csoport normáit, szabályait és értékeit; a társas kapcsolatokat és hálózatokat; a sorstárs, kortárs csoportokat és ezek befolyását; a szerhasználat közvetlen társas környezetét; és a városi-fizikai környéket. A makrotársadalmi (azaz távoli, indirekt, strukturális) szint magában foglalja a közpolitikákat, jogi környezetet; a gazdasági, nemi és etnikai egyenlőtlenségeket; a kockázatok és ártalmak kulturális meghatározottságait és az egészségügy szakpolitikai vonatkozásait, helyzetét. A fogalom jó kiindulópontul szolgál az injekciós szerhasználat kialakulásának és fennmaradásának magyarázataként; egyesíti a pszichológiai, szociológiai, közgazdasági szempontokat és a büntető igazságszolgáltatás egyes összetevőit.

Felhasznált irodalom

- KASSAI Szilvia – PINTÉR Judit Nóra – RÁ CZ József (2016a): A szintetikus kannabinoid termék használata élménye: interpretatív fenomenológiai analízisen alapuló kutatás. *Mentálhigiéne és Pszichoszomatika*, 17. évf. 4. sz. 297–327. DOI: <https://doi.org/10.1556/0406.17.2016.002>
- KASSAI Szilvia – PINTÉR Judit Nóra – RÁ CZ József (2016b): Szintetikus kannabinoid terméket használók identitás szerveződésének vizsgálata interpretatív fenomenológiai analízissel. *Psychiatria Hungarica*, 31. évf. 4. sz. 313–326.
- RHODES, Tim (2002): The ‘Risk Environment’: A Framework for Understanding and Reducing Drug-Related Harm. *International Journal of Drug Policy*, Vol. 13, No. 2. 85–94. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0955-3959\(02\)00007-5](https://doi.org/10.1016/S0955-3959(02)00007-5)
- ZINBERG, Norman (2005): *Függőség és kontroll. Drog, egyén, társadalom*. Budapest, Nyitott Könyvműhely.

Ajánlott irodalom

- DEMETROVICS Zsolt szerk. (2007): *Az addiktológia alapjai I.* Budapest, Eötvös.
- DEMETROVICS Zsolt szerk. (2009): *Az addiktológia alapjai III.* Budapest, Eötvös.
- PIKÓ Bettina szerk. (2005): *Ifjúság, káros szenvedélyek és egészség a modern társadalomban*. Budapest, L'Harmattan.
- RÁ CZ József (2006): *Kvalitatív droggutatások. Kvalitatív kutatások budapesti droghasználók között*. Budapest, L'Harmattan.

[Vákát oldal]

Droghasználat és következményei

Sivadó Máté

Bevezetés

Kéri Szabolcs kutatóorvos a drogfogyasztók ellátása során szerzett tapasztalatait az alábbiakban foglalja össze: „Mintegy hat éven át, a dél-magyarországi régióban olyan fiatalokkal foglalkoztam, kik súlyos mentális zavarok tekintetében nagy kockázatúnak minősültek, például a szkizofrénia prodromális fázisának tüneteit mutatták. Egy év alatt a páciensek közel 40%-ában alakult ki a szkizofrénia teljes tünettana. A páciensek 34%-a heti rendszerességgel fogyasztott »rekreációs« drogokat, főleg marihuánát és ecstasyt. Ebben a prodromális tünetek öngyógyító kísérlete szerepet játszhatott, mivel egyes személyeknél a drogok valószínűleg képesek oldani a szkizofrénia negatív tüneteit. Sajnos azonban a drogfogyasztóknál sokszor váratlanul és különös intenzitással tört ki a pszichózis, hallucinációk, téveszmék és súlyosan dezorganizált viselkedés formájában, elindítva a szkizofrénia kórfolyamatát, amely sokszor visszafordíthatatlan törés, egzisztenciális tragédia egyénnek és családnak. [...] Aki a drog mellett dönt, kockázatot vállal: a függőség, a társadalmi elidegenedés és perifériára sodródás, a testi betegségek, sőt a súlyos pszichózis kockázatát.”¹

Az alábbi fejezet az egyes függőséget (abúzus) okozó – illegálisan, illetve legálisan beszerezhető – drogfajtákat, azok hatásait, használatuk módját, veszélyeit, a velük kapcsolatos túladagolási, elvonási, függőségi jelenségeket, valamint a mindezek következtében kialakuló egyéni és társadalmi károkat mutatja be.

1. Abúzus szerek²

1.1. Ópiátok

Az ópiátok lehetnek természetes eredetűek, illetve szintetikusak. A természetes eredetűek a még zöld mákgubóból származnak. Ezt megmetszik, és a kifolyó fehér színű folyadékot felfogják. Ebből készülnek az ópiátok. Legismertebb képviselőik a morfium, az ópium, a heroin, a kodein és a máktea.

A legszélesebb körben használt illegális ópiát a heroin. A heroint a természetes morfinból szintetizálják. A világon elérhető heroin jelentős részét Afganisztánban állítják elő.

¹ KÉRI 2007.

² Az alábbi fejezetben felsorolt abúzus szerek ismertetése főként *A farmakológia alapjai* című kötetben foglaltakon alapszik (GYIRES–FÜRST 2011).

Elsősorban intravénásan vagy inhalálás formájában juttatják be a szervezetbe. A be-fecskendezés olyan nagy koncentrációhoz vezet az agyban, hogy azonnal fellép az általános melegegérzet, a szexuális orgazmushoz hasonló állapot, a mámor, a gyönyör, amely a függőség kialakulásának közvetlen előidézője, oka. Ez az állapot mindössze 45 másodpercig tart, amelyet végtelen nyugalom, álmosság követ.

Hatása dózistól függően 3–5 órán át tart, így napi többszöri adagolás szükséges az elvonási tünetek elkerülésére és a megfelelő élvezet elérésére. Ez azonban örökösen arra készíteti a heroínfüggő egyént, hogy pénzt vagy kapcsolatot szerezzen, amelyek segítségével hozzájuthat a vágyott droghoz.

Az *intravénás adagolás* veszélyei: a túladagolás; tályogok keletkezése a beadás helyén; terhességi komplikációk, az újszülött drogfüggősége; közös fecskendőhasználat esetén a vér útján terjedő betegségek kialakulása.

1.2. Depresszánsok

A nyugtatók, altatók és szorongásoldó szerek, valamint az alkohol tartoznak a depresszánsok körébe.

A *nyugtatók, altatók és szorongásoldó szerek* esetében több száz milligramm fogyasztása is előfordul naponta, ami nem okoz halálos mérgezést.

Bár ezeket a szereket többnyire tabletták, kapszulák formájában alkalmazzák, végzetes túladagolások is előfordulnak. Mérgezésnél a pupillák szűkeek, a légzés deprimált, lassú, felületes. Jellegzetes neurológiai tünetek jelentkeznek: egyes reflexek hiányoznak vagy csökkentek. A páciens ingerekre nem reagál.

Mind pszichés, mind fizikai függőség felléphet tartós használatuk esetén.

A nyugtatók és az alkohol elvonási tünetei igen hasonlóak. Ezek gyakran az akut hatásokkal ellentétesek, bőrférgességérzés, álmatlanság, izomgyengeség, görcs fellépése.

Az *alkohol* hatásmódja az általános érzéstelenítőkhöz hasonló. Az alkohol mindenkinél csökkenti a reakciókészséget.

Magasabb véralkoholszint mellett kifejezett tünet a vérnyomáscsökkenés, a szédülés, a hányinger, a hányás, a koordinálatlan mozgás, a reakcióidő megnyúlása, a hangulati hullámzás, a gátlástalanság, esetleg az agresszivitás.

Az alkoholizmus az egyik leggyakoribb megelőzhető halálok, és a munkaképtelenségnek is egyik leggyakoribb eredője. A szervi károsodás mellett indirekt módon, baleseteken, erőszakos cselekedeteken, öngyilkosságokon keresztül is ölni tud. Az egyén mellett a család, az utódok életminőségét, egészségét is rontja.

A krónikus alkoholfogyasztás következményei:

- Nagy mennyiségek rendszeres bevitele egyértelműen káros hatású.
- A szájjüreg, a garat és a gége daganatainak valószínűsége nő erős ivókban, és a dohányzás tovább növeli a tumorok esélyét.
- A hasnyálmirigy heveny, visszatérő, illetve krónikus gyulladása egyaránt gyakoribb erős ivók esetében.
- Az alkohol – dózis- és időfüggő – májkárosító hatású.
- Anyagcsere-, illetve hormonális zavarok, hematológiai, immunológiai elváltozások léphetnek fel.

- A terhesség alatti jelentős alkoholfogyasztás megnöveli a spontán abortusz valószínűségét, illetve változatos testi és szellemi károsodásokat idéz elő a magzatban.
- Az alkohol mind pszichológiai, mind fizikai függőséget létrehoz.
- A kognitív funkciók romlanak, személyiségváltozás következik be; az ítélőképesség csökken, agresszivitás, paranoid eszmék, hangulati hullámlás lehet jelen.
- A krónikus alkoholistáknál vagy az úgynevezett rohamiváskor (*binge drinking*) súlyos alkoholmérgezés léphet fel.

Gyorsan kialakulhat mind a tolerancia (alkoholtűrő képesség), mind a dependencia (függőség), amely erősen függ az elfogyasztott alkohol mennyiségétől és az alkoholizmus időtartamától.

Az elvonási tünetegyüttes általában napi 3-4 liter sör vagy fél liter tömény szesz több hónapon keresztül tartó fogyasztásának beszüntetése után jelentkezik. Ennek tünetei:

- Delírium: Erős italozás közben vagy megvonást követően egyaránt jelentkezhet paranoid pszichotikus állapot, a megvonásos tünetegyüttesre jellemző a remegés (elsősorban a kéz remegése), zavartság, ködös érzékelés.
- Delirium tremens (alkoholmegvonás okozta akut krízishelyzet) során zavartság, túlérzékenység, vizuális hallucinációk (kígyó, bogár látása stb.), a testhőmérséklet emelkedése, izzadás, kiszáradás jelentkezik.

1.3. Stimulánsok

A csoport legismertebb tagjai a kokain és az amfetamin, de számos egyéb típusa is rendelkezik abúzuspotenciállal. Ma a stimulánsfüggőség meglehetősen elterjedt, akár önmagukban, akár egyéb szerekkel kombinálva alkalmazzák. Fő hatásai a motoros aktivitás fokozódása, eufória, izgalom, anorexia.

Az amfetamint kezdetben szájon át alkalmazzák. Igazán veszélyessé akkor válik, amikor az illegálisan szintetizált metamfetamint már intravénásan injektálják. A visszaélészerű amfetaminhasználat tipikus formája alkalomszerű öngyógyszerezéssel kezdődik, általában olyan foglalkozásoknál, ahol tartós figyelemösszpontosításra van szükség: például katonák, pilóták, kamionsofőrök, diákok, művészek.

Használata közepes dózisban hiperaktivitást, a fizikai és mentális teljesítőképesség növekedésének érzését, a munkabírást fokozódását okozza. Az alvási igény csökken. A szerbevitt követő érzést az orgazmushoz szokták hasonlítani. Ezt szellemi élénkség, eufória követi. Jele a verejtékezés, magas vérnyomás, hiperaktivitás, tudatzavar és dezorientáció. Krónikus alkalmazása – akár étvágycsökkentésre is – esetenként tartós viselkedési változást idéz elő.

Használata során jelentős pszichés és mérsékelt vagy gyenge fizikális függőség kialakulása jellemző. Személyiségváltozás, üldözési hallucinációk, befelé fordulás, ellenséges magatartás, gyanakvás sem ritka. Súlyos abúzusnál toxikus pszichózis is felléphet, amelyet nehéz elkülöníteni a paranoid pszichózistól. Jellegzetes, hogy a dózis emelkedésével paranoid tartalmak jelenhetnek meg; a vakarózás miatt a bőrön körjelző hámhiányok láthatók, fogcsikorgatás jelentkezik, majd teljes pszichózis bontakozhat ki, gyakran agresszív megnyilvánulásokkal.

Megvonáskor fáradtság, depresszió, evéskényszer alakulhat ki. Előfordul 10–18 óráig tartó alvás is.

Az *ecstasy*, tudományos nevén 3,4-metiléndioxi-N-metil-amfetamin (MDMA) szintetikus, hallucinogén stimuláló szer, különböző divatos logóval ellátott tablettákban terjesztik a kábítószerpiacokon. Néha tovább dúsítják koffeinnel, amfetaminokkal (speed) és efedrinnel. Elektronikus zenét játszó szórakozóhelyeken megjelenésük rendszeres, jellemző.

Az ecstasyt használók általában jókedvről, extrém boldogságról, melegségérzetről számolnak be. Emellett a szer megnöveli az érzékenységet, érzelmileg jobban kinyílnak a használói. Szédülést és hányingert is okozhat, de ez gyorsan elmúlik. Gyorsan hat, a fellobbottság érzése egyre erősödő hullámokban érkezik már a bevételt követő első két órában, és 4-6 órán át tart. Ennek oka, hogy az agyban szerotonin és dopamin szabadul fel. Hatásának elmúlásával fizikai és érzelmi fáradtságérzet jellemző, szorongás, kimerültség jelentkezik, s még a következő hét során is számítani kell ingadozó lelkiállapotra.

Az MDMA fogyasztása a rövid távú memóriát jelentősen rontja. A hosszú távú memória esetében az információfeldolgozás sebességénél és a figyelemnél szintén található szignifikáns eltérés, de ez a memóriaromlásnál kisebb mértékűnek bizonyult. Lehetséges, hogy az MDMA károsító hatása lépcsőzetesen függ az elfogyasztott adagtól.

Kutatások szerint az MDMA valóban negatív hatást gyakorol a memóriára és a végrehajtó funkciókra, ami absztinencia esetén is megmaradhat.³

Túladagolása esetén eszméletlenség, görcsök, magas vérnyomás, magas testhőmérséklet, merev izomzat, fokozott izzadás, tág pupilla is előfordulhat.

Az ecstasyhoz köthető halálesetek leggyakoribb oka a túlmelegedés (*hyperthymia*). Az MDMA ugyanis megzavarja a szervezet hőháztartását, s így könnyen túlmelegedéshez vezet. Különösen veszélyes mindez egy túlszűfolt szórakozóhelyen, órákig tartó táncolással, valamint alkoholfogyasztással tovább emelkedik a testhőmérséklet. Extrém esetekben 41-42 fokra is felmehet a láz. Ez nemcsak hirtelen szívinfarktust, de elállíthatatlan vérzést, máj- és veseelégtelenséget, végül halált okozhat.

A *khat* egy félméteres cserje, amelyet a Közép-Keleten és Afrikában termesztnek, és amelynek a leveleit és a friss hajtásait fogyasztják. Hatóanyaga a cathinone, hatása hasonló az amfetaminéhoz. Pszichoaktív stimuláns, amely könnyű, illetve közepes függőséget okoz. A jelzett területeken igen sokan élnek vele. Itt a társadalom nem ítéli el szigorúan a használatát.

A szer használója egy órán belül izgalmat és eufóriát érez. Ezt egy csendesebb, befelé forduló szakasz követi, miután a szer hatása fokozatosan lecseng, amit nyugtalanság, ingerlékenység és melankólia is kísérhet.

A *kokain* hatásai közé tartozik a fokozott éberség, emelkedett hangulat, fokozott energia, a mindentudás érzése és a szexualitás fokozódása. A *crack* nem más, mint a közönséges kokain szóda-bikarbónával és vízzel hevítve. A cracket rendszerint kis kemény rögök,

³ KÉRI 2007.

darabkák formájában árusítják, viszonylag olcsón. A kokainbázis a pipa melegítésekor azonnal inhalálható, másodperceken belül hat, és több percig tartó intenzív mámort nyújt.

A kokainhasználat többféle módja ismert. Vannak, akik a kokaint csak alkalmyszerűen használják, például összejöveleteken, koncerteken. A legtöbben por alakban, orron keresztül fogyasztják, ritkább az intravénás bevitel, amely igen intenzív mámort okoz, azonban így igen könnyű túladagolni.

Túladagolás esetén igen súlyos tüneteket okoz. A keringés összeomlása, ritmuszavar, szívinfarktus, görcsök, stroke, migrénes tünetek, tüdőkárosodás fordulhat elő. A szerhasználók kiszámíthatatlanná és agresszívvá válhatnak. Amint a stimuláns izgató hatása elmúlik, letörtség, fáradtság, ingerlékenység, enyhe depresszió léphet fel. Terhességi szövődmények, spontán abortusz, placentaleválás, a magzati növekedés késése, növekedési retardáció, agyi infarktusok, fejlődési rendellenességek, valamint újszülöttön a születést követő néhány héten belül jelentkező elvonási tünetek jellemzők az anyai kokainhasználatra. A kokain túladagolása rendszerint végzetes, az áldozat percek alatt meghal szívritmuszavar, légzésdepresszió (lelassult légzés a légzőközpont ingerlékenységének csökkenése miatt) és görcsök következtében.

A kokain esetében jelentős tolerancia alakul ki. A pszichés függés igen erős, a fizikai kevésbé kifejezett. Elvonása szorongást, hangulati kilengéseket és delíriumot (a tudat, a figyelem és a kognitív funkciók – például emlékezés, ítéletalkotás, elvonatkoztatás – zavarával jellemezhető tünetegyüttes) okozhat, krónikus abúza ugyanazokat a problémákat idézi elő, mint más stimulánsoké. A hirtelen megvonás többnyire néhány napig-hétig tartó heves vágyat, alvászavart, görcsöket, boldogtalanságérzést, kimerültséget, gyakran öngyilkos fantáziákkal súlyosított depressziót idézhet elő.

A legálisan beszerezhető stimulánsok közé tartozik a koffein és a nikotin.

Az akut *koffeinbevitel* éberséget okoz, csökkenti a fáradtságot, és fokozott figyelemkoncentrációt idéz elő. A lefekvés előtti fogyasztás álmatlanságot, szorongást válthat ki, nagyobb dózisok idegességet, nyugtalanságot, még nagyobb dózisok pedig görcsöket okozhatnak. A tolerancia viszonylag gyorsan kialakul. Elvonási tünetek már akár 1-2 csésze rendszeres napi fogyasztása esetén is előfordulhatnak. Erős kávéivóknál a reggeli kávé elmaradása fáradtságot, ingerlékenységet, munkaképtelenséget, letargiát, nyugtalanságot, fejfájást idézhet elő.

A *nikotin* a dohányfüst egyetlen aktív hatóanyaga, a rákkeltő kátrányokat és a szén-monoxidot nem számítva. A dohányzás a nikotin miatt vezet abúzushoz. Érdekes, hogy maga a nikotin gyenge pszichés hatásokkal rendelkezik: hangulatváltozások előidézése, a stressz csökkentése, bizonyos teljesítmények fokozódása. A centrális hatások lehetnek stimulatívák (például éberebb lesz a dohányos) vagy gátlók (például stresszhelyzetben nyugtató hatás) egyaránt.

A nikotinfüggők száma óriási a többi abúzus szerhasználójához viszonyítva. A dohányzóknál mind fizikális, mind pszichés függőség kialakul, egyike a legaddiktívabb szereknek. A nikotinéhség jelenti a kényszert a dohányzás fenntartására. A dohányzás addiktív természete bizonyítottan a nikotinfüggőségen alapul, ugyanis kimutatták, hogy a nikotinmentes cigaretta nem helyettesíti függő dohányosoknál a megszokott nikotintartalmú cigarettát.

Mind humán-, mind állatkísérletekben elvonási szindróma jelentkezik, amikor a rendszeres nikotinbevitel megszakad. Fő tünetei az ingerlékenység, agresszivitás, alvászavarok.

Mérhető változások: pulzusszámcsökkenés, hízás. Az elvonási szindróma sokkal kisebb intenzitású, mint az ópiátok esetében. A nikotínéhség még évekig eltarthat.

1.4. Kannabinoidok

A marihuána nemcsak az egyik legrégebben ismert, de a legelterjedtebben használt kábítószer is. A *cannabis sativa*, azaz indiai kender legfőbb pszichoaktív alkaloidja a Δ^9 -tetrahydrocannabinol (THC). A marihuánanövény szárított leveleiből, virágjából készítik a dohányzásra alkalmas keveréket. Hasisnak nevezik a növény szárított, gyantaszerű kivonatát, amely körülbelül 10-szer nagyobb koncentrációban tartalmazza a THC-t, mint a levélanyag.

A marihuánát általában kézzel sodort cigaretta formájában használják, rendszerint társaságban, a cigarettát körbeadva, megosztva egymással. A hatóanyag igen gyorsan felszívódik a tüdőből, a hatás 15–30 perc múlva kezdődik, és 4–6 óráig tart.

Közepes dózisban a marihuána hatása kétfázisú, a korai szakasz a relaxáció, a grandiozitás érzése, a részegséghez hasonló állapot (eufória). Ebben a stádiumban megváltozik az időélmény (az idő lassan múlik), felszabadulnak az emóciók. Jellemző a csillapíthatatlan nevetési kényszer, az elszemélytelenedés, a szenzoros működések élesedése, intenzív, fantasztikus hangok, látványok kíséretében. Az egyén szubjektíve nagyobb önbizalmat és kreativitást érez magában, de ez nem mutatkozik meg az aktuális teljesítményben. A szerhasználat az agresszivitást nem fokozza. Az egyszerű tanulási, memóriafeladatok vagy az autóvezetés biztonsága romlik. Később az egyén relaxálttá válik, magába fordul, és álomszerű állapotba kerül. A gondolkodás, koncentrálás nehéz, de erőfeszítéssel sikerül.

Jellemző az étvágy fokozódása és a testhőmérséklet csökkenése. A legjellegzetesebb körjelző tünet a pulzusszám növekedése és a vörös szem. A vérnyomás eshet, különösen álló helyzetben. Izomgyengeség, bizonytalan járás alakulhat ki. A hatások kicsit hasonlóak, bár jóval kevésbé kifejezettek, mint más hallucinogénekéknél (például az LSD-nél), de a félelemkeltő hallucinációk, paranoid félelmek ritkábbak a kannabisz esetében. Hosszabb távon a gége és az ornyálkahártya gyulladása jelentkezik krónikus légzőszervi betegséggel. A szív működés tekintetében az EKG-eltérés gyakori, de csak átmeneti. Hormonális hatások: krónikus alkalmazáskor nőknél vérzési rendellenesség, a peteérés hiánya léphet fel, férfiakban alacsonyabb a plazma tesztoszteronszintje, csökken a spermaszám. Kutatási adatok szerint több mint 50%-os csökkenést találtak mindkét paraméterben heti 10 marihuánás cigaretta elszívása esetén.⁴

A kannabiszfogyasztás hosszú távú kognitív következményeinek áttekintése során a vizsgálatok 55%-a számolt be valamilyen szignifikáns neuropszichológiai eltérésről. A leggyakoribb figyelem, illetve a munkamemória zavara volt, ezt követték a motoros funkciók és a fokozott felejtés. Rövid távon (átlagos időtartam, 6,95 év, legalább a hét négy napján történő kannabiszfogyasztás esetén) deficit mutatkozott a verbális memória, a beszéd gördülékenysége, a pszichomotoros sebesség és a végrehajtó funkciók terén. Hosszú távú használat esetében (15,6 év) a szerzők szerint a memória-zavar kifejezettebb volt. Vizsgálatok az agyi aktivitás eltéréseit igazolták: krónikus kannabiszhasználoknál az absztinencia időszaka alatt az agykéreg globális aktivitása csökkent, a szer fogyasztását

⁴ ELEKES 2009.

követően viszont fokozódott. Kognitív feladatok alatt a kannabiszhasználóknál az agyi aktiváció kisebb volt a nem használókhoz viszonyítva, sőt néhány vizsgálatban az agyi aktivitás mintázata különbözött a szerhasználók és a kontrollszemélyek között. Átfogó vizsgálatok szerint a fiatalok marihuánafogyasztás mintegy kétszeresére növeli a szkizofrénia kialakulásának kockázatát, amely egyike a legsúlyosabb mentális zavaroknak. A serdülőkori marihuánafogyasztás genetikai sérülékenység esetében jelentősen fokozza a későbbi pszichózis kialakulásának kockázatát. A rendszeres marihuánafogyasztóknál több bizarr gondolati tartalom, viselkedési és kommunikációs anomália, szociális deficit és érzéktorzítás figyelhető meg.⁵

A THC túladagolása nem okoz olyan életveszélyes légzési vagy szív-érrendszeri funkciózavarokat, mint az ópíátok vagy az alkohol, ezért relatíve biztonságosabb azoknál. Hangulati ingadozások, eufória, szorongás, félelem, néha pánikrohamok felléphetnek. A tolerancia kialakulása kisfokú, a fizikai függőség igen enyhe absztinenciaszindrómában nyilvánul meg.

Elvonási tünetei hasonlóak az ópíát- vagy alkoholelvonási tünetekéhez – hányinger, ingerlékenység, zavarodottság, szopora szívverés, izzadás stb. –, de azoknál lényegesen enyhébbek. Az elvonási szindróma nem vezet sürgető drokkereső magatartáshoz, kényszerhez.

A marihuána fő veszélye, hogy elsősorban az ifjúság érdeklődik iránta, a memória zavarai, a csökkent motiváció és aktivitási szint akadály lehet, hogy a serdülők önképe és a társadalomban betöltött szerepe fejlődjön.

1.5. Hallucinogének

A hallucinogének közös tulajdonsága, hogy mélyrehatóan befolyásolják a gondolkodást, a hangulatot, a viselkedést anélkül, hogy jelentős stimulációt vagy depressziót okoznának. Hatásukra a gondolkodás eltorzul, álomszerű jelenések, víziók jelentkeznek. Az állapot komplexebb annál, mint hogy egyszerűen eufóriának minősítsük. Ezeknek a szereknek a tudatot kitágító, a beelátó és felfedező képességet nagy fokban növelő hatásai vannak. A hallucinogének nem okoznak függőséget. Hallucinogén az LSD, a PCP (vagy angyalpor) és a ketamin.

Az LSD-t (lizergsav-dietilamid) mintegy 40 évvel ezelőtt egy svájci kutató, Albert Hofman fedezte fel. Az anyag vizsgálata közben furcsa hallucinációkat tapasztalt saját magán. Ezután „óriási” mennyiséget nyelt le, amelynek hatását úgy írta le, hogy körülötte groteszk, színes álarcot viselő, kaleidoszkópszerű arcokat lát, nyugtalan, izgatott, fejében, végtagjaiban nehézséget érez, mintha ólommal volna megtöltve. Állapotát tisztán érzékelte, mintha kívülről szemlélné egy független megfigyelő. Ez az állapot néhány órán át tartott, majd másnapra nyomtalanul elmúlt.

Az LSD használatának számos testi és lelki hatása van, egyebek között szédülés, gyengeség, remegés, hányinger, látászavarok, hallucinációk, hallászavarok, az időérzék elvesztése, a mentális funkciók zavarai. A szer fantasztikus látomásokat és gondolatokat idéz elő, például a fogyasztó a hangokat látványként éli meg („színes hangok”). Bár a gondolati folyamatok illogikussá, kapcsolat nélkülivé válnak, a személy mégis tudatában van annak, hogy ezeket a zavarokat a drog okozta.

⁵ KASSAI–PINTÉR–RÁCZ 2015.

A hallucinogének hatására a feszültségérzést először érzelmi felszabadulás követi. Később érzékeléstorzulások, vizuális illúziók és hallucinációk, időnként az ego széthullásától való félelem is jelentkezik. Alkalmanként fenyegetettség, paranoid hallucinációk is előfordulnak, amelyek hetek vagy hónapok múlva újra jelentkeznek, ezt a jelenséget *flashbacknek* hívják.

Az LSD-t mindenképpen veszélyes szernek kell tekinteni, eltérően az 1960-as évek hippí szubkultúráinak lelkes véleményétől, akik azt hangoztatták, hogy ez egy békés, „élményfokozó” szer.

Az LSD-t rendszerint szájon keresztül használják. Illegális árusításhoz tablettában, zselatin négyzetekben vagy impregnált papír, bélyeg formájában készítik. Adagolásának megszákítása nem jár elvonási tünetekkel.

1.6. Inhalánsok

Számos illékony kémiai anyag vagy gáz rendelkezik abúzuspotenciállal. Három alapvető csoportba oszthatók: gázok, alifás nitrítok és illékony folyadékok, ipari oldószerek.

A gáz mint inhalációs narkotikum gyorsan beálló, rövid ideig tartó mérgezést okoz. Régen csak nehezen lehetett hozzáférni, ma egyes országokban nyíltan árulják. Inhalálása eufóriát, álomlátást, ám koncentrációs nehézséget, bizonytalan járást, vizuális funkciózavarokat okoz.

Az alifás nitrítok általában folyadékok. Az orvoslásban szíveredetű panaszok kezelésére használják. Utcai terjesztés során üvegben árusítják, az ampullák feltörve belélegezhetők.

Használatukat szédülés, eufória, pulzusszaporulat, bőrkuporítás, alacsony vérnyomás, az agyi keringés súlyos zavara jellemzi. A szexuális aktivitást is fokozzák: különösen homoszexuális férfiak körében terjedt el használatuk az orgazmus elnyújtásának céljából. Ritkán ájulást vagy nagy mennyiségek használatakor vérmérgezést okozhatnak. A szubjektív hatás 5 másodperctől 15 percig tart. Hosszú távú hatásként károsíthatják az immunrendszert, és légzésvizavarokat okozhatnak. Hamar kialakul a tolerancia, megvonásos tünetek nem ismeretesek.

A narkotikus illékony folyadékok – éter, kloroform stb. – használata visszaszorult.

Az ipari oldószerek csoportjába szinte kontrollálhatatlan mennyiségű anyag sorolható. Közöttük a legismertebb a toluén, heptán, hexán, benzén, triklór-etilén és a metiletilketon. Különösen elterjedt a festékhígítók, műanyag ragasztók, a „csavarlazító folyadék”, valamint a benzintartalmú oldó- és tisztítószer használat. Benzin, toluol, petróleum, éter, öngyújtófolyadék, tisztítófolyadék, festékdoldó, oldószer sok háztartási szerben van, így könnyű hozzájuk jutni.

Az oldószerek abúzusának motivációja általában az alacsony ár, a könnyű beszerezhetőség, a kényelmes csomagolás és a gyors hatás. Általában a rosszabb anyagi körülmények között élő, a tanulásban is problémákkal küzdő tizenéves fiúk a fő fogyasztók, a „szipuzók”. Az egyes toxikus ágensek azonosítása nehéz, mert ezeket ritkán használják tiszta formában, gyakran keverik más anyagokkal. Hatásaik nagyban hasonlítanak az alkoholéhoz.

Használatuk során az oldószerral benedvesített rongyot, vattát plasztikzacskóba teszik, és a kipárolgott gőzöket lélegzik be. A kialakuló pszichés függés ismételt használathoz vezet.

Az intoxikációt kezdetben eufória, áradó érzések, elmosódott beszéd, relaxált „részség”, majd tájékozódási zavar, az időérzés elvesztése, hallucinációk jellemzik. Nagy dózisok esetén akut tünet lehet az eszméletvesztés, krónikus alkalmazása máj- és vesefunkciós eltéréseket, vérképzési zavarokat okoz. További veszélyeket jelenthet a hányás. Az akut mérgezés agresszív és impulzív magatartást is eredményezhet. Végzetes kimenetelű lehet.

1.7. Új pszichoaktív szerek

A rendszerváltás óta eltelt időszakban a sürgősségi, addiktológiai osztályokon dolgozó orvosok jelentős tapasztalatokat szereztek abban, mit kell tenniük, ha egy rosszullétet valamilyen tudatmódosító szer okoz. Kialakultak a protokollok, mit kell tenni a heroint túladagolással, a túl sok ecstasyt beszedő bulizóval, kokainistával, marihuánafogyasztóval. Az új szerek kapcsán a fogyasztó tipikusan csak egy fantázianevet tud megadni a szerrel kapcsolatban, vagy rosszabb esetben csupán azt, hol vásárolta. Mielőtt a szakemberek elkezdhetnék a terápiát, először meg kell határozniuk a problémát okozó szer típusát. Ez komoly idővesztéssel járhat.

Rácz József és munkatársai kutatást végeztek a szintetikus kannabionidokkal kapcsolatban. Többek között rehabilitáción lévő használoktól, „első kézből” származó élménybeszámolókat rögzítettek. A kutatás tanulsága az volt, hogy egyetlen korábban ismert „klasszikus” drogra sem hasonlító, döntően súlyosabb, veszélyesebb mentális jelenségeket tapasztalnak a fogyasztók. Az egyik ilyen hatás egyfajta paranoid észlelés, amelynek során az elfogyasztott szert fenyegetőnek, veszélyesnek, méregnek érzik a fogyasztók. Az interjúalanyok beszámoltak továbbá kiszámíthatatlan hatásokról, pozitívba negatívba változó élményekről, amiket korábbi, más szerekhez kötődő szerhasználatuk során nem, vagy sokkal kisebb mértékben tapasztaltak. A szintetikus kannabionid-függők szerint a használat egy későbbi szakaszában a szert mint irányítót érzik, amely egyrészt meghatározza a cselekvésüket, másrészt a fogyasztó ezáltal nem érez felelősséget a szerfogyasztás során tanúsított magatartásáért. A beszámolókból egy olyan folyamat jelenik meg, amelyben a drog először társaságot ad, később elmúlik, ez a rekreációs fogyasztás iránti vágy és a szerhasználat „felerősíti” az egyénben az érdektelenséget a szociális kapcsolatok iránt. A használó személyisége aszociálissá válik. Érdekes élmény a szer társaként, barátaként való észlelése, „aki ott van mindig”. Új tapasztalás, hogy már néhány alkalmas használat után függőségről, megvonási tünetekről számolnak be a használók, amelyeket korábbi szerhasználatuk során nem tapasztaltak.⁶

2. A drogfogyasztás következményei

2.1. Fertőző betegségek kialakulása

Európában továbbra is az intravénás szerhasználat az egyik legjelentősebb kockázati tényező a vér útján terjedő (például HIV-vírus, hepatitis) és egyéb fertőzések szempontjából.

⁶ KASSAI–PINTÉR–RÁCZ 2015.

Az intravénás szerhasználók becsült száma arra enged következtetni, hogy jelentős méretű populáció van kitéve a fertőzés kockázatának minden európai országban. Az intravénás szerhasználat mintázata területenként változó Európában. Míg az ópiátszármazékok injektlása minden országban előfordul, addig a stimulánsok (főként amfetamin) injektlása inkább Észak- és Kelet-Európában jellemző.⁷

Fertőzések, amelyek szempontjából veszélyeztetett egy intravénás szerhasználó:

- HIV-fertőzés;
- hepatitis A, B, C, D;
- szexuális úton terjedő fertőző betegségek a HIV-en, illetve hepatitisen túl: chlamydiafertőzések, szifilisz és gonorrhoea;
- tuberkulózis (TBC);
- légúti fertőzések: tüdőgyulladás, torokgyík és influenza;
- staphylococcus aureus okozta bőr- és kötőszöveti fertőzések, és streptococcus-fertőzések;
- súlyos, szisztémás vérmérgezés;
- sebbotulizmus;
- tetanus;
- humán T-lymphotrop-vírusfertőzések.

Ebben a rizikócsoportban a vér útján terjedő fertőzések közül a humán immundeficiencia vírus (HIV), a hepatitis C vírus (HCV) és a hepatitis B vírus (HBV) jellemző. A fertőzés terjedése legfőképp az injektláló eszközök megosztásának köszönhető, ilyen eszközök a fecskendő, tű, az injektlált szer elkészítéséhez szükséges kupak és más, az elkészítéshez szükséges eszköz. A közös eszközhasználat mellett a HIV és a HBV szexuális úton is terjedhet az intravénás szerhasználói populáción belül, vagy az aktív, illetve korábbi intravénás szerhasználók is megfertőzhetik szexuális partnerüket vagy klienseiket. Bár mindegyik fent említett vírushalálzás továbbadható injektláló eszközök közös használatával, az átvitel kockázata eltérő. A HIV-fertőzéssel összehasonlítva, a hepatitis C vírus jóval magasabb koncentrációban van jelen a vérben, nemcsak a fertőzés akut fázisában, hanem akkor is, amikor már valaki a krónikus szakaszba lépett. Ez arra enged következtetni, hogy HCV vírussal történő expozíció során, amikor a fertőzöttek és a nem fertőzöttek megosztják a tűt, fecskendőt és más injektláló eszközöket, a vírus átvitelének a kockázata magas.⁸

2.2. Halálalás

A halálalás a kábítószer-fogyasztás elképzelhető legrosszabb következménye. E témakörbe három részterület tartozik: 1. a közvetlenül összefüggésbe hozható halálesetek (túladozások) vizsgálata; 2. a kábítószer-használat következményeként bekövetkezett, úgynevezett közvetett halálesetek vizsgálata; és 3. a kábítószer-fogyasztók halandóságára vonatkozó kutatások, az úgynevezett kohorsz kutatások eredményei.

⁷ *Fertőző betegségek megelőzése és kontrollja az intravénás szerhasználók körében. ECDC és EMCDDA útmutató (2013).*

⁸ TARJÁN 2013.

A kábítószer-fogyasztással összefüggő halálesetek az új pszichoaktív anyagok megjelenése (2010) előtt jellemzően ópiáthasználathoz, azon belül is heroinfogyasztáshoz voltak köthetők. A halálesetek számának évenkénti változása mögött elsősorban az utcai heroin tisztaságának változása állt. A heroin hozzáférhetőségének 2010-es drasztikus visszaesésével párhuzamosan az e szerhez köthető halálesetek száma is lecsökkent, ugyanis a heroin-használók jelentős része áttért az új pszichoaktív szerek fogyasztására. Lassú emelkedést mutat azóta ugyanakkor a metadonhoz köthető halálesetek száma. Az elhunytak szerhasználati mintázatára jellemző az intravénás szerhasználat és a polidroghasználat. A biológiai mintákban gyakran több kábítószer mellett metadon, illetve valamilyen benzodiazepin is kimutatható, és szerepet játszik az alkohol is. Az utóbbi években az új pszichoaktív szerek használata az elhunytak mintáiban is igazolódott. Kezdetben a mefedron, később az MDPV, a pentedron és a 4-MEC játszott szerepet több halálesetben is. Egyes különösen veszélyes új pszichoaktív anyag megjelenéséhez alkalmanként több haláleset is köthető volt.

Az új pszichoaktív szerek kimutatása és a haláloki szerepük értelmezése kihívás elé állítja az igazságügyi szakértőket. A jelenség megértését segítik a Központi Statisztikai Hivatal mortalitási adatai is, amelyek BNO-kódok⁹ mentén tartják nyilván a kábítószer-fogyasztással összefüggő haláleseteket. Idetartoznak a rendkívüli halálesetek (például balesetek, bűncselekmények áldozatai) és a természetes (hosszú távú kábítószer-használat miatt kialakult betegség) oki halálozás is.

1. táblázat

Kábítószer-fogyasztással közvetlenül összefüggő halálozás (túlادagolások) alakulása 2009–2015 között

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ópiát típusú kábítószer okozta mérgezés	28	12	6	8	3	10	8
Metadon (egyéb kábítószer nélkül)	2	2	4	5	9	2	4
Egyéb, nem ópiát típusú kábítószer okozta mérgezés	1	3	3	7	15	4	10
Egyéb szer okozta mérgezés	0	0	1	4	4	7	3
Összesen	31	17	14	24	31	23	25

Forrás: HORVÁTH 2016

2015-ben 25 kábítószer-használattal *közvetlenül* összefüggő halálesetet jelentettek a speciális halálozási regiszterben, így a 2013-as magasabb esetszám után visszatérés mutatkozik a korábbi években tapasztaltakhoz (2014-ben 23; 2013-ban 31; 2012-ben 24; 2011-ben 14, 2010-ben 17 eset) viszonyítva.

2015-ben 40 kábítószer-fogyasztással *közvetetten* összefüggő halálesetről érkezett bejelentés a halálozási regiszterbe. Az elhunytak között 37 férfi és 3 nő volt.

⁹ A BNO kódrendszer a betegségek nemzetközi osztályozására szolgál az egészségügyben.

A hosszú távú kábítószer-fogyasztás okozta egészségromlás áll a természetes halálok mellett bekövetkezett halálozás hátterében. Az esetek közül 9 természetes okra visszavezethető, korábbi kábítószer-fogyasztással összefüggő haláleset volt, amelynek oka leggyakrabban kardiológiai eredetű (szívizom-elfajulás) volt.¹⁰

2.3. Kábítószer-bűnözés

A kábítószer-bűncselekmények és az azokat elkövetők jellemzői az Egységes Nyomozó Hatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztikai Rendszerben (ENYÜBS), a nyomozás befejezésekor rögzített adatok alapján követhetők nyomon. A bűncselekmények évenkénti számának alakulásában tükröződnek a szabályozási környezet (így például a Btk., valamint az elterelés feltételeit szabályozó Btké.) módosításai, valamint a rendőrség kábítószer-rendészeti aktivitásának változásai is.

Magyarországon az ismertté vált kábítószer-bűncselekmények évenkénti száma 4500 és 7000 között volt az elmúlt 10 évben; 2006-tól kezdődően enyhén emelkedő trendet mutatott, 2014 óta pedig stagnálni látszik.

2016-ban 6473 kábítószerhez vagy új pszichoaktív anyaghoz köthető bűncselekmény miatt indított nyomozás lezárására került sor, ebből 200 eset a 2013 júniusáig hatályos Btk. alá, 6273 eset már az új Btk. hatálya alá tartozott. A kábítószerrel összefüggő bűncselekmények aránya az összes regisztrált bűncselekményen belül 2,2% volt.

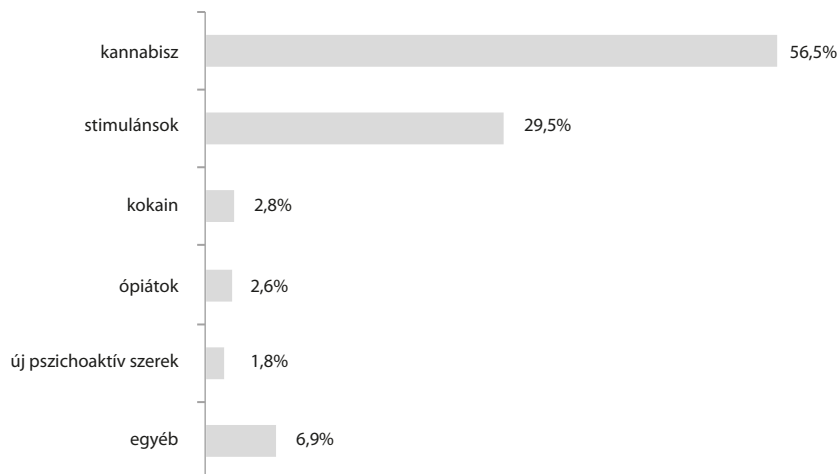
A legtöbb ismertté vált kábítószer-bűncselekményt Budapesten és Pest megyében követték el: 2016-ban a regisztrált esetek 42%-a volt ideköthető. Az ország északnyugati határa mentén fekvő megyékben szintén magasabb volt valamivel az elkövetések száma az ország többi részéhez képest.

Az ismertté vált kábítószer-bűncselekmények több mint felét (56,5%, 3392 eset) kanabisszal követték el, a második leggyakoribb szercsoport a stimulánsok voltak (29,5%, 1774 eset). A stimulánsokkal elkövetett esetek között az elkövetés tárgyaként leggyakrabban az amfetamin (23%) fordult elő, ezt követte az MDMA (ecstasy) (3,5%) és a metamfetamin (1,4%). A további klasszikus kábítószeresek, mint a kokain, heroin és LSD egyenkénti részeseisése 3% alatt volt. Az ENSZ kábítószerjegyzékein nem szereplő új pszichoaktív anyagokat az esetek 1,7%-ában (105 eset) rögzítették, ezek negyedét katinonszármazékok, másik negyedét szintetikus kannabinoidok alkották.

A kábítószer-bűncselekmények túlnyomó többségét a fogyasztói típusú elkövetések teszik ki, kiváltképp a csekély mennyiséggel elkövetett bűncselekmények esetében, ahol az esetek több mint 90%-a ebbe az elkövetői magatartásba sorolható. A 2016-ban ismertté vált kábítószer-bűncselekmények közül szigorúan a kábítószer birtoklásához (saját használat céljából történő megszerzés vagy tartás) 5219 bűncselekmény (a bűncselekmények 80,6%-a) volt köthető. A kínálati típusba sorolható elkövetések az ismertté vált kábítószer-bűncselekmények 18%-át tették ki, jelentős vagy különösen jelentős mennyiséggel elkövetett bűncselekményt 158 esetben (a kereskedői magatartások 13,5%-ában, az összes bűncselekmény 2,4%-ában) rögzítettek. Kábítószer termesztése vagy előállítása (túlnyomó többségében kannabiszhoz köthetően) 117 esetben, a kereskedői magatartások 10%-ában

¹⁰ HORVÁTH 2014.

szerepelt az elkövetés módjaként. A kannabisz ebből 56,5, a stimulánsok 29,5, a kokain 2,8, az ópiátok 2,6, az új pszichoaktív szerek 1,8, az egyéb szerek pedig 6,9%-kal veszik ki a részüket.

1. ábra

Kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények megoszlása szertípus szerint

Forrás: Kábítószerügyi helyzetkép, Magyarország 2017 (2017)

2016-ban a 6473 regisztrált kábítószer-bűncselekményhez kötődően 6167 elkövetőt regisztrált a bűnügyi statisztika. A korábbi évekhez hasonlóan az elkövetők 90%-a férfi, 10%-a nő volt. Az életkor szerinti megoszlást tekintve az elkövetők 10,8%-a 18 év alatti, 32,6%-a 19 és 24 év közötti, 25,3%-a 25 és 30 év közötti fiatal volt. Összességében a kábítószerrel való visszaélést elkövetők körében sokkal magasabb a 30 évnél fiatalabbak aránya (2016-ban 69%), mint az egyéb bűncselekményeket elkövetők között (2016-ban 44%). Kábítószer hatása alatt kábítószer-bűncselekménytől eltérő, egyéb bűncselekményt 445 fő követett el 2016 folyamán, valamivel több, mint 50%-uk (239 fő, 53,7%) közlekedési bűncselekményt, ötödük vagyon elleni bűncselekményt (94 fő, 21,1%).

2.4. Kábítószerrel összefüggő társadalmi költségek

A kábítószer fogyasztásával kapcsolatos problémák nemcsak az egyén, hanem a társadalom szintjén is jelentős károkat, illetve költségeket keletkeztetnek. A társadalmi költségek magukban foglalják a társadalom egésze szintjén felmerülő valamennyi kárt és elmaradt hasznot, függetlenül attól, hogy kinél (háztartások, vállalatok, kormányzat) és milyen formában (pénzben, természetben vagy szubjektív/pszichológiai tényezőként) merül fel.

Társadalmi költségeknek tekintendők a kábítószer-problémához kapcsolódó pénzügyi-gazdasági károk a jelenség valamennyi területén (kínálatcsökkentés, kezelés-ellátás stb.).

Társadalmi költségeknek tekinthetők:

- a kábítószer előállításából, kereskedelméből és fogyasztásából fakadó valamennyi kár, kiadás és egyéb ráfordítás;
- pénzben vagy természetben kifejezhető károk (egészségkárosodás, megrongált/ ellopott tulajdon stb. formájában);
- kábítószerrel összefüggő költségvetési kiadások (KÖKK), amely az államháztartás alrendszereit terhelő, ott felmerülő költségvetési ráfordításokat jelenti (például központi-kormányzati, helyi-területi igazgatás, társadalombiztosítás stb.).

A költségvetési kiadásokat jellemzően a megelőzés/kutatás, a jogalkalmazás/büntető igazságszolgáltatás, az egészségügyi kezelés és az ártalomcsökkentés területeken vizsgálják.¹¹

Költséget keletkeztetnek még az egyes programok is, például a kábítószer-fogyasztással összefüggő fertőző betegségek megelőzésére, majd kezelésére felhasznált erőforrások.

Felhasznált irodalom

Fertőző betegségek megelőzése és kontrollja az intravénás szerhasználók körében. ECDC és EMCDDA útmutató (2013). Budapest, Nemzeti Drog Fókuszpont. Elérhető: www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/638/ECDC_EMCDDA_IDU_Guidance_HU.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 23.)

Kábítószerügyi helyzetkép, Magyarország 2017 (2017). Budapest, Nemzeti Drog Fókuszpont.

ELEKES Zsuzsanna (2009): *Egy változó kor változó ifjúsága. A fiatalok alkohol- és egyéb drogfogyasztása Magyarországon – ESPAD 2007*. Budapest, L'Harmattan.

GYIRES Klára – FÜRST Zsuzsanna (2011): *A farmakológia alapjai*. Budapest, Medicina.

HORVÁTH Gergely Csaba (2008): *A kábítószer-probléma kezelésére vonatkozó közkiadások. Prezentáció*. Budapest, Magyar Országgyűlés Kábítószerügyi Eseti Bizottsága. Elérhető: http://drogfokuszpont.hu/wp-content/uploads/kokk_eseti_080416.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 05. 11.)

HORVÁTH Gergely Csaba szerk. (2014): *A kábítószer-helyzet Magyarországon 2004–2014*. Jubileumi összefoglaló kiadvány. Budapest, Nemzeti Drog Fókuszpont.

HORVÁTH Gergely Csaba (2016): *A kábítószer-fogyasztással összefüggő halálozás Magyarországon és Európában*. Előadásanyag, DRD-EWS Konferencia, Budapest, 2016. december 7. Elérhető: http://drogfokuszpont.hu/wp-content/uploads/2016_DRD_hg.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 05. 11.)

KASSAI Szilvia – PINTÉR Judit Nóra – RÁCZ József (2015): A szintetikus kannabinoid termék használat élménye: interpretatív fenomenológiai analízisen alapuló kutatás. *Psychiatria Hungarica*, 30. évf. 4. sz. 372–388.

KÉRI Szabolcs (2007): *Tudományos evidenciák a pszichoaktív szerek hatásaival kapcsolatban: biztonságos drogpolitika és kockázatos drogfogyasztás*. Budapest, Semmelweis Egyetem Pszichiátriai és Pszichoterápiás Klinika.

TARJÁN Anna szerk. (2013): *Fertőző betegségek megelőzése és kontrollja az intravénás szerhasználók körében*. ECDC és EMCDDA útmutató. Budapest, Nemzeti Drog Fókuszpont.

¹¹ HORVÁTH 2008.

A kábítószeres bűnözés szabályozása Magyarországon

Sivadó Máté

A kábítószer-jelenség kezelése sokféle a világban. Mivel a hazai drogpolitikára alapvetően a tilalmazó reagálás jellemző, a szabályozás lényegét tekintve a kábítószer-kriminalitásra vonatkozik. Ezt mutatja egyébként a hazai drogstratégia is. Lássuk ezért először a jogszabályi eszközöket.

1. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

A Btk. a XVII. fejezetben – bár a korábbtól eltérő szerkezetben –, az egészséget veszélyeztető bűncselekmények között hat tényállásban rendelkezik a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekményekről: kábítószer-kereskedelem, kábítószer birtoklása, kóros szenvedélykeltés, kábítószer készítésének elősegítése, kábítószer-prekurzorral visszaélés, új pszichoaktív anyaggal visszaélés.

A kábítószer-kereskedelem tényállása magában foglalja a kábítószer kínálását, átadását, forgalomba hozatalát, illetve az azzal való kereskedést, valamint az ezekhez az elkövetési magatartásokhoz történő anyagi eszköz szolgáltatását. A törvény két és nyolc év közötti szabadságvesztéssel bünteti az alapesetet. A kábítószer birtoklását megvalósító elkövetői magatartások a termesztés, előállítás, megszerzés, tartás, az ország területére behozatal, az onnan való kivitel, illetve az ország területén való átszállítás. Az alapesetek büntetési tétele egytől öt évig terjedő szabadságvesztés. A kábítószer-kereskedelem (forgalomba hozatal, kereskedés) tekintetében a csekély mennyiség mint privilegizált eset megszűnt. Bekerült viszont a különösen jelentős mennyiségű alakzat (a csekély mennyiség 200-szorosa).

A Btk. önállóan nevesíti a kábítószer-fogyasztást, amelynek büntetési tétele meg egyezik a csekély mennyiség megszerzésére vonatkozó büntetési tétellel (korábban a megszerzés elkövetési magatartásán keresztül büntették).

A kábítószer fogyasztása alatt értendő az elkövető (fogyasztó, kábítószer-használó) minden olyan magatartása, amelynek közvetlen következménye, hogy a kábítószer a szervezetébe jut.

Aki maga termesztette, állította elő vagy tartotta a csekély mennyiségű kábítószer, már ezzel megvalósította a kábítószer birtoklását, tekintet nélkül arra, hogy elfogyasztja-e azt, vagy sem. Hasonlóképpen büntetendő a kábítószer mástól való megszerzése is, akár elfogyasztja azt a megszerző, akár nem. A kábítószer megszerzése történhet az azzal rendelkező személlyel való megegyezés útján (ingyenes vagy visszerthes ügylet alapján),

de enélkül is. Az utóbbi esetben a cselekmény más bűncselekmény tényállását is megvalósíthatja. Ilyenkor bűnhalmazat létesül.¹

Büntethetővé vált az úgynevezett kóros szenvedélykeltés bűncselekménye (181. §), amelyet az a nagykorú személy követ el, aki egy kiskorút kábítószer vagy kábítószernek nem minősülő kábító hatású anyag, illetve szer kóros élvezetére rábír vagy rábírníni törekszik. A cselekményt a Btk. két évig terjedő szabadságvesztéssel rendeli büntetni.

A Btk. a büntetőeljárású útról való elterelés eseteit, illetve feltételeit is szabályozza (180. §), a magyar büntetőjogi dogmatika rendszerének megfelelően úgynevezett büntethetőséget megszüntető okokként. A törvény alapján „nem büntethető, aki csekély mennyiségű kábítószer saját használatra természet, előállít, megszerez vagy tart, illetve aki kábítószer fogyaszt, ha a bűncselekmény elkövetését beismeri, és az elsőfokú ítélet meghozataláig okirattal igazolja, hogy legalább hat hónapig folyamatos, kábítószer-függőséget gyógyító kezelésben, kábítószer-használatot kezelő más ellátásban részesült, vagy megelőző-felvilágosító szolgáltatáson vett részt”². Az „elterelésre” a büntetőeljárás ügyészi és bírósági szakaszában is sor kerülhet.

Az elterelés gyakorlatában tapasztalható visszaélések kivédése érdekében a Btk. új rendelkezésében kimondja, hogy nem alkalmazható a büntethetőséget megszüntető ok, ha a terhelt az elterelés időtartama alatt újabb kábítószerrel visszaélést követ el, vagy ha a terhelt a kábítószerrel visszaélés miatt indult büntetőeljárást megelőzően meghatározott időtartamon (két éven) belül elterelésben vett részt, és vele szemben emiatt az eljárást megszüntették. A fogyasztóknak korlátlan enyhítésre ad lehetőséget a részletes beismerő vallomás.

Megszűntek a kábítószerfüggőkre vonatkozó enyhébb szabályok, de a bíróságnak lehetősége van arra, hogy a büntetés kiszabása során értékelje a terhelt esetleges szenvedélybetegségét.

A magyar jogi szabályozás megfelel a nemzetközi egyezményekben rögzített elvárásoknak, egyrészt azért, hogy a legszigorúbb büntetést helyezi kilátásba, amikor kábítószerrel 18 éven aluli személynek adnak át, illetve az elkövetési helyszínen is súlyosabb megítélés alá kerülnek, de követi az egyezmények előírásait³ annyiban is, hogy a kábítószerrel visszaélészerűen használókkal szemben a büntetőjogi szankció helyett a kezelés igénybevételének lehetőségét biztosítja.

Kérdés, hogy milyen cél vezethette a jogalkotót a kábítószer-fogyasztás közvetlenül vagy közvetetten büntetendővé nyilvánításánál? Ez pusztán egy morális jogalkotás terméke, vagy a kábítószer elleni eredményes küzdelemben szükség van mind a keresleti, mind a kínálati oldalon jelentkező magatartások kriminalizálására? Egyes nézetek szerint a keresleti-kínálati oldal hat egymásra, ha ugyanis nincs fogyasztói igény, nem alakul ki a kábítószerpiac sem.

Függetlenül az eltérő nézetektől, a magyar jogi szabályozás, amióta egyáltalán a kábítószerrel visszaélést büntetni rendeli, mindkét oldalon előforduló magatartásokra hatni kíván.

Miért különleges a kábítószerrel visszaélés büntetőjogi szabályozása, és mi az oka annak, hogy a büntetőjogi norma önmagában sohasem volt elegendő a jogalkalmazók

¹ Kúria 57. BKv. a kábítószer-kereskedelem és a kábítószer birtoklása miatti büntetőjogi felelősségről.

² Btk. 180. § (1) bek.

³ Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ): Egységes kábítószer-egyezmény (1961); Egyezmény a pszichotróp anyagokról (1971); Egyezmény a kábítószer és pszichotróp anyagok tiltott forgalmazásáról (1988).

számára? Először is egy érzékeny területet érint, hiszen a kábítószer-fogyasztás az egyéni önrendelkezési jogot és az állam büntetőpolitikáját, a büntető igazságszolgáltatás kérdését érinti. Egyrészt felveti az egyenlő bánásmód és az arányosság kérdését, másrészt nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a kábítószerkérdés megítélése egy erkölcsi, ideológiai, világnézeti felfogást is hordoz, és talán ezzel magyarázható, hogy a kormányokkal együtt a büntetőjogi norma is változott.⁴

2. 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról

A törvény a kábítószerrel visszaélés bűncselekmények esetében speciális lehetőséget nyújt a büntetőeljárás felfüggesztésére. Eszerint ha az elterelés anyagi jogi feltételei fennállnak, és a terhelt önként vállalja a kezelésen/ellátáson/szolgáltatáson való részvételt, a nyomozó hatóság, az ügyész, illetve a bíró felfüggeszti az eljárást. Ha a kliens a feltételeket teljesítette, az eljárást meg kell szüntetni, egyéb esetben folytatni kell.

3. 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről

Új pszichoaktív anyaggal kapcsolatos szabálysértés, miszerint aki csekély mennyiséget meg nem haladó új pszichoaktív anyagot megszerez vagy tart, szabálysértést követ el.

A kábítószer-rendészeti szabálysértés tényállása (199. §) alapján, aki az új pszichoaktív anyagokkal kapcsolatos engedély-, illetve bejelentésköteles tevékenységek végzésének szabályait, továbbá az ezen anyagokkal kapcsolatos adatszolgáltatási kötelezettségre vonatkozó szabályokat megszegi, szabálysértést követ el. Ezen ügyekben az eljárás a rendőrség hatáskörébe tartozik.

4. 80/2013. (X. 16.) OGY határozat a Nemzeti Drogellenes Stratégiáról 2013–2020

A stratégia a *kinálatcsökkentést* helyezi a középpontba, filozófiai alapvetésül a *felépülés-központú szemléletet* választja.

A stratégia a prevencióval kapcsolatban 10 szintéren határoz meg feladatokat:

- helyi közösségek;
- család, köznevelési és gyermekvédelmi intézményrendszer;
- felsőoktatás;
- kortárs csoportok;
- média;
- munkahely;
- büntetés-végrehajtási intézetek és a „büntetés helyett kezelés” intézménye (indikált prevenció).

⁴ FRECH 2010.

A stratégiában megfogalmazott prioritások a kábítószer-megelőzéssel kapcsolatban a következők:⁵

- szermentes életformát népszerűsítő programok számának növelése;
- a teljes körű iskolai egészségfejlesztési programok 2020-ra érik el a tanulók 50%-át;
- a családi megközelítést alkalmazó programok érik el évente egyszer a gyermeket nevelő családok 20%-át;
- a kábítószereket kipróbáló és alkalmoszerűen használó serdülők aránya az adott korosztályon belül csökkenjen 10%-kal;
- megelőző, felvilágosító programok minőségbiztosítási rendszerének kialakítása és bevezetése;
- csak szakmai ajánlással rendelkező és minőségbiztosítási rendszert tartalmazó egészségfejlesztési programok valósulhassanak meg Magyarországon, beleértve ebbe a köznevelési intézmények tevékenységét is;
- a Kábítószerügyi Egyeztető Fórum (KEF) helyi szerepvállalása és koordinációs tevékenysége erősödjön;
- az elfogadásra kerülő, a lelki egészség fejlesztését, az alkoholprobléma és más viselkedési függőségek kezelését célzó nemzeti stratégiákat és programokat hangolják össze a drogellenes stratégiával.

5. A kábítószer-bűnözésre vonatkozó ORFK-utasítások

5.1. 4/2014. (II. 21.) ORFK utasítás a Rendőrség Drogellenes Stratégiájáról

A rendőrség drogellenes stratégiája rögzíti a rendőrség helyzetképét a kábítószer-területen, illetve hogy milyen feladatok ellátásával tud megfelelni a Nemzeti Drogellenes Stratégiában foglaltaknak. Az utasítás rendelkező része mintegy négy oldal, amely rögzíti a szervezet rövid, közép- és hosszú távú céljait, amit a kínálatcsökkentés területén be kell töltenie. A rövid távú célok között találjuk az eljárások *terjesztői típusú magatartások felé való elmozdulását, az illegális pénzeszközök felderítésének növelését, rendőrkapitányságonként két, illetve három speciálisan kiképzett nyomozó munkába állítását, a rendőrség oktatási programjainak aktualizálását*. Rövid távú cél továbbá a kábítószer-élvező személyekkel elsőként kapcsolatba kerülő állomány továbbképzése a szerhasználat jeleinek felismerése céljából, a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet (a továbbiakban: BSZKI) technikai és szakmai feltételeinek javítása, a csomagküldő szolgálatok, a postai úton való kézbesítés, illetve az interneten történő kábítószer-vásárlás fokozottabb ellenőrzése.

A középtávú célok között szerepel a titkos információgyűjtés és a kábítószer-rendészeti tevékenység fokozása, az állatgyógyászat szakirányú ellenőrzése, a nemzetközi bűnügyi együttműködés javítása.

A hosszú távú célok között a nyomozások terjesztői tevékenységek felé való további (25%-os) elmozdulását, illetve az illegális kábítószer-kereskedelmet folytató bűnszervezetek

⁵ Beszámoló az Emberi Erőforrások Minisztériuma Ifjúságügyi Főosztálya kábítószer-probléma kezelése érdekében végzett, 2013. évi tevékenységéről (2014).

gazdasági háttérének felderítéséből és felszámolásából származó tapasztalatok módszertani útmutatóban történő összefoglalását találjuk.

Az utasítás folyamatosan végrehajtandó célokat is tartalmaz, amelyek között van a BSZKI technikai és személyi jellegű igényeinek biztosítása, azok folyamatos fejlesztése, az új ismeretek rendőrképzésben való megjelenítése, a vonatkozó jogszabályok folyamatos nyomon követése, a változtatási javaslatok megtétele, továbbá a rendőrség drogmegelőzési oktatási programjainak propagálása, a rendőrök iskolai oktatásba való további bevonása.

5.1.1. A Rendőrség Drogellenes Stratégiájának értékelése

A stratégia nagy hiányossága, hogy nem ír elő elvárt magatartást a rendőrség munkatársai számára a Kábítószerügyi Egyeztető Fórumokban (KEF) való részvételt illetően.

Egyértelmű pozitívum viszont annak több helyütt való deklarálása, hogy a rendőrség célja a terjesztői tevékenység felé való fordulás, ami támogatható cél, másrészt egyértelmű nemzetközi tendencia. Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy egyrészt a 15 és 20%-ban megfogalmazott arány, amely a terjesztői típusú magatartások részesedését tüzi ki a jövőben lefolytatandó eljárásokban, eléggé illuzórikusnak tűnik, ugyanis ehhez megvalósítási terv nem kapcsolódik. Másrészt a kitűzött cél tovább erősíti a szervezetre továbbra is nagymértékben ránehezedő statisztikai szemléletet, újabb „trükközési kényszert” telepítve az egyes rendőri vezetői szintekre.

Jelenleg a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Irodájánál és a Budapesti Rendőr-főkapitányságon van olyan szervezeti egység, amely kizárólag kábítószer elleni bűnüldözési tevékenységet végez.

5.2. A 26/2009. (OT 15.) ORFK utasítás a visszaélés kábítószerrel bűncselekmény nyomozása során a Rendőrség szerveire háruló feladatokról

Az utasítás egyebek mellett meghatározza a rendőrség szervezeti egységeinek a kábítószerrel való visszaélés bűncselekmény felderítésével, illetve nyomozásával kapcsolatos feladatait, a kábítószer gyanúját keltő anyagok lefoglalásának szabályait, a kábítószer gyanúját keltő anyagok megtalálása során az elkobzás, a tárolás, a bűnjelkezelés, a megsemmisítés és a szállítás részletes menetét.

5.3. A 32/2014. (VIII. 29.) ORFK utasítás a bódító hatású szertől befolyásolt állapotú járművezetőkkel, valamint a kábítószerrel összefüggő bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható személyekkel szemben alkalmazandó rendőri intézkedésekről

Ez az utasítás a bódító hatású szertől befolyásolt állapotú járművezetőkkel, valamint a kábítószerrel összefüggő bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható személyekkel szemben alkalmazandó rendőri intézkedésekről szóló előírásokat tartalmazza.

5.4. A 43/2009. (OT 26.) ORFK utasítás a kábítószer-bűnözés elleni rendőri rendészeti tevékenység során végrehajtandó feladatokról

A kábítószer-rendészeti feladatkörben különösen a következő tevékenységeket kell ellátni:

- a kábítószer kémiai profil-meghatározásához szükséges minták kezelése;
- a visszaélés szempontjából veszélyes új szer mintái kivételének és behozatalának engedélyezése;
- állatgyógyászati intézmények, állatgyógyászati készítmények kiskereskedelmi forgalmazóinak és a magánállatorvosok kábítószerekkel kapcsolatos tevékenységének nyilvántartásba vétele;
- kábítószerekkel és a kábítószer-prekurzorokkal kapcsolatos tevékenységek, illetve az ipari mákkal és magas THC-tartalmú kenderrel végezhető egyéb tevékenységekkel kapcsolatos engedélyek kiadásában szakhatóságként való közreműködés;
- a kábítószerekkel folytatott valamennyi engedélyes (gyógyszergyárak, gyógyszer-nagykereskedők, galenusi laboratóriumok,⁶ kutatóhelyek) és az egészségügyi szolgáltatók (gyógyszertár, kórház, állatorvos) tevékenységének felügyelete és rendészeti vonatkozású ellenőrzése;
- a kábítószer-prekurzorokkal folytatott gyártási (előállítás, regenerálási), feldolgozási, felhasználási, forgalmazási és tárolási (raktározási) tevékenységek felügyelete és rendészeti vonatkozású ellenőrzése.

A kábítószerekkel, pszichotróp anyagokkal és a kábítószer-prekurzorokkal folytatott legális tevékenységek rendőri ellenőrzése hatékony eszköze a bűnmegelőzésnek, mivel megnehezíti a legálisan tevékenykedőktől ezen anyagok átkerülését az illegális csatornába, és ezzel kínálatcsökkentést valósít meg.

6. Az Európai Unió 2013–2020 közötti drogstratégiája

A stratégia⁷ középpontjában az alábbi jelenségekkel való eredményes szembenézés áll.

A keresletcsökkentés szakterületen:

- a *politoxikomán kábítószer-használat* növekvő elterjedése, ideértve az engedélyezett szerek, így az alkohol és a receptre kapható, ellenőrzött gyógyszerek, valamint a tiltott kábítószerek együttes fogyasztását is;
- a kábítószer-kereslet csökkentésével kapcsolatos szolgáltatások minőségi javításának, kiterjesztésének és diverzifikálásának szükségessége;
- a *vér útján terjedő betegségek*, különösen a hepatitis C vírus továbbra is gyakori előfordulása az intravénás kábítószereket használók körében, valamint a HIV-fertőzés és más, vér útján terjedő betegségek újabb kitörésének az intravénás kábítószer-fogyasztáshoz kötődő potenciális kockázata;

⁶ Gyógyszerkészítő üzemek.

⁷ Az Európai Unió Tanácsa által 2012. december 7-én elfogadott, a 2013–2020-as időszakra szóló kábítószer elleni uniós stratégia (2012).

- a kábítószerrel kapcsolatos halálózások továbbra is magas prevalenciája az unióban;
- a kábítószer-fogyasztás integrált egészségügyi megközelítésének szükségessége, amely megközelítés – többek között – a pszichiátriai komorbiditásra is kiterjed;
- a kábítószer-kereslet csökkentését célzó intézkedések kidolgozásának, rendelkezésre állásának és hatályának a bővítése – adott esetben – a büntetés-végrehajtási intézmények vonatkozásában.

A kínálatcsökkentés-szakterületen:

- a bűnüldöző hatóságok közötti *együttműködés és koordináció* stratégiai és operatív szintű megerősítése;
- a tiltott kábítószeres Unión belüli és határon átnyúló előállításának, *csempészetének*, kereskedelmének, terjesztésének és árusításának, valamint ezen tevékenységek elősegítésének, továbbá az illegális kábítószer-előállítás során használt kábítószer-prekurzorok, pre-prekurzorok és egyéb alapvető vegyi anyagok eltérítésének *a csökkentése*;
- külön figyelmet kell szentelni az *új kommunikációs technológiáknak*, amelyek jelentős szerepet játszanak a kábítószeres (és ezen belül az új ellenőrzött pszichoaktív anyagok) előállításának, forgalmazásának, kereskedelmének és terjesztésének az elősegítésében;
- uniós szinten a hangsúlyt a nagy léptékű kábítószer-előállítást és -kereskedelmet célzó, bűnüldözési *operatív információn alapuló bűnüldözésre* kell helyezni;
- az Uniónak ösztönöznie kell a segítő szolgálatokhoz való el irányítást letartóztatáskor (*arrest referral*) és a *kényszerítő szankciók megfelelő alternatíváit* (mint az oktatás-nevelés, a kezelés, a rehabilitáció, az utókezelés és a társadalmi vissza illeszkedés).

6.1. A stratégia értékelése

A stratégia óvatosan egyensúlyoz a tiltáspárti és a megengedőbb politikájú országok álláspontjai között. Ártalomcsökkentésről szót sem ejt, maga a szó sem szerepel a stratégiában, de azért a keresletcsökkentés szakpolitikájába beilleszt több ártalomcsökkentő intézkedést, például az egészségfenntartó intézkedéseket vagy a letartóztatási-továbbirányítási (*arrest referral*) rendszert.

Az új pszichoaktív szerek jelentette veszély felismerése lényeges eleme a stratégiának, azonban nem jelenik meg eléggé hangsúlyosan. A jelenség 2010 óta ismert Európában, ezért szükséges lenne egy iránymutatás kidolgozása a tagországok részére a helyzet kezelését illetően.

7. Határrendészeti feladatok

A belső és külső határok ellenőrzési technológiája közötti eltérések kiegyenlítő kompenzációjaként hajtják végre a rendőri szervek önállóan, illetve az illegális migráció és a kapcsolódó

nemzetközi bűnözés elleni harc érintett szervezeteivel, hatóságaival együttműködve vagy tényleges közös végrehajtással a szükséges ellenőrzéseket.

A kábítószer-kutatási feladatokat a határforgalom ellenőrzésében részt vevő valamennyi hivatásos, szolgálatteljesítési helyre beosztott és szolgálati feladatot ellátó határrendész, rendőr jogosult végrehajtani. Ugyanakkor a kutatás tényleges végrehajtására a legmegfelelőbb szakmai felkészültséggel a kábítószerkeresőkutya-vezetők (KKAV) rendelkeznek. Az útlevélkezelőnél „csapódnak le” azok a *fiziológiai és metakommunikációs jelek* is, amelyek alapján az ellenőrzött személy, jármű esetében felmerül a kábítószer-csempészet gyanúja, aminek folyamánként alapos ellenőrzésre kell az érintett személyt, illetve járművet irányítani. A határátlépő adatainak *Schengeni Információs Rendszerben való ellenőrzésekor elért találat esetén* visszaigazolást nyerhet például, hogy a beutazási és tartózkodási tilalom elrendelésének oka az átlépésre jelentkező személy által elkövetett vagy gyanítható kábítószer-csempészet volt. Így már van gyanúok a célirányos alapos ellenőrzésre. Nagyon fontos felfedési, beazonosítási lehetőség az úgynevezett *útvonalkövetés*. Az útlevélkezelő a harmadik országból érkező állampolgár ellenőrzésre átadott útlevelében, annak vizsgálata során be tudja azonosítani a felhasználó által látogatott országokat. Egyéb bejegyzések vizsgálatával megállapítható lesz az adott országban történő tartózkodás időtartama, annak célja, a határátlépéseknél használt átkelőhelyek, közlekedési eszközök. Ezen információkat össze tudja vetni azokkal a szakmai háttér-információkkal, amelyek klasszikusan a kábítószer-termesztő/-készítő államra, ismert és alkalmazott határátkelőhelyekre, csempésztútvonalakra utalnak. Ha ennek a „kockázatelemzésnek” a végeredményébe belefér az utas, akkor már szintén felmerülhet az útlevélkezelőben a kábítószer-csempészet gyanúja, kezdeményezheti az alapos ellenőrzést. Szintén elsődleges gyanúra utaló jeleket fedhet fel az útlevélkezelő *az utas által használt jármű ellenőrzése* során. Attól függetlenül, hogy minimum- vagy alapos ellenőrzés hatálya alá tartozik a személy, az általa használt jármű vonatkozásában jelentkeznek ellenőrzési kötelezettségei az útlevélkezelőnek.⁸

A magyar műszaki határzár – hivatalos nevén határőrizeti célú ideiglenes kerítés – jelentős hatással járt a határon átnyúló kriminális jelenségekkel kapcsolatban. A határ fizikai, tehát a zöld határt is érintő lezárása nem csak az illegálisan határt átlépő személyeket állította meg. Ezen az illegális útvonalon sok áru érkezett hazánkba, például cigaretta, de kábítószer is. Ezeket a tevékenységeket a határzár nagyrészt feltartóztatja. Magyarországra nagy mennyiségben érkezik marihuána Albániából, ezt ma már bonyolultabb módon lehet csak eljuttatni a hazai fogyasztókhoz.

8. A kínálatcsökkentés

Magyarországon a kábítószeres, a kábítószer-kriminalitás szabályozása elsősorban a kínálatcsökkentés tevékenységén keresztül történik, amelynek során a fentebb felsorolt jogszabályokat alkalmazzák (az igazságszolgáltatás egyéb szervezetei mellett) elsősorban a rendészeti, rendvédelmi szervezetek. Idetartozik a rendőrség, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal, a titkosszolgálatok. A rendőrség valamennyi szervezeti egysége foglalkozik a kábítószer-kriminalitással.

⁸ ÉBERHARDT 2009.

„A kínálatcsökkentés legfőbb stratégiai célja bármely visszaélésre alkalmas pszichoaktív anyag Magyarországra történő bejutásának és a hazánkban megjelenő szerekhez való hozzáférés megakadályozása, illetve ezzel összefüggésben a bűnmegelőzési vetület érvényesítése. A kínálatcsökkentő munka jogszabályokban foglalt kötelezettség, amely védi a társadalom tagjait, és a különböző közösségek (család, köznevelési intézmény, munkahely stb.) biztonságát szolgálja. Tevékenységi területe a jogi szabályozást, a bűnüldözést, az illegális kábítószer-termelés felszámolását és az úgynevezett kábítószer-prekurzorok és pre-prekurzorok, kábítószeresek, pszichotróp és új pszichoaktív anyagok szigorú ellenőrzését egyaránt érinti. A kábítószer-kínálat visszaszorítása – függetlenül a kábítószeresek egyes típusaitól – a jogszabályok által évtizedek óta folyamatosan megkövetelt zéró tolerancia elvén alapul, és ez a tevékenység a kábítószer-kereskedőkre és -termelőkre összpontosul. A kábítószeresek között a tekintetben nincs különbség, hogy az egyes kábítószeresek termeléséhez és kereskedelméhez kapcsolódó büntetőjogi felelősség alól sem függőség, sem más indok nem mentesíthet. A rendőrség tevékenysége a kábítószeresekkel kapcsolatos bűnözés visszaszorítását célozza, ami megfelel a társadalom elvárásainak is. A büntetőpolitikával kapcsolatos társadalmi elvárás az is, hogy a bűncselekmények egyéni és közösségi következményeivel kapcsolatos beavatkozások rendszere is rendelkezésre álljon. A kábítószereseket előállítók, termelők, forgalmazók, üzletszerűen kínálók által elkövetett bűncselekmények esetén a szigorú szabadságelvonás mellett a kábítószeresekkel összefüggésben keletkezett vagy elvonását is biztosítaniuk kell a jogszabályi kereteknek. Az elkobzás alá eső vagyron esetében cél, hogy az a megelőzés, a kezelés-ellátás, illetve a kínálatcsökkentés fejlesztésére fordítható legyen.”⁹

A rendvédelmi szervek fő felelőssége, hogy a rendelkezésükre álló törvényes lehetőségekkel mindent kövessenek el az illegális drogok termesztése és előállítása, az országhatáron történő átvittele, valamint a forgalomba hozatala és a kereskedelme ellen. Azt nem lehet kitűzni célul, hogy hazánkat és polgárait a kábítószeresektől teljesen mentessék, mert általános a tapasztalat, hogy a szigorú tiltás és represszió mellett, illetve ellenére is fennmarad a drogfogyasztás. A kínálatcsökkentésre irányuló hatósági munka évről évre szakszerűbb és eredményesebb, azonban – éppen mert maga a célpontban lévő jelenség gyorsabban fejlődik, hiszen olyan erők mozgatják, amelyekre a rendvédelmi szervek természetesen nem képesek hatást gyakorolni – szervezeti felépítésük, kiképzésük, anyagi-technikai ellátottságuk, de mindenekelőtt az egész kínálatcsökkentési intézményrendszer, ezen belül kiemelten az együttműködésük fejlesztésre szorul.

„A kínálatcsökkentési szektornak az elnevezése is arra utal, hogy a törvényben tiltott drogokhoz való hozzájutás lehetőségeit, esélyeit kell célba venniük. A drogot fogyasztó egyén a keresletcsökkentési szféra felelősségi körébe tartozik. A csupán fogyasztó ember büntetőjogi megközelítése még elméletileg is inkább a további kriminalizáláshoz vezet, mintsem a probléma kiküszöböléséhez, de gyakorlatilag is nyilvánvaló, hogy már a bűnüldöző apparátus is kénytelen szembesülni saját létének hatástalanságával, ebből eredően folyamatos frusztrációt kell átélnie. A fogyasztóval kapcsolatban lekötött bűnüldözői kapacitást tehát helyesebb volna kizárólag az előállítói-kereskedői körre koncentrálni.”¹⁰

⁹ 4/2014. (II. 21.) ORFK utasítás a Rendőrség Drogellenes Stratégiájáról.

¹⁰ KORINEK 1998.

A Btk.-ban megfogalmazott büntetőjogi felelősség érvényesítésében – a büntető igazságszolgáltatás rendszerében elfoglalt helye nyomán, mert elsőként találkozunk a jelenséggel – a rendőrség, illetve a többi rendvédelmi szerv szerepe meghatározó. Az ügyész azt vádolja meg, a bíró pedig azt ítéli el, akivel szemben a nyomozó hatóság a kábítószerrel kapcsolatos gyanút feltárja és bizonyítja – gyakorlatilag, akivel a rendőrségnek van ereje és kapacitása foglalkozni. A rendőrségnek a kábítószeres bűnözésre fordítható személyi, technikai és anyagi ereje ugyanis messze elmarad a valós droghelyzettől. Ennek következtében komoly szerepe van a véletlennek abban, hogy valaki ellen eljárás induljon, miközben a törvényi tilalom elértéktelenedik. Egyébként a rendszer többi eleme sem tudna teljesíteni, közzismert a bíróságok túlterheltsége, az irracionálisan hosszú ítélkezési időtartam, a büntetési rendszerünk differenciálatlansága, valamint a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfolttsága.¹¹ Ezért a kínálatcsökkentési aktivitásnak a kábítószeres előállítóira és terjesztőire kell elsősorban irányulnia.

A kínálatcsökkentést megvalósító rendvédelmi szervek a szigorú törvények nyomán hajlamosak túlértékelni a saját szerepüket, ennél fogva nem törekszenek egyenrangú partneri kapcsolatokra a drogszintér más szereplőivel: orvosokkal, drogambulancián dolgozó szakemberekkel, pedagógusokkal, szociális munkásokkal és civil szervezetekkel. Pedig ennél is többre van szükség, tudomásul kell venniük, hogy a betegnek tekintett drogfogyasztó gyógyulásához fontosabb társadalmi érdek fűződik, mint az állam büntetőigényéhez velük kapcsolatban. Az együttműködés lényege az, hogy a rendőrség elsősorban mint jelzőrendszer működjön a fogyasztók vonatkozásában, sőt vegyen részt abban, hogy eljussanak a segítő-gyógyító szolgáltatásokhoz. Ezen túl azt is el kell várni a rendvédelem közreműködőtől, hogy törekedjenek alkalmazni a célszerűség elvét, azaz ne akadályozzák a keresletcsökkentő szféra törekvéseit, valamint az ártalomcsökkentési erőfeszítéseket.

A rendvédelmi szervek szakirányú munkája rendkívüli jelentőségű, mással nem helyettesíthető, más azt nem végezheti el, ám mégsem a legnagyobb fontosságú. A bűnüldözési érdek nem helyezhető a gyógyuláshoz, a sikeres szocializációhoz, az egyén integrációjához fűződő társadalmi érdek elé, csak amennyiben azt a törvények megengedik, és Magyarország alkotmányos jogrendjének szellemével összhangban van.

A kínálatcsökkentő tevékenységnek szigorúan csak a kereskedés (valamint az ezt megelőző előállítás, termesztés és az országba csempészés) megakadályozására kellene irányulnia. A tapasztalat nem igazolja, hogy a kereskedőhöz a fogyasztón át lehet eljutni, ellenben immár itthon is elterjedt felismerés, hogy a fogyasztót fenyegetéssel és büntetéssel nem lehet távol tartani a veszélyes anyagtól, sőt ellenkezőleg, a bűnüldözés tárgyává téve a kriminalitás ezen formáját, annak szereplőjét az alvilág felé taszítjuk. A fogyasztóval szembeni bűnüldözési aktivitás csupán pótcselekvés, szinte kizárólag káros következménye van, itt most azt kiemelve, hogy feleslegesen leköti a terjesztőkre, a valódi feladatokra fordítandó erőket.¹² Bár a fenti megállapítások már közel 20 éve íródtak, aktualitásukból mit sem vesztek.

A kábítószerrel való visszaélés bűncselekmény jellegzetessége, hogy a nyomozások a tettenérésen, illetőleg az előzetes titkos vagy nyílt információk alapján indulnak, így a fel nem tárt esetek látensek maradnak, a le nem foglalt kábítószeres pedig végül a fogyasztó

¹¹ VÁRI 2015.

¹² NÉMETH 1998.

tókhoz kerülnek. Ebből következik az is, hogy ennél a bűncselekménynél a felderítés-eredményességi mutató használhatatlan, mivel 98–99%-os eredményt mutat. Az esetek kis százalékában hazánkban is, de jórészt külföldön egy-egy kábítószer-szállítmány célba érkezése a kábítószer-kínálat növekedésében, az ár csökkenésében, a túladagolások számának növekedésében, illetve egyes bűnözői csoportok megerősödésében materializálódik.

Az Amerikai Egyesült Államokban a szigorú fellépés kétségkívül jelentős mértékben visszaszorította a középosztály, illetve a felső középosztálybeli kábítószer-fogyasztók számát. Mert sokat veszíthetnek. A büntetőjogi következményeken túl például eleshetnek az ösztöndíj-lehetőségektől, nem kerülhetnek jó állásokba. Ezek egy közép- vagy felső középosztálybelinek nagyon fontosak, ezért az intézkedések hatottak, míg a náluk alacsonyabb társadalmi rétegekre viszont nem. Volt még egy jelentős nem kívánt utóhatás: míg a „drogháború” előtt a kábítószer-használathoz jellemzően vagyon elleni bűncselekmények társultak, a „drogháború” óta viszont már az erőszakos bűncselekmények. A drogszíntéren az értelmetlen, differenciálatlan szigor mindig visszaüt.¹³

„Egyértelmű, hogy a kínálati oldal elleni küzdelem az, amelyik célravezető lehet. Ez kizárólag a rendvédelmi szervek rendészeti és bűnüldözési munkájával valósítható meg. Felmerül az a kérdés, hogy ebben mennyire érdekeltek a rendvédelmi szervek. Három elfogott fogyasztó esetén pont kettővel több eredményes statisztikai lap keletkezik, mint akkor, ha egy forgalmazót sikerül kézre keríteni. Mindenki tudja, hogy sajnós a gyakorlatban előfordul az iratok tologatása, az illetékesség és hatáskör hiányát állapítják meg sokszor még úgy is, hogy másként értelmezik, másként adják össze az elfogyasztott mennyiséget csak azért, hogy másnak kelljen foglalkoznia vele. Ez szintén olyan probléma, ami nem csak ezen a területen jelentkezik. Pozitív példaként kell megemlíteni, hogy amikor a Vám- és Pénzügyőrséget bevonták az ilyen jellegű bűncselekmények nyomozásába, egyből megugrott az a határon elfogott nem kis mennyiségű kábítószer-behozatali statisztika, ami azelőtt nem volt olyan mértékű.”¹⁴

A szakirodalom néhány nem kívánt következményt is az elsősorban kínálatcsökkentést favorizáló nemzetközi drogkontrollrendszernek tulajdonít, ezek a következők:

1. bünszervezetek által irányított feketepiac alakult ki;
2. a politika súlypontja a rendészetre helyeződött, az egészségügy háttérbe szorult;
3. ha az egyik régióban sikerül felszámolni a drognövények termesztését, az mindig más földrajzi régiókba helyeződik át (úgynevezett léggömbffektus);
4. folyamatosan megújul a kínálat a piacon, eddig ismeretlen drogok fogyasztása terjed el;
5. a társadalom kirekeszti és marginalizálja a droghasználókat/-függőket.¹⁵

9. Kínálatcsökkentés a büntetés-végrehajtás területén

A világ összes börtönében rosszabbak az életkörülmények, mint a szabad világban, legalábbis egy átlagos fogvatartott számára. Ezért a fogvatartottak az ingerszegény

¹³ SEREG 2013.

¹⁴ TOPOLÁNSZKY 2007.

¹⁵ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB 1092/2011 számú ügyben.

környezetben élményt fognak keresni, élménydús környezetben pedig nyugalmat próbálnak találni. A bűnözői személyiségre egyébként is jellemző az élménykeresés. Ennek jellemző formái a börtönben a tiltott tevékenységek, mint a verekedés, a zárkán belüli edzés, a tetoválás, a drogfogyasztás és így tovább. A börtönben jelen lévő drog tehát egyfajta szabadságot ad a fogvatartottaknak élményszinten. A börtönök rossz állapota növeli a tiltott tárgyak elrejtésének és csempészésének lehetőségeit is. A rosszul kiépített börtönökbe könnyebben jut be a drog (például be lehet dobni a sétatúrra), vagy a zárkán belül könnyebben el lehet rejtteni. Olyan börtönökben például, ahol a berendezési tárgyak helye rögzített, szinte rutinszerűen lehet tudni, hogy melyek a legjellemzőbb elrejtési helyek, míg olyan börtönökben, ahol megengedik a saját bútor használatát, már jóval kevésbé. A börtön személyzete, a fogvatartottakkal dolgozók személyi állománya a feladatához mértén rendelkezik kötelező és az elhivatottságtól függő ismeretekkel. Egy kábítószer-kereső kutyát vezető őr például több információval rendelkezik a drogokról, mint egy átlagos körletfelügyelő, de ugyanígy egy börtönorvos is más információkkal bír. Ez a tudásanyag gyakran átfedi egymást, de mégis több helyen hiányosság tapasztalható. A börtönök személyi állománya nem kiképzett kábítószer-szakértő, azaz a drogproblémát nem képes átfogóan kezelni. Ebből számos gond adódhat. A hiányosságokat a fogvatartottak természetesen kihasználják.

A drogok elsődleges funkciója a börtönben az „átutazás”. A kábítószer hatásának köszönhetően a börtön könnyebben elviselhető. A börtönbeli rossz társaság, a hanyag, nem odafigyelő személyzet, a letartóztatási sokk tehát lehet a drogfogyasztás oka. A drogfogyasztás eredménye a fertőző betegségek terjedése vagy a rosszabb reintegrációs esély lehet. Ezek azonban nem fedik le azt, hogy a drog szerepe a börtönben a „menekülés”. A zárt fizikai és társas közegből ezt a késztetést nem lehet kigyomlálni, hiszen minden rab elemi érdeke és célja, hogy kikerüljön a börtönből. Az átutazásjelenség erősen indokolja a börtönbeli keresletcsökkentési stratégiákat. A drog ugyanakkor az agresszió melegágya is. Zárt térben, ahonnan nem lehet elmenekülni, ahol nem lehet a támadás elől elbújni, más módszert kell találni a védekezésre vagy a támadásra. A börtön sok esetben növeli a fogvatartottak addikcióját, ugyanis esetleg más drogra váltanak bent, vagy olyan szereket próbálnak ki, amelyeket addig nem ismertek. Azaz a börtön környezete kitermeli a maga sajátos drogját. Ezek hazánkban korábban a szerves oldószerek voltak, manapság pedig a könnyen hozzáférhető benzodiazepinek. Az utóbbiakhoz éppen olyan könnyű hozzá szokni, mint az illegális drogokhoz.¹⁶

Felhasznált irodalom

- Az Európai Unió Tanácsa által 2012. december 7-én elfogadott, a 2013–2020-as időszakra szóló kábítószer elleni uniós stratégia* (2012). Brüsszel. Elérhető: http://drogfokuszpont.hu/wp-content/uploads/EU_drogstrategia_13-20_HU.pdf (A letöltés dátuma: 2015. 04. 08.)
- Beszámoló az Emberi Erőforrások Minisztériuma Ifjúságügyi Főosztálya kábítószer-probléma kezelése érdekében végzett, 2013. évi tevékenységéről* (2014). Budapest, Emberi Erőforrások Minisztériuma.

¹⁶ FLIEGAUF 2011.

- ÉBERHARDT Gábor (2009): Határrendészeti kérdések. In RÁCZ József szerk.: *Rendészeti ismeretek a kábítószer-problémával kapcsolatban*. Budapest, Nemzeti Kábítószerügyi Koordinációs Igazgatóság – Országos Bünmegelőzési Bizottság – ETO-PRINT. 364–410.
- FLIEGAUF Gergely (2011): Kábítószer-probléma a börtönben – rövid áttekintés. In CSÁKI Anikó – MÉSZÁROS Mercedes szerk.: *Drogprevenció és kezelés a büntetés-végrehajtásban*. Budapest, Váltó-sáv Alapítvány.
- FRECH Ágnes (2010): Büntetőjogi rendelkezések a pszichoaktív szerhasználattal kapcsolatban. In *Drogproblémák kezelése*. Budapest, Nemzeti Kábítószerügyi Koordinációs Igazgatóság.
- KORINEK László (1998): 77 kérdés a kábítószeréről. In GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára szerk.: *Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára*. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság.
- NÉMETH Zsolt (1998): A magyar rendőrség lehetséges stratégiája a kábítószer-bűnözés ellen. In IRK Ferenc szerk.: *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok 35*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- SEREG András (2013): *Interjú Dr. Lévy Miklós alkotmánybíróval*. Elérhető: www.jogiforum.hu/interju/114 (A letöltés dátuma: 2014. 06. 03.)
- TOPOLÁNSZKY Ákos (2007): A Nemzeti Drogstratégia, mint az együttműködés kerete. In NÉMETH Zsolt – MILETICS Marcell: *A segítő szféra és a rendészet együttműködése az ártalomcsökkentő drogpolitika megvalósításában*. Kézirat.
- VÁRI Vince (2015): A bűnüldözés strukturális hatékonysága. *Magyar Rendészet*, 15. évf. 5. sz. 105–131.

Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.
Székhely: 1089 Budapest, Orczy út 1.
Kapcsolat: info@ludovika.hu

A kiadásért felel: Koltányi Gergely ügyvezető igazgató
Felelős szerkesztő: Kilián Zsolt
Olvasószerkesztő: Kutas Éva
Korrektor: Tar Krisztina
Tördelőszerkesztő: Kőrösi László
Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

DOI: https://doi.org/10.36250/00794_00

ISBN 978-963-531-176-7 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-177-4 (PDF)
ISBN 978-963-531-178-1 (ePUB)

Vajon melyek a *ma* kriminológiai kutatásainak kulcskérdései, azok a témák, amelyek az NKE Rendészettudományi Karán folyó mesterképzések hallgatói számára a legkorszerűbb és leghasználhatóbb kriminológiai ismereteket nyújtják? A kriminológia milyen új kutatási eredményekkel, nemzetközi és hazai tapasztalatokkal támogatja a magas szintű rendőri munkát?

A kötet három kérdéskört jár körül a hazai tudományos és gyakorlati élet legkiválóbb művelőinek segítségével. Az első rész fő témái a bűnmegelőzés elmélete és beépítése a stratégiai tervezésbe, majd a gyakorlatba; a közösség és a rendészeti munka összekapcsolása, valamint a napjainkban mindinkább teret nyerő szituációs és környezeti tervezés segítségével megvalósított megelőzés lehetőségei. A második rész a leginkább kiszolgáltatottak, a gyermek- és időkorúak kriminális veszélyeztettségével foglalkozik, és a hazai és nemzetközi szabályozás alapján segít eligazodni a sérülékeny csoportok azonosításában és megfelelő kezelésében. A kötet harmadik része a bűnözés és a droghasználat összefüggéseit tárja fel, megmutatva a főbb hazai tendenciákat, az okokat, az egyes kábítószeres hatásmechanizmusát és jellemzőit, valamint a legfontosabb vonatkozó jogszabályokat.

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt keretében jelent meg.

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE